

Fourth Sarajevo International Conference

by
FBA

Fourth Sarajevo International Conference
organized by

Faculty of Business Administration (FBA)
International University of Sarajevo (IUS)

CONFERENCE PROCEEDINGS

Social and Political Stability in Balkans

April 26-29, 2018

Sarajevo, Bosnia and Herzego

FBA CONFERENCE PROCEEDINGS

Fourth Sarajevo International Conference

organized by

Faculty of Business Administration (FBA)

International University of Sarajevo

(IUS)

Social and Political Stability in Balkans

April 26-29, 2018

Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

CONFERENCE PROCEEDINGS BOOK
FOURTH SARAJEVO INTERNATIONAL CONFERENCE
MAIN THEME: *SOCIAL AND POLITICAL STABILITY IN BALKANS*

PUBLISHER: SEDEF BOSNIA d.o.o.

EDITOR:
HAKAN YILDIZ

DESIGN & DTP:
HAKAN YILDIZ

PRINTED BY:
DOBRA KNJIGA d.o.o.

CIRCULATION:
200

PLACE OF PUBLICATION:
SARAJEVO

COPYRIGHT:
SEDEF BOSNIA d.o.o.

VOLUME: 4

ISSUE: 2

ISSN: 2566-2856

PRINT DATE: 24.12.2018.

CONFERENCE COMMITTEES

ORGANIZING COMMITTEE

Chair: Dr. Metin Toprak, International University of Sarajevo

Members:

- Dr. Recai Aydin, International University of Sarajevo
- Dr. Celil Aydin, Bandirma Onyedi Eylul University
- Mr. Yasin Unvanli, International University of Sarajevo
- Mrs. Sejma Aydin, International University of Sarajevo

SCIENTIFIC COMMITTEE

- Dr. Abdurrahim Siradag, King Fahd University of Petrol and Minerals, Saudi Arabia
- Dr. Alexander Shivarov, Varna University of Economics, Bulgaria
- Dr. Ali Erken, Marmara University, Turkey
- Dr. Ali Gunes, Karabuk University, Turkey
- Dr. Ali Pajaziti, Southeast European University, Macedonia
- Dr. Alpaslan Serel, Bandirma Onyedi Eylul University, Turkey
- Dr. Ana Nikodinovska, Goce Delcev University, Macedonia
- Dr. Arif Ersoy, Istanbul Sabahattin Zaim University, Turkey
- Dr. Barton A. Smith, University of Houston, USA
- Dr. Charles L. Allen, Lamar University, USA
- Dr. Celil Aydin, Mus Alparslan University, Turkey
- Dr. Edip Orucu, Bandirma Onyedi Eylul University, Turkey
- Dr. Georgi Marinov, Varna University of Economics, Bulgaria
- Dr. Goran Ridic, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
- Dr. Hristo Mavrov, Varna University of Economics, Bulgaria
- Dr. Huseyin Yilmaz, George Mason University, USA
- Dr. Ibrahim Dursun, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
- Dr. Ibrahim G. Yumusak, Istanbul Sabahattin Zaim University, Turkey
- Dr. Idris A. Rai, State University of Zanzibar, Tanzania
- Dr. Irfan Arikan, University of Applied Sciences Krems, Austria
- Dr. Ismail H. Genc, American University of Sharjah, UAE
- Dr. Issa Ziddy, State University of Zanzibar, Tanzania
- Dr. Joseph J. Kaminski, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
- Dr. Khondker Aktaruzzaman, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
- Dr. Maria Stanimirova, Varna University of Economics, Bulgaria
- Dr. Mary Mtumwa Khatib, Dar Es Salam University, Tanzania
- Dr. Mehmet Ali Tekiner, Turkish Police Academy, Turkey
- Dr. Mehmet Can, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
- Dr. Mehmed Ganic, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
- Dr. Metin Aksoy, Selcuk University, Turkey
- Dr. Mevludin Ibish, International Balkan University, Macedonia

- Dr. Mirsad Karic, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
 - Dr. Mojmir Sabalovic, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
 - Dr. Ozcan Karahan, Bandirma Onyedi Eylul University, Turkey
 - Dr. Ognjen Ridic, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
 - Dr. Peter Plenta, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
 - Dr. Roger Morefield, University of St. Thomas, USA
 - Dr. Rovshan Guliev, Baku State University, Azerbaijan
 - Dr. Senad Busatlic, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
 - Dr. Serap Palaz, Bandirma Onyedi Eylul University, Turkey
 - Dr. Snezana Bilic-Sotiroska, International Balkan University, Macedonia
 - Dr. Suleyman Ozdemir, Bandirma Onyedi Eylul University, Turkey
 - Dr. Sultan Hasan Al Hazmi, Jazan University, Saudi Arabia
 - Dr. Suna Korkmaz, Bandirma Onyedi Eylul University, Turkey
 - Dr. Zeki Parlak, Marmara University, Turkey
-

FOREWORD

The Fourth Sarajevo International Conference on Social Sciences with the theme of “Social and Political Stability in Balkans” organized by Faculty of Business and Administration at the International University of Sarajevo, was held in April 26-29, 2018 in Sarajevo, Bosnia-Herzegovina. Academicians from 7 different countris presented their studies (Bosnia and Herzegovina, Turkey, Germany, Slovakia, Kazakhstan, Macedonia and Iran).

The conference aimed at bringing together international scholars and researchers in the areas of economics, finance, business studies, international relations, political science and other social sciences, in order to offered a forum for dialogue and exchange of recent research findings and ideas related to the challenges faced by Balkan countries in the time of financial and migration crises. Therefore, the theme for the conference was selected as “Social and Political Stability in Balkans.”

The Scientific and Organizing Committees are formed from different universities worldwide. Also, a distinguished keynote speaker was invited to the conference. We received a large number of applications that has given us the opportunity to choose the best ones to reach the higher scientific level.

I would like to thank to all participants for their enthusiasm to contribute to this project and their willingness both to keep to tight deadlines and to accept editorial recommendations; to all the Scientific and Organizing Committee members, for their patience, support and tolerance. We thank to the keynote speaker, who share their scientific knowledge with us. Special thanks are for Rector of International University of Sarajevo, Prof. Dr. Tahsin Erkan Ture for his enormous and valuable support. We also thank to the rectors of our partner universities who supported this conference in the best way possible.

We have been fortunate to have the support of the excellent scholars and authors. We hope to see you in the fifth, sixth, seventh..... International Sarajevo Conferences.

Sincerely Yours,

Dr. Metin Toprak, Conference Chair
Former Vice Rector
International University of Sarajevo

FBA CONFERENCE PROCEEDINGS

Fourth Sarajevo International Conference

Social and Political Stability in Balkans

April 26-29, 2018

Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

TABLE OF CONTENTS

Mr. Seyed Mohammadreza Tahami, Dr. Ali Hashemi Risk Management in It Projects: Case of Iran	9
Dr. Martin Hudec From Globalization towards Sustainable Tourism	23
Ms. Deniz Durmus A Brief Review of Authoritarian Personality in Turkey	33
Dr. Ena Kazić The Role of Criminal Law in Preservation of Environment Reviewed through Directive 2008/99/EC with Reference on The State in Bosnia and Herzegovina	41
Dr. Fatih Kaleci The Determinants of Economic Growth: Panel Data Analysis for The Western Balkans	53
Dr. Sema Yilmaz Analysis of Death Concept in Written Compositions of Children	65
Dr. Gokhan Ilgaz, Dr. Yilmaz Cakici The Effect of Homework on Student Success: What Timss 2011 and Timss 2015 Findings Say?	75
Dr. Yilmaz Cakici, Ms. Halime Vatansever Trainees' Views on The Courses in The Public Education Centers	83
Dr. Zeynep Set İlişkisel ve Cinsel Terapide Bütüncül Yaklaşımın Kullanımı: Bir Vaka Çalışması	89
Dr. Erhan Örselli, Dr. Erdal Bayrakçı Vatandaşların Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Algısı: Konya Örneği	93
Şakire Çimenli Türkiye’de Cumhuriyet Rejiminin Benimsenmesinde Yaşanan Tarihsel Süreç	105
Dr.Ahmet Şahbaz, Dr.Selim Kayhan Balkan Ülkeleri için İhracata Dayalı Büyüme Modelinin Analizi	115
Dr. Şefik Okan Mercan, Dr. Ferah Özkök, Dr. Serdar Sünnetçioğlu Dersler Üniversite Öğrencilerinin Davranış Değişikliğinde Etkili Oluyor Mu? Sürdürülebilir Turizm ve Eko-Turizm Dersleri Üzerine Bir	123
Dr. Murat Türk, Dr. Ergün Kara Stratejik Liderlik Algısının Çalışan Motivasyonuna Etkisi: AVM Çalışanları Üzerine Bir Araştırma	139
Şirin Eker Osmanlı Kadın Dernekleşmesine Bir Örnek: “Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye” Selanik-1908	151

Dr. Cahide Sınnmaz Sönmez

Sürgünden Vatana: Őehz delere Uygulanan Sürgün Yasağının
Kaldırılması ve Sonrasında Yaşananlar

159

Dr. Erdal Bayrakcı, Dr. Erhan  rselli

Belediye Hizmetlerinden Memnuniyet: Konya  rneđi

175

RISK MANAGEMENT IN IT PROJECTS: CASE OF IRAN

Mr. Seyed Mohammadreza Tahami, International University of Sarajevo
yashar.arya@gmail.com

Dr. Ali Hashemi, Yazd University
alhashemi@stu.yazd.ac.ir

ABSTRACT

This research project is an attempt to explain the role of risk management in the success of IT projects and how to manage risk effectively. This raises the fact that the identification and management of risks observed before and during the implementation of IT projects plays a key role in their success. Quantitative survey instrument design was adopted as a basis and was modified to meet statistical criteria for this research. The population of the study was made up of senior and junior employees of several IT companies and data centers in Iran. In this research, the quantitative method is used with many secondary sources (literature review), such as article reviews, book analyses, and statistical data by years and correlations. As far as the research time frame was concerned, it was performed in a cross-sectional manner, in the summer of 2016. This study focused on Iranian IT industries to ascertain whether the companies' technical competence, as evidenced by implementation of the best industrial practices in its business processes, and/or satisfaction with the companies' management, play a role in personnel retention in Iranian IT industries. This was evidenced by individuals' professed willingness to leave the company if offered a monetary incentive. Survey questions were distributed to 130 participants. The study found that risk management is an important factor in reducing the failure of IT projects. The questionnaire was prepared from Iranian IT industry employees about the processing methods performed in their workplace, how it is managed, and how satisfied they are about these methods. A non-random (convenience) sampling method was utilized. Data were collected by a questionnaire including 15 questions (see Appendices). Five questions sought descriptive statistics information, such as gender, age, education level, company size, and job position. In total, 121 respondents provided answers to the survey. Most respondents had Masters' degrees. The majority of respondents were younger than 29. The second largest group of respondents was between 30 and 39 years of age. The ANOVA test indicated the presence of significant differences in the views on technical competence between different groups of respondents, differentiated by their education ($F=9.947$, $p=.000<.05$). Hence, this study proceeded with post-hoc testing and also used the Tukey HSD test to establish the differences. The t-test ($t=.540$, $p=.402>.05$) indicates that there were no significant differences in perception of technical competence of the company between the two sexes. Finally, ANOVA did not reveal any differences when respondents were compared to their age group ($F=.680$, $p=.607>.05$). This thesis also examines other factors which may be at play and discusses them in detail.

Keywords: Risk Management, Risk Planning, Information Technology, Information System Scope of Risk Management Decision.

INTRODUCTION

Over the past two decades, a very strong relationship has been noticed between organizations and Information Technology (IT). Most organizations are completely dependent on IT, the idea of maintaining large scale business being impossible without IT. To achieve the best return on investment, avoid instability, and add value to an organization, a good risk management program is essential. Risk management thus forms an indispensable component of IT Service Management. In the meantime, organizations and their systems are in a challenging and constantly changing environment. Therefore, in order to survive, businesses need to adapt and keep up to date with these changes and to respond appropriately and on time to challenges. Proper response entails the right decision requiring the comprehensive effort of managers and all persons who are involved in any program and decision. It is clear that all aspects of work and decisions cannot be specified completely, uncertainties exist in every business due to change and unforeseen circumstances. In recent years there has been growing interest in risk and risk management in the context of information systems. During the decision process, the current situation and potential threats that can affect results of a decision are important. Undeniable benefits of IT to improve the accuracy and speed of affairs flow, increase global quality, decrease costs and greater satisfaction of customers has led organizations to speed up the deployment and use of information systems. In this thesis, Iranian IT industry employees are considered in order to ascertain whether companies' technical competence, as evidenced by the implementation of the best industrial practices in their business processes, and/or satisfaction with companies' management play a role in personnel retention in the Iranian IT industry (O'Brien & Marakas, 2005).

In Iran, there are few pieces of research in this area to this date, and almost all the surveys are issued in Persian. Our work is the first publicly available research on the Iranian IT industry's technical competence and its importance written in English. The major objective of this research was to obtain a better understanding of information systems risk, risk management approaches, and the effect of risk management on the success of information technology projects. In this survey, an online questionnaire has been designed for the participants to complete, which was mainly focused on their experience in their company's environment. This research surveyed different aspects of business processes as practised in their companies and at the end, they were asked for their opinion of the current management approach in their company and asked if they would resign from their job if they were to receive a slightly better salary in another company. Because financial and economic gain is the main reason for the implementation of an IT project, the definition of risk management and method that follows, forms the initial requirements for the success of IT projects.

Research Questions

Technical competencies are not the same as foundational competencies – basic skills that are required in any career field. A technical competency refers to a skill or area of knowledge used in the occupation of a specific industry. Technical competence clearly plays an important role in the satisfaction of personnel with their work environment. In this thesis,

the relationship between the technical competence of the company and personnel retention in Iranian IT industries is examined. In other words, the result of this research will be to answer whether or not the staffs of Iranian IT companies are willing to work in a company with a poor technical qualification, or whether they are willing to resign from their work in this situation? On the other hand, this research, through the means of a questionnaire, determines the level of employee satisfaction from working in a company with proper technical competence and training. The hypotheses of this research is that the concept of the "employees' viewpoint about the impact of technical competence and risk management on IT projects" is the view of employees about the role and importance of these issues in the successful implementation of IT projects and, in general, the success of the company and their job satisfaction. That is, whether or not the risk management and technical competence of companies have a positive impact on employees' attitudes and job satisfaction. Based on the main objectives of the research, the following questions have been raised:

“Is there a significant relationship between a company's technical competence and employees' satisfaction with management?”

Research Aim and Objectives

The initial objective of this study is to evaluate the Iranian IT industry from the perspective of technical competence and employee satisfaction. Thus, this research will investigate whether a company's technical competence, as evidenced by implementation of the best industrial practices in its business processes, and/or satisfaction about the company's management, play an important role in personnel retention in the Iranian IT industry, and whether employees would leave their company if they were offered a higher wage and/or monetary incentive? The more mature objective is to detect a numerical relationship between these two factors. According to the findings, the final objective is to evaluate the importance of risk management in IT projects.

LITERATURE REVIEW

This section aims to obtain a better understanding of information system risks and risk management constructs. The concepts based on the literature review include a generic definition of information systems, risk, risk management, its role in information systems, its benefits and challenges, and a brief review of the research performed.

Information Systems and Information Technology

Nowadays, information, along with other factors of production, is a valuable and vital component of any organization. Information Systems (IS) is an umbrella term for the systems, people, and processes designed to create, store, manipulate, distribute, and disseminate information (Ives and Learmonth, 1984). The field of information systems bridges the disciplines of business and computer science. In other terms, IS are a set of interrelated components that retrieve, process, store, and distribute information to support decision making and control in organizations (Kroenke, 2011). Information Technology (IT) is often

considered to be similar to information systems (IS), however, in reality it forms a subset of the information system which plays a critical role in many businesses. Having said that, this research considers these two concepts synonymously. The main components of these systems include Technology, Hardware, Software, Data, Network, People, and Process.

Risk

In general, a risk is a potential future harm that may arise from some present action. Cambridge Learner's Dictionary defines "risk" as the possibility of something bad happening (Webster defines it as loss or injury). However, risk can be seen as the possibility of economic or financial losses or gains, as a consequence of the uncertainty associated with pursuing a defined course of action. Barki et al. (1993) (Barki and Suzanne Rivard, 2001) have defined risk as the "degree of exposure to negative events and their probable consequences" and "a combination of the probability of an undesirable event with the magnitude of each and every foreseeable consequence". As another definition, Gefen et al. (2008) have defined software risks as "unforeseen contingencies related to changes and additions to the software specifications during the development period". Typically, risk is described as some kind of event that may or may not occur, coupled with a consequence that follows should the event occur (Dedolph, 2003). According to this, the definition of project risk states that it is a problem that has not yet occurred but which could cause loss to one's project should it do so.

Risk Management

Risk management is a series of steps whose objectives are to identify, address, and eliminate software risks before they become either threats to successful software operation or a major source of expensive rework (Boehm, 1989). In other definitions, project risk management is the art and science of identifying, analyzing, and responding to risk throughout the life of a project and in the best interests of meeting project objectives (Schwalbe, 2015). Risk management in IT projects is the process of identifying and mitigating potential budget, schedule, and technical problems throughout a software development project. "Risk management offers genuine and significant benefits to organizations, their projects, and their stakeholders, but these will never be achieved without recognition of the importance of managing risk at all levels in the business, matched with operational effectiveness in executing risk management in practice" (Hillson, 2005). Because risk management is often not used or not fully understood, those that implement risk management processes in their projects can have a significant competitive advantage. Risk management is the process that allows IT managers to balance operational and economic costs of protective measures and achieve gains in mission capability by protecting IT systems and data that support their organizations' missions. Generally, the risk management process is composed of two major phases which themselves can be further broken down into sub phases: Risk Assessment and Risk Control. The former consists of risk identification, risk analysis, and risk prioritization, while the latter is composed of risk planning, risk mitigation, and risk monitoring (Boehm, 1989).

Risk Management Objectives

The general goal of risk management is the avoidance and control of any situation that may impact the project in a negative way. In other words, the ultimate goal is to help organizations to better manage IT-related mission risks. Organizations may choose to expand or abbreviate the comprehensive processes and steps suggested in their IT risk guide and tailor them to their own site environment. In addition, the guide provides information on the selection of cost-effective security controls. These controls can be used to mitigate risk for the better protection of mission-critical information and the IT systems that process, store, and carry this information. The third step in the process is continual evaluation and assessment. In most organizations, IT systems will continually be expanded and updated, their components changed, and their software applications replaced or updated with newer versions. In addition, personnel changes will occur and security policies are likely to change over time. These changes mean that new risks will surface and risks previously mitigated may again become a concern. Thus, the risk management process remains ongoing and evolving. Briefly, the objective of performing risk management is to enable the organization to accomplish its mission(s): (1) by better securing the IT systems that store, process, or transmit organizational information; (2) by enabling management to make well-informed risk management decisions to justify the expenditures that are part of an IT budget; and (3) by assisting management in authorizing (or accrediting) the IT systems on the basis of supporting documentation resulting from risk management performance.

Risk Management Benefits

As mentioned earlier, risk management is almost an essential and crucial task in any business. However, in the following section, some benefits are provided that risk management can offer to IT development. Many of the real risks facing an organization simply cannot be gleaned from the company's available documents. Furthermore, a comprehensive risk management process leverages a team of experts to identify and provide a thorough understanding of all types of risks. The main advantages are the chances of meeting schedules and budgets thanks to the anticipation of obstacles. This study can help create an improved project plan if a thorough risk analysis is completed at the outset of a project. In addition, renewed confidence in the team would be developed as a result of the team feeling more comfortable that management does, in fact, know what is going on. Risk identification helps in fostering vigilance in times of discipline and calm at times of crisis. Allowing for contingencies is one more benefit for formal risk management. This ensures that proper allowances for contingencies are quantified on basis of identified risks. As a further point, risk management identifies the individuals responsible for dealing with identified risk (i.e. the risk owner) as well as actions that can be taken to mitigate risk, and in case of risk occurrence, the impact on project baselines, such as time, cost, quality, and benefits. Risk management plans and policies offer help in protecting an organization's resources. In addition, they recognize the capabilities, perceptions, and intentions of external and internal individuals who can facilitate or hinder achievements of the project's objectives. Fewer surprises will occur in any given workday, resulting in greater productivity for the project manager and all team members.

RESEARCH METHODOLOGY

Research in common parlance refers to a search for knowledge. One can also define research as a scientific and systematic search for pertinent information on a specific topic. In fact, research is an art of scientific investigation (Kothari and Rajagopalachari, 2004). An exploratory and descriptive research design was adopted due to the nature of the study. Exploratory research is a type of research conducted because a problem has not been clearly defined. Exploratory research helps to determine the best research design, data collection method, and selection of subjects. Descriptive research, also known as statistical research, describes data and characteristics about the population or phenomenon being studied. Descriptive research answers the questions who, what, where, when and how. In order to answer the research question, it was decided to compose a questionnaire consisting of thirteen specially developed questions that were distributed to participants. This research chose an online questionnaire method mainly because it eliminates biased answers due to the increased anonymity afforded by online responses. All responses were privately collected and this study informed participants that none of their current or future managers would have access to any of their answers. All the questions offered answers for participants to tick in either one or several given options. The questions accommodated elements of both IT and Business and Management. In the process, questions had to be broken down to simplify the procedure of response.

Research Design and Hypotheses

In today's highly dynamic competitive business world, most managers look to differentiate their business from competitors in some way, which in turn would earn them a larger share of the prevailing market. In such an environment, it can be seen that an important aspect that has been shaping organizations for some time is the use of information systems and IT solutions. The main objective of IT usage in the context of modern day firms is to create more efficient and effective business processes, which in time would lead to increased productivity. All these systems would undergo a project cycle for implementation, hence in today's context, managing projects properly and successfully is very important for an organization as a whole and from many perspectives. Recent research has shown that so far, more than half of Iranian IT projects have not been accomplished at the predetermined time or cost. Various studies have shown that the project team, end users, and other people involved can be the reason for the failure of an IT project, but the main reason for project failures is project management, organizational culture, and lack of attention to risk management. The research design is used to obtain data that determine specific characteristics of a group (Fraenkel & Wallen, 2003). In addition, this research will try to answer the question as to what factors are important in the success and failure of IT projects. Quantitative survey instrument design was adopted and was modified to meet the statistical criteria for this research. The population of the study was made up of senior and junior employees of several IT companies and data centers in Iran. In this research, the quantitative method is used, with many secondary (literature review) sources, such as article reviews, book analyses, and statistical data by years and correlations. As far as research time frame was concerned, it was performed in a cross-

sectional manner, in the summer of 2016. This study focused on the Iranian IT industry to ascertain whether companies' technical competence, as evidenced by implementation of the best industrial practices in their business processes, and/or satisfaction with the companies' management play a role in personnel retention in the Iranian IT industry, as evidenced by their professed willingness to leave the company if offered a monetary incentive. The present research is a descriptive-analytical study using the case study method and its tools are interviews and questionnaires. The questionnaire was prepared from Iranian IT industry employees about the way processes are performed in their workplace, how it is managed, and how satisfied they are about it. A non-random (convenience) sampling method was utilized. Data were collected by means of a questionnaire containing 15 items. Five questions asked for descriptive statistics information, such as gender, age, education level, company size, and job position. In total, 121 respondents provided answers to the survey. In order to satisfy the objective of the research and answer the research question, on the basis of the related research evidence presented in the problem statement and detailed literature review, the following hypotheses are stated:

H1A: There is a statistically significant and positive relationship between a company's technical competence and satisfaction with management.

H1Ø: There is NOT a statistically significant and positive relationship between a company's technical competence and satisfaction with management.

Research design is important in order to ensure that the research objectives, defined in the introductory chapter, are achieved. The listed hypotheses are to be tested using appropriate methods for data analysis, and based on the results, they may or may not be supported.

Theoretical Framework

The theoretical and operational definitions of the variables in the study are given below. A variable is an element or feature that differs from one instance to another. The most common differences considered are those of value, magnitude, strength, and direction. Also, the scales used for measurement are either taken from published inventories or developed by the researcher. The scales are tested for their validity and reliability. In descriptive and explanatory research, there is a distinction between dependent and independent variables. An independent variable is one that is changed or controlled in a scientific experiment to test the effects on the dependent variable. A dependent variable is a variable being tested and measured in a scientific experiment (Meiklejohn al., 1992). The variables as relevant to this study are listed below:

- **Independent Variables:** Company's technical competence.
- **Dependent Variable:** Respondents' satisfaction level with management.

Population and Sampling

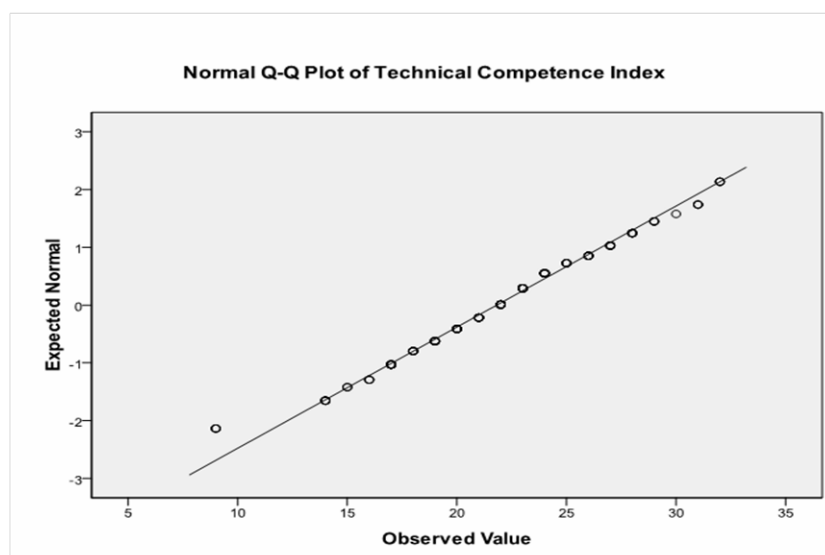
The population is a larger group of people with common observable features (Fraenkel & Wallen, 2003). The target population for this study is employees of IT corporations

(companies and data centers) in Iran. The sample is a subset of the population which can be obtained using different techniques. In this study, a simple sampling method was used in the data collection, in order to capture the risk management impact on IT projects. In the simple sample method, each entity of the population has an equal chance of being selected which results in producing an unbiased and representative sample of the population. The selected sample included 130 senior and junior employees of whom 121 validly participated in this assessment. The larger the sample size, the more one can be sure that results truly represent the population.

Data Collection

Data collection is an essential component of conducting research. Even though it might sound simple, it is a difficult and time-consuming task, and not always simple to define the best method. Not only does data collection include distributing the questionnaire to participants but also the process of preparing and collecting the data for further analysis and usage. The data is collected to specifically address the problem stated at the beginning of the research through questionnaires. The advantages are more insight on qualitative and quantitative issues, the researcher can control the research design and the information collected. On the other hand, disadvantages include the various costs of the data. Data collection is expensive and time- consuming, and one has to prepare and adhere to a strong research plan in order to meet the deadlines.

Figure 1: Technical competence Inde (Author's compilation)

Hypothesis Testing

In this subsection, the study will test our hypothesis and illustrate the statistical results. Bearing the hypothesis of this research in mind, this study aims to discover whether or not the technical competence of companies has a positive impact on employees' attitudes and their job satisfaction. In order to explore differences in views about technical competence, this study

constructed an index variable called "Technical Competence Index." The newly constructed variable is normally distributed, which is confirmed by visual inspection of the Q-Q Plot (graph left), Kolmogorov-Smirnov (KS=.076, $p=.084>.05$) and Shapiro-Wilk (SW=.983, $p=.133>.05$) tests.

Table 1: Tests of Normality (Author's compilation)

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	Df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Tech	.076	121	.084	.983	121	.133

a. Lilliefors Significance Correction

Exploring further the concept of satisfaction with management, this study explored responses in relation to demographic characteristics. As this research can see from tables below, there are no marked differences in ratings between respondents based on gender, education, and age. Only a small minority of five respondents (four male and one female) rated their management as really poor.

Table 2: How do you rate your company's management? (Author's compilation)

		Your Gender:		Total
		male	female	
How do you rate your company's management?	Perfect	10	8	18
	Fine	25	33	58
	Could be better	27	13	40
	Really poor	4	1	5
Total		66	55	121

Table 3: How do you rate your company's management? (Author's compilation)

		Your Education Level:				Total
		Some college	Bachelor's Degree	Master's Degree	PhD	
How do you rate your company's management?	Perfect	11	3	4	0	18
	Fine	4	21	22	11	58
	Could be better	3	14	18	5	40
	Really poor	0	4	1	0	5
Total		18	42	45	16	121

Table 4: How do you rate your company's management? (Author's compilation)

		Age group					Total
		up to 29	30-39	40-49	50-59	60 and above	
How do you rate your company's management?	Perfect	13	3	0	2	0	18
	Fine	32	19	5	2	0	58
	Could be better	17	16	5	1	1	40
	Really poor	4	1	0	0	0	5
Total		66	39	10	5	1	121

In order to test the hypothesis, this study conducted a hierarchical regression analysis. At stage one, this research assumed that there is a statistically significant and positive relationship between a company's technical competence and respondents' demographic characteristics such as age, gender and education levels. Testing for differences using Chi square and ANOVA did not reveal any significant differences in satisfaction with management between various demographic groups. Prior to conducting a hierarchical multiple regression, the relevant assumptions of this statistical analysis were tested. Firstly, a sample size of 121 was deemed adequate given two independent variables to be included in the analysis (Tabachnick & Fidell, 2001). The assumption of singularity was also met as the independent variables were not a combination of other independent variables. An examination of correlations (VIF=1.367; tolerance=.732) revealed that no independent variables were highly correlated as collinearity statistics were all within accepted limits. Hence, the assumption of multicollinearity was deemed to have been met (Coakes, 2005; Hair et al., 1998). Residual and scatter plots indicated that the assumptions of normality, linearity and homoscedasticity were all satisfied (Hair et al., 1998; Pallant, 2001).

The regression analysis found a two stage hierarchical multiple regression was conducted with "willingness to leave" as the dependent variable. The Technical Competence Index was entered at stage one of the regression, and "satisfaction with management" was entered in stage two.

Table 5: Model Summary (Author's compilation)

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.183 ^a	.033	.025	.659
2	.234 ^b	.055	.039	.655

a. Predictors: (Constant), tech

b. Predictors: (Constant), tech, How do you rate your company's management?

c. Dependent Variable: Do you think you will resign your current job if you get an offer with about 10% more salary and benefits?

The hierarchical multiple regression revealed that at stage one, technical competence contributed significantly to the regression model, ($F = 4.115$, $p=.045 < .05$) and accounted for 3.3% of the variation in willingness to leave the company. Introducing the management satisfaction variable explained an additional 2.2% of variation of the dependent variable and this change in R^2 was significant ($F = 3.420$, $p=.036 < .05$).

However, this study can see that the overall explanatory power of the model is relatively weak. The model in stage one explains 3.3% in variation of the dependent variable while at stage two, explanatory power increases, with 5.5% of the variation being explained. Hence, despite the fact that analysis reveals the existence of statistically significant effects at conventional level, these results reveal that the technical competence of the company and satisfaction with management play a role in personnel retention in the Iranian IT industry.

Table 6: ANOVA (Author's compilation)

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1 Regression	1.789	1	1.789	4.115	.045 ^a
Residual	51.732	119	.435		
Total	53.521	120			
2 Regression	2.932	2	1.466	3.420	.036 ^b
Residual	50.588	118	.429		
Total	53.521	120			

a. Predictors: (Constant), tech

b. Predictors: (Constant), tech, How do you rate your company's management?

c. Dependent Variable: Do you think you will resign your current job if you get an offer with about 10% more salary and benefits?

However, these are not the most important or unique drivers for personnel retention. Thus, at stage one, this study found that there is not a statistically significant and positive relationship between a company's technical competence and respondents' demographic characteristics such as age, gender and education levels, while at stage two, this study cannot support H1A.

CONCLUSION AND FUTURE WORKS

There is a vast amount of literature on the success and failure of IT projects, some of which have reported that more than half of the IT projects have not been accomplished at predetermined time or cost so far. Despite the particular attractiveness of IT projects in terms of the ability to make a lot of positive changes in organizations, fear of failure in these projects has always been an obstacle to their implementation. In general, the main reason for project failure is related to improper project management, organizational culture, and lack of attention to risk management. In Iranian IT industries, the most important factor in failing IT projects is the lack of commitment of senior executives of organizations and also people's unfamiliarity with the structure and functioning of information technology in general. In addition, as the organizations and projects grow, project failure rates also increase. This research explains the role of risk management in the success of IT projects and shows that the identification and management of risks observed before and during the implementation of IT projects plays a key role in the success of such projects. Also, the important factors in the success and failure of IT projects are determined. Information technology systems are used by organizations to process their information to better fulfill their mission and perform various tasks in order to provide the organization with improved opportunities and better utilization of operations. Due to the need to use IT systems in organizations and considering the potential and actual existing threats and vulnerabilities in these systems, a management plan and program to curb these risks are essential. The most important element for an IT project is to remain focused on its critical success factors. More precisely, despite our perception that women are more concerned with continuing the company's work and its success, because they do not want to lose their jobs, the result of this study shows that there is no significant difference between the viewpoints of

women and men as well as younger and older employees. However, there is a significant difference between the viewpoints of employees with different levels of education. Moreover, a simple process of risk management can make a difference in every IT project and subsequently in every organization. In general, our assumption in this study was that if Iranian IT industries are highly relevant to risk management and also have technical competence, in addition to controlling existing risks and their success rate in IT projects, they raise job satisfaction within staff and retain them for their company. Therefore, by asking different questions, we attempted to specify that whether the efficiency and ability of the company, compliance with technical points, how to manage the company and controlling the risks make them have a sense of loyalty to the company and feel job satisfaction, such that even if they receive a higher wage offer, they are not willing to leave the company.

The results of the research showed that, firstly, there was no significant difference between men and women and both groups share a common view. Secondly, different age groups have a common view, and with the age of employees, there is no significant distinction in their viewpoints. That is, all age groups believe that if the company has a technical competence and proper risk management, even if they receive a higher wage offer, they will not be willing to leave the company. On the other hand, by differentiating the education level of employees, the results of the research showed that the higher the level of employees' education, the higher their job satisfaction in a company that has technical competence and proper risk management, and compared to employees with lower education level, most of them would not be willing to leave the company, even if they received some monetary incentive.

However, there may be other factors at play, such as the low rate of economic growth in Iran, the high unemployment rate and the need for jobs, the incuriosity of employees in relation to the company's success or failure, relatively good wages and unwillingness to change and low risk-taking. These results depend heavily on the culture of Iranian society and existing economic conditions, and it is evident that in other societies, it is possible to change the results. Hence, the recommendation for managers would be to pay more attention to employees' desires, encouraging employees to prioritize the company's success so that they believe that the success of the company results in their further success, engaging employees in management by receiving feedback and constructive suggestions.

REFERENCES

- Baccarini, D., Salm, G. and Love, P. E. (2004). Management of risks in information technology projects. *Industrial Management & Data Systems*, 104(4), 286-295.
- Balkundi, P. and Kilduff, M. (2006). The ties that lead: A social network approach to leadership. *The Leadership Quarterly*, 17(4), 419-439.
- Bannerman, P. L. (2008). Risk and risk management in software projects: A reassessment. *Journal of Systems and Software*, 81(12), 2118-2133.
- Barki, H., Rivard, S. and Talbot, J. (1993). Toward an assessment of software development risk. *Journal of management information systems*, 10(2), 203-225.
- Barki, H. and Suzanne Rivard J. T. (2001). An integrative contingency model of software project risk management. *Journal of management information systems*, 17(4), 37-69.
- Bass, B. M. (1990). From transactional to transformational leadership: Learning to share the vision. *Organizational dynamics*, 18(3), 19-31.
- Bikson, T. K., Cohen, S. G. and Mankin, D. (1999). *Information technology and high-performance teams*. Location: Publisher.
- Boehm, B. (1989). Software risk management. *ESEC*[Spell out this acronym], 89, 1-19.
- Bunderson, J. S. (2003). Recognizing and utilizing expertise in work groups: A status characteristics perspective. *Administrative Science Quarterly*, 48(4), 557-591.
- Carmines, E. G. and Zeller, R.A. (1979) Reliability and validity assessment. Add name of series here, Vol. 17. Sage publications.
- Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*, 16(3), 297-334. David, F. R. (2011). *Strategic management: Concepts and cases*. Location: Pearson???/Prentice Hall.
- Dedolph, F. M. (2003). The neglected management activity: Software risk management. *Bell Labs Technical Journal*, 8(3), 91-95.
- DeLoach, J. W. (2000). *Enterprise-wide Risk Management: Strategies for Linking Risk and Opportunity*. *Financial Times*[is this a journal? Or the newspaper? Check this reference]. Location: Prentice Hall.
- Didraga, O. (2013). The role and the effects of risk management in IT projects success. *Informatica Economica*, 17(1), 86.
- Dobson, M. (2004). The triple constraints in project management. *Management Concepts Inc.*[is there a volume number. page numbers?]
- McClannahan, D. and Headquarters. W. (2008). Technical Memorandum 3. WSDOT Project Manager Randy Wessleman. City of Olympia Project Manager, From: Peter Chen, Subject: West Olympia Access Study–Traffic Operations Analysis.
- Esteves, J. M. (2004). Definition and analysis of critical success factors for ERP implementation projects (Unpublished doctoral dissertation[I am assuming this is unpublished - if it is published, remove 'Unpublished' and add a link to the place you retrieved it from]). Universitat Politècnica de Catalunya, Barcelona.
- Fairley, R. (1994). Risk management for software projects. *IEEE software*, 11(3), 57-67.
- Field, T. (1997). When bad things happen to good projects: The warning signs of failure are detectable long before a project falls apart. *CIO-FRAMINGHAM MA*, 11, 54-56.
- Fischer, N. (1993). *Leading self-directed work teams: A guide to developing new team leadership skills*. New York: Mac Graw Hill.
- Fraenkel, J. R. and Wallen, N. E. (2003). *How to design and evaluate research in education*. Location: McGraw-Hill Higher Education.
- Stoneburner, G. (2004). Risk Management Guide for Information Technology Systems. SP 800-30. Risk Management Guide for Information Technology Systems, 4 [is this the name of the publication? Add location and date. Check it's still available in the public domain and if it's available online, add a reference to where it can be found].
- Gefen, D., Wyss, S. and Lichtenstein, Y. (2008). Business familiarity as risk mitigation in software development

outsourcing contracts. *MIS quarterly*, 531-551.

Gibson, C. and Vermeulen, F. (2003). A healthy divide: Subgroups as a stimulus for team learning behavior. *Administrative Science Quarterly*, 48(2), 202-239.

Gibson, D. (2014). *Managing risk in information systems*. Location: Jones & Bartlett Publishers.

Grabowski, M. and Roberts, K. H. (2006). Risk mitigation in virtual organizations. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 3(4), 49-65.

Hair, Joseph F., et al. (1998). *Multivariate data analysis*. Add name of series: 5, No. 3. Upper Saddle River, NJ: Prentice hall.

Hill, G. M. (2013). *The complete project management office handbook*. Location: CRC

Press. Hillson, D. (2005). *Risk management*. Location: Publisher.

Holtsnider, B. and Jaffe, B. D. (2012). *IT manager's handbook: Getting your new job done*. Location: Elsevier.

Ives, B. and Learmonth, G. P. (1984). The information system as a competitive weapon. *Communications of the ACM*, 27(12), 1193-1201.

Jiang, J. and Klein, G. (2000). Software development risks to project effectiveness. *Journal of Systems and Software*, 52(1), 3-10.

Jones, D. (2000). *How to do everything with the Internet*. Location: McGraw-hill.

Kothari, INITIAL. and Rajagopalachari, C. (2004). *Research methodology: Methods and techniques*. Location: New Age International.

Kroenke, D. (2011). *MIS essentials*. Location: Prentice Hall Press.

Levin, G. and Skulmoski, G. (2000). The project management maturity assessment. *ESI horizons*, 703[check volume number because this isn't what I found when I searched for this title], 558-3000.

Mangione, C. (2003). Software project failure: The reasons, the costs. *CIO Update*, 3, page numbers?.

Marchewka, J. T. (2003). *Information Technology Project Management—Providing Measurable Organisational Value*. Location: John Wiley and Sons Inc.

Meiklejohn, C., Wyman, J. M. and Schentag, C. T. (1992). Caries and attrition: Dependent or independent variables? *International Journal of Anthropology* 7(1), 17-22.

Momen, H. (2007). *Advanced Management Information Systems*. Is this a book? If so, add Location: Publisher.

Nidumolu, S. R. (1996). A comparison of the structural contingency and risk-based perspectives on coordination in software-development projects. *Journal of Management Information Systems*, 13(2), 77-113.

O'Brien, J. A. and Marakas, G. (2005). *Introduction to information systems*. Location: McGraw-Hill, Inc.

Oz, E. and Sosik, J. J. (2000). Why information systems projects are abandoned: a leadership and communication theory and exploratory study. *Journal of Computer Information Systems*, 41(1), 66-78.

Porter, M. E. (1980). *Competitive strategy: Techniques for analyzing industries and competition*. New York: Free Press, 300.

Rose, K. H. (2013). *A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK® Guide)—Fifth Edition*. *Project management journal*, 44(3).

Schwalbe, K. (2015). *Information technology project management*. Location: Cengage Learning.

Taylor, H., Artman, E. and Woelfer, J.P. (2012). Information technology project risk management: bridging the gap between research and practice. *Journal of Information Technology*, 27(1), 17-34.

Thamhain, H. J. (2005). *Management of technology*. Location: John Wiley & Sons, 254-277.

Thamhain, H. J. (2013). *Management of technology: Managing effectively in technology-intensive organizations*. Location: John Wiley & Sons.

Thomas, G. and Fernández, W. (2008). Success in IT projects: A matter of definition? *International journal of project management*, 26(7), 733-742.

Williams, C. A., Smith, M.L. and Young, P.C. (1998). *Risk management and insurance*. Univerza v Mariboru, Ekonomsko-poslovna fakulteta.

Wysocki, R. K. (2002). *Building effective project teams*. Location: John Wiley & Sons.

FROM GLOBALIZATION TOWARDS SUSTAINABLE TOURISM

Dr. Martin Hudec, University of Economics in Bratislava
martin.hudec@euba.sk

ABSTRACT

Tourism has grown in importance on a global scale for a long time and seems to have penetrated into all the remote parts of the world. For its potential, it is increasingly being discussed as an instrument of economic development and one of the possible solutions to the problem of poverty. The aim of our research article is to critically assess the potential of sustainable tourism as a truly effective tool for the development and demonstration of economic benefits. In its results, the article seeks to deepen not only the economic but also the socio-cultural impact of tourism, dealing with the question of its impact on the environment.

Keywords: Long-Term Sustainable Development, Socio-Economic Growth, Sustainable Tourism.

INTRODUCTION

Tourism, as we understand it in today's *modern mass sense*, has developed into a global phenomenon over the past couple of decades, while today's world can be hardly imagined without traveling. Tourism is, to a greater or lesser extent, *affecting every person's life* and there are very few places in the world that tourists have not yet been discovered. This development cannot be separated from other phenomena and processes that fundamentally influence and in essence determine the form of today's world. Moreover, there are many different views on tourism. Some are demand-driven and others focus on the supply side, others emphasize more economic approach or geographic dimension.

According to the *World Tourism Organization* (UNWTO) demand-driven view (introduced due to the need for statistical measurement), tourism is an activity of a person traveling temporarily to a place outside, for a shorter period than is prescribed (for international tourism, this period is one year, for domestic tourism six months). Additionally, the main purpose of this activity is other than performing gainful employment in the place visited – the gainful activity is not based on permanent or temporary employment in the place visited.

However, in order to understand the complexity of tourism, a much wider context has to be taken into account. *Tourism is not just a phenomenon or an economic tool*. Social and anthropological studies that place the focus on its socio-cultural dimension in the form of exploring the relationship between residents and visitors (the process of confronting different cultures and its impact on the whole of human society), should also play an important role in defining it. These facts are often overlooked, although they are of no lesser importance. It is therefore important that tourism is not only presented using economic indicators, but also to look for broader links, connections, causes and impacts. Therefore, it is important to interpret statistical data and put it in a wider context.

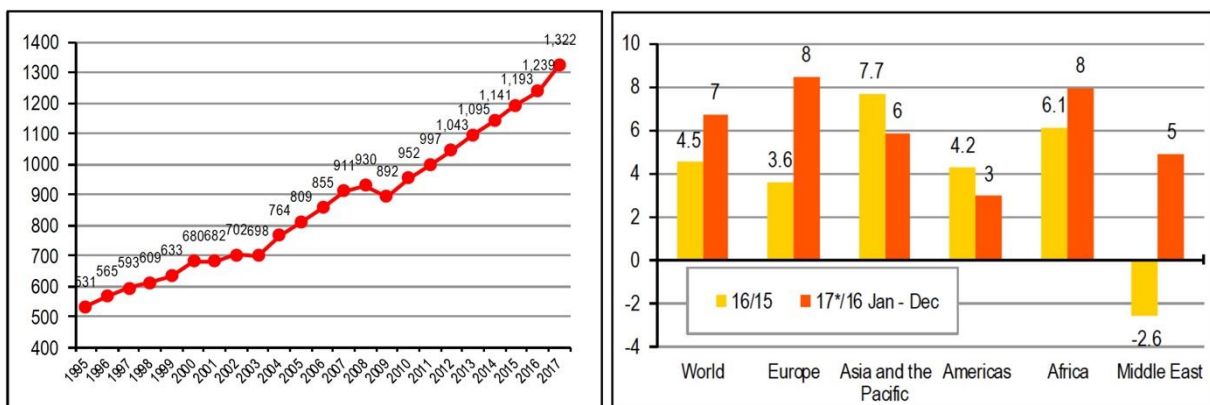
ACCESSING THE LATEST STATUS AND IMPORTANCE OF MODERN TOURISM

First of all, tourism is a business and phenomenon representing the need of modern man, a means of knowledge and self-realization as a part of consumption, economic activity, opportunities for entrepreneurial activity. Second of all, it is a space for creating new jobs, a factor for territorial development, a tool for poverty eradication, the cause and consequence of globalization, and a deepening global interdependence. In addition, it can (and should) help preserve cultural heritage and traditions, contribute to peace and global stability and act as an instrument of understanding among nations. On the other hand, tourism has not only positive connotations, but it often brings a number of negatives – depending on its specific form. In particular, mass tourism is associated with a number of side effects that negatively affect the lives of local people, harm the environment, erode cultural differences, exclude local communities from the possibility of economically benefiting from tourism. In exceptional cases tourism can become a means of spreading infectious epidemic or the realization of terrorist attacks (Stables, 2017).

One of the main economic indicators is the share of tourism in the world GDP. According to the 2017 *international tourism UNWTO results*, global tourist landings developed by a noteworthy 7% of every 2017 to achieve an aggregate of 1,322 million (graph 1). This solid force is required to proceed in 2018 at a rate of 4%-5%. In light of information (reported by destinations around the globe), it is assessed that universal tourist landings (overnight guests) overall expanded 7% of every 2017. This is well over the maintained and predictable pattern of 4% or higher development since 2010 and speaks to the most grounded outcomes in seven years.

Driven by Mediterranean goals, Europe recorded exceptional outcomes for such a huge and rather develop district, with 8% more worldwide entries than in 2016. Africa merged its 2016 bounce back with 8% expansion. Asia and the Pacific recorded 6% development, the Middle East 5% and the Americas 3%. 2017 was described by managed development in numerous goals and a firm recuperation in those that endured diminishes in earlier years. Results were somewhat molded by the worldwide financial rise and the vigorous outbound request from numerous conventional and developing source markets, especially a bounce back in tourism spending from Brazil and the Russian Federation following a couple of years of decreases.

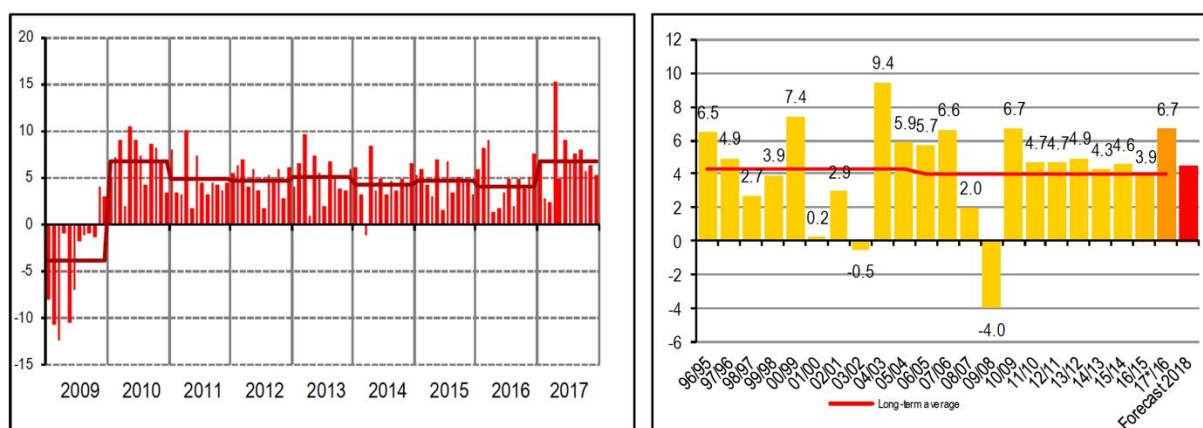
Graph 1: International Tourist Arrivals (in million) and (% change)

Source: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/wtobarometereng.2018.16.1.1>

Moreover, International travel keeps on developing unequivocally, uniting the tourism part as a key driver in financial improvement. As the third fare part on the planet, tourism is basic for work creation and the thriving of groups far and wide. Worldwide tourist entries in Europe achieved 671 million in 2017, a wonderful 8% expansion following a similarly weaker 2016. Development was driven by the remarkable outcomes in Southern and Mediterranean Europe (+13%). Western Europe (+7%), Northern Europe and Central and Eastern Europe (both +5%) additionally recorded powerful development. Asia and the Pacific (+6%) recorded 324 million universal tourist entries in 2017. Entries in South Asia grew 10%, in South-East Asia 8% and in Oceania 7%. Entries to North-East Asia expanded by 3%. The Americas (+3%) invited 207 million global tourist entries in 2017, with most goals getting a charge out of positive outcomes. South America (+7%) drove development, trailed by Central America and the Caribbean (both +4%), with the last hinting at clear recuperation in the consequence of storms Irma and Maria.

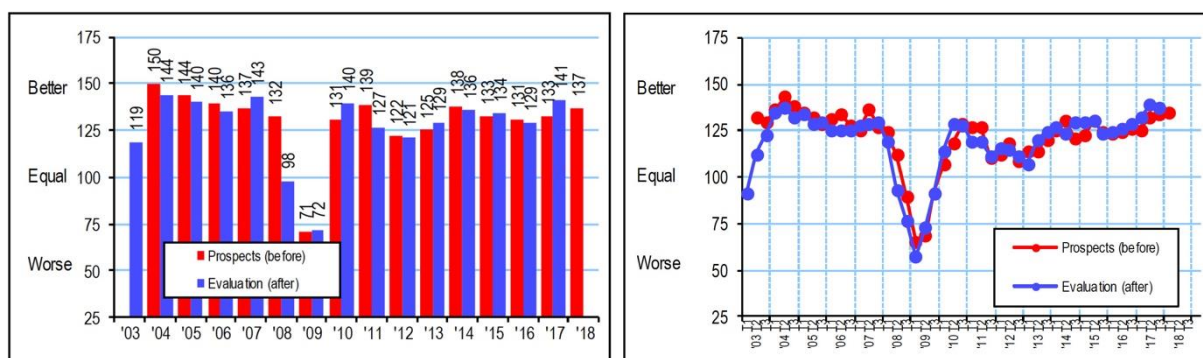
Graph 2: International Tourist Arrivals (in million), monthly evolution (% change) and forecast

Source: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/wtobarometereng.2018.16.1.1>

In North America (+2%), hearty outcomes in Mexico and Canada appeared differently in relation to a lessening in the United States, the locale's biggest goal. In view of accessible information for Africa, development in 2017 is assessed at 8%. The locale united its 2016 bounce back and achieved record 62 million global entries. North Africa delighted in a solid recuperation with entries developing by 13%, while in Sub-Saharan Africa landings expanded by 5%. The Middle East (+5%) got 58 million universal tourist entries in 2017 with maintained development in a few goals and a solid recuperation in others.

Graph 3: Panel of Tourism Prospects and Evaluation

Source: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/wtobarometereng.2018.16.1.1>

The current solid development is relied upon to proceed in 2018 (graph 2), however at a more manageable pace following eight years of enduring development following the 2009 monetary emergency. In view of current patterns, financial prospects and the viewpoint by the UNWTO Panel of Experts (graph 3), UNWTO ventures universal tourist landings worldwide to develop at a rate of 4%-5% out of 2018. This is to some degree over the 3.8% normal increment anticipated for the period 2010-2020 (long-term estimate). Europe and the Americas are both anticipated that would develop by 3.5%-4.5%, Asia and the Pacific by 5%-6%, Africa by 5%-7% and the Middle East by 4%-6%.

Tourism is also a major employer. The nature of tourism services results in a relatively high demand for labor. According to the *International Labour Organization*, tourism directly

and indirectly accounts for 8% of total employment. Women account for 60-70% of the employed in this sector and about 50% are under 25 years of age. This contributes to the higher employment of those who belong to disadvantaged groups in the labor market. All these and many other indicators present the importance and growing importance of the tourism industry for the world and national economies. According to the market share, the dominant position has the Europe region, which has the highest number of arriving tourists as well as the biggest sales achieved. It is not only the most receiving region, but also the most transmitting region. However, according to UNWTO estimates (table 1), Europe's relative share of global tourism will decline in favor of developing regions. According to predictions, it will be the fastest growing region in Asia and the Pacific.

Table 1: Outlook for International Tourist Arrivals

	International tourist arrivals received (million)					Average a year (%)					Share (%)	
	Actual data			Projections		Actual data		Projections			2010	2030
	1980	1995	2010	2020	2030	1980-'95	'95-2010	2010-'30, of which				
								2010-'20	2020-'30			
World	277	528	940	1,360	1,809	4.4	3.9	3.3	3.8	2.9	100	100
to advanced economies¹	194	334	498	643	772	3.7	2.7	2.2	2.6	1.8	53	43
to emerging economies¹	83	193	442	717	1,037	5.8	5.7	4.4	4.9	3.8	47	57
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	average a year	projection 2018 (issued January)
	real, change											
	full year					Jan.-Dec.					2005-2016	between
World	2.0%	-4.0%	6.7%	4.7%	4.7%	4.9%	4.3%	4.6%	3.9%	6.7%	4.0%	+4% and +5%
Europe	0.4%	-5.3%	3.0%	6.4%	3.8%	5.1%	2.0%	4.7%	2.4%	8.4%	2.9%	+3.5% and +4.5%
Asia and the Pacific	1.4%	-1.4%	13.4%	6.5%	7.3%	6.8%	6.0%	5.4%	7.7%	5.8%	6.4%	+5% and +6%
Americas	2.7%	-4.9%	6.7%	3.6%	4.4%	3.6%	8.5%	5.9%	3.7%	2.9%	3.8%	+3.5% and +4.5%
Africa	2.9%	4.5%	9.3%	-0.7%	4.6%	4.5%	0.9%	-3.1%	7.6%	7.9%	4.7%	+5% and +7%
Middle East	20.0%	-5.4%	14.6%	-9.3%	2.6%	-1.5%	9.9%	2.0%	-2.4%	4.9%	4.7%	+4% and +6%

Source: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419029>

GLOBALIZATION AND SUSTAINABILITY OF MODERN TOURISM

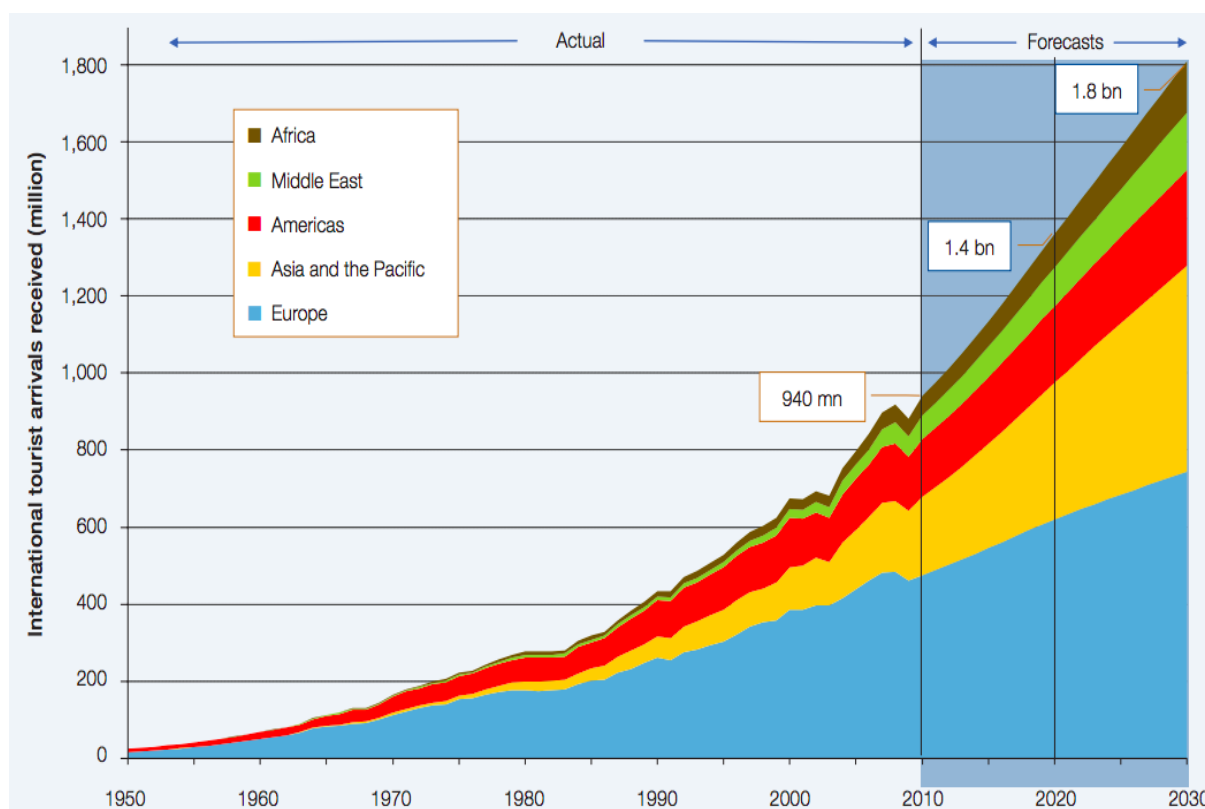
In general, globalization can be characterized as a process towards the whole of human society, affecting almost every area of its everyday life. It consists in creating links between the different parts of the world and their constant deepening. The essence is the exchange of information, goods and capital that are easily moved. That is why globalization is closely related to the development of the world economy. In other words, it is also possible to say that globalization is the process that causes events, decisions and activities at a certain place to have a significant impact on society as a whole and on individuals in very distant places.

The process of globalization penetrates almost all areas of human life. The most visible area where it manifests itself is the socio-economic plane. We can also talk about cultural globalization, which leads to the wiping out of cultural differences and the emergence of a unified global culture, while tourism is one of the causes and one of the consequences of this process. Just as commodities, capital and information are easy to move, tourists have easy travel conditions. Globalization is spreading through new telecommunication and transport technologies, which are also a vital and indispensable prerequisite for the development of tourism. This is a sensitive issue, especially in the developing world and in areas that have not

yet been confronted with a new global culture. In the future, it is assumed that the cultural differences of the individual destinations will represent a competitive advantage and play a significant role in the choice of the destination.

Another dimension of globalization is its political level, which involves the formation of political unions and the involvement of individual states in international organizations. For tourism, border issues, crossing and visa requirements are particularly important.

Graph 4: Actual Trend and Forecast 1950-2030 of Tourism

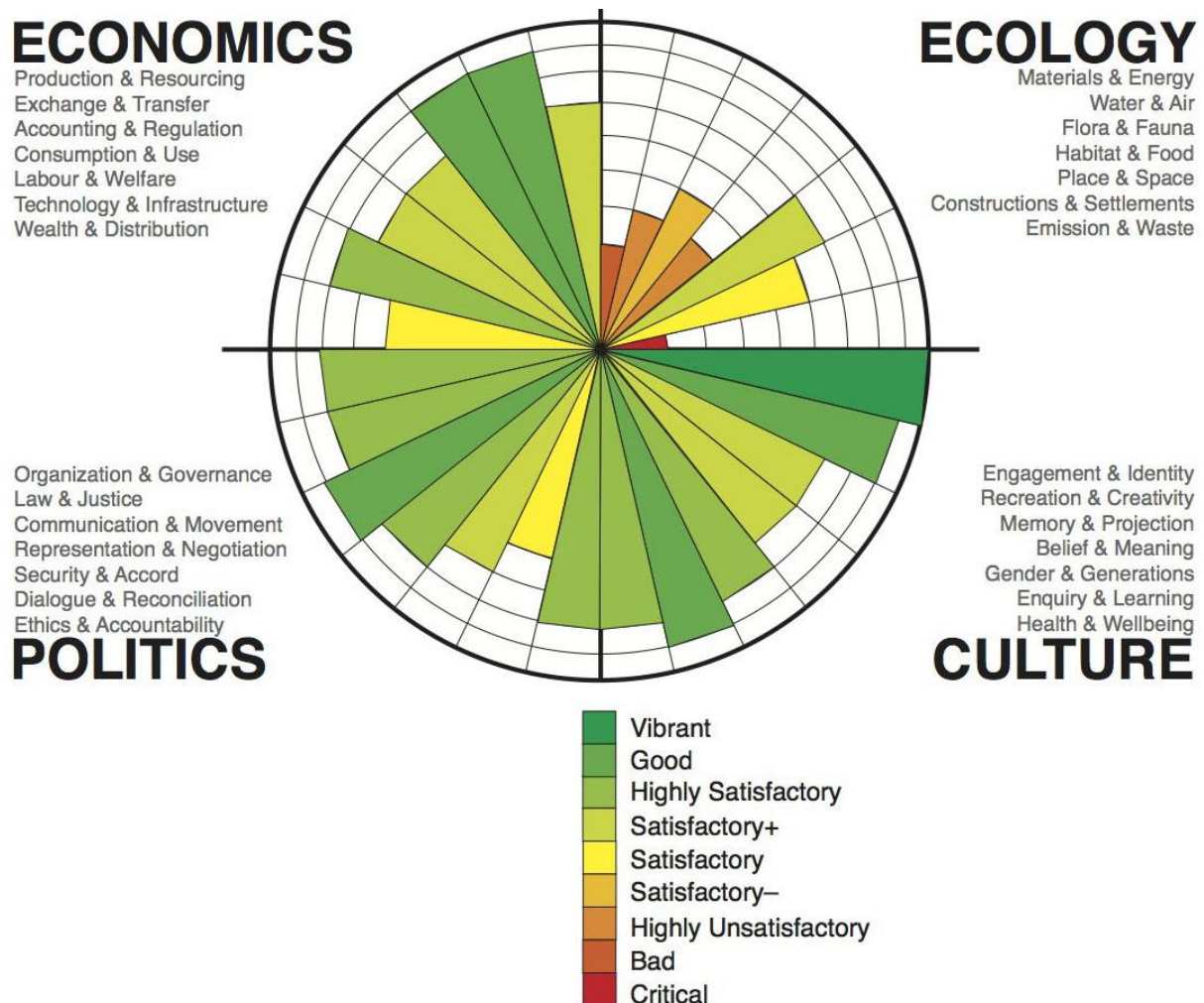
Source: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419029>

Current developments aim to facilitate and simplify these issues for the benefit of international tourism participants (graph 4). The issue of sustainability is closely related to globalization and gradually penetrates almost all areas of human activity; therefore, it is one of the major factors influencing the development of tourism. Sustainability or sustainable development are nowadays highly debated topics. The main objective of sustainable development is to balance the *ecological, economic and social pillars*. It is in third world countries that we often find it very important to put an economic pillar at the expense of the other two. An important milestone in the development of this concept has been done by the United Nations (Conferences on Environment and Development – *Earth Summit*) (United Nations, 2015). The main principles of sustainable development were formulated and the summit culminated in the adoption of the *Agenda 21* document (United Nations, 2014). Other actors in the sustainability debate are global organizations such as the World Bank and the International Monetary Fund.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT INDICATORS

Sustainable tourism remains a very broadly defined concept. Appropriate indicators can show the progress made by countries, institutions, or individuals, whether they should report their behavior and decision-making to sustainability while at the same time motivating them. Information is absolutely crucial in this process. The acquisition, transformation, transfer and use of a wide variety of information at all levels of decision-making, in the most diverse areas and forms, is a typical feature of contemporary social development and the basis for a successful transition to sustainable development (Blewitt, 2014). Sustainable development indicators are usually arranged in different frameworks, which are of a different nature. It can be a geographic framework where values and information are bound to a particular location. Or, as a framework, they serve the various fields of human activity. For example, there are a set of forestry indicators, indicators for individual industries, agriculture or health.

Scheme 1: The Circles of Sustainability

Source: Paul James, 2015

Moreover, the UN Commission on Sustainable Development issued a list of 130 indicators, which are organized according to a certain logical framework with the pressure-state-response scheme. Key indicators for policy formulation, take into account the

environmental, economic, social and institutional dimension of sustainable development. Secondary indicators are informative, they identify the problem and describe the current state of environment. The last group consists of the measures to eliminate the dangerous phenomena indicated (Stead, 2013). Scheme 1 shows the circles of sustainability. An important feature of indicators in general is that they always make sense in broader contexts. Relationships between individual indicators are also important. Therefore, in the context of sustainable development, we need to look at the indicators in a comprehensive way, examine individual relationships and links between them, not to examine them in isolation, but as part of a larger unit (Hawken, 2010).

WHAT WOULD A SUSTAINABLE WORLD LOOK LIKE?

Sustainable tourism often means different things for different countries and for different people. The decisive role here is played by several important factors. Above all, it depends on cultural and historical traditions. Equally important are the basic natural conditions and values of a society. What is important is also how rich the country is and how this richness is spread out. Rich landscapes tend to increase the importance of the post material values (which do not speak almost to the inhabitants of the poorest countries), since the idea of sustainable development belongs to the category of post material values. Another important factor is the social and political organization of a society.

Modern democratic states differ fundamentally from traditional hierarchical societies. The economic system of the country and the overall economic situation also have a key importance. In particular, the share of the agricultural sector and how it is organized is important in this context. Despite the differences that exist between different cultures and countries, we all understand that the current economic and civilization development is not sustainable in any country and not at all globally.

This increasingly imbalance stems from population growth and economic growth, in connection with growing demand for energy, raw materials and natural resources. For decades, environmental issues have reached the size of global dimensions. The most serious and most alarming evidence of the polluted environment is ozone depletion, the threat of radical climate change. The area of arable land is diminishing, while deserts expand. Increased pollution of the ocean and freshwater sources are decreasing. The reduction of biodiversity - the depletion of plant and animal species - is also terrible.

Economic development over the last decades had so far ecologically devastating consequences and is associated with the growth of environmental burden. One of the options is stopping or at least slowing down economic growth, which should avert disaster in the form of resource depletion and absolute destruction of the environment. However, the world public would never accept such a recommendation, and it is questionable whether this would be possible at all. Moreover, modern concepts of sustainable development do not suggest economic growth, despite the fact that the relationship between economic development and an effective concept of environmental protection is full of contradictions.

According to the United Nations *A New Approach to Sustainable Tourism Development*, modern sustainable development is one which meets the needs of the present without endangering the ability of future generations to meet their own needs (The Guardian, 2016).

CONCLUSIONS AND POLICY IMPLICATIONS

The very notion of sustainable development has a close relationship to human values and does not have a fully objective basis given by independent scientific knowledge. The key idea is that economic development must be aimed at not destroying the basis of natural resources and bearing the quality of the environment. This is the only way to leave the future generations the same living conditions and economic activity as our generation. So, what would a *sustainable world* look like?

First of all, sustainable world means continual improvement of the standard of living and the well-being of the population concerned within the capacity of the ecosystem concerned, maintaining natural values and their biological diversity for the good of present and future generations. The key expression of this idea is *ecosystem capacity*. We understand the ecosystem as an interconnected system of environmental compartments and its capacity as ecosystem's capacity to accept a load that does not yet impair its ecological stability. This term is commonly used in biological disciplines and denotes the maximum possible population of a species that can be fed to territory under natural conditions. In this case, however, we are not able to quantify the bearing capacity, as people are not a biological species that would still have the same demands. People have different material needs that vary over time and are different in different countries. However, precise quantification of the size of the carrying capacity is not important. It is important that the natural systems that represent natural resources used by human society are limited, they have only a certain capacity.

Second of all, *modern sustainable tourism development* needs to be designed to ensure that the viable capacity of natural systems does not exceed, as a development that preserves the present and future generations of the possibility of satisfying their basic living needs while not diminishing the diversity of nature and preserving the natural functions of the ecosystem. This concept is the most realistic in the sense that it places emphasis on satisfying basic living needs.

Therefore, we can see that the nature of sustainable tourism lies in the environmental restructuring of industry. However, if the idea of sustainable tourism is taken seriously, this process must at least temporarily hamper economic growth with relevant impacts on the social sphere. In a simplified way, this rather emphasizes the requirement of harmonizing environmental interests while partially suppressing the satisfaction of human needs.

The common idea of most modern sustainable tourism development concept is the word *need*. However, the needs of all the inhabitants of the planet are diametrically different - the needs of the inhabitants of the rich northern world are the precursor to the populations of the poor global south. In any case, critical voices act as a catalyst for the process of securing future existence for us and our offspring.

REFERENCES

- Blewitt, J. (2014). *Understanding Sustainable Development*. New York: Routledge, 406 pp.
- Hawken, P. (2010). *The Ecology of Commerce Revised Edition: A Declaration of Sustainability*. New York: HarperBusiness, 256 pp.
- James, P. (2015). *Urban Sustainability in Theory and Practice: Circles of Sustainability*. New York: Routledge, 247 pp.
- McDonald, H. P. (2014). *Environmental Philosophy: A Revaluation of Cosmopolitan Ethics from an Ecocentric Standpoint*. New York: Rodopi, 522 pp.
- Stables, A. – Semetsky, I. (2017). *Edusemiotics: Semiotic Philosophy as Educational Foundation*. New York: Routledge, 182 pp.
- Stead, J. G. – STEAD, W. E. (2013). *Sustainable Strategic Management*. New York: Routledge, 304 pp.
- The Guardian. (2016). *The 2030 Agenda*. [online]. Available at: <<http://bit.ly/2fodMxr>>.
- United Nations. (2015). *The U.N. 2030 Agenda for Sustainable Development*. Alameda: Monolith Press, 64 pp.
- United Nations. (2014). *Earth Summit: Agenda 21, The United Nations Programme of Action*. Alameda: Monolith Press, 48 pp.
- World Tourism Organization. (2017). *Tourism Highlights*. [online]. Available at: <<http://bit.ly/2hynQ59>>.
- World Tourism Organization. (2018). *World Tourism Barometer and Statistical Annex*. [online]. Available at: <<http://bit.ly/2EdnVs9>>.

A BRIEF REVIEW OF AUTHORITARIAN PERSONALITY IN TURKEY

Ms. Deniz Durmus, Sarajevo School of Science and Technology
denizdurmus91@gmail.com

ABSTRACT

Recent articles about Turkey mostly emphasize the authoritarian regime of the country regarding the president's actions and the support from the citizens (Politico, The Washington Post, Financial Times). However, the support for Erdogan and his party has been strong from his first term after the 2002 elections. This essay provides an outlook of the Turkish people's tendency towards authoritarian personality. First, the relations between child and parent are discussed as an underlying cause of authoritarian personality as Adorno et al. (1951) suggest. Second, Altemeyer's insightful study on authoritarian personality (1981) provides the indicators of authoritarian personalities. According to Altemeyer, submission to authority, authoritarian aggression, and conventionalism are the significant indicators of authoritarian personality. This paper investigates whether these traits are observed among Turkish citizens.

Keywords: Political Psychology, Authoritarian Personality, Conventionalism, Turkey, Authority, Aggression, Submission, Child-Parent Relations.

INTRODUCTION

Recent articles about Turkey mostly emphasize the authoritarian regime of the country regarding the president's actions and the support from the citizens (Politico, The Washington Post, Financial Times). However, the support for Erdogan and his party has been strong from the first time he was elected in 2002. This essay calls into question if the Turkish people have an authoritarian personality.

The first study on authoritarian personality was conducted by Adorno et al. focusing on Hitler-era Germany in the 1950s. Adorno et al. claims that children raised by disciplinary parents with strict rules start to hate the adults and authority, yet they cannot show their hate due to the punishments they might receive from the parents. Later, Altemeyer extended and refined the study of Adorno et al. in 1981, and suggested that the cause of authoritarian personality comes from life events, social learning, and personality dispositions.

In this essay, we mention child-parent relations in Turkey, where family relations are very strong and where these relations are a critical factor in developing personality traits and in shaping people's world view.

PARENT-CHILD RELATIONS IN THE TURKISH FAMILIES AS A PSYCHOANALYSIS OF AUTHORITARIAN PERSONALITY

Adorno et al. (1950) suggests that the authoritarian personality is a consequence of disciplinary and harsh parents. Parents who do not try to understand their children, and tend to raise their children through discipline and strict rules causes the children to have weak egos.

In traditional Turkish understanding, families are deemed to be a necessary element in raising children. However in the context of the more modern understanding of the Turkish society, the concept of viability shifts more towards economic independence by holding a profession, instead of the traditional dependence on the extended family. Thus, the education of the children is highly important for the families. It is found that 97% of the families think that the children are raised for their economic independence (T.R. Prime Ministry Directorate General of Family and Social Research, 2010). However, when the parents are asked if the children over 18 can make their own decisions, 57% of the parents agree that boys could, and 48% of the parents agree that girls could. The majority of the parents who agree on this premise live in the Aegean part of the country in which education level is higher. This region is also considered to be the most progressive part of the country.

However, when the parents are asked what is important, 97% of the families report that respect towards the eldest is highly important, while 90% of the families claim that the education of the child is highly important. Thus respect towards an elderly family member is regarded as a vital characteristics of the child.

According to Adorno's study (1950), disciplinary parents who tend to punish their children instead of solving problems by talking to them, are one of the reasons underlying the

formation of an authoritarian personality. According to the author's personal impression, along with formal studies (Cansever, 1965; Kagitcibasi, 1970), especially in low income families, Turkish parents tend to be quite restrictive in their attitude toward their children.

Particularly in conservative parts of Turkey, the mother is usually responsible for childcare, and the father undertakes the discipliner role. The child may even be threaten by the mother that any bad behavior would be reported to the father. In this setting, the father is seen as one who must be feared, respected and unconditionally obeyed. Further, fathers, who are usually considered as the breadwinner of the family, spend very limited time with children. Therefore, regarding his authoritarian role, the child can be raised without any paternal affection (Senol & Mazman, 2014).

Specifically, child-beating is commonly considered as a disciplinary method by traditional Turkish parents (Senol & Mazman, 2014). An extensive research on child abuse was conducted by Turkish academicians with the support of the Bernard van Leer Foundation in 2014. The study focuses on domestic abuse of 0-8 year old children and the target group is the immediate family members or legal guardians. For the study, around 2000 women and 1000 men were interviewed. Only 17 of the women interviewed were legal guardians. All of the men interviewed were the fathers of the children. Furthermore, 97% of the interviewees were still married.

The study focuses on the level of the child negligence and child emotional/physical violence. Findings show that 74% of the parents employ emotional violence (forbidding a thing that child loves, not meeting basic needs, threatening, scolding, locking in a room, etc.) and 23% of them adopt physical violence (beating, shoving, pulling hair/ear, etc.). Interviewees stated that they employ emotional violence because they think it avails, and employ physical violence when they cannot control their anger. Most of the parents who employ emotional violence think that it does not do any harm to their children. Furthermore, in households with domestic violence, 70% of children are aware of the domestic violence. In addition the findings point to the factors that increase child abuse as a low level of education, having too many children, low income, traumatizing events such as unemployment, migration, illness, and death.

Other studies show similar results on child abuse and violence in Turkey. The study on “the domestic violence experienced by children” by Genc Hayat Foundation (2012) shows that 26% of 11-17 year old children are neglected by their parents, 68% of them are faced with emotional violence, 26% are exposed to physical violence at least once in their lives, and 21% witness domestic violence at home.

Another striking study was conducted by Guler et al. (2002) to show the aggressive behavior of mothers towards their children. According to the study, among the 143 interviewed mothers, 28% of the mothers ignore their children's requests, which is the most prominent behavior of neglect. Over 50% of the mothers told that they slap their children, while more than 80% of the mothers told that they hide their loving feelings from their children, and more than 75% of the mothers told that they yell and scold. One significant finding show that women

who are beaten by their husbands tend to more readily adopt an aggressive/passive aggressive behavior towards their children.

INDICATORS OF AUTHORITARIAN PERSONALITY

In the study, Adorno et al. (1950) created a measure of Fascism known as F-Scale targeting the authoritarian personality. F-Scale takes into account nine factors: conventionalism, authoritarian submission, authoritarian aggression, anti-intraception, superstition and stereotype, power and toughness, destructiveness and cynicism, projectivity, and sex.

However, Altemeyer (1981) building upon the earlier study of Adorno et al. (1950), suggests that only three of the nine traits are correlated with an authoritarian personality trait. He conceptualized these three traits under the name of right-wing authoritarianism. Right-wing authoritarianism is measured by the RWA Likert type Scale. The RWA Scale uses the premise that a leader is the one who does what needs to be done regarding the radical views among society. The people who agree with this argument have a tendency towards the traits of authoritarian submission, authoritarian aggression, and conventionalism, as Altemeyer states. We continue our review as we adopt Altemeyer's perspective by touching upon the Adorno et al.'s suggested traits.

Authoritarian Submission

As in Altemeyer's view, authoritarian submission is the degree of submissiveness to authority. People who have authoritarian personality accept authority per se, authority's actions and decisions without questioning or critical evaluation.

In the 1990's, politics in Turkey has become leadership-focused rather than party ideologies. The parties lost the trust of the voters, specifically with the increasing number of private media channels (Güven, 2016). Yıldız (2002) argues that with the particularly private television channels' efforts on building trust-worthy images of the politicians, voters have started to be impressed by the talks of party leaders, their pledges and discourse, and the image of the leaders (Güven, 2016). Further, studies show (Güven, 2016; Devran, 2003; Caha et al., 2002) that party leaders are the crucial factor that affect Turkish voters' behavior.

The study of Özgül (2015) shows significant results regarding the kind of political leader Turkish voters want. In the study, around 3250 participants that represent a mixed sample of Turkey were asked what they anticipated from their leaders in accordance with Max Weber's leadership classification. The results show that the voters who elect the current major party in the government seek a charismatic and transformational leader. As charisma, the participants conceive a charismatic leader who has strong persuasion skills, the ability to overcome crises, and a rationalistic managerial and dictating skills. Similarly, giving the best possible decisions in tough conditions is the most perceived trait of a transformational leader. Further, competence, intelligence and courage to make changes are perceived characteristics of a transformational leader.

Another reason why the Turks care more about the politicians rather than the parties and their ideologies is that the Turks have always sought the “father” figure. Even during the establishment of the republic, the founder of the Republic of Turkey, Mustafa Kemal Pasa, was given his surname by the people as “Ataturk” which means “The Father of the Turks”. Of course the search for father figure has underlying reasons which come from social norms and inheritance. First of all, the Republic of Turkey was still under the influence of her ancestor, the Ottoman Empire. The asymmetrical relation between the citizens and the state still exists to certain extend. The suppressive power of the state forced the citizens to take a “staying silent and let the government speak” attitude (Kilic, 2004-2008).

Another reason comes from the hierarchal relations in Turkish families. As it is already mentioned in the previous chapter, respect for elders and obedience towards parents have a vital importance in raising a child (T.R. Prime Ministry Directorate General of Family and Social Research, 2010). Further, in Turkish families, fathers are usually considered as the “leader of the family” who has a disciplinary image (Senol & Mazman, 2014).

The study of Carkoglu and Kalaycioglu (2015) shows that, 65% of the Turkish citizens do not want to sign to a collective petition, and only 14% of the citizens signed a collective petition before. Further, 75% of the citizens stated that they would never express their views and ideas to a politician or a public officer. In addition, only 12% of the citizens stated that they might participate in a protest (Carkoglu & Kalaycioglu, 2015).

Authoritarian Aggression

Authoritarian aggression refers to the aggressiveness towards deviants and outgroups. As Altemeyer and Adorno et al. state, people with authoritarian personality tend to be aggressive towards different ideas and actions which do not represent the generality of the society.

A significant study was conducted by Ozdemir (2009). In this study online comments on the news regarding the incidents in Diyarbakir, the Kurdish part of the country, were analyzed to see if the Turks have a tendency to authoritarianism. The study shows that 59% of the comments consist authoritarian aggression. However, the comments towards the “riot” group have not just have the repercussion of authoritarian personality, but also have a very strong nationalistic aspect that contains negative and stereotypical beliefs. Henceforth, in the comments, aggression is observed to be driven by a fear for the separation of the country. The incidents in Diyarbakir are regarded as “riot, separatism, and provocation”, and the “rioters” as impudent, immoral, coward.

Another reason of the criticism regarding to the incidents is the anger towards disobedient people. The comments include “breaking the peace and trust”, “being their own person”, “going against the police and the army”.

Then again, in accordance with the previous chapter, authoritarian submission, the commentators accuse the government for not being suppressive as the rioters deserve

suppression, and they call for a rescuer. Further, it is observed that the rescuer image of the commentators is someone who has enough power to suppress any kind of riot. The rescuer is either the “Heroic Public”, government, Ataturk, the army, or someone brave enough to suppress the riot. One of the comments is a significant example of the authoritarian personality:

“It is very obvious of what these people desire. Why the government stay silent? These news really annoys me. Isn’t this too much of appeasement? If the government cannot suppress these riot, then let others to do it. But I trust in my army. The army will certainly stomp out these sauceboxes.”

Another comment representing the general comments consists of typical sadomasochistic elements as Adorno states.

“TOUGH... TOUGHER... UNMERCIFUL... UNFORGIVING... BRUTAL... I DEMAND URGENT MEASURES FROM MY GOVERNMENT. I, AS A NATIONALIST WHO LOVES HIS COUNTRY, CANNOT TAKE THIS ANYMORE!”

This study by Ozdemir (2009) clearly shows the authoritarian aggression that Turkish people have.

Conventionalism

Conventionalism is defined as the adherence to traditions and social norms. Turkey's social norms consist the aforementioned topics, including respect to elders, and obedience to authority (Kagitcibasi, 1970). Patriotism, especially in rural areas, is a social norm in Turkey, as well. A study (Hyman, Payaslioglu, & Frey, 1958) targeting university students show that 46% of the students state that the most proud moment of their life would be doing their military service. According to the article from “Daily News”, a Turkish newspaper in English language, claims that half of the citizens think the one who does not complete their military duties should not have citizenship rights (Akyol, 2016). Further, the same article claims that 61% of the citizens believe that the citizens who do not fulfill citizenship obligations and duties, should not benefit from health-care and education services.

Again, the study of questioning the authoritarian personality type regarding the online comments for the Diyarbakir incidents conducted by Ozdemir (2009), claims that 44% of the comments have conventionalist view, whereas only 5% of the comments criticize the traditions and social norms. The readers refer mostly to patriotism, loyalty to the state, and family bonds. This supports the ideas that patriotism and respect for the authority is embedded in Turkey's social norms.

Another study shows the openness to different ideas in Turkey (Çarkoglu & Kalaycioglu, 2015). The study shows that only 13% of the citizens agree on the idea that radical religious groups can hold public protests and meetings, while in the USA that rate goes up to 73%, and the world average is 30%.

A recent study on conservatism in Turkey (Yilmaz et al., 2012) finds the family to be the first that the citizens want to protect. The study finds the 50% of the participants put the

conversation of the family first. Religion is the second, with more than the 20% of the citizens wanting to conserve it. State and nation comes after family and religion.

When it comes to the homophobia, more than half of the citizens still believe that government should limit gay people's freedom. 35% of the citizens claim that they are not annoyed by the women who wear dresses, shorts, skirts etc. 52% of the citizens stated that they are not bothered with the public places that sell alcohol. 50% of the people approve the optional abortion. In spite of these numbers, Turkey might still be considered as conservative. The study highlights that over the years Turkey became more open to different lives and generally became more liberal.

However, when it comes to voting, 72% of the participants stated that religious ideologies of the parties are the vital factor to vote for them. The author of the study also emphasizes that people stated that they have become more conservative over the years. Yet people are not annoyed with other people's ideas and actions as much as they were a few decades back. Finally, the majority of the participants stated that they do not want their lives to be changed.

CONCLUSION

This essay provides an outlook of the Turkish people's tendency towards authoritarian personality. First the relations between child and parent were discussed as an underlying cause of authoritarian personality, as suggested by Adorno et al. It is seen that in majority of Turkey, traditional characteristics of Turkish families still remain solid. Further, violence towards the child is still accepted and implemented as a disciplinary tool. Thus, child abuse and domestic violence are issues that should be considered. Even though the education of the child has a very high value in child-care, respect for elders is considered to be of paramount importance.

As for the indicators of authoritarian personality, the essay focuses on Altemeyer's perspective. First, authoritarian submission was considered. It is understood that obedience and respect for authority comes from social norms and traditions, and from Turkish history. Second, authoritarian aggression was studied, and it was seen that aggression is caused by the fear of a partitioning the Turkish homeland. Turkish people tend to seek a powerful authority to suppress any kind of riots or protests. Further, Turkish people are observed to be one that criticize the government the least.

Lastly, conventionalism was questioned, and it was found that Turkish people are highly conservative when it comes to patriotism and religion. However, during the years Turkish people became more liberal and open to different ideas.

All in all, even though authoritarian personality is highly present in Turkey, the little changes in social norms, such as acceptance of abortion, or being more aware of women's rights, indicates that there is still hope for Turkey. In a few decades, the authoritarian image of Turkey can be changed, by increasing the education level, and by stabilizing her economy.

REFERENCES

- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J., & Sanford, R. N. (1950). *The Authoritarian Personality*.
- Akyol, T. (2016, July 07). The culture of obedience in Turkey. *Hurriyet Daily News*. Retrieved from <http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/taha-akyol/the-culture-of-obedience-in-turkey-101301>
- Altemeyer, B. (1981). *Right-wing authoritarianism*. University of Manitoba press.
- Beesley, A. (2017, 8 March). "Alarm raised on Turkey's drift towards authoritarianism". *Financial Times*. Retrieved from <https://www.ft.com/content/975eb990-035b-11e7-aa5b-6bb07f5c8e12>
- Bernard van Leer Foundation. (2014). Research on domestic violence against children aged 0-8 years in Turkey. Retrieved from <http://www.ailecocuksiddet.info/REPORT.pdf>
- Caha O., Toprak, M., & Dalmis, I. (2002). *Siyasal parti uyelerinde siyasal katilim duzeyi: Kirikkale ornegi*, Gendas Publisher. tr. The degree of Political participation of politic party members.
- Cansever, G. (1965). Psychological effects of circumcision. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 38(4), 321-331.
- Çarkoglu, A., & Kalaycioglu, E. (2015). Türkiye'de ve dunyada vatandaslik. tr. Citizenship in Turkey and the world.
- Cook, S. A. (2017, April 20). "No, Erdogan was not an authoritarian all along". *The Washington Post*. Retrieved from https://www.washingtonpost.com/posteverything/-wp/2017/04/20/no-erdogan-was-not-an-authoritarian-all-along/?utm_term=.84335b65f71f
- Devran, Y. (2003). *Siyasal kampanya yonetimi mesaj-strateji ve taktikler*, And Press. tr. Message-strategy and tactics in political campaign management.
- Genç Hayat Foundation. (2012). Study on domestic violence experienced by children. Retrieved from <http://www.cocukhaklariizleme.org/wp-content/uploads/evicisiddet-arastirma.pdf>
- Guler, N., Uzun, S., Boztas, Z., & Aydogan, S. (2002). Anneleri tarafından cocuklara uygulanan duygusal ve fiziksel istismar/ihmal davranisi ve bunu etkileyen faktorler. *Cumhuriyet Universitesi Tip Fakultesi Dergisi*, 24(3), 128-134. tr. The behaviors of mothers who perform physical or emotional abuse/neglect of their children. Retrieved from <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/204.pdf>
- Guyen, S. (2016). Türkiye'de siyasal hayatta donusum ve lider odakli siyaset. *Selcuk Iletisim*, 9(3), 90-118. tr. Transformation on the political life and leader-oriented politics in Turkey. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/226302>
- Hyman, H. H., Payaslioglu, A., & Frey, F. W. (1958). "The values of Turkish college youth". *Public Opinion Quarterly*, 22, 275-291.
- Kagitcibasi, C. (1970). Social norms and authoritarianism: A Turkish-American comparison. *Journal of Personality and Social Psychology*, 16(3), 444.
- Kaylan, M. (2017, 19 April). "Erdogan's power grab follows authoritarian script". *Politico*. Retrieved from <https://www.politico.eu/article/turkey-referendum-erdogan-power-grab-follows-authoritarian-script/>
- Kilic, A. (2004-2008). "Obedient-loyal citizen versus thinking questioning citizen: Citizenship education in Turkey". *Turkish Yearbook of Human Rights*, 26-30, 21-60. Retrieved from http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/975940daa5192a8_ek.pdf?dergi=Turkish%20Yearbook%20of%20Human%20Rights
- Ozdemir, I. (2009). "Okur yorumlarinda otoriter egilimler: Diyarbakir olaylarina iliskin haber yorumlari uzerine bir inceleme". *Culture & Communication*, 12(1), 65-94. tr. Authoritarian tendency in reader's comments: an overview of the comments of the news regarding the incident in Diyarbakir.
- Ozgul, B. (2015). "Türkiye nasıl bir liderlik istiyor?". *Toplum ve Demokrasi*, 9(19-20), 149-176. tr. What kind of a leadership does Turkey wants?
- Senol, D., & Mazman, I. (2014). Cocuga uygulanan siddet: Türkiye ozelinde sosyolojik bir yasam. *KMU Sosyal ve Ekonomik Arastirmalar Dergisi*, 16(26): 11-17. tr. Violence towards the child: a sociological life in Turkey.
- Tezel Sahin, F., & Cevher, F. N. (2007). Türk toplumunda aile-çocuk iliskilerine genel bir bakis. tr. An overview of parent-child relations in the Turkish society.
- T.R. Prime Ministry Directorate General of Family and Social Research (2010). Family values in Turkey. Retrieved from http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/-54292ce0369dc32358ee2a46/kutuphane_61_turkiyede_aile_degerleri.pdf
- Yagbasan, M. & Imik, N. (2006). "Öğretmenlerin aile içi iletisimi (Malatya ili örneği)". *Journal of Social Sciences of Fırat University*, Cilt: 16, Sayı: 2. tr. Communication of teachers in the family (an example of Malatya city).
- Yılmaz, H., Erdogan, E., Atilgan, G., Ince, M., & Can, M. (2012). Türkiye'de muhafazakarlik: Aile, cinsellik, din. tr. Conservatism in Turkey: Family, sex, religion.

THE ROLE OF CRIMINAL LAW IN PRESERVATION OF ENVIRONMENT REVIEWED THROUGH *DIRECTIVE 2008/99/EC* WITH REFERENCE ON THE STATE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Dr. Ena Kazić, International University of Sarajevo
ekazic@ius.edu.ba

ABSTRACT

Environment is without any doubt value of high states interest and thus should be protected by highest measures state can provide. One of them is criminal law, as the most rigorous but also extremely effective system of legal norms that prescribes both certain socially undesirable actions as criminal acts and criminal sanctions for their perpetrators. The role of criminal law in preservation of environment is discussed in this paper with the aim to define that role, its basis and method of preservation both in theory and in practice. One special legal document that directly determines the importance of criminal law in preservation of environment is *Directive 2008/99/EC about protection of environment thorough criminal law*. Consequently, the author analyses that source of EU Law, its aims, definitions, subject and rules of responsibility that have been established by it. Finally, through *exemplum in concreto*, author reviews the state of criminal law protection of environment partially in Bosnia and Herzegovina through legal analysis of relevant provisions of Criminal Code of Federation of Bosnia and Herzegovina and through analysis of relevant statistic data of perpetration criminal acts against environment. In that way not only will the role of criminal law in preservation of environment be clarified but also possible problems in its effectiveness and solutions will be pointed out.

Keywords: Criminal Law, Environment, Preservation, Prevention, Directive 2008/99/EC.

INTRODUCTION

Quality of environment directly influences the quality of humans life. Between those two values there is an unbreakable bond and correlation. Human beings are part of ecosystem¹ and they live in the natural environment, use its products and should respect its natural laws. Nevertheless that synergy isn't always present and moreover sometimes it is seriously damaged. The reason for misbalance might be in nature itself because it is unpredictable, but also might be result of actions or lack of required action of man. Not being aware of importance of the nature and environment and what its destruction might result with, some human beings are recklessly behaving and their actions sometimes lead to violation of natural balance. Reckless use of the sources of nature, extirpation of flora and fauna, overuse of natural sources, urbanization and growth of population are just some of the human related factors that might harm the balance in the nature. Lack of balance in nature, that has its cyclic flow, hits not only ones who have caused the misbalance, but also the ones who are not involved in that process. That is how the matter of environment gets to be an issue of global relevance.

Since protection of environment is one of the proves of sovereignty of state (Cifrić, 1997), since the soil and ecosystem are parts of the land over which state has its sovereignty, the state is obligatory to provide methods and concepts of protection of environment. The matter of environmental misbalance existed long time ago in local level, so the issue is not new, except of the fact that now it is not only local, but it became a matter of global level. The perception of legal regulation and protection of environment of all the actions that might harm it and bring the misbalance is not old as the misbalance itself. According to Stojin (1993), firstly it was considered that nature is *res nullius*, it didn't belong to anyone, so it couldn't be protected. Later, it was understood that human beings should be partners with the nature (Stojin, 1993). The first law that refers to environmental issues dates back in 1834; it is from Greece who back in that time had its *Code on historical monuments protection*. Nevertheless the environmental issues and need for its protection are not something new, both scholastic and legislative interest in its regulation is set in the end of seventy years of XX century. That is when national and international principles and norms related to environment started to evolve.

Right on healthy environment as human right

The idea of legal protection of environment is considered through vision of protection of environment as humans right. According to Bakšić Muftić (2002), the danger of cataclysm that can be caused by misbalance in nature, made humanity to recognize healthy environment as human right. Now-days it is recognized as one of the youngest human rights and it is categorized as human right of Third generation.

One of the most important international sources of environment law that have recognized right on healthy environment as human right was *UN Declaration on Human Environment* (so-called *Stockholm Declaration*) from 1972. According to its Principle 1, it has

¹ *Ecosystem* is the dynamic interaction of all living organisms and communities, but also the inanimate components of their environment. More in: <https://www.britannica.com/science/ecosystem>.

been stated that “man has the fundamental right to freedom, equality and adequate conditions of life, in an environment of a quality that permits a life of dignity and well-being, and he bears a solemn responsibility to protect and improve the environment for present and future generations”. There are several important points related to this provision. It has clearly determined right on healthy environment as a right that is a basis for dignity of life and well being of man. In other hand, the responsibility of humankind for protection and improvement of environment is set by this provision. Not only does that protection refer to present but also it refers for future generations.

Among other 26 provisions of that Declaration, Principle 2 is of big significance for topic of this paper. Namely, through it the object of protection (content of environment) was described. Those are natural resources of the earth, including the air, water, land, flora and fauna and especially, representative samples of natural ecosystems. All of them must be safeguarded for the benefit of present and future generations through careful planning or management.

ENVIRONMENT AS VALUE IN CRIMINAL LAW

Matter of environment protection is multidisciplinary topic. It engages sociology, biology, ethics, anthropology, ecology and among others - law. Like it was previously stated, the state has obligation to protect environment. Law is its most important mechanism for that. Few legal disciplines are very useful in environment protection, such are civil law, environmental law, etc. But among them, there is also one specific and yet one of the oldest law branches. It is criminal law. It is usually used as states' *ultima ratio*² and it is used when other legal disciplines can not protect environment. While other legal disciplines regulate rights and responsibilities of their subjects, criminal law doesn't regulate them directly. According to Stajić et al. (1998, 6) criminal law doesn't prescribe how legal subjects should act, but it establishes criminal sanctions for those who don't respect social rules. Criminal law according to Tomić (2007) is in its substance national law, based on legal acts and has its protective function. That protective function is visible in one of the main roles of criminal law. It is to protect society from criminal offences in general and in special way (general and special prevention). So, consequently, criminal law protects socially important values. Puig (2008) explains that those protected values can be categorized into *formal values* and *substantive values*. According to him, formal ones are the ones who are protected formally, by law. In other hand, substantive values are the ones that *deserve* to be protected (Puig, 2008).

How is that protective role of criminal law implemented? State establishes its most important values that can be *individual* or *collective*. Nevertheless what kind they are, the ones that states protects are that much important for it, that any action of harm, violation or threat of them becomes illegal and punitive. Those actions are incriminated as criminal offenses and in criminal codes' dispositions of criminal offenses, rules for criminal responsibility and sanctions are proscribed. Levitt in his article “Some societal aspects of criminal law” (1922) underlines

² Understanding of criminal law as states' *ultima ratio* is sometimes based on the fact that while punishing a perpetrator, state in order to protect some values, takes values from perpetrator (such is liberty etc.). That is why criminal law should be used as the last resource of state in protection of values.

that “no act is a criminal act until it threatens, harms or has the possibility of harming values of organized society and organized society has to take steps to prevent that act of happening”.

When it comes to environment, it is determined as a value in *criminal law sense*. Not only is it noted as one of the most important human rights, as it was explained above, but it enjoys criminal law protection. That is visible through the fact that environment has been recognized as an object of protection in many contemporary criminal codes. For instance, Criminal Code of Federation of Bosnia and Herzegovina, in article 3 defines basis and border of criminal conviction and prescribes that “Criminal offenses and criminal sanctions are only prescribed for those conducts that endanger or violate personal freedoms and human rights, as well as other rights and social values guaranteed and protected by the Constitution of the Federation and international law, so that their protection can’t be achieved without criminal conviction”. Environment as one of human rights as a value is protected in that way. Furthermore, Criminal Code of FBH devotes entire chapter 26 for prescription of crimes against environment, agriculture and natural goods, which confirms the importance of environment and its status as value protected by criminal law. The similar approach is accepted for instance in Criminal Code of Republic of Croatia, whose 20th chapter refers to criminal offences against environment; Not only is environment prescribed as one of the objects of criminal code, through provision of Article 1 of Criminal code of Republic of Turkey which reads “The object of Criminal Code is to protectpublic health and *environment*...”, but also its role of value protected by criminal code is confirmed with Section 7 of Criminal Code of Republic of Turkey that refers to crimes against environment.

Few notes on environmental crime as part of criminal law

As shown above through some examples of national provisions, as a form of preventive function of criminal law, crimes that harm environment either directly or indirectly have been categorized in a specific group of criminal acts that are called environmental crime. According to the definition given by European Commission, this form of crime covers acts that breach environmental legislation and cause significant harm or risk to the environment and human health (Lazikova et al., 2014). The same author points that for prevention of those crimes needs special approach (2014), separated from other crimes, because it requires special measures of protection and dealing with in the proceedings. That kind of understanding of environmental crimes is quite reasonable, because in order to prevent them and to compose criminal politics that will be effective, for institutions and officials that work on them is required to have interdisciplinary knowledge. That is why some countries have specific departments within Prosecutors offices that deal only with environmental crime.

Environmental crime is specific for many other reasons too. Reporting on these crimes itself might be problematic issue since it is usually done by official institutions (within regular inspections), so sometimes the critical cases remain in dark number of crime, since there was no knowledge about it because there was no direct victim to notice it and to report it. Other problematic issues and what makes environmental crime to be challenging to work with is widely presented by Pleić (2016). The author notices that collection of proves of these criminal

acts might be problematic, since environmental criminal acts are usually very related to temperature and other external factors so the level of pollution can decrease or even disappear in between of moment of pollution and its report. Additional analysis that might establish the pollution in those cases can be very expensive.

Finally, it is doubtless that environment is not only a value, but a criminal law value, protected by criminal law and dealing with group of crimes that harm to environment (environmental crimes) is very delicate and requires competencies.

DIRECTIVE 2008/99/EC ABOUT PROTECTION OF ENVIRONMENT THOROUGH CRIMINAL LAW

When it comes to legal regulation of environmental crime and prevention of violations of environment as legal value, through criminal law, this form of crime is matter of interest firstly of national legislation, especially when we keep in mind the rule *nulla poena sine lege* - criminal acts are determined by (national) criminal codes. Except of them which are the main source of environmental criminal law, there are secondary sources of that law that can be national (such as various sub-code acts, regulations) but since the consequences of environmental crime can exceed national borders, there are international sources of environmental (criminal) law as well (bilateral, multilateral conventions, etc.). Important sources of environmental criminal law are also EU documents³, that directly or indirectly have

³ Some of the sources of environmental EU Law, that might be used as secondary source for criminal law are: Council Directive 70/220/EEC of 20 March 1970 on the approximation of the laws of the Member States on measures to be taken against air pollution by emissions from motor vehicles; Council Directive 72/306/EEC of 2 August 1972 on the approximation of the laws of the Member States relating to the measures to be taken against the emission of pollutants from diesel engines for use in vehicles; Council Directive 75/439/EEC of 16 June 1975 on the disposal of waste oils; Council Directive 76/160/EEC of 8 December 1975 concerning the quality of bathing water; Council Directive 76/769/EEC of 27 July 1976 on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States relating to restrictions on the marketing and use of certain dangerous substances and preparations; Council Directive 77/537/EEC of 28 June 1977 on the approximation of the laws of the Member States relating to the measures to be taken against the emission of pollutants from diesel engines for use in wheeled agricultural or forestry tractors; Council Directive 78/176/EEC of 20 February 1978 on waste from the titanium dioxide industry; Council Directive 79/117/EEC of 21 December 1978 prohibiting the placing on the market and use of plant protection products containing certain active substances; Council Directive 79/409/EEC of 2 April 1979 on the conservation of wild birds; Council Directive 82/176/EEC of 22 March 1982 on limit values and quality objectives for mercury discharges by the chlor-alkali electrolysis industry; Council Directive 83/513/EEC of 26 September 1983 on limit values and quality objectives for cadmium discharges; Council Directive 84/156/EEC of 8 March 1984 on limit values and quality objectives for mercury discharges by sectors other than the chlor-alkali electrolysis industry; Council Directive 84/360/EEC of 28 June 1984 on the combating of air pollution from industrial plants; Council Directive 84/491/EEC of 9 October 1984 on limit values and quality objectives for discharges of hexachlorocyclohexane; Council Directive 85/203/EEC of 7 March 1985 on air quality standards for nitrogen dioxide; Council Directive 86/278/EEC of 12 June 1986 on the protection of the environment, and in particular of the soil, when sewage sludge is used in agriculture; Council Directive 86/280/EEC of 12 June 1986 on limit values and quality objectives for discharges of certain dangerous substances included in List I of the Annex to Directive 76/464/EEC; Council Directive 87/217/EEC of 19 March 1987 on the prevention and reduction of environmental pollution by asbestos; Council Directive 90/219/EEC of 23 April 1990 on the contained use of genetically modified micro-organisms; Council Directive 91/271/EEC of 21 May 1991 concerning urban waste-water treatment; Council Directive 91/414/EEC of 15 July 1991 concerning the placing of plant protection products on the market; Council Directive 91/676/EEC of 12 December 1991 concerning the protection of waters against pollution caused by nitrates from agricultural sources; Council Directive 91/689/EEC of 12 December 1991 on hazardous waste; Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora; Council Directive 92/112/EEC of 15 December 1992 on procedures for harmonising the programmes for the reduction and eventual elimination of pollution caused by waste from the titanium dioxide industry; Directive 94/25/EC of the European Parliament and of the Council of 16 June 1994 on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States relating to recreational craft: the provisions amended by Directive 2003/44/EC; European Parliament and Council Directive 94/62/EC of 20 December 1994 on packaging and packaging waste; European Parliament and Council Directive 94/63/EC of 20 December 1994 on the control of volatile organic compound (VOC) emissions resulting from the storage of petrol and its distribution from terminals to service

influence on the legislation of member states. Through article 4.2 of *Lisbon Treaty*, environment has been established as a matter of common jurisdiction between state and EU.

stations; Council Directive 96/49/EC of 23 July 1996 on the approximation of the laws of the Member States with regard to the transport of dangerous goods by rail; Council Directive 96/59/EC of 16 September 1996 on the disposal of polychlorinated biphenyls and polychlorinated terphenyls (PCB/PCT); Council Directive 96/62/EC of 27 September 1996 on ambient air quality assessment and management; Council Directive 96/82/EC of 9 December 1996 on the control of major-accident hazards involving dangerous substances; Directive 97/68/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 1997 on the approximation of the laws of the Member States relating to measures against the emission of gaseous and particulate pollutants from internal combustion engines to be installed in non-road mobile machinery; Council Regulation (EC) No 338/97 of 9 December 1996 on the protection of species of wild fauna and flora by regulating trade therein; Directive 98/8/EC of the European Parliament and of the Council of 16 February 1998 concerning the placing of biocidal products on the market ; Directive 98/70/EC of the European Parliament and of the Council of 13 October 1998 relating to the quality of petrol and diesel fuels; Council Directive 98/83/EC of 3 November 1998 on the quality of water intended for human consumption ; Council Directive 1999/13/EC of 11 March 1999 on the limitation of emissions of volatile organic compounds due to the use of organic solvents in certain activities and installations; Council Directive 1999/30/EC of 22 April 1999 relating to limit values for sulphur dioxide, nitrogen dioxide and oxides of nitrogen, particulate matter and lead in ambient air; Council Directive 1999/31/EC of 26 April 1999 on the landfill of waste; Council Directive 1999/32/EC of 26 April 1999 relating to a reduction in the sulphur content of certain liquid fuels; Directive 2000/53/EC of the European Parliament and of the Council of 18 September 2000 on end of life vehicles; Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy; Directive 2000/69/EC of the European Parliament and of the Council of 16 November 2000 relating to limit values for benzene and carbon monoxide in ambient air; Directive 2000/76/EC of the European Parliament and of the Council of 4 December 2000 on the incineration of waste; Regulation (EC) No 2037/2000 of the European Parliament and of the Council of 29 June 2000 on substances that deplete the ozone layer; Directive 2001/18/EC of the European Parliament and of the Council of 12 March 2001 on the deliberate release into the environment of genetically modified organisms; Directive 2001/80/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2001 on the limitation of emissions of certain pollutants into the air from large combustion plants; Directive 2002/3/EC of the European Parliament and of the Council of 12 February 2002 relating to ozone in ambient air; Directive 2002/95/EC of the European Parliament and of the Council of 27 January 2003 on the restriction of the use of certain hazardous substances in electrical and electronic equipment; Directive 2002/96/EC of the European Parliament and of the Council of 27 January 2003 on waste electrical and electronic equipment (WEEE); Directive 2004/107/EC of the European Parliament and of the Council of 15 December 2004 relating to arsenic, cadmium, mercury, nickel and polycyclic aromatic hydrocarbons in ambient air; Regulation (EC) No 648/2004 of the European Parliament and of the Council of 31 March 2004 on detergents; Regulation (EC) No 850/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on persistent organic pollutants; Directive 2005/55/EC of the European Parliament and of the Council of 28 September 2005 on the approximation of the laws of the Member States relating to the measures to be taken against the emission of gaseous and particulate pollutants from compression-ignition engines for use in vehicles, and the emission of gaseous pollutants from positive-ignition engines fuelled with natural gas or liquefied petroleum gas for use in vehicles; Commission Directive 2005/78/EC of 14 November 2005 implementing Directive 2005/55/EC of the European Parliament and of the Council on the approximation of the laws of the Member States relating to the measures to be taken against the emission of gaseous and particulate pollutants from compression-ignition engines for use in vehicles, and the emission of gaseous pollutants from positive ignition engines fuelled with natural gas or liquefied petroleum gas for use in vehicles and amending Annexes I, II, III, IV and VI thereto; Directive 2006/7/EC of the European Parliament and of the Council of 15 February 2006 concerning the management of bathing water quality; Directive 2006/11/EC of the European Parliament and of the Council of 15 February 2006 on pollution caused by certain dangerous substances discharged into the aquatic environment of the Community; Directive 2006/12/EC of the European Parliament and of the Council of 5 April 2006 on waste; Directive 2006/21/EC of the European Parliament and of the Council of 15 March 2006 on the management of waste from extractive industries; Directive 2006/40/EC of the European Parliament and of the Council of 17 May 2006 relating to emissions from air conditioning systems in motor vehicles; Directive 2006/44/EC of the European Parliament and of the Council of 6 September 2006 on the quality of fresh waters needing protection or improvement in order to support fish life; Directive 2006/66/EC of the European Parliament and of the Council of 6 September 2006 on batteries and accumulators and waste batteries and accumulators; Directive 2006/118/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on the protection of groundwater against pollution and deterioration; Regulation (EC) No 842/2006 of the European Parliament and of the Council of 17 May 2006 on certain fluorinated greenhouse gases; Regulation (EC) No 1013/2006 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2006 on shipments of waste; Regulation (EC) No 715/2007 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2007 on type approval of motor vehicles with respect to emissions from light passenger and commercial vehicles (Euro 5 and Euro 6) and on access to vehicle repair and maintenance information ; Commission Regulation (EC) No 1418/2007 of 29 November 2007 concerning the export for recovery of certain waste listed in Annex III or IIIA to Regulation (EC) No 1013/2006 of the European Parliament and of the Council to certain countries to which the OECD Decision on the control of transboundary movements of wastes does not apply; Directive 2008/1/EC of the European Parliament and of the Council of 15 January 2008 concerning integrated pollution prevention and control. Retrieved from: Directive 2008/99/EC.

The *Directive 2008/99/EC*⁴ on the protection of the environment through criminal law is one of the most important sources of EU Law which directly involves criminal law in preservation of environment⁵. In the beginning of the Directive the concern of the Community for the rise of environmental offences and their effects has been shown. Together with it, it has been clearly noted that so far experience had shown the lack of efficiency within existing penal systems to protect the environment. Consequently, the directive which will determine the need for prescription of certain action as criminal offences, rules of criminal responsibility for their perpetrators, needed to be given. Furthermore in recital 10 it is said that Member States will be obliged to provide in their national legislation penalties or any other available system of law enforcement in order to protect the environment.

Directive prescribes activities that should be incriminated as criminal offences, but the sanctions are part of criminal politics of each county so it is left to them to decide upon the special minimum and maximum for them in their Criminal Codes. Yet, this Directive sets set of principles that should be used in process of prescription of penalties:

- *Principle of effectiveness* – sanction prescribed in national law should be set in order that they can be effectively executed;
- *Principle of proportionality* – sanctions should be prescribed proportionally to the weight of the criminal act and the consequence it might result with;
- *Principle of dissuasiveness* – prescription of criminal offences should make the aim of criminal law to be accomplished. It consists of special and general prevention of criminal offences to happen in the future;
- *Principle of wide criminal responsibility*- set by Article 4 and 6, this Directive have stipulated criminal responsibility not only for natural but also for legal persons⁶, and refers not only to direct perpetrators of criminal offences, but also to inciters and abettors.

Regarding the offences that can be perpetrated by intent or by negligence, according to Article 3, states should prescribe as criminal offences these following actions:

- *the discharge, emission or introduction of a quantity of materials or ionising radiation into air, soil or water, which causes or is likely to cause death or serious injury to any person or substantial damage to the quality of air, the quality of soil or the quality of water, or to animals or plants (Article 3. (a)).* It is quite visible that with incrimination of these actions, persons, air, water, soil, animals or plants might be protected from above mentioned harmful activities, that might kill them or cause injuries or substantial damage. The actions themselves should be prescribed alternatively, so that perpetration of any of them would be enough for the existence of this criminal offence;
- *the collection, transport, recovery or disposal of waste, including the supervision of such operations and the aftercare of disposal sites, and including action taken as a dealer or a broker (waste management).* Those actions cause or is likely to cause death or serious

⁴ Further in text: Directive. It has been adopted on 19th November 2008.

⁵ In the Article 1 named *Subject matter* it has been clearly said that the subject of this Directive is establishment of measures related to criminal law in order to protect the environment more effectively.

⁶ Referring to Legal Persons, their liability would refer to lack of supervision or control of a leader of that Legal Person, acting individually or as part of an organ of that legal person.

injury to any person or substantial damage to the quality of air, the quality of soil or the quality of water, or to animals or plants. The actions of this criminal offence have been prescribed in alternation. Perpetrator can be every person, consequence is death or serious injury of any person, animals or plant, as well as destruction of quality of air, soil or water. Object of protection is environment. This action can be perpetrated by intent;

- according to the Directive (Article 3. (c)), *the action of shippment of waste in non-negligible quantity should be also incriminated into national law*. This action should be incriminated no matter it has been executed in a single shipment or in several shipments which appear to be linked;
- *planting with dangerous activities or storage or use of dangerous substances outside the plant*, according to Article 3. (d) of the Directive, should be prescribed as alternative actions of this criminal offence. Their consequence is that they cause or most likely can cause death or serious injury to any person or substantial damage to the quality of air, soil, water, or to animals or plants;
- *Production, processing, handling, use, holding, storage, transport, import, export or disposal of nuclear materials or other hazardous radioactive substances cause or is likely to cause death or serious injury of above mentioned objects of perpetration*, are also alternatively prescribed actions that should be prescribed by national law as criminal offence;
- Article 3. (f) protects wild fauna or flora species of killing, *destruction, possession or taking specimens of them*. Furthermore (Article 3. (g)), trade of them or their parts or derivates (except in negligible quantity) should be also punishable. The *ratio* for prescribing this punishable act is to preserve wild flora and fauna from their extinction.
- prevention from significant deterioration of a habitat within a protected site will be enabled by proscription of any actions that might cause it (Article 3. (h));
- Finally, through provision of Article 3. (i), the basis for reduction or elimination of Ozone-depleting substances was set, since activities such as *production, importation, exportation, placement* or use of them are prescribed to be punitive.

BRIEF OVERVIEW ON ENVIRONMENTAL OFFENSES AND STATE IN PRACTICE IN FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Even though Bosnia and Herzegovina is not a member of EU, but has a determination to be on EU road and to become a member, for the purposes of this topic, here will be given brief overview on incrimination of environmental offenses that are regulated by Criminal code of Federation of Bosnia and Herzegovina, in correlation of Directive 2008/99/EC. Namely, the issue of environmental criminal offenses has not been regulated in the level of state, but on level of entities: Federation of Bosnia and Herzegovina, Republika Srpska and Brčko District BH.

In Federal Criminal Code, in Chapter 26 named "Criminal offenses against environment, agriculture and natural sources, there are 20 criminal offenses (art.303-323 Criminal Code of FBH) that violate environment, agriculture and natural sources as objects of protection. Those are: Pollution of the Environment, Pollution through the Operation of Equipment, Pollution by Waste, Noise Affecting the Environment, Producing Injurious

Preparations for the Treatment of Livestock, Treatment by Unconscientiously Veterinary Surgeon, Treatment by Unqualified Veterinary Surgeon, Failure to Comply with Regulations for the Suppression of Animal and Plant Diseases, Concealing the Existence of A Contagious Animal Disease, Contaminating Fodder or Water Used by Livestock, Destruction of Plantations, Unconscientiously Acts in the Circulation of Pesticide, Depredation of Forests, Forest Theft, Causing Forest Fire, Torture and Killing of Animal, Illegal Hunting, Illegal Fishing, Damage, Destruction and Unauthorized Export of Cultural Monuments and Protected Natural Objects, Unauthorized Research and Appropriation of Cultural Monuments.

According to Tomić (2008), those criminal offenses can be categorized into three subgroups:

1. Real environment offenses;
2. Offenses related to protection and healing of animals and plants;
3. Offenses related to endangerment of animals and plants.

Generally reviewed, these criminal acts are prescribed with alternative actions, the method of prescription is open (what enabled various critical situation to be taken as part of these provisions). Most of them are intentionous criminal acts, but some of them (such are endangerment of environment by waste) can be perpetrated by negligence. Mostly prescribed form of sanction is punishment, or punishment alternated with money fine. Within some of these criminal acts (illegal hunting, illegal fishing), except for the punishment, obligatory protective measures can be given (seizure of objects) as well.

When it comes to the state in practice, statistics from 2012-2016 shows us that number of reported criminal offenses (perpetrated by adults) from this group *seems to be decreasing*. The highest point was 1746 in 2014. The lowest point in these 5 years was in 2016, with 1307 reports on these criminal offenses (Statistical Yearbook of Federation of Bosnia and Herzegovina, 2017). At this point we should be careful in bringing conclusions, and that is why we stated “seems to be decreasing”. Having in mind the issue stated about environmental crime and that they are usually in the dark number of crime because they don’t have direct victim so they stay unreported unless institution reports it, this data can result with two possible conclusions: either the number of these criminal offenses has really decreased or either the reporting politics resulted with cases that had occurred but stayed unreported for certain reasons (such is flow of time and weather conditions made the critical situation invisible to be reported).

When it comes to convictions, statistical data from Statistical Yearbook of Federation of Bosnia and Herzegovina (2017) shows that the highest number of convictions of adults for these criminal offenses were in 2015 (1091), and the lowest number were in 2012 (811). Compared with the previous parametre (reports), it is to be concluded that for instance for 2012, only 53% of reported persons were convicted, so there is high disproportionality between those parameters.

Figure 1: Reported environmental offenses perpetrated by adults in Federation of Bosnia and Herzegovina for period 2012-2016

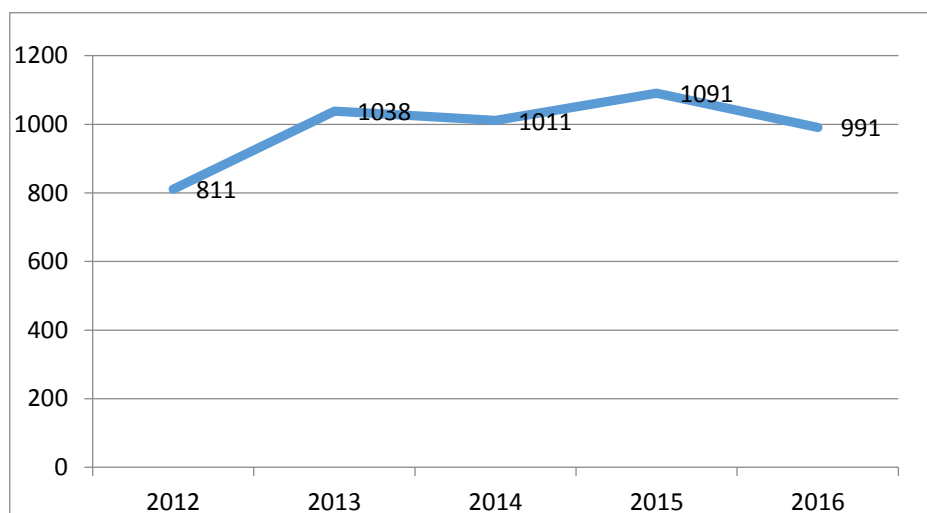
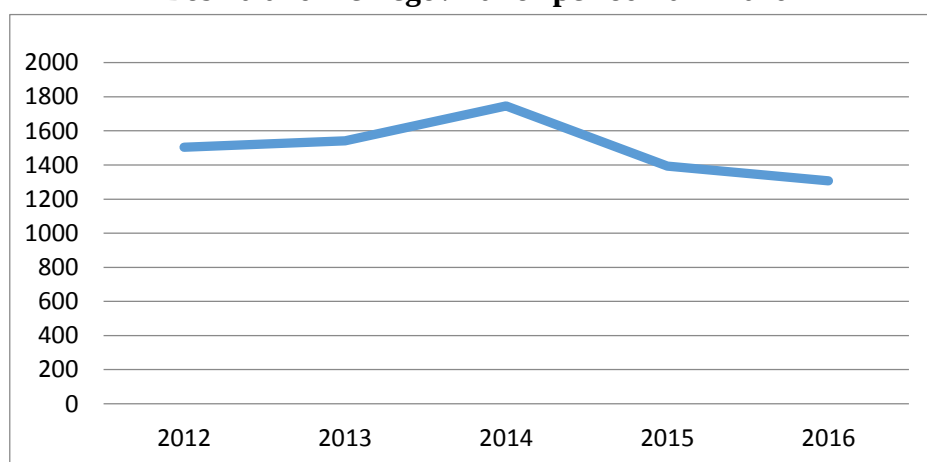

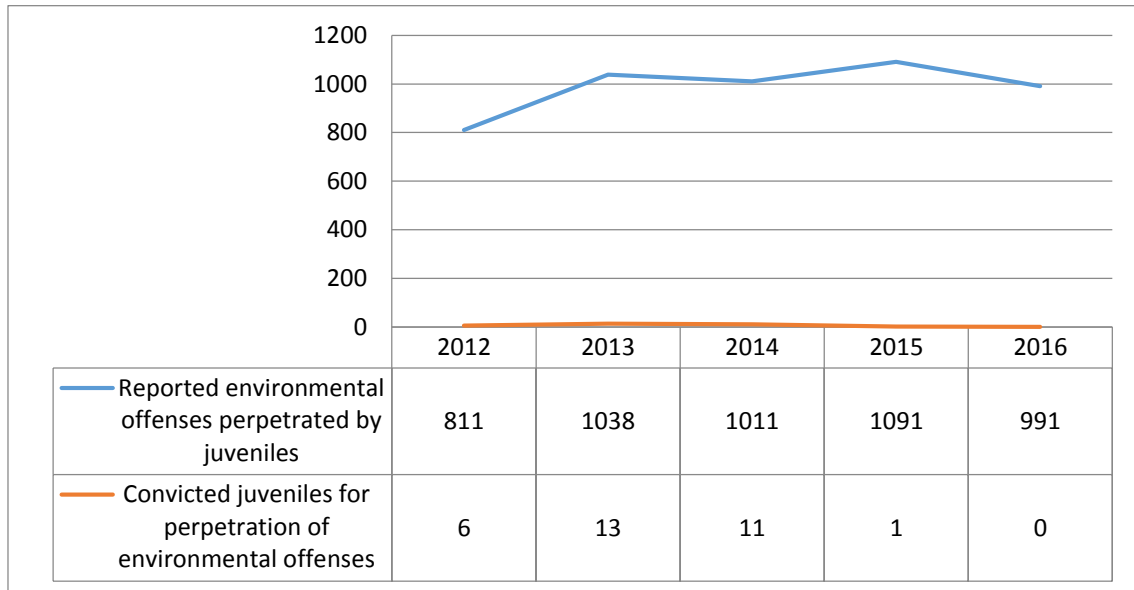
Figure 2: Convictions for environmental offenses perpetrated by adults in Federation of Bosnia and Herzegovina for period 2012-2016

Statistical data about juveniles who were reported and convicted for perpetrating this group of criminal acts shows us that juveniles are also perpetrators in this group of crimes, so they don't hesitate of committing them. While the highest rate of reports of these criminal acts perpetrated by juveniles was in 2015 (1091), the highest number of convicted juveniles for these crimes in Federation Bosnia and Herzegovina was in 2013 (13).

The curve of convictions is decreasing in especially past three years (1 for 2015, and no convictions for 2016).

Figure 3: Juveniles in environmental crime in Federation Bosnia and Herzegovina in period 2012-2016

CONCLUSION

In this paper it has been showed that environment not only is one of humans rights (right on healthy environment), of third generation, but is also a value recognized by many constitutions and criminal codes in contemporary legislations. It was part of interest of UN and Council of Europe, who brought their convections in order to protect environment, but also, since it had been recognized as criminal law value, it is protected by criminal law aw well. The essence of that protection consists of prescription of certain actions that might violate, destroy or harm environment as criminal offenses, rules of criminal responsibilities for their perpetrators and criminal sanctions. It is showed in this paper that in the field of EU Law, there is a document who directly entitles criminal law of state members of EU to preserve environment.

Directive 2008/99/EC not only had showed the concern of EU for the increase of these criminal offenses but had also set the main principles in handling with this criminal offenses. Since the punitive politics is matter of state members (determination of sanctions), this Directive determined need that states incriminate there taxatively counted actions to be criminal offenses in their national criminal codes.

Compared with regulation of this issue in Bosnia and Herzegovina who is not yet member state, we came to the conclusion that legal regulation of environmental crime is in jurisdiction of entities in Bosnia and Herzegovina. Having analyzed legal regulation of these criminal offenses in Federation of Bosnia and Herzegovina we saw that in Criminal Code of FBH entire chapter is devoted to *crimes against environment, agriculture and natural values*, and that there are numerous criminal acts prescribed to be environmental crimes. They can be categorized into: real environment offenses; offenses related to protection and healing of

animals and plants; offenses related to endangerment of animals and plants. Most of the actions that had been prescribed in the Directive 2008/99/EC are already prescribed in the Criminal Code of Federation of Bosnia and Herzegovina, which shows us that Criminal Code of FBH is up to date to regulations in contemporary (criminal) law. Finally, regarding the state in practice in Federation of Bosnia and Herzegovina, for the period 2012-2016, number of both reported and finalized (with conviction) cases show decline tendency of those criminal offenses in Federation of Bosnia and Herzegovina.

REFERENCES

- Bakšić Muftić, J. (2002) *Sistem ljudskih prava*. Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu;
- Cifrić, I. (1997). Ekološko ponašanje i etos odgovornosti. *Socijalna ekologija Zagreb* , 6;
- Criminal Code of Federation of Bosnia and Herzegovina*, Official Gazzette No. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16;
- Criminal Code of Republic of Croatia*, Official Gazzette No. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17;
- Criminal Code of Republic of Turkey*, Code No.5237, Official Gazzete No. 25611;
- Directive 2008/99 on protection of environment through criminal law*(1999);
- Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment*. (1972). United Nations;
- Jarmila Lazíková, Ľubica Rumanovská, Ivan Takáč and Zuzana Lazíková. (2014). Enviromental crimes in rural regions - case of Slovakia. *Socijalna ekologija Zagreb*;
- Levitt, Albert. "Some Societal Aspects of the Criminal Law ." *Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology*, 1922.
- McDonell, G. (1997). Scientific and Everyday Knowledge: Trust and the Politics of Environmental Initiatives. *Social Studies of Science* , 7 (6);
- Noorani, A. (1989). *Growing Ecology Law*. Economic and Political Weekly;
- Plešić, M. (2016). Kazneni progon i istraživanje kaznenih djela protiv okoliša. *Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu* (2);
- Puig, Santiago Mir. "Legal Goods Protected by the Law and Legal Goods Protected by the Criminal Law as limits to the states power to Criminalize Conduct." *New Criminal Law Review*, 2008.
- Srzić N., Stajić A. and Lazarević Lj. (1998) *Krivično pravo Jugoslavije - Opšti deo*. Beograd: Savremena administracija;
- Statistical Yearbook of Federation of Bosnia and Herzegovina*. (2017) Institute for Statistics of Federation of Bosnia and Herzegovina;
- Stevan Ilić and Mirjana Drenovak Ivanović. (2014). *Ekološko pravo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu;
- Strojin, T. (1993). Priroda između etike i prava. *Socijalna ekologija Zagreb* , 2 (2);
- Tomić, Z. (2008). *Krivično pravo I - opći dio*. Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu;
- Tomić, Z. (2007). *Krivično pravo II - posebni dio*. Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu;
- <https://www.britannica.com/science/ecosystem>, retrieved on 20.04.2018.

THE DETERMINANTS OF ECONOMIC GROWTH: PANEL DATA ANALYSIS FOR THE WESTERN BALKANS

Dr. Fatih Kaleci, Necmettin Erbakan University

fkaleci@konya.edu.tr

ABSTRACT

The purpose of this study is to assess the determinants and policies that affecting the economic growth in the Western Balkan Countries (Albania, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, Serbia, Croatia, Macedonia FYR and Kosovo) over the period 1995 to 2016. In the direction of the research purpose; variables of GDP per capita, Foreign direct investment (% of GDP), Domestic credit to private sector, School enrollment, tertiary (% gross), Unemployment (% of total unemployment), corruption index, General government final consumption expenditure(% of GDP), domestic credit to private sector (% of GDP), gross savings (% of GDP), Inflation annual data were analyzed. Analysis data were obtained from the World Bank (WB) and the International Monetary Fund (IMF) database. The method of pooled OLS, fixed and random effects model and Hausman-Taylor model was used for estimating the linear regression equation. The results from panel data models show conditional convergence among the seven Western Balkans countries examined. The results show that foreign direct investments, gross savings and domestic credit to the private sector have a positive effect on per capita growth. On the other hand, initial level of per capita growth, corruption, unemployment, and general government final consumption, have a negative relationship with per capita growth. These findings show that Western Balkans countries are converging and tend to reach their steady level.

Keywords: Western Balkans, Economic Growth, Panel Data Analysis.

INTRODUCTION

Several studies, both theoretical and empirical, have examined economic growth. Whereas the theory of economic growth model helps in analyzing the mechanisms of economic growth, empirical models employ data in order to find out the channels that affect economic growth. The growth theory by Solow and endogenous growth models are usually utilized as general frameworks, however many researchers have, in their studies, modified the original model based intuition on growth and its determinants. Regression models have enabled researchers to examine the channels through which a range of determinants can impact economic growth and by using a set of explanatory variables, researchers can determine the difference in economic growth and its development over the time.

Western Balkan countries have, in the last two decades, underperformed in term of economic growth in comparison with other more advanced transition countries. Thus, an investigation of determinants of economic growth can shed light on the factors that constrain economic growth in countries in Western Balkans. In order to examine these factors, we attempt to answer the following research questions:

- 1) which determinants constrained economic growth? *and*
- 2) which economic policies can be effective in managing these constraints?

To address these research questions, we establish the following research hypotheses:

H1: *Foreign direct investments, gross savings and domestic credit to the private sector have a positive effect on per capita growth in Western Balkans.*

H2: *Initial level of per capita growth, corruption, unemployment, and general government final consumption have a negative effect on per capita growth in Western Balkans.*

H3: *Schooling is not a significant factor for growth in Western Balkans.*

In order to test hypotheses, we employed pooled OLS with robust error and panel data model, which contains more information than time series variation within each country.

The data came from World Bank and IMF (see Annexes). We have data consistency into consideration and therefore used only data set provided by either of the two institutions (World Bank and IMF) for one indicator for all the countries. To summarize, the results from panel data models show conditional convergence among the seven Western Balkans countries examined. This was evidenced by the negative sign of coefficient of the initial level of per capita growth. Furthermore, foreign direct investments, gross savings and domestic credit to private sector have a positive effect on per capita growth while, initial level of per capita growth, corruption, unemployment, and general government final consumption have a negative effect on per capita growth. The study also shows puzzling result which is schooling is not significant factor for growth in Western Balkans.

LITERATURE

There is large number of authors who have investigated the relationship between economic growth and the determinants that affect both developed and developing countries. Several authors have, in the related literature, investigated the constraints by using empirical growth models at micro and macro level. Different studies have showed different results which at times are even contradictory. The study by Hausmann *et al.* (2006) applied the decision tree methodology to identify the binding constraints for different countries. The tree methodology as diagnostic analysis is based on running the short-run constraints, by figuring out firstly the conditions that characterize the economy. The economic activity of low-income countries must be constrained by at least one of the following two factors: the high cost of finance or the low private return on investment.

Several researchers are trying to identify the most important constraints to economic growth, as countries in the Western Balkan region continue to deal with several political and economical reforms. Different authors have estimated different explanatory variables. While certain constraints might have higher impact on economic growth for short period of time, they can also take a longer period as the macroeconomic and microeconomic conditions are not constant. Murgasova *et al.* (2015) in 'Regional economic issues special report-IMF' analyzed the driving forces behind the economy of Western Balkan countries. The authors found that capital accumulation and total productivity factors were the biggest growth drivers in both, the New Member States, and Western Balkans. Tevdovski (2015) applied ideas from the 'growth diagnostics' approach developed by Rodrik *et al.* (2005). It considers the socio-economic context, institutions and legislations that enable the tabling of policies which targeted the constraints. This methodology has been applied to the Republic of Macedonia. The author concluded that the key process in this country was the income and wealth distribution towards the elites. This resulted in a huge poverty caused by high income inequality.

Tsounta (2014) nonetheless found that the uptick in growth in emerging market economies during the 2000-2012 period was affected by the higher total productivity factors. Other studies advanced different explanations for the very low contribution of labor and human capital to GDP growth in Western Balkans. Gabrisch (2015) used the panel regression analysis technique when applying growth diagnostic approach to identify the binding constraints for economic growth in Western Balkan countries. These results indicate that the main binding constraints are the non-performing loans in the private sector. Besides these findings, the IMF report (Murgasova *et al.*, 2015) also stated that the non-performing loans (NPLs) in Western Balkan countries became quite slow because of domestic factors such as legal, judicial, tax, and regulatory obstacles.

Moore and Vamvakidis (2007) used The Hodrick-Prescott (HP) filter: Cobb-Douglas function of production with two-factors, capital and labor, and simulation of a growth empirical model for Croatia. The coefficients were used to derive Croatia's potential output growth. The authors came to the conclusion that improvements in the business climate were necessary to sustain growth in Croatia by reducing the administrative taxes, corruption and legal

uncertainties. The authors also emphasize the importance of green-field foreign direct investment and the fiscal consolidation and privatization. Lewis (1980) believed that the engine for the economic growth is the trade.

To summarize, a number of studies have examined the various factors that affect economic growth in developed and developing countries, however, only a few studies have developed empirical growth models in Western Balkans countries. To better understand the growth process, this research sets up an empirical growth model in order to investigate determinants that constrain economic growth in Western Balkans countries, and how the policies can manage these constraints.

RESEARCH METHODOLOGY AND DATA

Research methodology

In this section, we developed an empirical econometrics model to assess the impact of the determinants on real per capita economic growth in Western Balkans countries over the period 1994 to 2015. For this purpose, we employed pooled OLS, fixed and random effects and Hausman-Taylor instrumental variables (IV) (Baltagi, 2013). Furthermore, we also employed Hausman test in order to choose between fixed effects, random effects, and the Hausman-Taylor model.

Pooled OLS model

The pooled OLS model is often applied in the literature since it is a constrained model in panel data.

$$y_{it} = B_0 + B_1x_{it} + u_{it} \quad (1)$$

The model's assumption is about the error term. It is assumed that $e \sim N(0, \sigma^2) iid$. Hence, the assumption that there is no autocorrelation between error terms of different observations, thus the errors term are homoscedastic. This assumption is crucial for a good OLS estimation, but the appearance of heterogeneity between units of a given sample and over time in panel data model is problematic, thus the coefficients are biased. Regardless of potential biases, pooled OLS estimation will be employed in this paper as a starting point, as in other empirical studies.

Fixed and random effects model

We employed more sophisticated model fixed effects, the random effects model and the Hausman-Taylor model in order to eliminate the problem of heterogeneity in the pooled OLS.

We here start with the specification of the model:

$$y_{it} = x_{it}B + c_i + u_{it}, \text{ for } t = 1, 2, \dots, N \quad (2)$$

where x_{it} is the observable explanatory variable, y_{it} represents the dependent variable c_i is the individual specific-effect or the unobserved effect, u_{it} is a random error or idiosyncratic errors. The assumption is whether first term of the decomposition c_i in equation (2) is correlated or not with the explanatory variables x . In the random effects model the term c_i is not correlated with explanatory variables, while in the fixed effects model the term c_i is correlated with the explanatory variables. Furthermore, the unobservable individual-specific time-invariant effects of heterogeneity is taken into the consideration by both models. Unless, both models take the heterogeneity problem into the consideration there would be two major limitations: 1) whether there is correlation between c_i and the explanatory variables (in case of random effects), and 2) if it is assumed that c_i are correlated with explanatory variables, then estimating the time-invariant explanatory variables becomes difficult (Greene, 2008).

Additionally, as some variables are considered to be endogenous in our study, they might lead to biased results, thus neither random or fixed effects estimation might be appropriate, therefore a more sophisticated model such as the Hausman-Taylor instrumental IV estimation needs to be employed. Because some of the variables in this paper are assumed to be endogenous, the fixed and random effects models are presented only for comparison purposes. The study is an exploratory type of research. Independent from environmental factors the proposition competitive behaviours of project organization or team members contribute to both individual and corporate success more than the cooperative behaviours have been tested.

Hausman-Taylor model

Hausman and Taylor (1981) developed a new model which combines both fixed effects and random effect models. The Hausman and Taylor model assumes that some of the explanatory variables are correlated with c_i , while some are not. Practically, this model enables us to identify the explanatory variables which are correlated with c_i . This model is also called instrumental variable technique, and it eliminates the correlation between country specific effects and the error term through the information that are included in the model.

The model can be written as:

$$y_{it} = Z_{it}B + Z_i\lambda + c_i + u_{it} \quad (3)$$

where Z_i are the variables that vary across time or are time-invariant covariates, respectively with all individual observed effects that are denoted as Z_i . The Hausman-Taylor model decomposes X and Z into two sets of observed variables: $X = [X_1, X_2]$ and $Z = [Z_1, Z_2]$.

The model can therefore be written as:

$$y_{it} = X_{1t}B_1 + X_{2t}B_2 + Z_{1i}\lambda_1 + Z_{2i}\lambda_2 + c_i + u_{it} \quad (4)$$

The main feature of this model is based on the assumptions that the correlation between the individual-specific effect c_i , and the sets of time-varying and time-invariant regressors can be identified. Thus, four sets of observed variables are defined. For example, if X_{2t} and Z_{2i} are

biased in the random estimator, the Hausman and Taylor suggest that we use information already included in the model to instrument for the problematic variables X_{2i} and Z_{2i} . However, the selection of the variables as an instrument is not clear. According to Hausman and Taylor (1981) the selection of the instrumental variables is based on economic intuition, however, in this paper the choice of the instruments are based on the framework by Barro and Sala-i-Martin (1992).

Choosing between Fixed Effects, Random Effects and Hausman-Taylor model

Choosing between Fixed Effects, Random Effects and Hausman-Taylor is tested by the Hausman (1978) test. This test tests the null hypothesis that the coefficients calculated by the random effects are identical as the coefficients calculated by the fixed effect estimators. If the null hypothesis is rejected, i.e. indicating insignificant $p < 0.05$, the random effect estimator is better than fixed effect. On the contrary, if one obtains $p > 0.05$, then this is an indication that the fixed effect estimator is better than random effect estimator. We apply the same technique to choose between fixed effects and Hausman-Taylor instrumental (IV). The Hausman test tests the null hypothesis that the coefficients calculated by the Hausman-Taylor instrumental (IV) estimator are identical to the coefficients calculated by the fixed effect estimator. If the null hypothesis is rejected due to the insignificant P-value, one may conclude that Hausman-Taylor Instrumental (IV) estimator is more consistent and efficient than the fixed effects estimator. Practically the Hausman test chooses the more efficient model toward the less efficient model.

Estimated model

A Hausman test shows that the Hausman-Taylor model is considered to be more consistent and efficient than the fixed and random effects. Therefore, we employ the Hausman-Taylor instrumental IV in the growth empirical model to assess the impact of the main determinants on real per capita economic growth, in the Western Balkans countries, over the period 1995 to 2016 (see Table 1).

Table 1: Western Balkan Countries

No.	Western Balkan Countries
1	Albania
2	Bosnia and Herzegovina (BH)
3	Montenegro
4	Serbia
5	Albania
6	Croatia
7	Kosovo

In this paper, we also show the results from pooled OLS as well as those from fixed and random effects for the comparison purposes. Applying the Hausman-Taylor Instrumental (IV), we found a solution for the endogeneity problem which is very important from the econometrics' point of view.

Furthermore, because some of the variables are considered to be endogenous, they can become problematic as the determinants of growth could be determined by growth itself, which in turn leads to a system of simultaneous equations. Thus, the endogenous independent variables

will lead to biased regression coefficients that accompany these variables. To deal with the problem of endogeneity, we use one-equation applying instrumental variables. Based on the understanding of endogeneity problems and Hausman test, the Hausman-Taylor instrumental variables model is considered to be more appropriate model than random and fixed effects models (see Table 2).

Table 2: Hausman Tests

Test	Chi 2	Prob>Chi2	Result
Fixed Effects vs. Random Effects	17.97	0.00	Rejects H0
Fixed Effects vs. Hausman-Taylor IV	0.00	1.00	Does not reject H0

Source: author's calculation

The specification of Hausman-Taylor empirical growth model is as follows:

$$y_{it} = c + BX_{it} + u_{it} \quad (5)$$

where y_{it} is the dependent variable which represents average real per capita GDP growth rate for each country i , and t represent years; c is the constant; X_{it} is the explanatory variable which includes lagged dependent variable, foreign direct investment (as % of GDP), School enrollment, tertiary (% of gross), unemployment (% of total unemployment), corruption index, domestic credit to private sector (% of GDP), gross savings (% of GDP), general government final consumption expenditure (% of GDP) and inflation and u_{it} is the exogenous disturbance.

Descriptive statistics

Table 3: Variable Descriptive

No.	Variables	Code
1	GDP per capita	gdpperclag1
2	Foreign direct investment (% of GDP)	lfdi
3	School enrollment, tertiary (% gross)	lset
4	Unemployment (% of total unemployment)	lunp
5	corruption index	lcorrupti
6	General government final consumption expenditure (% of GDP)	gexpend
7	Inflation	infl

Source: World Bank and IMF

Table 4: Summary statistics of exogenous and endogenous variable

Variables	OBS	Mean	Std. Dev.	Min	Max
gdpperclag1	154	18.76	4.894385	8.86	29.94
Fdi	154	5.724	5.723831	0	37.26
Set	154	34.725	13.83162	9.09	58.81
Unp	154	56.039	5.575687	43.5	68.5
Corrup	154	3.224	0.477890	2.3	4.4
Dcps	154	35.277	20.44210	3.5	87.02
Gs	154	13.32	8.013238	-10	26.86
Gexpend	154	18.761	4.894385	8.86	29.94
Infl	154	8.36	13.76942	-0.14	88.38

Source: author calculation

This paper used panel data covering 1994 through 2015 from the World Bank indicators and IMF data for countries in Western Balkan - Macedonia FYR, Bosnia and Herzegovina (BH), Montenegro, Serbia, Albania, Croatia and Kosovo. We provide summary statistics for the paper Table 1, Tables 3 and Table 4 contain information on data and on the data source.

EMPIRICAL RESULTS

Table 5 shows the results from pooled OLS, fixed effects, random effects, and the Hausman Taylor (equation 4). Furthermore, the empirical growth model supports evidence that the Hausman-Taylor model (equation 5) is a better choice than fixed and random effects model. Since the result from pooled OLS estimator shows that the unobservable individual-specific effect is heterogeneous, the coefficients of this approach are biased. We estimate the results from fixed effects and random effects models that are reported in the Table 5. The Hausman test is used to compare the estimators from fixed and random effects (Table 2). The Hausman test statistic is 17, 96. This shows that fixed effects estimator is better than random effects estimator. Thus, the null hypothesis is rejected in favor of the fixed effects estimator. Furthermore, this statistical test shows that random effects estimator is inconsistent and less efficient. It also indicates that there is a correlation between unobservable individual-specific effect and explanatory variables, therefore the fixed effect estimator is more consistent and efficient than the random effect estimator.

Table 5: Panel Regression Results

Variables	Pooled OLS	Fixed Effect	Random Effects	Hausman Taylor - IV
Gdpperclag1		-0.025063** (0.1136225)	-0.016576** (0.111088)	-0.0220202** (0.1113043)
Fdi	0.1153075* (0.0955884)	0.0752679* (0.1116386)	0.1176493* (0.1006499)	0.939815* (0.1068705)
Set	-0.1035364** (0.0480392)	-0.0712692** (0.0828179)	-0.0998399** (0.0498124)	-0.1023601 (0.0713184)
Unp	-0.3471011* (0.1046803)	-0.5381544* (0.2182191)	-0.3272626* (0.1108732)	-0.3977443* (0.1530939)
corrupti	-1.195225* (1.364768)	-0.0585678* (1.575517)	-1.384199* (1.386274)	-0.777635* (1.460016)
Dcps	0.064849* (0.0402527)	0.1022874* (0.0653326)	0.0665976* (0.0406206)	0.0799975* (0.0506813)
Gs	0.0910924** (0.0687901)	0.1881639** (0.094973)	0.0875163** (0.0697131)	0.1410784** (0.0836051)
gexpend	-0.3492622* (0.1182982)	-0.2549388** (0.3121116)	-0.3580018** (0.1255879)	-0.3903854** (0.2167161)
Infl	-0.0029247* (0.0386521)	-0.0156685* (0.0449362)	-0.0030046* (0.0403908)	-0.0101412* (0.043004)
constant	32.95801 (7.616417)	34.8489 (11.96293)	32.45614 (8.142204)	33.55737 (10.30321)
Observation	86	84	84	84
R-squared	0.2907			
F	3.94	0.78		
Chi 2			28.30	19.37
Model	Pooled OLS	Fe	Re	

Note: (*) statistically significant at 5% level, (**) statistically significant at 10%

Source: author's calculation

Table 5 shows the results from the Hausman-Taylor estimator. Because endogeneity problems, which may lead to biased coefficients in the regression, are present in the data, the Hausman-Taylor estimator is estimated. The Hausman test is also calculated for the fixed effects estimator and the Hausman Taylor estimator, in order to identify whether the instrumental variable technique has eliminated correlations between the unobservable individual-specific effect and explanatory variables which is present in the random effects estimator. The Hausman-Taylor method through the use of instrumental variables eliminates correlation between variables that have been used in the model and individual components of the error terms. Finally, we may conclude that the Hausman-Taylor instrumental (IV) is found to be better choice than fixed and random effects (see Table 2).

In applying Hausman-Taylor instrumental (IV) estimator, the variables that are considered to be as exogenous variables and used as their own instruments are foreign direct investment (fdi), school enrollment tertiary (set), unemployment (unp), corruption index (corrup), domestic credit to private sector (dcps), and gross savings (gs). The variables that are considered to be endogenous and are instruments by the deviation of the individuals mean are GDP per capita first lag (gdppceclag1) or initial level per capita, general government final consumption expenditure (gexpend) and inflation (infl). A positive value of the explanatory variables means a positive impact on economic growth; a negative value of the coefficient means a negative impact on economic growth.

The initial level of per capita growth is the first lag of real per capita growth which is instrumented by the deviations of the individuals mean. The negative coefficient shows conditional convergence which means that the countries (Western Balkans) are approaching a steady state level. Furthermore, the convergence is conditional, which means a higher growth is response to lower starting real per capita GDP.

Foreign direct investment has a positive coefficient (0.939815). This means that the foreign direct investment has positive impact on per capita GDP growth in the countries. The theories of economic growth maintain that FDIs have positive impact on economic growth. However, a review of related literature shows some instances where the FDI flow is crucial to economic growth which is measured by Gross Domestic Product. Some previous studies found no significant relationship. For example, Lyroudi *et al.* (2004) who examined the effect of FDIs on economic growth of transition economies with a focus on Eastern European and Balkan countries for 1995-1998 found no significant effect on the economic growth of transition economies.

Foreign Direct Investment (FDI) is the establishment of a new production line, or buying an already established production line in a country different from its origin with the aim of diffusing its production abroad. Countries, especially the developing ones, see FDIs as fundamental means for achieving economic growth. Despite the controversial findings, the findings of our study are in line with the theories of economic growth that stated that FDI has positive impact on economic growth.

Tertiary school enrolment has negative coefficient -0.102360 which means a negative impact on economic growth, however the estimated coefficient is statistically insignificant. The research shows a puzzling result that schooling which not a significant factor for growth in Western Balkans.

Unemployment, has a negative coefficient -0.3977443. This means unemployment has a negative impact on economic growth as measured by GDP Per capita. Unemployment has crucial impact on developing economies such as Western Balkan Countries. The high rate of unemployment in these countries means that the human recourses are not used in efficient way.

Corruption has negative coefficient -0.777635 which that means it has a negative impact on economic growth. Our findings are in line with studies such as Mauro (1995 and 1997) that support the hypothesis that corruption has really negative impact on economic growth.

Domestic credit to private sector has a positive impact on economic growth with a coefficient 0.0799975. In the finance-growth literature, financial sector services such as credit availability influences economic growth through their impact on capital accumulation and technological innovation (Levine, 1997). Gross savings has positive impact on economic growth with positive coefficient 0.1410784. According to Lewis (1954), savings plays a crucial role in the internal resource mobilization and economic growth of developing countries.

General government final consumption expenditure has a negative coefficient -0.3903854 which means negative impact on real per capita GDP growth. Furthermore, the results of our study show that higher government expenditures have negative impact on economic growth as they turn away capital from private productive activities to government which utilizes them in inefficient way. Thus, government borrowings take away money that may be used in a more productive way by the private sector. This is consistent with Fetai (2015) which showed that inflation is negatively related to economic growth. Our study also finds a negative impact of inflation on economic growth with a coefficient -0.0101412.

CONCLUSIONS

This paper examined the main determinants that affect economic growth, and the policies that affect economic growth in the Western Balkan from 1994 to 2015. Because, the initial level real per capita GDP had a negative coefficient, Hausman-Taylor model reveals the conditional convergence among the seven Western Balkans countries. These findings show that Western Balkans countries are converging and tend to reach their steady level. Foreign direct investment, gross savings and domestic credit to private sector have a positive effect on per capita growth. On the other hand, corruption, unemployment, and general government final consumption have negative relationships with per capita growth. Furthermore, the paper shows a puzzling result that schooling is not a significant factor for growth in the Western Balkans. The study also highlights the relevance of attracting more the foreign direct investment and to reduce the corruption.

FDI can boost the economies of these countries. In the period of investigation, we prioritize the FDI and corruption as a most binding and that FDI has positive impact on economic growth while corruption has negative impact on economic growth. Also the high rate of unemployment in these countries means that the human resources are not used in efficient way. Furthermore, higher government spending can undermine economic growth by reallocation of the resource from private economic productive activities to the government which utilized them less efficiently. The results of study suggest that Balkan countries need more economical and political reforms in terms of quality in order to increase FDI and reduce corruption. These will in turn lead to higher per capita real GDP.

REFERENCES

- Baltagi, B. H., 2013. *Econometrics analysis of panel data*. England: John Wiley & Sons Ltd.
- Barro, R., and Sala-i-Martin, X., 1992. Public finance in models of economic growth. *The Review of Economic Studies*, 59(4), 645-661. doi: DOI:10.2307/2297991
- Fetai, B., 2015. Financial Integration and Financial Development: Does Financial Integration Matter? *European Research Studies*, XVIII(2), 97-106.
- Gabrisch, H., 2015. Financial Constraints on Growth: Comparing the Balkans to Other Transition Economies. *Eastern European Economics*, 53(4), 309-327. doi: <http://dx.doi.org/10.1080/00128775.2015.1072023>
- Greene, W. H., 2008. *Econometric analysis* (6th ed.). New Jersey: Pearson Education, Inc.
- Hausman, J. A., 1978. Specification Tests in Econometrics. *Econometrica*, 46(6), 1251-1271. doi: <http://dx.doi.org/10.2307/1913827>
- Hausman, J. A., and Taylor, W. E., 1981. Panel Data and Unobservable Individual Effects. *Econometrica*, 49(6), 1377-1398. doi: <http://dx.doi.org/10.2307/1911406>
- Hausmann, R., Rodrik, D., and Velasco, A., 2006. Getting the Diagnosis Right. *Finance and Development*, 43(1). <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2006/03/hausmann.htm>.
- Levine, R., 1997. Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda. *Journal of Economic Literature*, 35(2), 688-726.
- Lewis, A. W., 1954. Economic Development with Unlimited Supplies of Labor. *Manchester School*, 22(2), 139-191. doi: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9957.1954.tb00021.x>
- Lewis, A. W., 1980. The Slowing Down of the Engine of Growth. *The American Economic Review*, 70(4), 555-564.
- Lyroudi, K., Papanastasiou, J., and Vamvakidis, A., 2004. Foreign direct investment and economic growth in transition economies. *South Eastern Europe Journal of Economics*, 1(2), 97-110.
- Mauro, P., 1995. Corruption and Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(3), 681-712. doi: <http://dx.doi.org/10.2307/2946696>
- Mauro, P., 1997. The Effects of Corruption on Growth, Investment, and Government Expenditure. *IMF Working Paper*, 96/98, 28.
- Moore, D., and Vamvakidis, A., 2007. Economic Growth in Croatia: Potential and Constraints. *IMF Working Paper*, WP/07/198(aug.), 38. www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp07198.pdf.
- Murgasova, Z., Ilahi, N., Miniane, J., Scott, A., Vladkova-Hollar, I., and IMF Staff Team, 2015. The Western Balkans 15 years of economic transition. In IMF (Ed.), *Regional Economic Issues (REI)* (pp. 118). Washington, D.C.: International Monetary Fund.
- Rodrik, D., Hausmann, R., and Velasco, A., 2005. Growth Diagnostics. *Official webpage*, 1-35. <http://j.mp/2nRVxjw>.
- Tevdovski, D., 2015. Decent Work Diagnostics for a Western Balkan Country Stuck in the Neo-liberal Doctrine: The Case of the Republic of Macedonia. *Global Labor Journal*, 6(2), 203-220.
- Tsounta, E., 2014. Slowdown in Emerging Markets: Sign of a Bumpy Road Ahead? *IMF Working Paper*, 14/205, 23.

ANALYSIS OF DEATH CONCEPT IN WRITTEN COMPOSITIONS OF CHILDREN⁷

Dr. Sema Yilmaz, Sivas Cumhuriyet University
semayilmaz@cumhuriyet.edu.tr

ABSTRACT

In this study, 120 compositions written about death by children were analyzed. Sentences were identified as units in the analysis. Children's envision of the death concept in their minds and their feelings during the mention of death were put into sentences with their own words and evaluated by age and gender variables. Accordingly, children statements about what the death is were collected under 10 categories. Consequently it has been understood that the evaluations of the children about death differ by their ages and gender. However, statements of children about death concept – especially religious and biological statements - show the similar characteristics. It is quite a long process for children to be able to grasp death as adults. And it develops along with the development of many features. Information gained during the cognitive and emotional development has also an important place in acquiring of this concept.

Keywords: Psychology of Religion, Childhood, Death Concept, Cognitive Development, Religious Development.

ÇOCUKLARIN YAZILI KOMPOZİSYONLARINDA ÖLÜM KAVRAMININ ANALİZİ

ÖZET

Bu araştırmada çocukların ölüm hakkında yazdığı 120 kompozisyon, incelenmiştir. Analizlerde birim olarak cümleler belirlenmiştir. Çocukların ölüm kavramını zihinlerinde nasıl tasavvur ettikleri ve ölüm denince ne hissettikleri kendi ifade ettikleri cümlelerle yaş ve cinsiyet değişkenine göre değerlendirilmiştir. Buna göre çocukların ölümün ne olduğu ile ilgili ifadeleri 10 kategoride toplanmıştır. Sonuç olarak çocukların ölüm hakkındaki değerlendirmelerinin yaşlarına, cinsiyetlerine göre farklılaştığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte çocukların ölüm kavramı ile ilgili ifadeleri dini ve biyolojik açıklamalar başta olmak üzere ortak özellikler göstermektedir. Çocukların, ölümü yetişkinlerin anladığı gibi kavrayabilmesi ise oldukça uzun bir süreçtir ve pek çok gelişim süreci ile birlikte gelişir. Bu kavramın kazanılmasında bilişsel gelişimi, duygusal gelişimi sırasında kazandığı bilgilerin de önemli yeri vardır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Çocukluk Dönemi, Ölüm Kavramı, Bilişsel Gelişim, Dini Gelişim.

⁷ This paper is partly produced from a PhD thesis entitled “The Fact of Death in Children's Cognitive and Religious Development”.

INTRODUCTION

It's a fact that childhood period affects the whole life and personality of human being and death is one of the events that affects human deeply whether he/she is adult or children.

Although many studies conducted on children in Psychology of Religion, children's understanding of death were not adequately addressed. Children's emotional experience about death and state of being aware of their own mortality has a major impact on their psychological development. Death of relatives of human or his witnessing to the death of people around him is also an important issue at least as much as his own death. Likewise, the death phenomenon is also very important for the child's religious development.

Basic Concepts

Development

Development is the qualitative and quantitative changes from the very beginning of the life to the death. These changes cover all the progresses in the physiological and psychological aspects (Aydın 2005: 25).

Concept of Death

Death has several meanings such as ending, exhaustion, vanishing and disappearance (Yıldız 2006: 2). In living organisms, materially, it is the fading away of their replication capability by producing new molecules or cessation of vitality as a result of the destruction of one, a few or all of the vital centers heart, brain, etc., (Toprak 1997: 127). From the spiritual and religious aspects, death is considered as separation of the spirit from the body (Karaca 2000: 86).

Sub-Concepts Related Concept of Death

Starting from the birth, the only absolute reality for human beings is the death. This reality constitutes the basis of the meaning of existence. So, how does individual perceive this subjective condition, how does he think about it, what are the mental processes used to create the concept of death?

Noppe & Noppe (2004) suggest that people struggle to understand death for the life, and the death is explained by five basic concept. These are:

- Universality (all people die)
- It is ungovernable, unstoppable. Experienced only once and physical body never returns.
- Nonfunctioning state
- Death is real and exists
- After the death of the physical body, being exist in different formats, not physically, incorporeality (to exist in the memories) (Toksoy 2005: 22).

Thoughts of Death

The human being is the only creature aware of the death's existence. There is a genetic predisposition in human to detection the death (Tarhan 2009: 207).

Thoughts and comments about death are collected in the following categories:

- a. *The continuation or discontinuation of life*: Most of the descriptions in this group are related to religious beliefs. As an example, 'the end of life is the spring board to the other world' or 'living the deceased persons in the others'. And some others think death as the end of the personality.
- b. *Death as an enemy*: Death is seen as an enemy ceasing, disrupting, ending life and relationships.
- c. *Joining or falling apart*: Many seem death as a reunion with someone who separated with previously, and others feel as a separation from a loved one.
- d. *Reward and punishment*: Most people see death as a passage to a better state of existence (Çileli 2008: 392).

Death Anxiety / Fear

Fear is the emotional experience facing a real, expected or mentally created threat (Köknel: 61). Fear is an important motivation in human behavior. The individual is constantly intertwined with fears. Disease, accident, failure, material distress, earthquake and fear of death (Peker 2003: 81). This basic human motive is also mentioned in the Qur'an; "Certainly, we will try to reduce you to fear and hunger, from goods, lives and products. Commemorate the sake!" (Bakara: 2/155).

The fear of death is closely related to the developmental periods. For example, according to the psychologist J. B. Pratt, the child often does not doubt that life will continue. The thing that he has to learn and digest into is the fact of death. As the level of fear of death increases with age, the level of enjoyment of life decreases. In this respect, a correlation between age and fear of death can be mentioned (Koç 2002: 10).

Perception of Death in Children

Death, being not a one-dimensional concept, has been regarded as a phenomenon that can be grasped in its entirety by five major cognitive sub-concepts. As determined in line with the research, these sub-concepts providing the concept of death to be perceived in the right manner can be listed as follows:

- a) Death as an ending; that is death mandates termination of all biological and psychological functions such as movement, emotion, and thinking.
- b) The inevitability of death; that is the fact that everyone will die one day sooner or later.
- c) Irreversibility of the death; that is the impossibility of returning to the life again.
- d) Causality; that is the fact that death has physical and biological causes for all time.

- e) Universality; that is every living being will face death without exception (Koytak 2008: 3).

The Concept of Death in Children`s Cognitive Development

Children begin to concern about death at very early age. However, accepting the idea of the death does not occur in a short time and easy; they interiorize it slowly and in a certain order. Death in the eyes of children has meanings such as "punishment", "disease", "extraordinary event", "sleep", "journey". Religious explanations can also overlap with other symbolic forms of perception such as "journey", "taking a trip" or "taking away" (Hökelekli 1991: 154).

Early Childhood Period

Listening to the talking of their parents, they hear something about the death and seeing dead animals they ask questions and try to make sense out of it. But they do not appear affected very much. Child's interest of death does not go much beyond the level of emotional response. Kids, before *the age of five*, use the words such as '*death, to die, died*' in the game he played with his friends without fully grasped. Three or four-years-old boy is not aware of what he means when even he uses expression of 'I hope you die' in anger (Yörükoğlu 2000: 194).

Death for children aged *three to four years*, means a long separation or a long journey with return. The death is believed as reality not only for living creatures but also for inorganic ones. It is possible for a three-years-old boy to say "A man died, and then his house also died". Gradually, the idea of death is a long sleep and lying without move develops in his thinking. Children of this age lies on the ground like dead, then jumps to his feet and say, "Look, I return to life!" (Yörükoğlu 2000: 195).

- *In ages of five*, death becomes synonym with a long sleep and starts slowly to be scary. Child often asks whether his parents would die or not. To appease the child, if mother told that death look like a sleeping, some children may develop a fear to go to bed or to fall asleep (Yörükoğlu 2000: 195).

Children at these ages also ask questions, difficult to be answered, about being buried: those questions are about how dead ones could move under the ground, what they eat and what they drink, how they breathe etc. Then, he begins to grasp that the death may have a relation with disease, punishment and old age. He thinks that every old ones and white-haired die soon. Death, whatever the reason might be, is an incident not wanted to accept, likened to the sleep or to the fainting, performed by God. But it cannot be conceived why dead person is unable to be seen even though fainted ones could be seen. The dead ones can breathe in the ground, eat and drink something, hear the thing happening in the world and perhaps may return one day. The idea that doctors may cure all patients is still present (Konuk 1994: 92).

Death is identical to the separation in this period corresponding to the first years of pre-school education. During this period, death is neither an ending nor a situation that could be

averted. Although children see the death equivalent to the closed eyes and inactivity similar to sleeping, they are far from understanding the case of termination of vital functions completely (Tanhan, Arı İnci 2009: 33).

The phenomenon of “magic” in the mindset of preschool children manifests itself clearly (Göka 2009: 230). Young children think that wishing or begging would be enough to bring back the dead ones. Desiring powerfully would be enough, like waking up from a long sleep, asking for, like in films (Akpınar 1988: 11).

Before the age of six or seven years old, children usually have a very vague idea about the meaning of death. It is not so possible for them to understand the continuity of this situation before the era of abstract reasoning. Therefore, the death phobia is sometimes known as "the eighth year concern". Listening to what they say about their concerns and reassuring them solves the problem in most cases (Gander, Gardiner 2010: 416).

Late Childhood Period

According to Piaget, children are focused on the concept of death between the ages of 7-12. In this period, a certain perception of death starts to shape, and the truth of death's being an end starts to be perceived. During this age, child has learned the concept of time relevant to past, present and future, and the development in perception of the time makes it easier to understand the concept of death for the child (Göka 2009: 232). Despite their desire in these ages to know if death is an ending or not, they develop an expectation that death would not be an ending. The child begins to develop the idea that the dead person was no longer an existing person. However, a type of understanding such as death comes due to an external cause still exists (Tanhan, Arı İnci : 34).

During this age period, child tends to impersonation or to embody the death with the angels, skeletons, etc. Because of holding strange creatures responsible for the death, he also worried that one day these creatures would take him or his loved ones away. He is afraid of words like spirit, corpse, and ghost. During this period, some children may see death-themed nightmares at night (Göka 2009: 232).

After six years of age, up to nine years old children are able to understand that dead people cannot return to life. But understanding an immortal structure such as spirit still appears difficult. This period is a time of intense curiosity about the spirit. Despite this curiosity, it would be wrong to hope them to be satisfied with questions asked to understand the spirit in a few times (Mehmedoğlu 2003b: 61).

Toward seven years old, before the possibility of the `child's own death`, prevailing emotion in child's idea of death is actually a stress of separation (Yıldız 2006: 20).

Children between six and nine years old are most and negatively affected from the death due to their perceiving of death even partly, and also due to their magical thinking. Because, they know, on the one hand, that death is irreversible, but on the other hand, they may feel

guilty and responsible thinking that they were unable to prevent someone being dead, due to their magical thinking (Göka 2009: 233).

Nine years and above childhood period are the first times in which child begins to encounter death anxiety truly (Tanhan, Arı İnci 2009: 34).

Children of ten years old, not only understand death is an end, but also realize that it is an unchangeable fate of every living creature including himself (Çileli 2008: 382).

They understand thoroughly that death is an incident that would occur to every living creature definitely one day, without making discrimination among elderly, young, children or baby, without taking how much we love them into consideration.

In the late childhood (9-12) an understanding of dead people might go to another metaphysical world can be developed. After 12 years old, some abstract concept's being understandable also helps us to talk about death (Mehmedoğlu 2003b: 62).

As a result, it is possible to say for the concept of death in the child's mind that there are three components in following developmental order: a) death, perceived as sleep and travel, b) an understanding of death, adopted by the influence of external factors, including motives of 'separation anxiety and being for others rather than for himself, c) the loss of life and irreversible, universal perception of death (Hökelekli 1991: 155). It is a very long process for children to comprehend death as adults understand and develop with many developments. The cognitive development and the information gained during the emotional development have an important place in the acquisition of this concept (Akpınar 1988: 15).

ANALYSIS OF DEATH CONCEPT IN WRITTEN COMPOSITIONS OF CHILDREN

In this section, 120 compositions written about death by children were analyzed. Sentences were identified as units in the analysis. Children's envision of the death concept in their minds and their feelings during the mention of death were put into sentences with their own words and evaluated by age and gender variables. Accordingly, children statements about what the death is were collected under 10 categories.

1. Religious Statements 14,1% (N:17)

The God wants the life of a human, and Azrael takes that life. (10 years old - boy)

Our God both creates and calls us with death. (12 years old - girl)

We go to the Prophet Mohammad (a.s.v.). (12 years old - boy)

2. Death as Leaving the World, Passing to another Place / World 30,8% (N:37)

I think death is a return to the actual home. If you say why, if we think where did we come from, from God's side. There is a test here. (11 years old - girl)

The end of a life and awakening to eternity. (13 years old - boy)

3. Biological Statements 10% (N:12)

Not to breathe, to sleep in the coffin, to appear in front of God. (10 years old - girl)

Heart failure of a living. (13 years old - boy)

4. Death as expiration of time and ending of life 15,8% (N:19)

Die after a certain age, I mean calling the God of us, whenever God wishes we die then. (10 years old - boy)

Death happens suddenly. Sometimes young sometimes old people die, the coming time of Azrael is unpredictable. (10 years old - boy)

5. Describing the Death with Various Symbols 9,1% (N:11)

I think death means hell. (10 years old - girl)

Unable to live no longer than, buried in grave is dead. (10 years old - boy)

To enter under the ground and go to the other world. (11 years old - girl)

6. Inner and Spiritual Statements 7,5% (N:9)

People leave us spiritually. But those who die probably live in the heart of everyone. (10 years old - boy)

To leave our bodies in this world and continue with our souls. (12 years old - girl)

7. Death as Sleep and Journey 5,8% (N:7)

It is like an endless sleep. (11 years old - boy)

Death is a long sleep. But it is sleep that will be woken up in due course. (13 years old - girl)

8. Senility and Disease-Related Statements 2,5% (N:3)

The death of people after they become old, I mean passing away. (11 years old - boy)

The thing that each person pass away by having an accident or becoming ill. (10 years old - girl)

9. Death as Scary and Sad Situation 2,5% (N:3)

Death is the worst dream of human being. And it leads to the destruction of humanity. (12 years old - boy)

I think it is a very bad thing I never want to die I would like to live forever. (11 years old - girl)

10. Positive Feelings with Anxiety 29,1% (N:35)

*Fear, because it is to leave the family, also joy. Because for I will reach God.
(10 years old - girl)*

*That I will go to the actual world to God, that I will be safe near God. That I
do not fear death. To mark the correct answers the same as an exam, I want
to see the reward, and I'm looking forward to results. (11 years old - girl)*

Information gained during the cognitive and emotional development has also an important place in acquiring of this concept. Consequently it has been understood that the evaluations of the children about death differ by their ages and gender. However, statements of children about death concept – especially religious and biological statements - show the same characteristics. Children perception of death as the adults do is a much longer process and grows with many of their development.

REFERENCES

- Akpınar, Nuriye. 1988. Dokuz Yaş İlkokul Çocuklarında Ölüm Kavramının İncelenmesi. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Aydın, Betül. 2005. Çocuk ve Ergen Psikolojisi. Ankara: Atlas.
- Çileli, Meral. 2008. “Ölüm”. Gelişim Psikolojisi Yetişkinlik Yaşlılık Ölüm içinde der. Bekir Onur, Ankara: İmge Kitabevi.
- Göka, Erol. 2009. Ölme Ölümün ve Geride Kalanların Psikolojisi. İstanbul: Timaş.
- Gander, Mary J., Harry W., Gardiner . 2010. Çocuk ve Ergen Gelişimi, Bekir Onur (yay. haz.), Ali Dönmez, H. Nermin Çelen, Bekir Onur (çev.), 7.baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Hökelekli, Hayati. 1991. “Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikoloji”. UÜİF Dergisi. Bursa: UÜİFV. c.3. 151-165.
- Karaca, Faruk. 2000. Ölüm Psikolojisi. İstanbul: Beyan.
- Koç, Mustafa. 2002. “Ölüm Korkusu Üzerine Kuramsal Açıdan Psikolojik Bir Değerlendirme”, S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, s.6, 7-21.
- Köknel, Özcan, Tarihsiz. Kaygıdan Mutluluğa Kişilik, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kur'an ve Açıklamalı Meali. 2009. Son İlahi Mesaj Kur'an ve Açıklamalı Meali, Haz. Hüseyin Peker, Samsun: Kur'an Kitaplığı-1.
- Koytak, Nazlı Sinem. 2008. “7-11 Yaş Grubundaki Çocuklarda Ölüm Kavramı ve Ölüm Kaygısının Araştırılması”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı.
- Konuk, Yurdağül. 1994. Okul Öncesi Çocuklarda (5-6 yaş) Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi (Dini Konularda Anne Çocuk İletişimi). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı ve Ticaret İşletmesi.
- Tanhan, Fuat. Figen, Arı İnci. 2009. Ölüm Eğitimi, Ankara: Pegem Akademi.
- Tarhan, Nevzat. 2009. İnanç Psikolojisi Ruh, Beyin ve Akıl Üçgeninde İnsanoğlu, İstanbul: Timaş.
- Toksoy, Şafak Ebru. 2005. Liseli Ergenler Üzerinde Ebeveyn Ölümünün Psikososyal Etkileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: M.Ü Eğitim Bilimleri Ens., Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı.
- Toprak, Süleyman. 1997. Ölümünden Sonraki Hayat Kabir Hayatı, Ankara: Esra.
- Yörükoğlu, Atalay. 2000. Gençlik Çağı Ruh Sağlığı Ve Ruhsal Sorunlar. İstanbul: Özgür.
- Yıldız, Murat. 2006. Ölüm Kaygısı ve Dindarlık, İzmir: İlahiyat Vakfı.

THE EFFECT OF HOMEWORK ON STUDENT SUCCESS: WHAT TIMSS 2011 AND TIMSS 2015 FINDINGS SAY?

Dr. Gokhan Ilgaz, Trakya University
gokhani@trakya.edu.tr

Dr. Yilmaz Cakici, Trakya University
yilmazcakici@trakya.edu.tr

ABSTRACT

The effect of homework on student success has always been a matter of discussion for teachers and researchers. A well-planned and organized homework assignments are one way of improving student success. The aim of this study is to reveal the relationships between the students' Science and Mathematics homework loads and their TIMSS exam scores. The research data was obtained from TIMSS 2011 and TIMSS 2015 database. According to the research findings, there were meaningful differences the students' Science and Mathematics homework load with Science and Math achievement scores means. In addition, there was a positive relationship between the students' Science homework load and their' Mathematics homework load. On the other hand, there was a negative relationship between the students' homework load and their time spent on homework.

Keywords: Homework, TIMMS, Students Success, Homework Load.

INTRODUCTION

A great deal of research has been conducted on homeworks, and these studies often revealed that the homeworks have a positive effects on students' academic achievement and success in several subject matters (Cooper, Robinson, & Patall, 2006; Fan, Xu, Cai, He, & Fan, 2017). Homework supports students, and contributes to their academic performance at every level (Cadime, Cruz, Silva, & Ribeiro, 2017).

TIMSS applications give us an opportunity to reveal the results of educational reforms that were implemented (Tavşancıl & Yalçın, 2015). International assessments provide valuable information about the effectiveness of the present school curricula in many countries (Keser, 2005). The aim of this study is to reveal the relationships between the students' Science and Mathematics homework loads and their TIMSS-2011 ve TIMSS-2015 exam scores.

Method

The survey method was used in this study. The research data was gathered from TIMSS 2011 and TIMSS 2015 studies' official web pages. This study is a large scale study. The number of participations in our study was identified based on each countries' sampling. This study included all countries which participated in TIMSS 2011 and 2015. The studies cover 4th and 8th grades. We selected only 8th grades (see, Table 1).

Table 1: The number of students who are analysed in the study

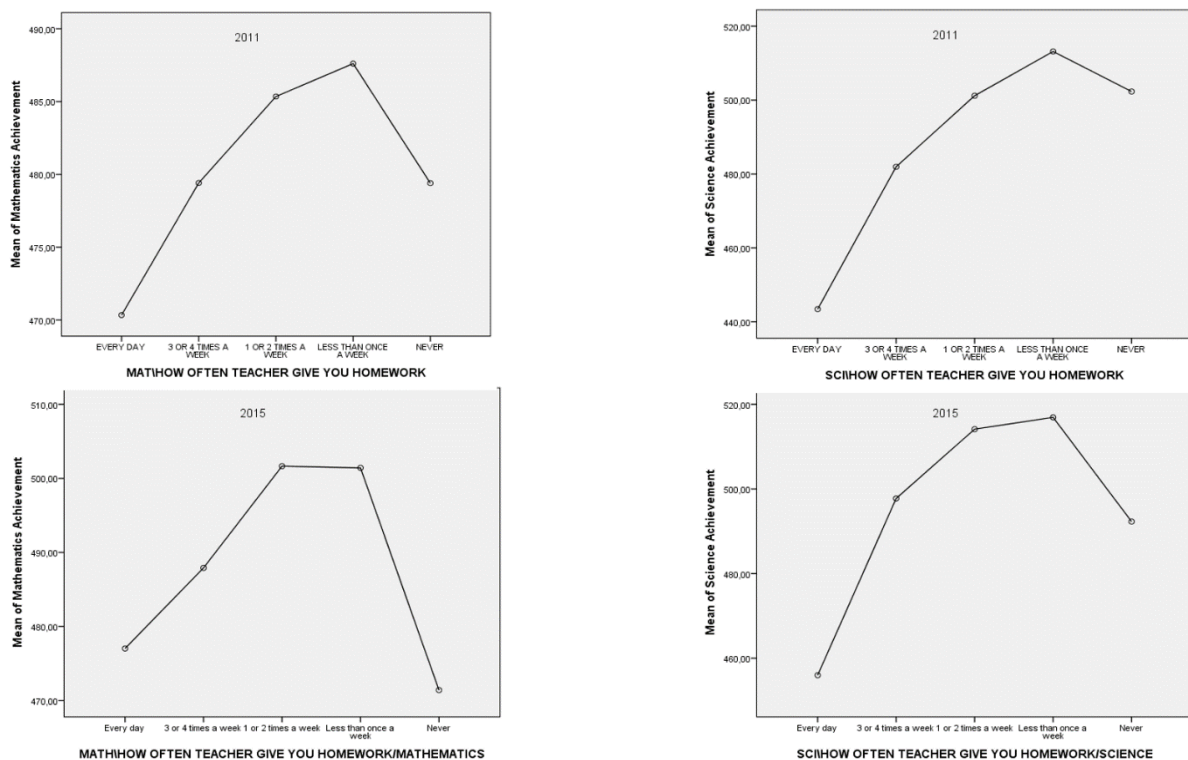
Countries	2011	2015	Countries	2011	2015
Australia	7556	10338	Oman	9542	8883
Bahrain	4640	4918	New Zealand	5336	8142
Chile	5835	4849	Norway	3862	4795
Chinese Taipei	5042	5711	Qatar	4422	5403
Georgia	4563	4035	Russian Federation	4893	4780
Hong Kong SAR	4015	4155	Saudi Arabia	4344	3759
Hungary	5178	4893	Singapore	5927	6116
Japan	4414	4745	Slovenia	4415	4257
Kazakhstan	4390	4887	Sweden	5573	4090
Jordan	7694	7865	Thailand	6124	6482
Korea, Rep. of	5166	5309	United Arab Emirates	14089	18012
Lebanon	3974	3873	Turkey	6928	6079
Lithuania	4747	4347	United States	10477	10221
Malaysia	5733	9726	England	3842	4814
Morocco	8986	13035	TOTAL	171707	188519

In both studies, the questions “How often does your teacher give you homework in mathematics?” and “How often does your teacher give you homework in science?” were asked. The options were “every day”, “3 or 4 times a week”, “1 or 2 times a week”, “less than once a week”, and “never”. As the second question, “When your teacher gives you Science/Mathematics homework, about how many minutes do you usually spend on your homework?” was asked and the choices were “My teacher never gives me homework in mathematics/science”, “1–15 minutes”, “16–30 minutes”, “31–60 minutes”, “61–90 minutes”, “More than 90 minutes” seçenekleri sunulmuştur. Öğrencilerin başarıları için beş ile beş değerinin aritmetik ortalaması alınarak hesaplanmıştır. For the achievements of the students, the arithmetic average of five PLAUSIBLE VALUE SCIENCE and five PLAUSIBLE VALUE MATHEMATICS values was calculated.

In the analysis of the data, Goodman-Kruskal Gamma test was used for frequency and percentage calculation and correlation of distributions. One-way analysis of variance (ANOVA) was conducted to examine the distribution of achievement according to assignments. It is assumed that the distribution is normal because the dataset is large. For ANOVA and Gamma, .05 value was taken as significance limit.

Tamhane test was done because there is no homogeneity of varians for the difference source. For the evaluation of meaningful outcomes in ANOVA, η^2 was calculated; the effect value is low between .01 and .05, a moderate between .06 and .13, and a greater than .14 in the direction of Cohen's (1988) opinions.

Figure 1: Success graphs by homework frequency.

Findings

ANOVA was conducted in 2011 and 2015 to determine whether the distribution of achievements differs according to the frequency of homework and the results are presented in Table 2.

Table 2: Homework fits and success ANOVA results.

			N	Mean	Std. Deviation	F	Mean Differences	Effect size
2011	Mathematics	Every Day	60123	470,336	108,400	147,666*	3 or 4 times a week > Every Day 1 or 2 times a week > Every Day 1 or 2 times a week > 3 or 4 times a week 1 or 2 times a week > Never Less than once a week > Every Day Less than once a week > 3 or 4 times a week Less than once a week > Never Never > Every Day	0,003
		3 Or 4 Times A Week	50734	479,410	109,705			
		1 Or 2 Times A Week	34875	485,348	105,608			
		Less Than Once A Week	15031	487,607	107,680			
		Never	4831	479,397	108,430			
	Science	Every Day	13430	443,427	105,708	1320,954*	3 or 4 times a week > Every Day 1 or 2 times a week > Every Day 1 or 2 times a week > 3 or 4 times a week Less than once a week > Every Day Less than once a week > 3 or 4 times a week Less than once a week > 1 or 2 times a week Less than once a week > Never Never > Every Day Never > 3 or 4 times a week	0,041
		3 Or 4 Times A Week	30781	481,965	99,832			
		1 Or 2 Times A Week	43873	501,193	95,093			
		Less Than Once A Week	23090	513,164	92,654			
		Never	9370	502,333	95,246			
2015	Mathematics	Every Day	64736	477,026	108,131	449,925*	Every Day > Never 3 or 4 times a week > Never 3 or 4 times a week > Every Day 1 or 2 times a week > Every Day 1 or 2 times a week > 3 or 4 times a week 1 or 2 times a week > Never Less than once a week > Every Day Less than once a week > 3 or 4 times a week Less than once a week > Never	0,009
		3 Or 4 Times A Week	54950	487,912	106,723			
		1 Or 2 Times A Week	37665	501,655	99,794			
		Less Than Once A Week	17337	501,416	101,481			
		Never	7841	471,405	111,052			
	Science	Every Day	16069	455,974	106,566	1313,777*	3 or 4 times a week > Never 3 or 4 times a week > Every Day 1 or 2 times a week > Every Day 1 or 2 times a week > 3 or 4 times a week 1 or 2 times a week > Never Less than once a week > Every Day Less than once a week > 3 or 4 times a week Less than once a week > Never Less than once a week > Every Day Never > Every Day Less than once a week = 1 or 2 times a week 3 or 4 times a week > Never > Every Day	0,037
		3 Or 4 Times A Week	36208	497,762	98,501			
		1 Or 2 Times A Week	45244	514,137	91,288			
		Less Than Once A Week	26303	516,931	90,508			
		Never	11490	492,295	100,763			

According to years and classes, the order of success is as follows:

2011 for Maths Less than once a week = 1 or 2 times a week > Never = 3 or 4 times a week > Every Day

2011 for Sceince Less than once a week > 1 or 2 times a week = Never > 3 or 4 times a week > Every Day

2015 for Maths Less than once a Week = 1 or 2 times a week > 3 or 4 times a week > Every Day > Never

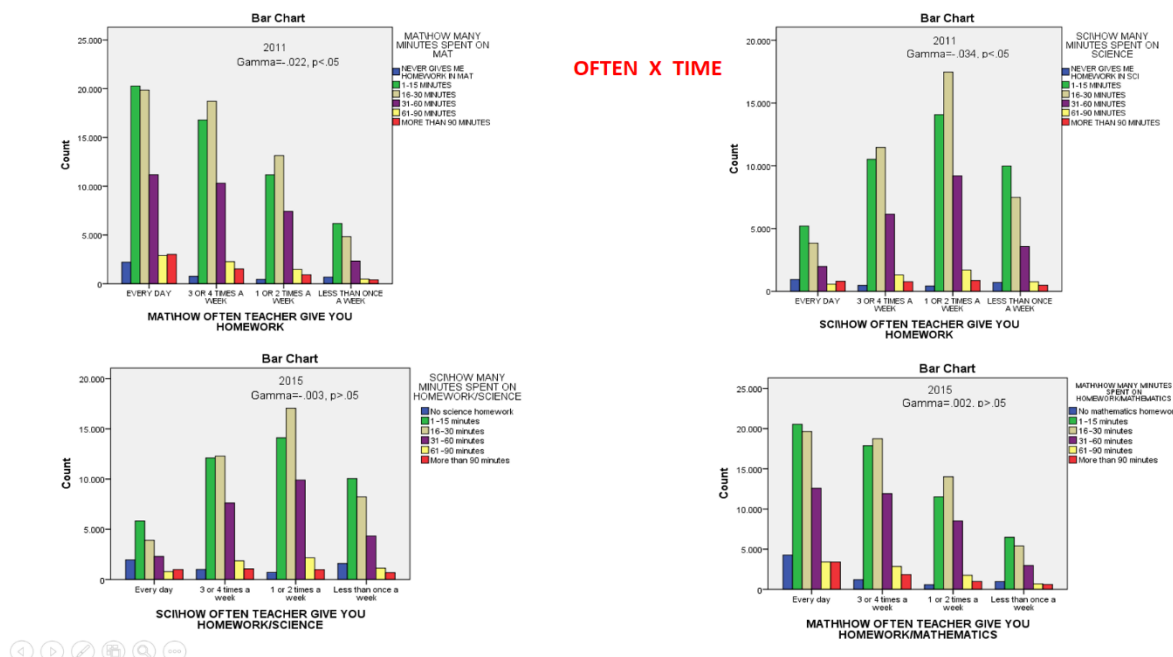
2015 for Sceince Less than once a week = 1 or 2 times a week > 3 or 4 times a week > Never > Every Day

As you can see in the tables and graphs above, the homework frequency does not bring much success. Nevertheless, it can be said that less than one task per week contributes to success. The results of the Goodman-Kruskal Gamma test to determine the relationship between the frequency of students' homework and the time they spend on it are presented in Table 3.

Table 3: Perception of homework frequency and time spent.

Course	Years	Often	How Many Minutes Spent on Homework						Total	Gamma
			Never Gives Me Homework	1-15 Minutes	16-30 Minutes	31-60 Minutes	61-90 Minutes	More than 90 Minutes		
HOW OFTEN TEACHER GIVE YOU HOMEWORK / MATHEMATICS	2011	Every day	2211	20269	19865	11168	2885	3001	59399	-0,22*
		3 or 4 times a week	767	16783	18707	10299	2266	1511	50333	
		1 or 2 times a week	449	11166	13141	7432	1476	917	34581	
		Less than once a week	678	6175	4822	2322	487	396	14880	
		Total	4105	54393	56535	31221	7114	5825	159193	
	2015	Every day	4264	20539	19647	12586	3416	3405	63857	0,03
		3 or 4 times a week	1203	17888	18738	11916	2838	1838	54421	
		1 or 2 times a week	573	11512	14013	8511	1747	983	37339	
		Less than once a week	972	6484	5394	2966	681	608	17105	
		Total	7012	56423	57792	35979	8682	6834	172722	
HOW OFTEN TEACHER GIVE YOU HOMEWORK/ SCIENCE	2011	Every day	944	5202	3837	1982	573	797	13335	-0,034*
		3 or 4 times a week	470	10513	11460	6148	1304	768	30663	
		1 or 2 times a week	429	14074	17463	9194	1689	855	43704	
		Less than once a week	706	9981	7481	3571	758	485	22982	
		Total	2549	39770	40241	20895	4324	2905	110684	
	2015	Every day	1959	5835	3914	2299	787	1002	15796	-0,003
		3 or 4 times a week	1005	12100	12279	7615	1853	1065	35917	
		1 or 2 times a week	709	14111	17037	9904	2154	983	44898	
		Less than once a week	1593	10052	8236	4335	1123	681	26020	
		Total	5266	42098	41466	24153	5917	3731	122631	

*p<.05

Figure 2: Homework Frequency and Spent Time Distribution Graphs.

It was determined that there was a very low negative correlation in 2011 when there was no relation between the frequency of homework assignments and the time spent in homework in the Mathematics and Science courses in 2015.

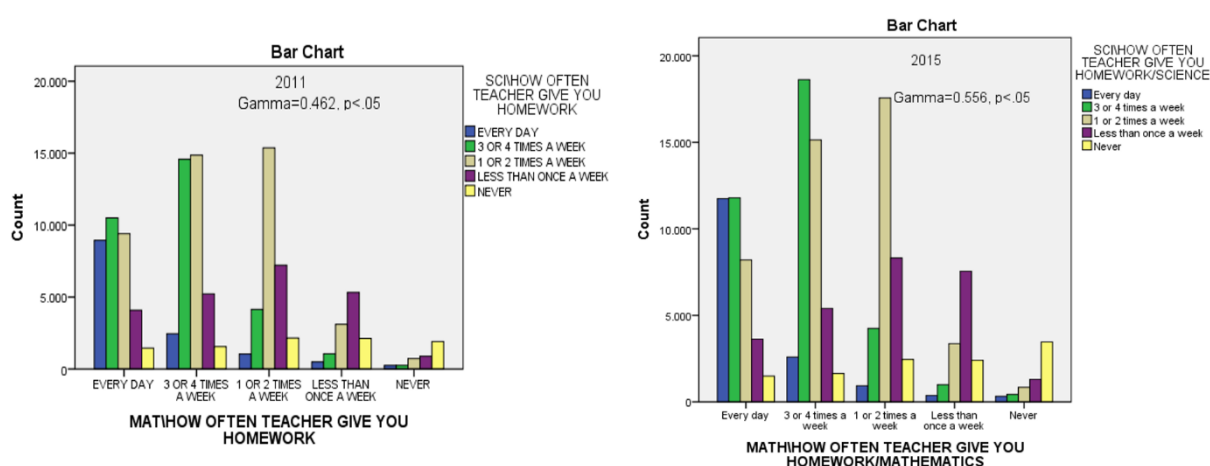
The Goodman-Kruskal Gamma test was conducted to determine whether the frequency of homework given to students was related to both mathematics and science classes and the results are presented in Table 4.

Table 4: Relationship between mathematics and science homework frequency.

Years	Courses	How Often Science Teacher Give You Homework					Total	Gamma
	How Often Math Teacher Give You Homework	Every day	3 or 4 times a week	1 or 2 times a week	Less than once a week	Never		
2011	Every day	8940	10502	9406	4088	1453	34389	.462*
	3 or 4 times a week	2453	14581	14855	5218	1555	38662	
	1 or 2 times a week	1041	4138	15368	7215	2155	29917	
	Less than once a week	489	1058	3110	5325	2124	12106	
	Never	252	254	727	886	1908	4027	
	Total	13175	30533	43466	22732	9195	119101	
2015	Every day	11744	11789	8195	3623	1493	36844	.556*
	3 or 4 times a week	2592	18622	15139	5402	1642	43397	
	1 or 2 times a week	929	4247	17564	8315	2454	33509	
	Less than once a week	374	993	3363	7551	2406	14687	
	Never	321	432	840	1299	3461	6353	
	Total	15960	36083	45101	26190	11456	134790	

*p<.05

Figure 3: Mathematics and Science Homework Frequency Graphics

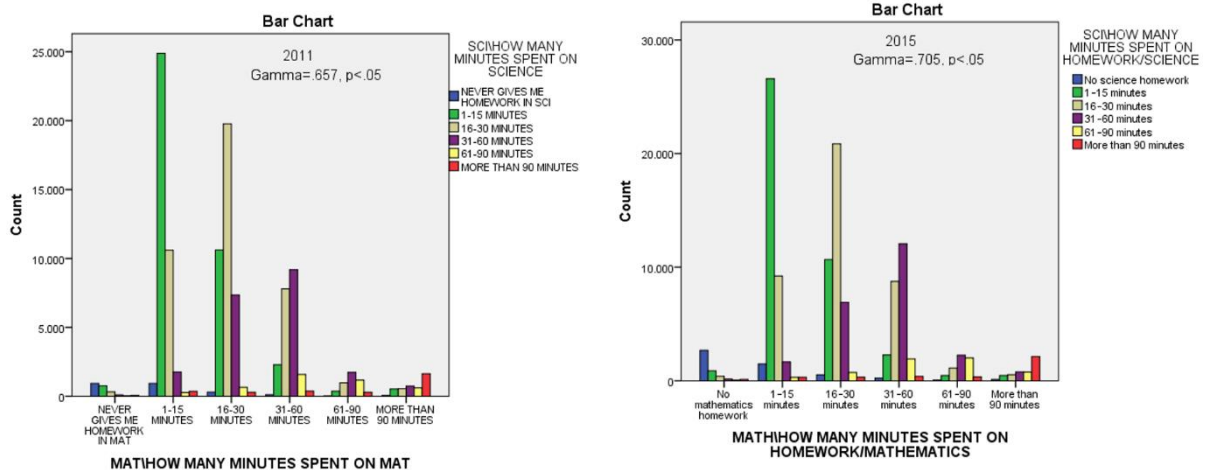

There was a moderately significant relationship between homework frequency in both periods. That is, the frequency of assignments given in science and mathematics courses is related and similar.

Table 4: Relationship between mathematics and science homework.

Years	Times	How Many Minutes Spent On Science						Total	Gamma
	How Many Minutes Spent On Mat	No mathematics homework	1–15 minutes	16–30 minutes	31–60 minutes	61–90 minutes	More than 90 minutes		
2011	No mathematics homework	935	762	318	99	44	72	2230	.657*
	1–15 minutes	932	24882	10607	1762	273	363	38819	
	16–30 minutes	306	10620	19772	7349	651	297	38995	
	31–60 minutes	112	2292	7796	9192	1582	380	21354	
	61–90 minutes	32	375	977	1735	1174	295	4588	
	More than 90 minutes	74	534	547	746	610	1635	4146	
	Total	2391	39465	40017	20883	4334	3042	110132	
2015	No mathematics homework	2682	883	403	166	60	123	4317	.705*
	1–15 minutes	1489	26583	9229	1664	303	301	39569	
	16–30 minutes	523	10672	20857	6899	729	317	39997	
	31–60 minutes	243	2271	8741	12066	1928	385	25634	
	61–90 minutes	59	467	1128	2259	2010	350	6273	
	More than 90 minutes	118	460	537	784	777	2139	4815	
	Total	5114	41336	40895	23838	5807	3615	120605	

*p<.05

Figure 4: Mathematics and Science Assignment time graphs.

There is a moderately meaningful relationship in terms of time students spent in science and mathematics in each two years.

CONCLUSION

This research revealed that there was interesting and questionable findings about the use of homeworks. There were meaningful differences the students' Science and Mathematics homework load with Science and Math achievement scores means. It was clear that more work

did not lead to higher achievement or success. There may be a variety of reasons for this situation.

The findings revealed that there was a positive relationship between the students' Science homework load and their' Mathematics homework load and a close relationship in terms of homework frequency in science and mathematics courses. On the other hand, there was a negative relationship between the students' homework load and their time spent on homework. The time spent by the students on homework for science and mathematics assignments was similar.

REFERENCES

- Cadime, I., Cruz, J., Silva, C., & Ribeiro, I. (2017). Homework self-regulation strategies: a gender and educational level invariance analysis, *Psicologia-Reflexao e Critica*, 30: 1 - 10. doi: 10.1186/s41155-017-0062-z
- Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for The Behavioral Sciences*. (2nd). New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Cooper H., Robinson J. C., Patall E. A. (2006). Does homework improve academic achievement? A synthesis of research, 1987-2003. *Rev. Educ. Res.* 76, 1–62. 10.3102/00346543076001001
- Fan H., Xu J., Cai Z., He J., Fan X. (2017). Homework and students' achievement in math and science: a 30-year meta-analysis, 1986-2015. *Educational Research Review*, 20, 35–54.
- Keser, Ö. F. (2005). Recommendations towards developing educational standards to improve science education in Turkey. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 4(1), 46–53.
- Yalçın, S., & Tavşancıl, E. (2015). The factors explaining the differential item functioning in the administration of TIMSS 2011 science test according to gender. *Educational Sciences and Practice*, 14 (27), 1-21.

TRAINEES' VIEWS ON THE COURSES IN THE PUBLIC EDUCATION CENTERS

Dr. Yilmaz Cakici, Trakya University
yilmazcakici@trakya.edu.tr

Ms. Halime Vatansever, Catalca Anadolu Imam Hatip High School

ABSTRACT

In the 21st century, the knowledge has been a significant indicator of a strong society, and the life-long learning has gained much more importance than ever. In this context, the role and function of the public education centres (PEC) have rapidly increased in the World. In parallel to these developments, the PECs in Turkey have recently begun to organise a wide variety of the educational activities, e.g. vocational courses, art courses, cultural courses, literacy courses etc. The aim of this study is to explore the trainees' ideas about the courses or activities organised by the PEC. This research is a descriptive study. The research data was collected with an open-ended questionnaire including 11 questions during the 2017-2018 academic year. The study group consisted of the trainees in the Çatalca Public Education Center in Istanbul. According to the findings; trainees' level of course satisfaction is high and the courses improve their skills, the courses are updated and in accordance with the innovations and improvements, the course educators are qualified, the courses support the social and cultural needs of the environment, the educators treat the trainees fairly, the activities are in accordance with the course objectives. However, there was a lack of material needed in courses.

Keywords: Public Education Centers, Life-Long Learning, Public Education.

INTRODUCTION

In the 21st century, the knowledge has been a significant indicator of a strong society, and the life-long learning has gained much more importance than ever. In this context, the importance of public education centres is increasing day by day, and they have a different role than formal training in schools and function on country development. Public education centres provide the current educational needs of the public. Therefore, the expectations and aims of the people should be known to organize successful adult education programmes.

Individuals who are trained and improved in accordance with specific aims contributes to the society and themselves. As the number of well-educated and knowledgeable individual increases, the development of the societies will be faster and better. Being a trainee in the public education centres is a way of achieving this. Especially, public education centres provide opportunities to the individuals for following technology and socializing (Celep, 2003; Yıldırım 2009).

In general, the reasons of the non-formal education are summarised under the four title as the economical, social, cultural and political. Economical reasons are related to the education which needs to be organised based on the needs of the society, employment and production. Vocational and technical training programmes are important. Social reasons are related to the sanitation, family planning, the moral education and the growth of the qualified conscious consumer. Cultural Reasons: to improve cultural and artistic skills and to give opportunity for presenting them, to teach reading and writing, to provide an increase at the reading rate. Political reasons refer to adopt civil rights and duties, to teach the basic principles of the democratic governance, to contribute to the national integrity and raising conscious individuals (Yıldırım, 2009).

Public education helps individuals to better understand political and social issues, participate in civic life, vote wisely, protect their rights and freedoms, and keep the nation secure from inside and outside threats. In essence, public education centres help people to be a good citizen. Developing citizens includes more than preparing students for their roles in society. Teaching students the knowledge and skills necessary to succeed in their careers is a major goal of all education centres. However, public education centres have a special responsibility to help all students to become economically self-sufficient, including students with disabilities or academic problems (Yıldırım 2004).

Concisely, in this century the learning cannot be restricted to the classroom, it has to last throughout life and in different environments. Public education centres help individuals to develop their knowledge, skills, and interests in their lives and provide the opportunities of learning.

This study was done with the intent of assisting the public education centres to improve their operability by taking the opinions of attendees. This study reveals and presents the views of the trainees' who attended the public education centres.

The Method

This research is a descriptive study. Descriptive research can be either quantitative or qualitative and it is related to gathering data that describe present situation and events (Glass & Hopkins, 1984). The research data was collected with an open-ended questionnaire including 11 questions during the 2017-2018 academic year.

The Study Group

The study group consisted of the trainees in the Çatalca Public Education Center in Istanbul. All of the trainees have been tried to reach during the research but only 100 trainees attending step-aerobics, needlecraft, foreign language and computer courses responded the questionnaire questions.

Table 1: The features of the trainees in the public education centers.

Variables		Frequency(f)	Percentage(%)
Gender	Female	72	72
	Male	28	28
Age	10-20	39	39
	20-30	11	11
	30-40	19	19
	40-50	18	18
	Above 50	13	13
Marital Status	Single	59	59
	Married	41	41
Educational Background	Primary School	18	18
	Secondary School	16	16
	High School	54	54
	University	9	9
	Master	3	3
Work Experience	1-5years	78	78
	5-10years	7	7
	10-15years	10	10
	15-20years	2	2
	20years and above	3	3

The number of the women who attend the public education centres is about three times more than the men. This situation shows that women are more interested in these courses than men. Almost 40 percent of the trainees are under 20 years old. Also, 60 percent of the trainees are single. This may mean that the single individuals are more interested in these courses than the married ones. 54 percent of the participants are high school graduates. About four of five

of the trainees have got work experience for less than five years. With this, we can see that when people have got more work experiences, their interest to these courses sharply decreases.

Findings

Question 1. What is your reason to attend in a course in the public education center?

Question 2. What were your expectations before attending the course in the public education center?

While 33 percent of the trainees stated ‘self-improvement’ as a reason for standing in the PEC, 13 percent of them mentioned ‘socialising’. A small minority of the trainees (about 10 percents) pointed out ‘a new hobby’, ‘recreation’, ‘learning computer’ or ‘learning a foreign language’. A few trainees also stated ‘being healthy’.

Table 2: Reasons stated by the trainees for the courses at the PEC.

The answers of the attenders	N	%
Personal / self-improvement	33	33
Socialising	13	13
Start a new hobby	10	10
Recreation	11	11
Learning computer technology	11	11
Learning a foreign language	12	12
Being healthy	4	4
Following somebody’s advice	2	2
Being successful at university exam	1	1
Producing something	3	3
Total	100	100

Table 3: Expectations of the participants before attending the course at the PEC.

The answers of the attenders	N	%
Producing something	1	1
Qualified course content and experienced tutors	6	6
Getting experience	3	3
Practising the knowledge	5	5
Recreation	2	2
Having enough equipment	3	3
Being healthy	8	8
Socialising	10	10
Not having any expectation	11	11
Having a new hobby	11	11
Personal/self improvement	20	20
Learning a foreign language	7	7
Following computer technology	13	13
Total	100	100

‘Personal/self-improvement’ was the most given answer. ‘Socialising’, ‘learning a foreign language’, ‘recreation’ and ‘producing something’ were the other common responses, and approximately 10 percent of the trainees mentioned each of these answers. The other less frequently mentioned responses were ‘being healthy’, ‘producing something’, etc.

Question 3. Do you find the qualifications of the courses adequate in public education centers? Can you explain it?

As seen in Table 4 below, 87 percent of the trainees find the quality of the courses ‘adequate’ in terms of ‘quality’, ‘instructors’, ‘self-improvement’ and ‘women activities’. Seven percent of the trainees who don’t find the quality of the courses satisfactory stated ‘materials’. Dolanbay (2014) also stated that workshops and laboratories in the public education centers do not have adequate tools and equipment.

Table 4: Do the trainees find the qualifications of the courses adequate?

The answers of the attenders	N	%
Finding adequate in terms of quality	74	74
Finding adequate in terms of instructors	8	8
Finding adequate for self improvement	4	4
Finding adequate in terms of various activities for women	1	1
Finding inadequate in terms of quality	4	4
Finding inadequate in terms of lack of material	7	7
Having no opinion	2	2
Total	100	100

Question 4. What kind of satisfactory situations did you meet in public education centers?

Good educational environments increase the content of the participants. The public education centers have a long standing educational background. A great majority of the trainees pointed out that they were satisfied with ‘social environment’, ‘quality education environment’, ‘variety of course’ and ‘everything’. They mentioned instructors, staff, classroom environment in their answers.

Table 5: The satisfactory situations stated by the trainees at the PEC.

The answers of the attenders	N	%
Social environment	18	18
Qualified education environment	61	61
Completely pleased with everything	8	8
Variety of the courses	3	3
Not being satisfied with any situation	10	10
Total	100	100

Discussion and Conclusion

Research findings revealed that the trainees' level of satisfaction is high, public education centers follow the innovations and improvements about education and training, the educators of courses are qualified, the public education centers supports the social and cultural needs of the public, the education of this centers contributes the life's of attendees, public education centers meet the expectations of attendees.

It should be noted that the authorities should try to overcome the lack of materials or equipment needed in courses (Dolanbay, 2014). We need to concentrate on renovating and increasing some of the equipments according to trainees' opinions. We can also increase the variety of the organizations as the trainees express. It is worth noting that the products of the trainees can be exhibited, and this may make the courses more attractive for other people. The courses can be organised based on the increasing levels.

REFERENCES

- Yıldırım, M. (2004) Hayat Boyu Öğrenme ve Bu Süreç İçerisinde Yaygın Eğitimin Yeri ve Önemi, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Celep, C. (2003) Halk Eğitimi. Anakara: Anı Yayıncılık.
- Dolanbay, T. (2014) Hayat Boyu Öğrenme Sürecinde Halk Eğitimi Merkezlerinin Yaşadığı Yönetmel Sorunlar. Unpublishes MA Thesis: Bartın University
- Glass, G. V., & Hopkins, K. D. (1984). Statistical Methods in Education and Psychology. Englewood Cliffs, N. J. Prentice-Hall.
- Yıldırım, M. (2009) Yaygın Eğitim ve Halk Eğitimi Merkezleri, Ankara: Gazi Kitabevi.

İLİŞKİSEL VE CİNSEL TERAPİDE BÜTÜNCÜL YAKLAŞIMIN KULLANIMI: BİR VAKA ÇALIŞMASI

Dr. Zeynep Set, Egra Eğitimde Psikolojik Hizmetler Merkezi
zeynepset@gmail.com

ÖZET

Bio-psiko-sosyal bir varlık olan insanı terapide tek bir psikoterapi kuramı, tekniği ve tek bir sosyo-kültürel yapı üzerinden çalışmak sağaltımda yetersiz kalabilmektedir. Psikoterapide tekli yaklaşımların aksine bütüncü bir yaklaşımla çalışmak hasta ve problemi için en iyi terapi tekniklerini ya da prosedürlerini seçebilmeyi, iki ya da daha fazla kuramın tekli kuramların ortaya koyacağı sonuçlardan daha iyi sonuç vereceğini, farklı terapi yöntemlerinin ortak yönlerini kullanarak daha yeterli ve etkili tedaviler yaratabilmeyi ve psikoterapinin sağlam bir zemine oturtulabilmesine olanak sağlamaktadır. Bütüncü psikoterapiler terapiye uygun her vaka ve her psikopatolojide kullanılabilir. Bu çalışmanın amacı çok yönlü bir değerlendirme ve terapi süreci gerektiren ilişkisel ve cinsel terapide, bütüncü yaklaşımının kullanımının bir vaka üzerinden açıklanmasıdır.

GİRİŞ

Araştırma kapsamında ele alınan vakada Kısa Dinamik Psikoterapi (KDP) ve Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) yöntemleri birlikte çalışılmıştır. Kısa Dinamik Psikoterapi dinamik bir çerçeveye sahip olmakla birlikte, nesne ilişkileri ve kendilik psikolojisindeki güncel yaklaşımları da içermektedir (Eells, 2009). Kişilerarası ve zamana duyarlı bir yaklaşım olan KDP'nin içeriğinde yer alan Nesne İlişkileri Kuramı Klein (1946) tarafından şekillendirilmiştir (Tura, 2005). Kuram, bireylerin etraflarındaki insanlarla ilişkili olarak nasıl bir gelişim gösterdiği ile ilgilenir. İlişkileri içselleştirme ve dışsallaştırma, bağlanma ve ayrılma, içe atma ve yansıtma ve tamamen dönüştürüp içselleştirme gelişimdeki anahtar unsurlardır. Nesne İlişkileri Kuramının yanı sıra Kısa Dinamik Psikoterapi'nin içerdiği Kendilik Psikoloji'si ise Kohut (1971) öncülüğünde gelişmiştir. Kohut (1977), başlangıçta kendiliği benlik kapsamında yer alan, bireyin kendini algılayış biçimi ve kendiyle ilgili imgeler bütünü olarak tanımlamış; ikinci kuramında ise kendiliği bir üst örgütlenme olarak ifade etmiştir. Bireylerin hem geçmiş hem de gelecekle ilgili duygu, düşünce ve davranışları kendilikle ilgili bilişsel şemalardan etkilenebildiği düşünüldüğünde; günlük yaşamlarında üstesinden gelemedikleri güçlükler ve yaşam problemleri ile karşılaştıklarında onlara yardım etmek için öğrenme kuramlarını uygulayan, problem odaklı, 'burada ve şimdi' ile ilgilenen Bilişsel- Davranışçı Terapi araştırılan vakanın terapisinde kullanılan bir diğer terapi modeli olmuştur. Bu çalışma ile çok yönlü bir değerlendirme ve terapi süreci gerektiren ilişkisel ve cinsel terapide, bütüncül yaklaşımının kullanımı bir vaka üzerinden açıklanmaktadır.

OLGUNUN TANITIMI

Ali (danışanın gerçek adı yerine bu isim kullanılacaktır) erkek, 32 yaşında, bekar, üniversite mezunudur. ilkokul mezunu ev kadını bir annesi ve lise mezunu memur bir babası bulunmakta, anne babası hayatta ve birlikte yaşamaktadırlar. Aile Doğu Anadolu'dan İstanbul'a göç etmiş, Ali İstanbul'da doğup büyümüş ve ailenin tek çocuğudur. Düzenli gelir getiren bir işte çalışmaktadır. Daha önce, "erektile işlev bozukluğu" tanısı ile psikolojik destek almış (bu terapide kullanılan yöntemin ne olduğu sorusuna yanıtı "bilmiyorum" şeklinde olmuştur). Cinsel terapiye gittiği sırada ve sonrasında kendi deyimi ile "para karşılığı seks yaptığım bir gecelik ilişkilerim vardı" diyerek duygusal yakınlık duyulmayan, gecelik partnerlere sahip olduğunu belirtmiştir. Bu şekilde bir kez birlikte olduğu kadınla ikinci kez birlikte olmamış. Ali " penisim artık iyi iş çıkarıyor" diyerek önceki tedavisinin başarılı olduğunu söylemiş ve önceki terapisini bitirdiğini söylemiştir. Son üç yıla yakın zamandır üç kişi ile yakın duygusal ilişki yaşamış. Bu üç ilişkiden ilkinin yedi aya yakın, ikincisinin dört ay ve son ilişkisinin ise yirmi iki ay sürdüğünü ve bir ay önce ayrıldığını belirtmiştir. Fakat ilişkilerini kendi söylemi ile "evlilik kokusu aldığım" bitirmektedir. Özellikle sevgilileri evlilik beklentilerini ifade ettikleri sırada Ali "birden bir kararsızlığa düşüyorum, içim sıkılıyor ve evlenecek kadar sevmediğimi düşünmeye başlıyorum" diyerek ilişkiden çekilmektedir. Ali terapiye geliş nedenini de "kimseyi evlenecek kadar sevemiyorum. Ne zaman uzun soluklu bir ilişkim olsa sonu böyle bitiyor. Bende bir sorun olabilir ve o sorun neyse onu bulmak istiyorum" olarak belirtti. Vakaya herhangi bir test uygulanmamıştır. Terapinin ilk aşamalarında yapılandırılmış dinamik öykü formu, ilerleyen aşamalarında ise cinsel öykü almaya yönelik

cinsel işlev bozuklukları formu kullanılmıştır. Görüşmelerde sadece seans notları tutulmuş olup bunun dışında herhangi bir kayıt alınmamıştır.

TERAPİ SEÇİMİ VE PLANLAMASI

Ali ile çalışılırken edinilen bilgilere bakıldığında özellikle “güvensiz bağlanma” stiline ve “tekrarlayıcı kişilerarası ilişkilere dayalı işlevsiz ilişkisel döngülerin” olabileceği görülmüştür. Seanslar içinde libidinal yatırım yaptığı sevgililere bağlı olarak ortaya çıkan erektil işlev kaybının dinamikleri de anlaşılmaya çalışılmış ve bununla birlikte Ali’nin terapi motivasyonunun oldukça yüksek olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra terapide odaklanılmasını istediği konuyu “ sevdiğim insanla evlilik konu olunca neden sevgimden şüpheye düştüğümü bilmek istiyorum” ifadesi ile açık bir şekilde dile getirmiştir. Tüm bunlara bağlı olarak vakada başlangıçta “Kısa Dinamik Psikoterapi”, ilerleyen süreçteki gelişmelere bağlı olarak psikolojik kökenli iktidarsızlık için ise “Bilişsel Davranışçı Terapi” ile çalışılmasının uygun olduğu düşünülmüştür. Cinsel terapide tedavi planı şunları kapsamıştır: sertleşme olmadan erotik haz duymak, orgazm olmadan sertleşmenin olması, vajina dışı orgazm, orgazm olmadan cinsel birleşme ve cinsel birleşme. Kısa dinamik terapi yöntemi seçiminde bir kerede daimi iyileşme amaçlanmamıştır. Odaklanılacak konuya yönelik kimi duygu, düşünce ve davranışlarda bazı değişiklikler yapabilme fırsatı sağlamak amaçlanmıştır. Ali ile de bu konuda fikir birliğine varılmıştır. Toplamda her biri elli dakika süren otuz sekiz seans yapılmış, sürecin tamamlanması dokuz ay iki hafta sürmüştür.

Ali’nin duygusal ilişkilerinde tekrarlanan adaptif olmayan döngüsel örüntülere ulaşmak oldukça kolay olduğu için terapi formülasyonu erken yapılabilmektedir. Yapılan formülasyon tüm terapi için bir plan teşkil etmiştir. Ali’nin ötekileri ile işlevsel olmayan etkileşimleri, olumsuz kendilik değerlendirmeleri, sıklıkla tekrarlanan katı döngüler ve örüntüleri odak nokta olarak alınmıştır.

TERAPİNİN UYGULANMASI

Ali ile seanslar başladığında tüm psikoterapilerde olduğu gibi ilk hedef güvenli ve empatik bir ilişki oluşturabilmektir. İlk üç seans kendi öyküsünü anlatmasına izin verildi. Öyküsünü “nasıl” anlattığına, “neleri kapsayıp neleri dışarıda bıraktığına” bakarak kişilerarası ilişki tarzı anlaşılmaya ve alınmaya çalışıldı. Sonraki seanslarda (üç seans) “belirli duygulara, davranışlara ve özelliklere ne/neler yol açtı” anlayabilmeye odaklanıldı (hem Ali’nin hem de terapistin). Seanslarda aynı zamanda Ali’nin problemlerinin kişilerarası duygusal ilişki bağlamı anlaşılmaya çalışıldı. Temelde adaptif olmayan döngülerini anlayabilmek adına: Ali’nin kendi hareketleri, ötekilerin davranışlarına ilişkin beklentileri, Ali’ye karşı ötekilerin davranışları ve içe yansıtımları üzerinde duruldu. Ali on sekizinci seansta oldukça önemli bir yaşantı deneyimledi. O seansa zamanından biraz önce gelmiş ve dışarıda randevusu olmadığı halde ısrarla seans yapmak isteyen bir danışanla tartışmıştı. Seansa beden olarak çok sarsılmış bir halde girdi. Kendisine biraz zaman verilerek birlikte “şimdi ve burada” ya dair yaşadığı şeyi bilişsel olarak anlamaktan ziyade deneyimi zenginleştirmeye odaklanıldı. Terapistine yapılan şeyin haksızlık olduğu. vb. düşünceler ve buna ilişkin duygular ilettiler. “Çok korktum aslında

ama bu kez sessiz kalmadım, haddini bilecek” diyerek devam etti. “Bu kez ?” tekrar vurgulandı tarafımdan. Ali geçmişte ebeveynleri ile yaşadıklarının (beş yaş) bir tezahürünü yaşadığını ifade etti. Aktarımın geldiği noktadaydı. Babasına yönelik agresif duygular ve hadım edilmeye dair korku, ilk ebeveynlik deneyimlerinin bugüne etkisi. Anne ve babası arasında sık yaşanan tartışmalar ve bunun ardından babasının annesine “ya seni ya da kendimi öldüreceğim” demesi ilk hatırlanan anı oldu. “Babam bir süre eve gelmedi. Ne kadar gelmediğini bilmiyorum ama bana çok uzun gelmişti. Öldü sanmıştım, daha beş yaşındasın ne büyük bir korku. Annemin, olsun benim oğlum bana yeter dediğinde burnumdan bile kustuğumu hatırlıyorum.” Devam eden seanslarda annesine yönelik bilinç dışı cinsel arzular da açığa çıktı. Evlenmeye yakınlaştıkça “evlenecek kadar sevmiyorum” inancının işlevi anlamlandırıldı. Yirmi ikinci seansa gelindiğinde son ayrıldığı sevgili ile tekrar bağlantıya geçti. Yirmi sekizinci seansta erektil işlev kaybı için eşli çalışma teklif edildi ve Bilişsel Davranışçı Terapi yöntemleri devreye sokuldu. Ali’nin terapilerinde yeri geldikçe geleneksel psikodinamik müdahaleler; yüzleştirme, yorumlama, açıklığa kavuşturma, rüya analizi ve davranışsal prova, psikoeğitim, ev ödevleri ve Gestalt boş sandalye teknikleri kullanılmıştır. Yaşamının ilk yıllarında kazandığı ve şema haline gelmiş maladaptif ilişki örüntüleri yeniden düzenlendi. Daha önce cinsel terapi almasına rağmen evleneceği insanla cinsel birliktelik korkusu onu hep aynı mazerete (evlenecek kadar sevmiyorum) itmiştir. İlk terapi yaşantısında eş seçimlerinin de hep libidinal yatırım yapmadığı kadınlar olması bilinç dışı kehanetini doğrulamaktaydı. On seans eşli cinsel terapi uygulandı ve süreci bitirildi. Yapılan izleme çalışmalarında Ali’nin evlenmeyi düşündüğü sevgili ile cinsel hayatında bir sorun olmadığı görüldü. Ali’nin adaptif olmayan döngüleri, bağlanma biçimi üzerinde çalışmak onu terapinin sonunda hedeflediği noktaya getirmişti.

BULGULAR VE SONUÇLAR

Bütünleyici terapilerin benzer vakalarda kullanılabileceği düşünülmektedir. Her birey kendine özgüdür bu kendine özgülük içinde her danışanın tedavisi ve teşhisi de kendine has bir özellik taşıyabilmektedir. Sağaltım için tek bir modalitenin seçimi danışanlar arasındaki önemli farklılıkların göz ardı edilmesine neden olabilmektedir. Bu yöntem tanıya bağlı olan ya da olmayan, danışanların belirli ve farklı ihtiyaçları doğrultusunda terapilerin ve terapötik ilişkilerin özelleşmesini sağlamaktadır. Bu da pek çok ekolün etkili yöntemlerini bir sistematik içinde bir araya getirmekle mümkün olabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Eells, T.D. (2009). *Psikoterapi Vaka ve Formülasyonu El Kitabı*. (Çev. G. M. Bağcı). İstanbul: Litera, s.221-223.
- Tura, S. M. (2005). *Günümüzde Psikoterapi* (2. Basım). İstanbul: Metis,s.36-53.
- Kohut H. (1971) Kendiliğin Çözümlemesi (Çev. C. Atbaşoğlu, B. Büyükkal, C. İşcan). İstanbul: Metis 1998, s.88-100.
- Kohut H. (1977) Kendiliğin Yeniden Yapılanması. (Çev. O Cebeci). İstanbul: Metis, 1998, s. 155-157.
- Kuiper, N. A. & Rogers, T. B. (1979). Encoding of personal information: self-other differences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(4),499-514

VATANDAŞLARIN CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ ALGISI: KONYA ÖRNEĞİ

Dr. Erhan Örselli, Necmettin Erbakan Üniversitesi
eorselli@konya.edu.tr

Dr. Erdal Bayrakçı, Necmettin Erbakan Üniversitesi
ebayrakci@konya.edu.tr

ÖZET

Türkiye’de hangi hükümet modelinin en uygun siyasal sistem olduğu ve hangi hükümet modeli uygulanırsa daha istikrarlı, güçlü ve demokratik olacağı konuları uzun bir süre hem akademik çevrelerde hem de kamuoyunda tartışılmıştır. İstikrarsız, kısa süreli, birden fazla hükümet ortağının bulunduğu deneyimlere sahne olan Türk siyasal yaşamında kronik sorunlara yol açarak yönetsel manada krizlere neden olan parlamenter sistemin yerine farklı ve alternatif hükümet modellerinin uygulanabilirliği özellikle 2007 yılında yaşanan 367 krizi ile birlikte gündemin ilk sıralarında yerini almıştır. 2007 yılından itibaren zaman zaman gündemin arka sıralarına gitse de Türkiye’de uygulanacak başkanlık sisteminin *Amerikan Tipi Başkanlık* mı?; *Yarı Başkanlık* mı? veya *Türk Tipi Başkanlık* mı? olacağı hususu kamuoyu gündemini oldukça meşgul etmiştir. Nitekim 15 Temmuz 2016 yılında yaşanan menfur darbe girişiminden sonra hükümet modeli tartışmaları daha da alevlenerek TBMM’de 18 maddelik anayasa değişikliğinin kabul edilmesi sonucu 16 Nisan 2017’de gerçekleştirilen halk oylamasında kabul edilerek Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesinin yolu açılmıştır. Türkiye’de başkanlık sistemi ve uygulanabilirliği ile ilgili oldukça çalışma yapılmıştır. Ancak vatandaşların yürürlüğe girecek olan cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi hakkındaki algı ve düşünceleri, beklentileri, endişeleri ile ilgili çalışmanın pek yapılmadığı görülmüştür. Bu doğrultuda öncelikle Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin genel hatlarıyla ele alınıp inceleneceği bu çalışmada; vatandaşların cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi konusundaki algılarının analiz edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda nicel bir alan araştırması planlanmış, kesitsel tarama (survey) modeline göre saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Anket çalışması 19 Şubat 2018-02 Mart 2018 tarihleri arasında Konya İlinde yüz yüze görüşme yöntemiyle yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Parlamenter Sistem, Seçim, Vatandaş, Türkiye.

PERCEPTION OF CITIZENS ON PRESIDENTIAL GOVERNMENT SYSTEM: THE CASE OF KONYA

ABSTRACT

The questions of which governmental system should be implemented in Turkey and in which governmental system Turkey will be more stable, strong and democratic have been discussed for a long time in academic environment as well as in the public. In Turkish political history, there had been many unstable and short-lived coalition governments which created some chronic problems in political and administrative system of the country under the parliamentary system. In order to overcome these problems, especially after the “crisis of 367” in 2007, the arguments about the implementation of a different and alternative government system have become the very first topics of the agenda of the country. Since 2007, the arguments on what type of a presidential system will be implemented in Turkey has been discussed from time to time: Will it be American type, Turkish type, or an example of a semi-presidential type? Thus, after the coup d’état attempt in July 15 of 2016, those arguments blazed out again. As a result of this situation, constitutional amendment package which consists of 18 articles was accepted by the Turkish Grand National Assembly, then it was approved by the public with the referendum which was held in April 16 of 2017. In this way, the way to the transition to the presidential government system was opened. There are many studies on the topic of presidential system in Turkey and its applicability. However, it is seen that there are almost no studies on the topic of the perceptions, thoughts, expectations, and concerns of the citizens about the presidential government system that is going to be entered into force in Turkey. As the aim of this study, firstly, the presidential government system will be handled roughly, then, the perceptions of the citizens on the topic of presidential government system will be analyzed. In line with the aim of the study, a quantitative field study is planned and field survey was carried out by using cross-sectional survey model. Surveys were held with the method of face-to-face interviews in Konya between the dates of February 19 and March 2 of 2018.

Keywords: Presidential Government System, Parliamentary System, Elections, Citizens, Turkey.

GİRİŞ

Kuvvetler ayrılığı ilkesi gelişmiş demokratik ülkelerde yaygın bir biçimde uygulanmakla birlikte, ilişkilerin biçimi, başka bir ifadeyle kuvvetler ayrılığının “yumuşak” ya da “sert” oluşu uygulamada birbirinden oldukça farklı hükümet modellerinin doğmasına yol açmıştır.

Kuvvetler ayrılığı, devletlerin “yasama”, “yürütme” ve “yargı” kuvvetlerinin birbirinden bağımsız olarak kurulan üç ayrı organa verilmesini savunan bir teori olarak ifade edilmektedir. Kuvvetler ayrılığının amacı, iktidarın kullanılmasını farklı organlar arasında bölüştürerek, devletin baskısına karşı vatandaşın hak ve özgürlüklerini korumaktır. Bunun yanında kuvvetler ayrıldığında, devletin fonksiyonlarını paylaşan organlar, karşılıklı olarak birbirlerini denetleyerek, iktidarın yetkilerini kötüye kullanmasını engellerler. Karşılıklı olarak denetlenen organların, görevlerini anayasa ve yasalara uygun olarak yerine getirmesi beklenir ve böylece vatandaşın hak ve özgürlüklerinin, devlet iktidarına karşı korunması söz konusu olur (Karatepe, 2013: 223).

Çeşitli ülkelerde uygulanan hükümet modelleri incelendiğinde, hükümet sistemleri konusundaki genel kabulün; parlamenter sistem, başkanlık sistemi ve yarı-başkanlık sistemi olarak isimlendirildiği görülmektedir (Coşkun, 2015: 15). Başkanlık sistemini parlamenter sistemden ayıran temel özellik, yürütme organı ile yasama organının iç içe geçmemiş olmasıdır. Yasama, yürütme ve yargı organları arasında bulunan işlevsel özerklik kesin bir görev ve yetki ayırımına ve bundan doğan dengeye dayanmaktadır (Ergil, 2015: 21).

Türkiye’de başkanlık sisteminin uygulanabilirliği ve cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi son otuz-kırk yıllık dönemde hem siyasi kadrolar ve liderler (Yayman, 2016: 281-293; Kuzu, 2016: 12) tarafından hem de alan yazınında sıklıkla dile getirilen bir husustur (Gülener, 2016: 7). 1990’lı yılların başında 8. Cumhurbaşkanı merhum Özal tarafından ilk kez dile getirilen bu konu, 1997 yılında zamanın cumhurbaşkanı Demirel tarafından yeniden tartışmaya açılmıştır. Ancak tartışmaların sağlıklı bir şekilde yapılamaması, ilkelerden ziyade şahısların gözetilmesi ve konunun parlamento gündemine taşınmaması nedeniyle herhangi bir anayasal ya da yasal değişiklik girişimi yapılmadan unutulmaya terk edilmiştir (Kahraman, 2012:432). Ancak Türkiye’de mevcut parlamenter sistemin uygulamada yaratmış olduğu çözümsüzlük ve kriz dönemleri, hükümet sisteminin değişmesi noktasında koşulların oluşmasına alt yapı sağladığını (Eren ve Akıncı, 2018:65) söylemek hiç de yanlış olmayacaktır.

Başkanlık sisteminin Türkiye’de uygulanması gerektiğini belirten tezlerde, güçlü yürütme ve bunun doğurduğu siyasal istikrar ve yönetilebilirlik konuları üzerine yoğunlaşma mevcutken (Miş ve Duran, 2017: 7), sisteminin tek adamlığa ve sonuçta otoriter bir yönetime yol açabilmesi nedeniyle bölünme ihtimalinden bahsedildiği (Bayram, 2016: 58) karşı tezler de öne sürülmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren parlamenter sistem ile yönetilmiş, ancak çok partili döneme geçildiği 1950 yılından günümüze kadar özellikle uzun soluklu ve istikrarlı hükümetler tarafından yönetildiğini söylemek oldukça güçtür. Doksan beş yıllık cumhuriyet

döneminde 66 hükümetin göreve geldiği ülkemizde, hükümetlerin görev süreleri ortalama bir buçuk yıl ile sınırlı kalmıştır. Çok partili dönemin başlangıcından itibaren yaklaşık her 10 yılda bir yapılan darbeler, askeri vesayet, hem güçlü iktidarların oluşmasına hem de siyasal istikrarın sağlanmasına sekte vurmuştur. Bu bağlamda, yönetsel anlamda ortaya çıkan istikrarsızlık, beraberinde ekonomik krizler ve sosyal sorunların da sıklıkla görülmesine zemin hazırlamıştır (Yazıcı, 2018: 237). Ayrıca, Türkiye’de cumhurbaşkanı seçim tecrübesi değerlendirildiğinde, seçimlerin genelde problem olduğu görülmektedir. En son 2007 yılında yaşanan 367 krizi bütün bu sıkıntılı seçim süreçleri bambaşka bir mecraya sürüklemiş, nihayetinde anayasada yapılan değişiklikle süreç farklı bir yöne çevrilmiştir. Yapılan değişikliklerin referandum sonucu halk oylamasında kabul edilmesiyle birlikte, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin önü açılmıştır (Kutlu, Örselli ve Kahraman, 2018:57).

Ülkemizde hükümet sistemi tartışmaları uzun süredir tartışılmakla birlikte sistem değişikliği ile ilgili olarak Ocak 2017’ye kadar elle tutulur herhangi bir sonuç ortaya koyulamamıştır (Eren ve Akıncı, 2018:46). Böylece ilk defa 2014 yılında parlamenter sistemde yürütmenin sorumsuz kanadını oluşturan cumhurbaşkanının halk tarafından seçilecek olması, mevcut parlamenter sistemin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. 2014 yılı sonrası için Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ile birlikte mevcut hükümet sisteminin parlamenter olma vasfını yitirip daha ziyade yarı-başkanlık sistemini andırır hale geldiği belirtilmektedir (Tosun ve Tosun, 1999: 101’den akt. Kılınç, 2015:12). Cumhurbaşkanının seçimle belirlenmesi ve sahip olduğu yetkiler dikkate alındığında mevcut hükümet sisteminin parlamenter olduğunu söyleme imkânı kalmamış (Kılınç, 2015:12); artık parlamentarizm olarak adlandırılmayacağı ve yarı başkanlık sistemine çok daha yakın olduğu açıkça görülmektedir. Bu yöndeki tartışmalar 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan anayasa referandumu ile son bulmuştur (Demirkaya, 2018: 14).

16 Nisan 2017 tarihinde yapılan anayasa referandumu ile kabul edilen değişiklikler arasında hükümet sisteminin parlamenter sistemden başkanlık sistemine doğru kayışının önemli ifadeleri anayasanın 104. Maddesinde “*Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Yürütme yetkisi Cumhurbaşkanına aittir... Cumhurbaşkanı, Devlet başkanı sıfatıyla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder, Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını temin eder... Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları atar ve görevlerine son verir. Üst kademe kamu yöneticilerini atar, görevlerine son verir ve bunların atanmalarına ilişkin usul ve esasları Cumhurbaşkanı kararnamesi ile düzenler... Cumhurbaşkanı yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir*” şeklinde hükümler yer almıştır (Demirkaya, 2018: 20).

Yaşanan süreçte Türkiye’de cumhurbaşkanlığı sisteminin taraftarları ve karşıtlarının lehte ve aleyhte kullandıkları argümanların daha fazla netleştiği ama aynı zamanda hala kaygılar ve önyargılar üzerinden cumhurbaşkanlığı sisteminin tartışıldığı rahatlıkla ifade edilebilir (Sobacı ve Köseoğlu, 2016: 11). Başkanlık sisteminin Türkiye’de uygulanması gerekliliğini savunanların çoğunlukla kullandıkları argümanlar, “siyasi istikrar”, “demokrasinin derinleşmesi ve pekişmesi”, “yönetimde çift başlılık sorununun aşılması”, “yürütme organının hızlı ve etkin karar alması”, “yönetimde bürokratik vesayetin

sonlandırılması”, “yasama ve yürütme organının tamamen birbirinden ayrılarak her iki organın görevlerini daha etkin yapması”, “halkın doğrudan seçtiği bir yürütme organı ile halka hesap verilebilirliğin daha şeffaf olması” ve “Cumhurbaşkanının Meclis tarafından seçilmesi süreçlerinde ortaya çıkan krizlerin tamamen sonlandırılması”dır (Miş ve Duran, 2017: 8-9; Kahraman, 2012:448). Bunun yanında başkanlık sistemini eleştirenlerin savundukları argümanların ise, “tek adamlık”, “federal yapının gelmesi”, “cumhurbaşkanının yargıyı ele geçirmesi” ve “yetkilerinin arttırılması” olduğu görülmektedir.

Çalışmanın amacı vatandaşların cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi konusundaki algılarının analiz edilmesi olarak belirlenmiştir. Vatandaşların, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi hakkındaki algı ve düşünceleri, beklentileri, endişelerinin neler olduğu analiz edilmeye çalışılmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin kabul edilmesine götüren süreç genel hatlarıyla ele alınıp incelenmekte ardından anket çalışmasından elde edilen bulgulara ve yorumlara yer verilmektedir. Çalışmanın amacı doğrultusunda nicel bir alan araştırması planlanmış, kesitsel tarama (survey) modeline göre saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak tam yapılandırılmış bir anket formu kullanılmıştır. Anket çalışması 19 Şubat 2018-02 Mart 2018 tarihleri arasında Konya İlinde yüz yüze görüşme yöntemiyle yapılmıştır.

ÇALIŞMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE ÖRNEKLEM SEÇİMİ

Çalışmanın amacı vatandaşların cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi konusundaki algı ve tutumlarının analiz edilmesi olarak belirlenmiştir. Çalışma, nicel bir alan araştırması olup, model olarak kesitsel tarama (survey) modeline göre gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak tam yapılandırılmış bir anket formu kullanılmıştır. Anket formu toplam 28 adet kapalı uçlu sorudan oluşturulmuştur. Anket çalışmasında yer alan sorular “*Türkiye’de Başkanlık Sistemi Tartışmaları: Algılar, Argümanlar ve Tezler*” başlıklı SETA tarafından yayınlanan raporda geçen “*Başkanlık Sistemi Taraftarlarının ve Karşıtlarının En Çok Kullandıkları Kalıp İfadeler*”den (Bayram; 2016) esinlenerek hazırlanmıştır. Anket formunun başında, araştırmanın kim tarafından ve hangi amaçla yapıldığı açıklanmış, araştırmada elde edilen kişisel verilerin araştırma dışında hiçbir şekilde kullanılmayacağı taahhüdünde bulunulmuştur.

Araştırmaya gerekli verileri sağlayacak olan anket formu iki ana bölümden oluşturulmuştur. Birinci bölümde katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorulara; ikinci bölümde ise katılımcıların kendilerini siyasal olarak konumlandırma biçimlerini ve cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile ilgili algı düzeylerini ölçmeye yönelik likert ölçeğine göre oluşturulmuş sorulara yer verilmiştir.

Anket çalışmasının uygulama aşaması tamamlandıktan sonra, tutarlı cevaplara sahip anket formlarındaki veriler kodlanarak SPSS 22.0 programına yüklenmiş ve daha sonra analiz aşamasına geçilmiştir. Çalışmada toplanan veriler SPSS 22.0 paket programından yararlanılarak değerlendirilmiştir. Anket çalışmasında elde edilen bulguların analiz edilip, yorumlanması aşamasında “*frekans tabloları, yüzdesel dağılım ve ortalamalar*” tanımlayıcı

istatistiksel ölçüler olarak kullanılmıştır. Her soru için frekans tabloları oluşturulmuştur. Çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilirliğini araştırmak için benzer sorularda Cronbach Alfa katsayısı hesaplanmış ve 0,864 olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen Cronbach Alfa değeri anket çalışmasında kullanılan ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

Hangi ilçede kaçar anket yapılacağı *16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Halkoylaması* seçmen sayısına göre tespit edilmiştir. En yoğun seçmen sayısına sahip mahalleler örneklem kapsamına dâhil edilmiştir. Mahallelerin tespitinden sonra, anketin hangi sokaklarda veya caddelerde anketin uygulanacağı rastsal yöntemle seçilmiştir. Görüşülecek katılımcıların belirlenmesinde olasılıklı örneklemeden vazgeçilmiş, cinsiyet ve yaş kotaları uygulanmıştır.

Tablo 1: Örneklemin İlçelere Göre Dağılımı

İlçeler	Sayı	%
Selçuklu	589	49,1
Meram	346	28,8
Karatay	265	22,1
Toplam	1200	100,0

ANKET ÇALIŞMASININ ANALİZ VE BULGULARI

Çalışmanın bu bölümünde anket çalışmasından elde edilen bulgu ve yorumlara yer verilmektedir. İlk olarak katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bulgular, akabinde Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi hakkındaki düşüncelerini öğrenebilmek amacıyla kendilerine yöneltilen soruların cevapları elde edilen bulgular ışığında incelenmeye çalışılmaktadır.

Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerinin Analizi

Çalışmaya katılan örneklemin sosyo-demografik özelliklerini belirleyebilmek amacıyla katılımcıların “*cinsiyet, yaş, eğitim, gelir ve meslek*”lerini öğrenmeye yönelik bir dizi soru yöneltilmiştir. Ardından katılımcıların hayatlarından ne kadar memnun oldukları, ideolojik düzlemdeki konumları, siyasi yelpazedeki dağılımları ile siyasi parti taraftarlıklarının ne yönde olduğunu öğrenebilmek amacıyla farklı sorular sorulmuştur.

Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri incelendiğinde, ilk olarak cinsiyetlerine göre %41,8’inin “kadın”; %58,2’sinin “erkek” olduğu görülmektedir. Yaş özellikleri incelendiğinde katılımcıların genç bir profile sahip olduğu; eğitim durumu dağılımında görece “üniversite ve üzeri mezun” ağırlıkta olduğu görülmektedir. Ayrıca 2000 TL ve altı gelire sahip katılımcıların ağırlıkta olduğu ve her meslekten katılımcının örneklem dahilinde olduğu gözlenmektedir.

Katılımcıların oldukça önemli bir bölümü %57,8’i hayatlarından memnun olduklarını belirtirken, %13,4’ü ise memnun olmadıklarını söylemişlerdir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde katılımcıların büyük bir çoğunluğu hayatlarından memnun olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

<i>Cinsiyet</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
Erkek	698	58,2
Kadın	502	41,8
Toplam	1200	100
<i>Yaş</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
18-24	311	25,9
25-34	273	22,8
35-44	291	24,2
45-54	224	18,7
55 ve üstü	101	8,4
Toplam	1200	100
<i>Eğitim</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
Okur-yazar	17	1,4
İlkokul	188	15,7
Ortaokul	94	7,8
Lise	383	31,9
Üniversite	462	38,5
Lisansüstü	56	4,7
Toplam	1200	100
<i>Gelir</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
0- 2000 TL	631	52,6
2001-4000 TL	372	31,0
4001-6000 TL	136	11,3
6001 TL ve üzeri	61	5,1
Toplam	1200	100
<i>Meslek</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
Ev Hanımı	198	16,5
Devlet Memuru	160	13,3
Özel sektör çalışanı	149	12,4
İşçi	148	12,3
Öğrenci	110	9,2
Emekli	81	6,8
İşsiz/İş arıyor	79	6,6
Öğretmen/Öğr. Üyesi	57	4,8
Küçük Esnaf/Zanaatkâr	43	3,6
Tüccar/İş adamı	41	3,4
Serbest meslek erbabı	37	3,1
Özel sektörde yönetici	29	2,4
Çiftçi/Ziraatçı/Hayvancı	12	1,0
Kamuda yönetici	5	0,4
Diğer	51	4,2
Toplam	1200	100,0

Tablo 3: Katılımcıların Hayatlarından Memnuniyetleri

Cevaplar	Sayı	%
Çok memnunum	148	12,3
Memnunum	546	45,5
Ne memnunum ne de değilim	325	27,1
Memnun değilim	84	7,0
Hiç memnun değilim	77	6,4
Fikrim yok	20	1,7
Toplam	1200	100,0
<i>Ortalama / ss</i>	<i>2,48</i>	<i>1,01</i>

Not: Ölçekte ortalama hesaplanırken; çok memnunum: 1, memnunum: 2, ne memnunum ne de değilim: 3, memnun değilim: 4 ve hiç memnun değilim: 5 anlamındadır. Fikrim yok diyenler ortalama hesabına dâhil edilmemiştir.

Tablo 4: Katılımcıların İdeolojik Düzlemdeki (Sol-Sağ) Konumları

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Cevapsız	Toplam	Ortalama/ss
Sayı	16	26	35	50	62	191	77	113	168	104	340	18	1200	7,10
%	1,3	2,2	2,9	4,2	5,2	15,9	6,4	9,4	14	8,7	28,3	1,5	100,0	2,44

Not: Ölçekte 0 “sol”; 10 “sağ” anlamındadır.

Elde edilen bulgulara göre ideolojik düzlemde katılımcıların %15,7’si (0-4 arası/189 katılımcı) sol olarak, %15,9’u (5/191 katılımcı) orta olarak, %66,8’i (6-10 arası/802 katılımcı) sağ olarak kendilerini tanımlamaktadır. Bu sonuçlara göre katılımcılar sağda ve ortanın sağında yer almaktadırlar.

Tablo 5: Katılımcıların Siyasi Yelpazedeki Dağılımı

Cevaplar	N	%
Milliyetçi / Muhafazakâr	370	31,4
Milliyetçi	281	23,4
Muhafazakâr	256	21,3
Solcu	116	9,7
Sosyal Demokrat	44	3,7
Cevap yok	28	3,2
Cumhuriyetçi / Kemalist	66	2,4
Liberal	13	1,9
Ulusalcı	12	1,8
Diğer	14	1,2
Toplam	1200	100,0

Katılımcıların siyasi yelpazede kendilerini nereye ait gördüklerini belirleyebilmek için bu yönde bir soru yöneltilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların %31,4’ü milliyetçi/muhafazakar, %23,4’ü milliyetçi, %21,3’ü muhafazakar olarak kendilerini tanımlamaktadır.

Tablo 6: Katılımcıların Siyasi Parti Taraftarlığı

Cevaplar	Sayı	%
AK Parti	741	61,8
CHP	202	16,8
MHP	123	10,3
(HDP)	67	5,6
Diğer	11	0,9
Cevap yok	8	0,7
Hiçbiri	48	4,0
Toplam	1200	100,0

Katılımcıların hangi siyasi partiye kendini yakın hissettiğini belirleyebilmek için “kendinizi hangi siyasi partiye yakın hissediyorsunuz?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Katılımcıların %61,8’i Adalet ve Kalkınma Partisi, %16,8’i Cumhuriyet Halk Partisi, %10,3’ü Milliyetçi Hareket Partisi, %5,6’sı Halkların Demokratik Partisi’ne yakın hissettiğini belirtmiştir.

Katılımcıların Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Hakkındaki Farkındalıkları

Örneklem grubunun cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi hakkındaki bilgi düzeyini belirleyebilmek için “cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi hakkında ne kadar bilgi sahibisiniz?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Tablo 7. incelendiğinde katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (%75,0) cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile ilgili bilgi sahibi olduğu, bunun yanında %22,8’inin ise bilgi sahibi olmadıkları tespit edilmiştir.

Tablo 7: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi İle İlgili Bilgi Sahibi Olma

Cevaplar	Sayı	%
Evet, bilgi sahibiyim	900	75,0
Hayır, değilim	274	22,8
Cevapsız	26	2,2
Toplam	1200	100
<i>Ortalama / ss</i>	<i>1,23</i>	<i>0,42</i>

Not: Ölçekte ortalama hesaplanırken; evet bilgi sahibiyim: 1, hayır, bilgi sahibi değilim: 2, cevapsız: 3, anlamındadır.

Katılımcıların Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Hakkındaki Düşünce ve Tutumları

Katılımcıların cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile ilgili algı ve tutumlarını belirleyebilmek için “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi denildiğinde aklınızda aşağıdakilerden hangisi çağrışmaktadır?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Ayrıca birden fazla seçenek işaretleyebilecekleri belirtilmiştir. Verilen cevaplar Tablo 8.’de verilmiştir.

Verilen cevaplar incelendiğinde cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi deyince katılımcıların aklına ilk olarak “güçlü yürütme” fikri çağrışmaktadır. İkinci olarak “istikrar”, üçüncü olarak ise “yeni Türkiye” gelmektedir. Daha sonra sırasıyla, “tek adamlık”, “diktatörlük”, “demokrasi”, “otoriter bir yönetim”, “Türkiye’nin bölünmesi-kutuplaşması”, “güçlü kuvvetler ayrılığı” ve “istikrarsızlık” çağrıştırdığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre katılımcıların cumhurbaşkanlığı ile ilgili ilk üç sırada ifade ettikleri çağrışımların olumlu olduğu görülmektedir.

Tablo 8: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Denilince...

Cevaplar	N	%
Güçlü yürütme	435	20,9
İstikrar	415	19,9
Yeni Türkiye	327	15,7
Tek Adamlık	321	15,4
Diktatörlük	162	7,8
Demokrasi	139	6,7
Otoriter bir yönetim	119	5,7
Türkiye’nin bölünmesi-kutuplaşması	55	2,6
Güçlü kuvvetler ayrılığı	49	2,4
İstikrarsızlık	27	1,3
Federal yapının gelmesi	20	1,0
Diğer	14	0,7
Toplam	2083	100

Not: Katılımcılar birden fazla seçenek işaretleyebilmişlerdir.

Diğer yandan katılımcılara cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile ilgili bir dizi ifadeye ne ölçüde katıldıkları sorulmuştur. Katılımcılara verilen bu ifadeler 2 ana grupta sınıflandırılmıştır. İlk grupta cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin olumlu yanları ve ikinci grupta cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin olumsuz yanları ile ilgili ifadeler yer verilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 9’da düzenlenmiştir. Tablo 9 incelendiğinde, cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin olumlu yanlarına ilişkin ifadelerden en çok “Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile daha hızlı karar alınacağı” yönündeki yargıya öğrencilerin katıldığı görülmektedir. İkinci olarak “Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile Parlamenter sistemdeki çift başlılık ortadan kalkacağı”, çok az bir farkla üçüncü sırada ise “Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile

güçlü yürütme mümkün olacak” yargısına katıldığı tespit edilmiştir. Olumlu yargılar içinde katılımcıların en az desteklediği yargı ise “Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi hesap verebilirliği kolaylaştırır” ile “Mevcut parlamenter sistem Türkiye’nin etkin yönetim ihtiyacına cevap verememektedir” yargısıdır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin olumsuz yanlarına ilişkin ifadelerden en çok “Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi otoriter bir yönetime neden olur” yargısına örneklem grubunun katıldığı görülmektedir. “Türkiye’nin daha önemli sorunları varken başkanlık sistemine geçilmesi doğru değil” yargısına ise örneklem grubunun en az düzeyde katıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 9: Katılımcıların Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi İle İlgili Düşünceleri

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ...		Katılıyorum	Kararsızım/ Bilmiyorum	Katılmıyorum	Cevapsız	Ortalama/ss
Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile ilgili olumlu yargılar						
Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile daha hızlı karar alınacak	Sayı	845	194	153	8	1,41
	%	70,4	16,2	12,8	0,7	0,70
Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile Parlamenter sistemdeki çift başlılık ortadan kalkacak	Sayı	800	211	175	14	1,47
	%	66,7	17,6	14,6	1,2	0,73
Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile güçlü yürütme mümkün olacak	Sayı	775	229	185	11	1,50
	%	64,6	19,1	15,4	0,9	0,74
Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi koalisyonları önleyerek istikrarı sağlar	Sayı	737	255	190	18	1,53
	%	61,4	25,5	19,0	1,5	0,75
Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile Türkiye’nin 2023 hedeflerine varması daha kolay olacak	Sayı	679	289	215	17	1,60
	%	56,6	24,1	17,9	1,4	0,77
Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi Yeni Türkiye’nin ihtiyaçlarına cevap verecek	Sayı	642	330	215	13	1,64
	%	53,5	27,5	17,9	1,1	0,77
Yeni Türkiye’nin yolu Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminden geçer	Sayı	584	346	261	9	1,72
	%	48,7	28,8	21,8	0,8	0,79
Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi darbeleri önler	Sayı	582	335	259	24	1,72
	%	48,5	27,9	21,6	2,0	0,80
Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ekonominin önünü açarak, ekonomiye katkı sağlar	Sayı	569	369	250	12	1,73
	%	47,4	30,8	20,8	1,0	0,78
Ülkemizde uygulanan parlamenter sistem siyasi istikrar sağlamada yetersiz kalmaktadır	Sayı	565	352	266	17	1,74
	%	47,1	29,3	22,2	1,4	0,79
Mevcut parlamenter sistem Türkiye’nin etkin yönetim ihtiyacına cevap verememektedir	Sayı	517	405	258	20	1,78
	%	43,1	33,8	21,5	1,7	0,78
Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi hesap verebilirliği kolaylaştırır	Sayı	542	358	283	17	1,78
	%	45,2	29,8	23,6	1,4	0,80
Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile ilgili olumsuz yargılar						
Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi otoriter bir yönetime neden olur	Sayı	535	315	329	21	1,82
	%	44,6	26,2	27,4	1,8	0,83
Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde kuvvetler ayrılığı yok, başkana çok fazla yetki veriliyor	Sayı	492	330	362	16	1,89
	%	41,0	27,5	30,2	1,3	0,84
Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi tek adamlığa yol açar	Sayı	480	263	440	17	1,96
	%	40,0	21,9	36,7	1,4	0,88
Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi rejim değişikliğine neden olacak	Sayı	351	409	417	23	2,05
	%	29,2	34,1	34,8	1,9	0,80
Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi federal sistemi doğurur	Sayı	253	493	417	37	2,14
	%	21,1	41,1	34,8	3,1	0,74
Türkiye’nin daha önemli sorunları varken başkanlık sistemine geçilmesi doğru değil	Sayı	322	277	588	13	2,22
	%	26,8	23,1	49,0	1,1	0,84

Not: Ölçekte ortalama hesaplanırken; katılıyorum: 1, kararsızım/bilmiyorum: 2, katılmıyorum: 3, Cevap vermeyenler ortalama hesabına dâhil edilmemiştir.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Türkiye'nin yönetim sisteminin değiştirilmesi yönünde hazırlanan Anayasa değişikliği paketi, 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandum sonucunda %51.41'lik halk desteği ile kabul edilmiştir. Anayasa değişikliğinin kabul edilmesi ile birlikte, muhalefet cephesinden referandum sonuçlarına ilişkin çeşitli itiraz ve iddialar gündeme getirilse de, Yüksek Seçim Kurulunun referandum sonuçlarını Resmi Gazetede yayımlayarak ilan etmesi, Türkiye'yi yeni bir yönetim sistemi sürecine sokmuştur. Yapılacak olan ilk Cumhurbaşkanlığı seçimi ile Türkiye'nin yeni yönetim biçimi, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi olacaktır. Cumhurbaşkanı daha fazla sorumluluğun verildiği bu sistemde, yetkili ama siyasal anlamda sorumlu bir cumhurbaşkanı olacaktır.

Başkanlık ve yarı başkanlık hükümet sistemlerinin uygulandığı dünya örnekleri ile benzeşmeyen, daha çok Türkiye'ye özgü bir yönetim biçimi olarak oluşturulan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, muhalefet ve iktidar arasındaki siyasal tartışmaların konusu olmaya devam etmektedir. Anayasa değişikliği sonrası Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine olan toplumsal pozitif algının ve desteğin devam edip etmediğinin belirlenmesi veya karşıt söylemlerin ne kadar etkili olduğunun tespit edilmesi sistemin vatandaşlar tarafından ne kadar benimsendiğinin görülmesi açısından önemlidir (Yazıcı, 2018:250).

Bu bağlamda çalışmada, vatandaşların Konya örneğinde cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi hakkındaki düşünceleri ve algısı, cumhurbaşkanlığı sisteminden beklentileri, endişeleri tespit edilip analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen anket çalışmasından elde edilen bulgular şu şekilde özetlenebilir:

- Örneklem grubunun büyük bir çoğunluğunun cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile ilgili bilgi sahibi olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, cumhurbaşkanlığı sistemi ile ilgili farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna varılabilir.
- Cumhurbaşkanlığı sistemi denildiğinde katılımcıların aklında olumlu manada en çok “güçlü yürütme”; “istikrar” ve “yeni Türkiye”nin çağrışım yaptığı tespit edilmiştir. Buna karşın olumsuz manada ise en çok “tek adamlık” ve “diktatörlük” kavramlarının çağrışım yaptığı görülmektedir. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde vatandaşların büyük bir çoğunluğu cumhurbaşkanlığı sistemini zihinlerinde olumlu olarak canlandırmakta, buna karşın olumsuz olarak canlandıranların da azımsanmayacak ölçüde olduğu tespit edilmiştir. Oluşan algılar aslında ülkede var olan ikili yapıyı, kutuplaşmayı özetler niteliktedir. Değişikliğe olumlu bakanlar güçlü yürütme ve istikrar söylemine, olumsuz bakanlar ise tek adamlık ile diktatör söylemine yer vermektedirler.
- Cumhurbaşkanlığı sisteminin olumlu yönleri ile ilgili katılımcıların en çok katıldığı görüş “daha hızlı karar alınacağı” yönündedir. İkinci olarak “parlamente sistemi” ile güçlü yürütme mümkün olacak” yönündeki görüştür. Bunun yanında, cumhurbaşkanlığı sisteminin olumsuz yanlarına ilişkin en çok “Cumhurbaşkanlığı sistemi otoriter bir yönetime neden olur” ifadesine katıldıkları görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Bayram C. (2015). Önsöz. Başkanlık Sistemi. Ed. Aktaş M. ve Coşkun B., Liberte Yayınları, Ankara, 15-19.
- Bayram S. (2016). Türkiye’de başkanlık sistemi tartışmaları: Algılar, argümanlar ve tezler. SETA Yayınları, İstanbul.
- Ergil, D. (2015). Başkanlık sistemi ve Türkiye. Başkanlık Sistemi. Ed. Aktaş M. ve Coşkun B., Liberte Yayınları, Ankara, 21-47.
- Gülener, S. (2016). Başkanlık sistemlerinde denge ve denetleme, SETA Yayınları 66, İstanbul.
- Kuzu, B. (2016). Her yönüyle başkanlık sistemi. Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul.
- Miş N. ve Duran B. (2017). Türkiye’de siyasal sistemin dönüşümü ve cumhurbaşkanlığı sistemi. SETA Kitapları 19, İstanbul.
- Sobacı, M. Z. ve Köseoğlu, Ö. (2016). Başkanlık sistemlerinde yerel yönetimler: ABD, Brezilya, Şili, Endonezya ve Güney Kore, SETA Yayınları 63, İstanbul.
- Yayman, H. (2016). Türkiye’de devlet reformu ve başkanlık sistemi. Doğan Kitap, İstanbul.
- Karatepe, Ş. (2013). Hükümet sistemleri ve Türkiye. Yeni Türkiye, 51, 223-225.
- Kılınç, Z. A. (2015). Başkanlık sistemi ve güçlü tek parti hükümeti. International Journal of Political Studies, 1(2), 12-24
- Kahraman, M. (2012). Hükümet sistemi tartışmaları bağlamında başkanlık ya da yarı başkanlık sistemlerinin Türkiye’de uygulanabilirliği. Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(18), 431-457.
- Demirkaya, Y. (2018). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ve kamu yönetiminde yeni aktörler: Sivil toplum örgütleri. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Kamu Yönetiminde Değişim. Ed. Demirkaya, Y., Hiperyayın, İstanbul, 13-34.
- Eren V., Akıncı B. (2018). Yasama yürütme ilişkileri açısından başkanlık sistemi ile cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin karşılaştırılması. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Kamu Yönetiminde Değişim. Ed. Demirkaya, Y., Hiperyayın, İstanbul, 35-70.
- Yazıcı, S. (2018). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi toplumsal algısının bazı değişkenlere göre incelenmesi. Turkish Studies, 13(14), 233-252.
- Kutlu, Ö., Örselli, E., Kahraman, S. (2018). Üniversite öğrencilerinin cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi algısı: Konya örneği, Gençlik Araştırmaları Dergisi, 6(14), 55-74
- Tosun, G. E., Tosun, T. (1999). Türkiye’nin siyasal istikrar arayışı: Başkanlık ve yarı başkanlık sistemleri, Alfa Yayınları, İstanbul.

TÜRKİYE’DE CUMHURİYET REJİMİNİN BENİMSENMESİNDE YAŞANAN TARİHSEL SÜREÇ⁸

Şakire Çimenli, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
sakirecimenli@comu.edu.tr

ÖZET

29 Ekim 1923’te Yeni Türk Devleti’nin benimsediği sistem olan "Cumhuriyet" sözcüğünü tarihçiler, ilk kez Roma’da kurulan hükümetler için kullanmışlardır. Osmanlı Devleti’nde bu kavramı ihtiva eden en önemli gelişmeler ise XIX. yüzyılda ilan edilen Tanzimat ve Islahat Fermanı ile Kanuni Esasi’dir. Osmanlı Devleti’nde yapılan bu düzenlemeler bilinçli bir şekilde rejimi değiştirme çalışmaları değilse de belli bir saatten sonra ülkede bazı gruplar tarafından: Meclis, halk egemenliği, halkın yönetime ortak edilmesi, anayasa, hukukun üstünlüğü gibi demokratik sistemlerde görülen kavramların gündeme taşınmasında son derece etkili olmuştur. Dolayısıyla, Osmanlı Devleti’nde temeli atılan "*ulus egemenliği*" kavramını gençlik yıllarından itibaren hayata geçirmeyi isteyen Mustafa Kemal, Amasya Genelgesi’nden başlayarak, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde milletin egemenliğine dayalı bir sistemi benimsemiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılmasıyla millet egemenliğine dayalı yönetim tarzını, adı konulmamış olsa da, cumhuriyet rejiminin temellerine uygun olarak yürütmüştür. Milli Mücadele’nin akabinde ise Cumhuriyet sistemi 29 Ekim 1923’te resmen uygulamaya geçirilmiştir. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti’nde gerçekleşen ve Cumhuriyetin ilanına etkisi olan düzenlemeler ile Mustafa Kemal’de "Cumhuriyet" fikrinin oluşması süreci, Yeni Türkiye Devleti’nin 29 Ekim 1923’e giden adımları izaha çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Demokrasi, Rejim, 29 Ekim 1923.

⁸ "Cumhuriyet Olgusunun Tarihsel Gelişimi" adlı daha önce yayınlanmış olan makalenin yeniden gözden geçirilmiş halidir.

GİRİŞ

Dilimize Arapça “cumhur” kelimesinden geçmiş olan Cumhuriyet kelimesi; halk, ahali, büyük kalabalık anlamına gelmektedir. Ulus egemenliğine dayanan bir devlet biçimi olan bu sistemin, ilk gelişim evrelerini Osmanlı Devleti’nde meydana gelen ıslahat hareketleriyle başlatabiliriz.

Osmanlı Devleti’nin, bir imparatorluk olmasında ve daha sonraları da bu kadar zayıflamasında en büyük unsurun ordu olduğunun düşünülmesi üzerine ıslahat hareketleri, ordunun aldığı yenilgileri ortadan kaldırmak amacıyla daha çok askeri alanda gerçekleştirilmiştir. Fakat devlet, askerî alanda yaptığı yenilikler ile istediği başarıyı yakalayamayınca sorunun çözümünü askerî alan dışında, yönetim alanında yapacağı düzenlemelerde aramaya başlamıştır. Osmanlı Devleti’nde meydana gelen bu arayış da ileri de Cumhuriyet’in ilanına gidişatın ilk adımlarını oluşturmuştur. O nedenle imparatorlukta demokrasiye doğru giden basamaklara ya da egemenliğin paylaşımını içeren dönüşümlere kısaca değinmek gerekmektedir.

I. Şer’î Hüccet: Padişah IV. Mustafa’nın tahta çıkışı, Nizam-ı Cedit Ocağı’nın kaldırılması esnasında, padişahın gücünü şeriata dayandırıp, kullarına karşı egemenliğinin paylaşımına yönelik bazı ciddi sözler verdiği bir nevi anttır. Andın yapılmasında padişahın, otoritesini orduya karşı koruma isteği etkili olmuştur.

II. Sened-i İttifak: Şer’î sözleşmeye göre daha geniş ve etkili bir egemenlik belgesidir. Padişah ile toprak ağaları arasında yapılan bu sözleşme ile ağalar, padişahın yasalarını ve egemenliğini kabul ederken; padişah da ağaların kendiliğinden elde ettikleri hakları tanımıştır. Osmanlı Devleti’nde anayasal düzenin ilk adımı olan bu belge, aynı zamanda padişahın yetkilerini sınırlayan ilk gelişme olması bakımından da önemlidir. Fakat buradaki gelişmeyi demokratik bir hareketten ziyade devletin, ayanlar karşısında acizliğini ortaya koyan antidemokratik bir hareket olarak değerlendirmek daha doğru olur.

III. Tanzimat Fermanı: Osmanlı Devleti’nde anayasacılığın temeli olan ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı’ndan dolayı Avrupa’nın desteğini sağlamak amacıyla yayımlanan bu ferman ile padişah, kendi iradesini kanun gücüyle sınırlamayı kabul etmiştir. Fermanın mimarı olan Mustafa Reşit Paşa bu ferman ile aynı zamanda sultanın, bürokrasi diğer bir ifadeyle hükümet üzerindeki yetkilerini kısmayı amaçlamış; yasama görevini de sivil bürokrasi, asker ve ulemeden oluşan sürekli meclislere bırakmıştır.

Yani daha önceki senetlerde olan hükümdar-ordu; hükümdar-ayan arasında yapılan sözleşmelerden farklı olarak Tanzimat, hükümdarla hükümet arasında ilan edilmiş ve kamuya açıklanmış bir sözleşmedir.

Osmanlı’da Tanzimat Fermanı’nın bir tamamlayıcısı olarak kabul edilen ve daha çok azınlıkları imparatorluğa bağlamak amacıyla düzenlenen Islahat Fermanı’yla gayrimüslim ve Müslüman halk eşit oranda vilayet ve belediye meclislerinde yer almaya başlamıştır.

IV. Birinci ve İkinci Meşrutiyet: Osmanlı Devleti'nde yönetim alanında önemli bir gelişme sayılan meşrutiyet, padişahın yetkilerinin halk meclisi ve anayasa ile sınırlandırıldığı rejim, fikir olarak Osmanlı Devleti'nde 1860'lı yıllarda açıkça tartışılmaya başlanmıştır. Osmanlı aydınlarının böylesi fikirleri tartışmasında hiç şüphesiz Fransız İhtilali'nin yaydığı akımların da etkisi söz konusudur.

Osmanlı'nın sivil-asker aydını, Tanzimat'tan beri süre gelen dönüşümlerin etkisiyle burjuva toplumlarına özgü liberal düşünceleri yakından tanımaya başlamış, edebiyat alanındaki çalışmalar ve girişimler de bu fikirlerin yayılmasını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin siyasal eylemlerini oluşturan çekirdek kadro, Şinasi'nin, Tasvir-i Efkâr gazetesinin çevresinde gelişmiştir. Yazılarında XIX. yüzyıl Avrupası'nın sosyal ve politik görüşlerini Osmanlı aydınına tanıtan ve “Genç Osmanlılar” hareketini başlatan Şinasi, Avrupa modelinde din ve devletin birbirinden ayrıldığı devlet yönetiminde, ulusun temsil edilmesini ve gelecekte egemenliğin bilinçli bir şekilde kamuoyuna mal edilmesini savunmuştur. Şinasi ile birlikte Tasvir-i Efkâr'da: Vatan, millet, özgürlük gibi konulardan bahseden Namık Kemal ise anayasacı, merkeziyetçi bir düzenin kurulmasını savunmuştur.

Osmanlı Devleti'nde, cumhuriyet fikrini ilk ortaya atan Ali Suavi, çıkardığı Muhbir Gazetesinde “Ulusal Bir Meclis”in kurulmasını dile getirmiştir.

Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi ve diğer ilerici yurtsever aydınlar 1860'lı yılların ilk yarısında basın-yayın yoluyla kamuoyunda belli bir düşünün oluşmasını sağlamaya gayret etmişler; bu düşüncelerini eyleme sevk etmek için 1865'ten sonra “Yeni Osmanlılar Cemiyeti” adını alacak olan “Yurtseverler Birliğini” kurmuşlardır.

1865'te kurulan bu derneğin üyeleri arasında görüş ayrılıkları olmasına rağmen dernek üyeleri Mustafa Fazıl Paşa'nın 1867 baharında Abdülaziz'e gönderdiği; anayasal bir sistemi savunan, din ve devlet işlerinin ayrılmasını vurgulayan, mektupta hemfikir olmuşlardır. Bu gençlerin basın-yayın yoluyla meşrutiyeti savunmaları padişah ve hükümet tarafından tepkiyle karşılanmış ve grup üzerindeki baskılarını arttırmışlardır.

Bunun üzerine Genç Osmanlıların önde gelen bazı düşünürleri çözümü yurtdışına çıkmakta bulmuşlardır. Yurtdışında “Hürriyet” ve yurda döndükten sonra Namık Kemal'in etrafında birleşerek çıkardıkları “İbret” gibi gazetelerde anayasalı rejimi savunmuşlardır. Yeni Osmanlıların bu uğraşları ülkede; parlamento, halka karşı sorumlu yönetim, siyasal özgürlük... gibi düşüncelerin yayılmasını sağlamıştır. Yani denilebilir ki Türkiye'de demokratik anayasal hareketin düşün temelini Genç Osmanlılar atmıştır. (Mardin,1995)

Genç Osmanlıların çalışmaları ve Mithat Paşa ve yandaşlarının girişimiyle, Mayıs 1876'da Abdülaziz'in tahttan indirilip yerine V. Murat'ın geçmesiyle sonuçlanan bir darbe düzenlenmiştir. Darbe beraberinde anayasa ve meşrutiyet fikirlerinin tartışılmasına neden olurken, V. Murat'ın sağlık sorunlarının artması, Avrupalı devletlerin Osmanlı ülkesindeki azınlık meselesini çözmek için, İstanbul'da bir konferans tertiplemesi üzerine ordu, bürokrasi,

şeyhül-İslamlık tarafından Anayasa ve Meşrutiyet'i ilan edeceğine söz veren II. Abdülhamit tahta çıkarılmıştır.

Genç Osmanlıların hazırladığı anayasa ilan edilmeden önce, II. Abdülhamit'in özel danışmanlarınca birtakım maddeleri değiştirilerek (meclisi feshetme, bakanlar kurulunu seçme ve dağıtma, kişiyi sürgüne gönderme) padişahın, anayasalı mutlak gücü korunmuştur.

1876 Eylül sonlarında anayasayı hazırlayacak komisyon kurulmuş ve komisyon, öncelikle üyelerini halkın elli bin kişiye bir kişi olmak kaydıyla seçerek oluşturduğu Mebusan ve üyelerini padişahın belirlediği Ayan meclislerini oluşturmuştur. (23 Aralık 1876'da Anayasa'nın kabul edilmesi üzerine açılan Mebusan Meclisi iki dönem toplanmıştır. 19 Mart-28 Haziran 1877 yılları arasında toplanan Mebusan Meclisi'nde: 68 Müslüman, 48 Gayrimüslim; 13 Aralık 1877-14 Şubat 1878'de toplanan Mecliste ise: 59 Müslüman, 47 Gayrimüslim vardır.)

Yeni sistemin getirdiği bu haklar halka anlatılıp benimsetilemediğinden bu haklara sahip çıkılamamıştır. Bu nedenledir ki II. Abdülhamit, anayasanın kendisine verdiği yetkilere dayanarak Meşrutiyet'i kaldırıp, İstibdat Dönemi'ni başlattığında halk nazarında bir tepkiyle karşılaşmamıştır.

Bu gelişmelere nazaran şu gerçeği de göz ardı etmemek gerekir, 1876'da ilan edilen Meşrutiyet ile; Türk tarihinde halk, ilk kez yönetimde temsil hakkına sahip olmuş, rejim ilk kez değişmiş, ilk anayasa olan Kanun-i Esasi kabul edilip yürürlüğe girmiştir. Bu çalışmalar da, ileriki günlerde halk egemenliğine geçişte zemin oluşturmuştur.

II. Abdülhamit'in İstibdat yönetimine karşı 1860-1870'li yılların aydınlarından Namık Kemal, Şinasi, Ali Suavi gibi düşünürlerin fikirlerinden etkilenen askeri lise öğrencileri, II. Abdülhamit'e yönelik Jön Türk eyleminin çekirdeğini oluşturmuşlardır. Askeri tıp öğrencileri 1889'da düşüncelerini eyleme dökmek için İbrahim Temo, İshak Sûkuti, Abdullah Cevdet, Mehmet Raşit önderliğinde, daha sonraları adı Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti olacak örgütü kurmuşlardır.

1907'den sonra Jön Türkler'in örgütlenmeleri İstibdat'ın pek etkili olmadığı Rumeli'de hızlanmıştır. Bu örgütlenme de Rumeli'deki subaylar ve bir kısım sivil bürokrat çekirdeği oluşturmuştur. Gizli örgütler ilk olarak Selanik'te kurulmuştur. Bu örgütler arasında Mustafa Kemal'in Şam'da kurduğu Vatan ve Hürriyet de vardır.

Yıl 1908'e gelince gelişmeler bir hayli hızlanmıştır. Bunun en önemli nedeni İngiltere ile Rusya arasında 1908'de yapılan Reval Görüşmeleri sonrasında Osmanlı'nın Balkan topraklarının paylaşılması olmuştur. Bu gelişmeler üzerine cemiyetin önde gelenlerinden Enver Paşa ile Resneli Niyazi dağa çıkmış, Eyüp Sabri de gerilla savaşına başlamıştır (Temmuz 1908). Merkezin bu ayaklanmayı bastırmak için gönderdiği Şemsi Paşa cemiyet tarafından öldürülünce Cemiyet, 21-22 Temmuz gecesi toplanarak anayasanın yürürlüğe girmesi ve meclisin açılması için Yıldız Sarayı'nı telgraf bombardımanına tabi tutmuştur. Bu durum üzerine II. Abdülhamit 24 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'i tekrar ilan etmek zorunda kalmıştır.

Osmanlı Devleti'nde, Meşrutiyet'in ikinci kez hayata geçirilmesi ile halk ilk kez çok partili hayatla tanışmıştır.(Ahrar Partisi, Hürriyet ve İtilaf, İttihat ve Terakki gibi partiler kurulmuştur.) Anayasada yapılan; hükümetin, meclise karşı sorumlu tutulması, padişahın meclisi açma kapama yetkisinin elinden alınması, sürgüne gönderme yetkisinin kaldırılması gibi düzenlemeler ile padişahın, 1876 Anayasası ile sahip olduğu yasama, yürütme ve yargıdaki mutlak hakimiyeti kırılmış, meclisin yaptırım gücü artırılmış, demokrasi görüntü olmaktan çıkıp gerçek anlamda uygulanmaya başlanmıştır.

1923'te kurulan Yeni Türkiye Devleti, Osmanlı Devleti'nde olgunlaşmaya başlayan demokrasinin çakıl taşlarını; halk meclisini, çok partili hayatı, anayasalı yönetimi, kısmi de olsa, halk egemenliği gibi siyasi birtakım mirasları devralmıştır.

Osmanlı Devleti'nin bir subayı olan Mustafa Kemal'de, Cumhuriyet fikrinin oluşmasında Genç Osmanlılar ile Fransız İhtilal fikirlerinin etkisi oldukça barizdir. Bu etkilerinin yanında Gazi'nin böylesine çağdaş fikirlere sahip olmasında yetiştirdiği coğrafyanın, aldığı eğitimin de katkısı vardır. Zira, Mustafa Kemal tahsilini Selanik, Manastır ve İstanbul'da tamamlamıştır. Özellikle Selanik son dönem Osmanlı Devleti'nin özgürlük merkezi ve Avrupa'daki çağdaş düşüncelerin devlete giriş kapısıdır. Bunun yanında askeri okullarda verilen kaliteli ve çok yönlü eğitime Mustafa Kemal'in araştırmacı, ilerici, meraklı kişiliğini de katmak gerekir. İstibdat Dönemi'nde özgürlük mesajı veren Fransız İhtilali'nden bahseden edebiyatla ilgilenmiş, Fransız İhtilal bildirilerini okumuş, Namık Kemal'in özgürlükle ilgili şiirlerini ezberlemiş, Ziya Paşa, Namık Kemal, Tevfik Fikret, Mehmet Emin ve Süleyman Nazif gibi şahısların eserlerini okumuştur. Ayrıca Rousseau, Voltaire, Montesquieu, Mirabeau, Danton, Robespierre, Napolyon, August Comte, Durkheim, Desmoulins gibi yabancı yazarların eserlerinden de etkilenmiştir. (Haytoğlu,1998:1135-1136)

Gençlik yıllarından itibaren, Cumhuriyet sistemini hayata geçirmeyi tasarlayan Mustafa Kemal, Milli Mücadele yıllarında millî birlik ve bütünlüğü bozmamak amacıyla bu düşüncesini net bir şekilde dile getirmeyi doğru bulmamıştır.Fakat büyük zaferden sonra Saltanat Sisteminin feshedilmesi ile ortaya bir rejim ve devlet başkanlığı belirsizliği çıkmıştır. Bu belirsizliğe aşağıda belirtilen nedenlerde eklenince Cumhuriyetin ilana giden süreç hızlanmıştır.

23 Nisan 1920'de kurulmuş ve ulusal egemenliği uygulamasına rağmen resmen adı konmamış devletin, isminin netleştirilmesi gerekliydi. Saltanatın kaldırılmasından sonra devlet başkanlığı konumunun boşluğu giderek içeride ve dışarıda büyük bir sorun olmaya başlamıştır. İsmet Paşa bu durumla ilgili Avrupalı siyaset adamlarıyla yaptığı bir konuşmayı anlatarak: *“Devletinizin başkanı yoktur. Şimdiki başkanınız, meclis başkanıdır. Demek ki siz ayrı bir başkan bekliyorsunuz.”*(Turan,1998:292) diyerek Avrupa'nın bu konuda Türkiye'ye nasıl baktığını anlatmaya çalışmıştır. Diğer taraftan içerideki birtakım milletvekilleri de halifeyi devlet başkanı olarak görüyorlardı. Öyleyse yapılacak devrim ile devlet başkanının kim olduğu netleştirilmeliydi.

İkinci TBMM göreve başladıktan sonra meclisin bütün milletvekilleri, Halk Fırkası'ndan oluşmasına rağmen mecliste hizipleşmeler baş göstermişti. 1923 Ekim sonlarında bu hizipleşmeler bir hükümet bunalımının patlak vereceğinin habercisiydi. Bu durumda Mustafa Kemal, Ali Fethi Okyar'ın başkanlığını yaptığı hükümetin istifasını istemiştir. 26 Ekim 1923'te Ali Fethi Okyar'ın başında bulunduğu hükümet istifa etti. Böylece Gazi, Meclis Hükümeti Sistemi'ne göre hükümetin kurulamayacağını gösterip köklü bir anayasa değişikliği yapabilecekti. Öyle de oldu, meclisteki her grup kendi adayını desteklediğinden ve hiçbir aday yeterli oyu alamadığından yeni hükümet kurulamadı. Bu gelişmeler Meclis Hükümeti Sistemi'nin tıkandığını ve yürütme gücünün zayıfladığını ortaya koydu. Öyleyse, yapılacak düzenleme ile yürütmeye hız kazandıracak, hükümetin kurulmasını kolaylaştıracak yeni bir sisteme geçilmeliydi. Şöyle ki; yürütmenin başına bir devlet başkanı getirilirse o da bir milletvekilini başbakan olarak atarsa, başbakan da bakanları seçerse yani, Meclis Hükümeti Sistemi'nden, Kabine Sistemi'ne geçilirse mevcut sorun çözüm bulacaktı. Sistemi değiştirmek için anayasa değişikliği gerekli idi. Bu değişiklik ile ilk önce bir devlet başkanlığı kurulmalıydı. Bunun için de rejimin isminin konması gerekli idi.

Bazı kesimlerin saltanatı geri getirme isteklerini gündeme taşımaları, devlet başkanlığı meselesinin sorun yaratması, rejimin belirsizliği gibi nedenlere ileriki günlerde çözülmesi neredeyse imkânsız hale gelen hükümet bunalımı eklenince Mustafa Kemal, 28 Ekim akşamı; İsmet Paşa, Kâzım Özalp, Fethi Okyar, Ruşen Eşref Ünaydın, Fuat Bulca, Kemalettin Sami ve Halit Karsıalan gibi bazı bakan ve milletvekillerini Çankaya'daki evine akşam yemeğine davet eder ve yemekte, yarın Cumhuriyet'i ilan edeceğini söyledikten sonra Mazhar Müfit'e dönerek: *"Erzurum'dan beri ağzından çıkarmadığın Cumhuriyet'in işte zamanı geldi, yarın istediğin kadar 'Cumhuriyet' diye alenen bahsedebilirsin."* (Kansu,1998:595) demiştir.

Mustafa Kemal bu konudan Nutuk'ta şöyle bahsetmektedir: *"Gece olmuştu. Çankaya'ya gitmek üzere meclisten ayrılırken koridorlarda beni beklemekte olan Kemalettin Sami ve Halit Paşalara rastladım. Benimle görüşmek için o zamana değin orada beklediklerini anlayınca, akşam yemeğine gelmelerini Millî Savunma Bakanı Kâzım Paşa'ya söyledim. İsmet Paşa ile Kâzım Paşa'ya ve Fethi Bey'e de Çankaya'ya benimle birlikte gelmelerini söyledim. Çankaya'ya varınca, orada beni görmek üzere gelmiş olan Rize milletvekili Fuat, Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Beylere rastladım. Onları da yemeğe alıkoydum. Yemek yenirken: Yarın Cumhuriyeti ilan edeceğiz dedim..."* (Atatürk, 1981:586-587) Yemekten sonra İsmet Paşa ile 1921 Anayasası'nın mevcut sorunlara son veren yasa tasarısını hazırlamışlardır.

Ertesi sabah her şey Mustafa Kemal'in düşündüğü çerçevede gerçekleşmiştir. Şöyle ki: 29 Ekim sabahı saat 10.00'da toplanan Halk Fırkası Grubu, bakanların seçilmesinde bir çözüme ulaşılamayınca bir gece önce yemekte bulunan Kemalettin Sami Paşa meclise, sorunun Genel Başkan Mustafa Kemal tarafından çözülmesini içeren bir önerge vermiştir. Bu önergenin kabul edilmesi üzerine Mustafa Kemal meclisten sorunun çözümü için bir saat süre istemiştir. Bu süre içerisinde meclisteki odasına gerekli birtakım kişileri davet eden Mustafa Kemal, bir gece önce hazırlanan yasa tasarısını gösterip karşılıklı görüşmelerde bulunmuştur.

Öğleden sonra saat 13.30'da toplanan Halk Fırkası Umumi Heyeti'nde kürsüye çıkan Mustafa Kemal, hükümet bunalımı ve çözümüne yönelik şu açıklamaları yapmıştır:

“Sayın arkadaşlar, çözülmesinde güçlüğe uğradığınız sorunun nedeninin ve etmeninin, bütün arkadaşlarca anlaşılmış olduğu kanısındayım. Eksiklik ve kötülük, uygulamakta olduğumuz yöntem ve biçimdedir. Gerçekten yürürlükteki Anayasamız gereğince bir bakanlar kurulu kurmaya giriştiğimiz zaman, bütün arkadaşların her biri bakanları ve bakanlar kurulunu seçmek zorunda bulunuyor. Hepinizin birden bakanlar kurulu seçmek zorunda bulunmanızdan doğan güçlüğün giderilmesi zamanı gelmiştir...” (Atatürk, 1981:590-591)

Fırkada okunan teklif, Anayasanın 1, 2, 4, 10, 11, 12. maddelerinin değiştirilmesini ve hükümet şeklinin Cumhuriyet olduğunu ve bununla ilgili diğer değişiklikleri öngörüyordu.

Mustafa Kemal'in teklifinden sonra mecliste görüşmeler ve tartışmalar başlamıştır. Bu tartışmalardan bazı kesitler şöyledir:

Hazım Bey: *“Anayasayı biz yapabilir miyiz? Sanırım yapamayız. Yetkimiz varsa bu, partide olmaz. Partide görüşüldükten sonra açık oturumda kimse söz söyleyemiyor. Ulusun varlığı ile ilgili yasalara burada kesin bir biçim verilmesinden yana değilim. Bu gibi yasalar açık oturumda ve serbestçe görüşülmeli. Her şeyden önce hükümet bunalımını çözümleyelim.”*

Sabit Bey :*“Böylece hükümet kurma yöntemini benimsiyorum. Ancak, anayasanın değiştirilmesi önerisi ile bugünkü bunalım giderilemez. Biz şimdi bir bakanlar kurulu başkanı seçelim. Anayasanın değiştirilmesini sonra düşünüyoruz.”*

Yunus Nadi: *“Her ülke ilk kez anayasa yaparken bu iş için bir Kurucu Meclis kurmuştur. Bizde ise bu gibi işlerde ayrıca kurucu meclis kurulacağı açıkça belirtilmemiştir. Bizde her zaman bu gibi değişiklikler olmuştur. Bizden önceki Türkiye Büyük Millet Meclisi de bu yolda yürümüştür. Buna yetkimiz vardır. Duraksamayalım...”*

İsmet Paşa:*“Parti Başkanının önerisini kabule kesin gerekseme vardır. Bütün dünya bizim bir hükümet biçimi görüştüğümüzü biliyor. Bu görüşmelerimizi bir sonuca bağlamamak, güçsüzlüğü ve düzensizliği sürdürmekten başka bir şey değildir. Ulus, egemenliğine ve yazgısına kendisi el koymuştur...”*

Abdurrahman Şeref Bey: *“Hükümet biçimlerini teker teker saymak gereksizdir. Egemenlik sınırsız ve koşulsuz ulusundur. Kime sorarsanız sorunuz, bu, Cumhuriyet'tir...”* (Atatürk, 1981:590-593)

Bundan sonra Yusuf Kemal Bey, öneriyi kabul etmenin gerekli olduğunu belirten uzun bir konuşma yaptıktan sonra parti toplantısına son verilip saat 18:00'de Meclis toplantısına geçilmiştir. Fırkanın toplantısında öngörülen teklif, Kanuni Esasi Encümeni'nde incelenmiş teklife sadece devletin dini ve dili ile ilgili hükümler eklenmiştir.

Kanuni Esasi Encümeni'nin, Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun bazı maddelerini değiştirmeye yönelik kanun teklifi şöyledir:

1. Birinci madde; Hâkimiyet, bilâkaydüşart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir. (Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur. Yönetim biçimi, halkın yazgısını doğrudan kendisinin eylemli yönetmesi esasına dayanır. Türkiye Devleti'nin yönetim biçimi Cumhuriyettir.)
2. İkinci madde: Türkiye Devleti'nin dini İslam'dır, resmî lisanı Türkçedir.
3. Dördüncü madde; Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis, inkisam ettiği şubaları idareyi icra vekilleri vasıtasıyla idare eder.(Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından yönetilir. Meclis, hükümetin çeşitli yönetim biçimlerini, İcra Vekilleri eli ile yönetir.)
4. Onuncu madde; Türkiye Reisicumhuru, Türkiye Büyük Millet Meclisi Heyet-i Umumiyesi tarafından ve kendi azası meyanından bir intihap devresi için intihab olunur. Vazife-i Riyaset, yeni reisicumhurun intihabına kadar devam eder, Tekrar intihab olunmak caizdir. (Türkiye Cumhurbaşkanı TBMM Genel Kurulu tarafından ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir. Başkanlık görevi, yeni Cumhurbaşkanının seçimine kadar sürer, tekrar seçilmek olanaklıdır.)
5. On birinci madde; Türkiye Reisicumhuru devletin reisidir. Bu sıfatla lüzum gördükçe Meclise ve Heyet-i Vekiliye riyaset eder. (Türkiye Cumhurbaşkanı devletin başıdır. Bu sıfatla gerekli gördükçe, Meclis'e ve bakanlar kuruluna başkanlık eder.)
6. On ikinci madde; Başvekil Reisicumhur tarafından ve meclis azası meyanından intihab olunur. Diğer vekiller başvekil tarafından yine meclis azası arasından intihab olunduktan sonra Heyet-i Umumiyesi Reisicumhur tarafından meclisin tasvibine arz olunur. Meclis hali içtimada değilse, keyfiyeti tasvip, meclisin içtimasına talik olunur. (Başbakan, Cumhurbaşkanı tarafından ve meclis üyeleri arasından seçilir, diğer bakanlar başbakan tarafından, yine meclis üyeleri arasından seçildikten sonra, tümü Cumhurbaşkanı tarafından meclisin onayına sunulur. Meclis, toplantı halinde değilse, onaylama işlemi meclisin toplanmasına bırakılır.(TBMM Zabıt Cerideleri:90 & Türk Parlamento Tarihi:197 & Erüreten,1999:16)

Mecliste birçok milletvekilin konuşmasından sonra maddeler teker teker oylamaya tabi tutulmuştur. Rejimin Cumhuriyet olmasını içeren yasa tasarısı ise saat 20.30'da yüz elli sekiz milletvekilinin oy birliği ile kabul edilmiştir. 20.45'te Cumhurbaşkanı seçimi yapılmış ve Meclis'te bulunan yüz elli sekiz kişinin oy birliği ile Ankara Mebusu Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Cumhurbaşkanı seçimini Afyon Mebusu Kâmil Hoca'nın, Cumhuriyet'in millet ve memlekete mutluluk getirmesini Tanrı'dan dileyen duası izlemiştir. Duadan sonra Konya Mebusu Eyüp Sabri'nin TBMM'ye sunduğu, Reisicumhur seçilmesine müteakip yüz bir pare top atılmasına dair kanun önerisi TBMM'ce kabul edilmiştir. (TBMM Zabıt Cerideleri:99)

Cumhuriyet'in ilanı ile: 23 Nisan 1920'de kurulan İsmet Paşa'nın söylediği gibi, fesada yer verilmemesi için, Abdurrahman Şeref Bey'in söylediği gibi adı konmamış çocuğun adı, devletin yönetim şekli, Cumhuriyet olarak belirtilmiştir.

Mustafa Kemal'in cumhurbaşkanlığına getirilmesi ile devlet başkanlığı meselesi çözülmüş, bazı kesimlerin halifeyi devletin başına getirme hayalleri son bulmuştur.

Meclis Hükümeti Sistemi'nden Kabine Sistemi'ne geçilerek, yürütme gücü hız kazanmış, meclis başkanlığı ile hükümet başkanlığına ayrı kişilerin getirilmesi ile yasama ve yürütme güçleri birbirinden ayrılmış güçler ayrılığına bir geçiş başlamıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı İmparatorluğu'nun, devletin kötüye gidişatına son vermek gayesiyle, XVIII. yüzyılda daha çok orduda başlattığı ıslahatlar hareketleri, XIX. yüzyılda meclis, halk egemenliği, halkın yönetime ortak edilmesi, anayasa, hukukun üstünlüğü gibi demokratik sistemlerde görülen kavramları doğurmuştur.

Osmanlı Devleti'nde özellikle XIX. yüzyılda meydana gelen bu değişim rüzgarlarından imparatorluk içerisinde yaşayan birçok aydının, askerin, bürokratin etkilendiği kaçınılmaz bir gerçektir. Bu aydınların fikir ve düşünceleri Jön Türkler, sonrasında ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurulmasında etkili olmuştur. Bu cemiyetlerin en iyi örgütlendiği kesimlerden biri ordu olmuştur. Ordu mensuplarının destek verdiği cemiyetlerin başında; mevcut rejimin değiştirilmesini, anayasalı sistemin uygulanmasını ve ulus iradesini hayata geçirmeyi hedefleyen İttihat ve Terakki Cemiyeti vardır. Bu bağlamda Mustafa Kemal'in de bir süre bu cemiyet içerisinde yer aldığı düşünülürse yukarıda bahsi geçen yazar ve düşünürlerden etkilendiği kabul edilebilir bir gerçektir.

Mustafa Kemal, Milli Mücadele esnasında gerçekleştirdiği genelgeler ve kongrelerde ileride hayata geçirilecek olan sistemin “Cumhuriyet” olacağına vurgu yapmış; 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılması, Teşkilat-ı Esasiye'de: egemenliğin millete verilmesi ve 1922'de Saltanatın kaldırılması ile de Cumhuriyet'in ilan edileceğinin sinyallerini vermiştir.

Mustafa Kemal kurtuluşun sadece silah gücüyle değil uygarlıktan geçtiğine inanıyor, kanla elde edilen özgürlüğün kalıcı olmasının yolunun, her anlamda çağdaş Türkiye'den geçtiğini biliyordu. Bu nedenle tam bağımsızlık kazanıldıktan sonra en çağdaş gördüğü yönetim sistemi olan Cumhuriyeti, Türkiye'de 29 Ekim 1923'te uygulamaya taşımıştır.

KAYNAKÇA

- Armaoğlu, Fahir,(1997). 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara.
- Atatürk, Kemal, Nutuk, (1981). c. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Batır, Betül, (1999). *Cumhuriyetin Oluşumunda Atatürk ve Sonrası*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (AAMD),c. 15, Sayı 43, Ankara.
- Berkes, Niyazi, (2002). Türkiye’de Çağdaşlaşma, İstanbul.
- Çavdar, Tevfik, (2004) .Türkiye’nin Demokrasi Tarihi, Ankara.
- Eroğlu, Hamza, Atatürk ve Cumhuriyet, Atatürk ve Atatürkçülük Dizisi 8.
- Erüreten, Bahir Mazhar,(1999). Türkiye Cumhuriyeti Devrim Yasaları, Ankara.
- Haytoğlu, Ercan,(1998). *Cumhuriyet, Türk Tarihindeki Gelişimi ve Atatürk*, AAMD, c. 14, Sayı 42, Ankara.
- Irçak, Çağlar, (2001). Cumhuriyetten Günümüze Gericilik II, Ankara.
- İnan, Afet, (1973). Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, Ankara.
- İnönü, İsmet, (1987). İsmet İnönü Hatıraları, 2. Kitap, Ankara.
- İzzet, Ağâh, Gazi’nin Vecizeleri (CumhuriyetGazetesi).
- Kansu, Mazhar Müfit, (1998). Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber, c. 2, Ankara.
- Kansu,Ceyhun Atuf, (1972). Cumhuriyet’in Dökümü, Varlık Dergisi, Sayı 794.
- Mumcu, Ahmet, (1997). Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi 1, Eskişehir.
- Mumcu, Ahmet, (1997).Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi 2, Eskişehir.
- Popüler Tarih Dergisi*,(Ekim 2002), Sayı 26.
- Mardin, Şerif,(1995). *Türk Modernleşmesi (Makaleler 4)*, İstanbul.
- TBMM Zabıt Cerideleri*, c.3, Ankara, TBMM Meclis Matbaası.
- Turan, Şerafettin,(1998). Türk Devrim Tarihi, 2. Kitap, Ankara.
- Türk Parlamento Tarihi, II. Dönem 1923-1927, TBMM Vakfı Yayınları,No.1.
- Umar,Ömer Osman ,(Ekim 2004), *Atatürk’ün Cumhuriyetçilik İlkesinin Tarihi Emelleri*, Türk Dünyası Araştırmaları, , Sayı 152.
- 82 Yıl Önce Bugün*, Milliyet Gazetesi, (29 Ekim 2005).Cumhuriyetin İlk Günü Özel Ek,

BALKAN ÜLKELERİ İÇİN İHRACATA DAYALI BÜYÜME MODELİNİN ANALİZİ

Dr.Ahmet Şahbaz, Necmettin Erbakan Üniversitesi
asahbaz@konya.edu.tr

Dr.Selim Kayhan, Necmettin Erbakan Üniversitesi
skayhan@konya.edu.tr

ÖZET

Klasik iktisadın geleneksel ekonomik büyüme teorisine göre, ihracat artışı ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu açıdan dış ticaretin artması hem rekabeti dolayısıyla da verimliliği artırırken, hem de ihracatçı sektörlerde uzmanlaşmayı teşvik etmektedir. Bu nedenle ekonomiler dışa açıldıkça toplumsal refah düzeyleri de artmaktadır. Özellikle ihracatçı sektör ve ihracatçı sektör ile bağlantılı sektörlerde daha çok arttığı vurgulanmaktadır. Çalışmanın örnekleme tespit edilirken, gerek zaman boyutu gerekse yatay kesit boyutu en geniş örneklem ile analiz yapılacaktır. Bu çalışmada seçilmiş Bosna-Hersek'in de içerisinde olduğu Balkan ülkeleri için dışa açık bir ekonominin ekonomik büyüme üzerine etkileri ikinci nesil panel veri yöntemleri kullanılarak analiz edilecektir. Çalışmada 1998-2016 yılları için ihracat, ithalat, DYY'lar ve GSYH değişkenleri kullanılarak seçilen ülkeler için ihracata dayalı büyüme modeli (ELG) tahmin edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Balkan Ülkeleri, İhracata Dayalı Büyüme, Panel Veri Yöntemi.

ABSTRACT

According to the traditional economic growth theory of classical economics, there is a strong relation export increase and economic growth. From this point of view, the increase in foreign trade encourages both specialization in the exporting sectors and increasing productivity due to competition. Thus, openness increases social welfare level. Especially, it is emphasized that exporting sector and related sectors are developed better than others. While we select the countries included into model, we take the largest time series size and cross section size into account. In this study, we test the impacts of open economy on economic growth in Balkan economies including Bosnia and Herzegovina via second generation panel data methods. In the study, export, import, foreign direct investment and GDP variables are included into model and the time span is selected as 1998 – 2016 in order to investigate export led growth model in the selected countries.

Keywords: Balkan Countries, Export Led Growth, Panel Data Method.

GİRİŞ

Geleneksel iktisadın temel önermesi dünya refahının sabit olmadığı, dolayısıyla dış ticaret hem dünya ve ticarete giren ülkelerin refahını arttırdığı şeklindedir. Çünkü dış ticaretin arttırılması bir taraftan verimliliği arttırırken, diğer taraftan ticareti yapılan malların üretimine yoğunlaşarak, uzmanlaşmayı teşvik etmektedir (Ghartey, 1993: 1145). Uzmanlaşmanın gerçekleştiği sektörlerde bir işçinin tek başına yaptığı üretimin kat kat üzerinde üretim artışları sağlanmıştır. Bu bağlamda dışa açılma ile birlikte, özellik ihracat sektörlerinde genel beceri düzeyinin yükseldiği görülmektedir (Cypher ve Dietz, 1997: 112). Bu açıdan bakıldığında ihracata dayalı büyüme modeli, 1800’lü yılların başında Ricardo tarafından ortaya atılan serbest ticaret koşulları altında her bir ülkenin mukayeseli olarak üstün oldukları malların üretiminde uzmanlaşmalarını teşvik etmektedir (Şahbaz vd. 2014:).

İhracata dayalı büyüme modeline göre ticaret büyümenin motoru olarak görülmektedir. Ülke içerisinde kaynakların daha etkin dağılımına katkı sağlanmaktadır. Özellikle ihracat artışını teşvik eden politikalar sürdürülebilir büyümenin de önemli bir unsuru olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, ihracat yeni teknolojilerin özellikle ihracatçı firmalara ve ekonominin geri kalanına tanıtılmasında ve öğrenme ve teknolojik ilerleme için de etkili bir kanaldır. Thirlwall’ın ifade ettiği gibi “*ihracatın büyümesi, talebin teşvik edilmesinde ve tasarruf ve sermaye birikiminin arttırılmasında ve ithalat kapasitesini ortaya çıkararak ekonominin potansiyel arzını yükselttiğinden dolayı büyüme sürecinde önemli bir rol oynar*” (Thirlwall, 1994: 365).

Bu çalışmanın temel amacı seçilmiş 9 balkan ülkesi için 1998-2016 yılları arasında İhracata dayalı büyüme (ELG) modelinin test edilmesidir. Çalışmaya ait veri seti, veri ulaşılabilirliği kapsamında seçilmiştir. Veriler Worldbank Database’den elde edilmiştir. Değişkenler doğal logaritmaları alınarak analize dahil edilmiştir. Örneklem seçilirken, kesit ve zaman boyutu açısından en geniş veri seti tercih edilmiştir.

LİTERATÜR

Literatürde ihracat artışı ile ekonomik büyüme arasında ilişkiyi analiz eden çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların farklı yöntemler kullandıkları görülmektedir. Buna göre ihracat ve ekonomik büyüme arasında eş-bütünleşme analizlerini yapan çalışmalar Bahmani-Oskooee ve Alse (1993), Van den Berg ve Schmidt (1994), Ahmad ve Harnhirun (1995), Al-Yousif (1997), Abu-Quarn ve Abu-Bader (2004), Love and Chandra (2004), Bahmani-Oskooee ve Oyolola (2007), Bahmani-Oskooee ve Economidou (2009), Bilgin ve Şahbaz (2009) ve Halicioglu (2011). Çalışmaların birçoğunda ihracat ve büyüme arasında uzun dönemli ilişki tespit edilmiş ve ihracattan ekonomik büyümeye doğru ve/veya iki yönlü nedensellik ilişkisinin varlığını tespit etmişlerdir.

Bazı çalışmalarda ise panel veri yöntemini kullanarak ihracat ve büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Panel veri yöntemini kullanan çalışmalardan bazıları ise; Bahmani-Oskooee vd. (2005), Reppas ve Christopoulos (2005), Hsiao and Hsiao (2006), Parida ve Sahoo

(2007), Jun (2007), Cetintaş ve Barişik (2009), Safdari, Mahmoodi ve Mahmoodi (2011), Tiwari ve Mutascu (2011), Nasreen (2011), Dreger ve Herzeg (2013) ve Şahbaz vd. (2014)'dir.

EKONOMETRİK ANALİZ

Bu çalışmada Pedroni panel eş-bütünleşme ve panel nedensellik teknikleri kullanılarak ihracata dayalı büyüme hipotezi test edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede hem ihracat hem de ithalat değişkenlerinin toplam GSYH üzerindeki etkisi analiz edilmektedir. Analize dahil edilen 9 Balkan Ülkeleri: Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Yunanistan, Makedonya, Romanya, Slovenya ve son olarak Türkiye'dir. Değişkenlerin doğal logaritmaları alınarak analize dahil edilmişlerdir.

Sahte regresyon sorunu sadece zaman serisi analizlerinde değil, Panel veri modellerinde de ortaya çıkabilecek bir problemdir. Bu nedenle panel veri analizlerinde de bu sorun ile karşılaşmamak için değişkenlerin durağan olup olmadıklarının belirlenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, değişkenlerin durağanlıklarının tespitinde Breitung (2000), Levin, Lin, Chu (LLC) (2002), Im, Pesaran, Shin (IPS) (2003), Fisher ADF ve Fisher PP testleri kullanılmıştır. Bu testler değişkenlerin birim kök içerdiklerini ileri süren boş hipoteze karşı, durağan olduklarını ileri süren alternatif hipotezi test etmektedirler.

Tablo 1: Panel Birim Kök Testleri

Değişkenler	LLC		Breitung		IPS		ADF Fisher Chi-Square		PP Fisher Chi-Square	
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli
GSYH	-4.04 [0.00]	2.36 [0.99]	----	1.46 [0.93]	-0.84 [0.20]	3.87 [0.99]	18.64 [0.41]	1.79 [1.00]	17.19 [0.51]	1.18 [1.00]
IHR	-4.35 [0.00]	2.54 [0.99]	----	2.01 [0.98]	0.90 [0.18]	3.87 [0.99]	19.71 [0.38]	2.13 [1.00]	32.50 [0.02]	4.81 [0.99]
ITH	-4.40 [0.00]	1.31 [0.90]	----	2.44 [0.99]	-1.15 [0.13]	3.98 [1.00]	21.25 [0.26]	1.47 [1.00]	19.99 [0.33]	1.24 [1.00]
Δ GSYH	-3.86 [0.00]	-5.89 [0.00]	----	-3.17 [0.00]	-2.09 [0.02]	2.99 [0.00]	28.37 [0.05]	37.34 [0.00]	45.66 [0.00]	52.43 [0.00]
Δ IHR	-4.32 [0.00]	-5.22 [0.00]	----	-3.82 [0.00]	-4.24 [0.00]	-4.59 [0.00]	49.80 [0.00]	52.57 [0.00]	81.32 [0.00]	125.90 [0.00]
Δ ITH	-4.82 [0.00]	-5.98 [0.00]		-5.79 [0.00]	-3.80 [0.00]	-4.43 [0.00]	44.84 [0.00]	50.60 [0.00]	69.62 [0.00]	104.65 [0.00]

Not: Köşeli parantez içerisindeki rakamlar olasılık değerleridir. LLC için Bartlett Kernel ile Newey-West bant genişliği seçimi kullanılmıştır. Schwarz Bayesian kriteri LLC ve IPS testleri için optimal gecikme uzunluğunu belirlemek için kullanılmıştır.

Tablo 1'de gösterilen panel birim kök test sonuçlarına göre, serilerin düzey değerlerinde birim kök içerdikleri savunan boş hipotez kabul edilmektedir. Başka bir ifade ile, seriler düzey değerlerinde durağan değildir. Tablo 1'de aynı zamanda serilerin birinci farkı alınarak yapılan test sonuçları da rapor edilmiştir. Buna göre gerek sabit terimli gerekse sabit terimli ve trendli yapılan birim kök testlerinde serilerin birinci dereceden durağan I(1) olduğu anlaşılmaktadır.

Düzey değerlerinde durağan olmayan değişkenler, birinci farkları alındığında birim kök sorunu ortadan kalkıyorsa, değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin araştırılması gerekmektedir. Bu kapsamda, eşbütünleşme analizleri Pedroni (1999) ve Kao (1999) tarafından geliştirilen panel eşbütünleşme testleri kullanılarak yapılmıştır.

Sabit terimli modelde «panel değişkenleri arasında eşbütünleşme yoktur» boş hipotezi Panel-p ve Group-p dışındaki istatistikler tarafından reddedilmektedir. Sabit terimli ve trendli modelde ise, Panel-v, Panel-p ve Group-p istatistikleri tarafından reddedilmemektedir. Bunların dışındaki istatistikler eş bütünleşme yoktur hipotezini reddetmektedir.

Tablo 2: Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

<i>Kesit İçi Testler (Within Tests)</i>	<i>Sabit Terimli</i>	<i>Sabit Terimli ve Trendli</i>
Panel- ν	1.98**	-0.27
Panel- ρ	-0.29	1.19
Panel-PP	-2.21**	-1.35*
Panel-ADF	-4.84***	-3.98***
<i>Kesitlerarası Testler (Between Tests)</i>		
Group- ρ	0.92	2.12
Group-PP	-3.88***	-1.65**
Group-ADF	-5.05***	-3.69***
Kao Residual Cointegration Test		
	t-stat	Prob
ADF	-5.94***	0.00
Residual variance	0.01	
HAC variance	0.01	

***, ** ve * sırasıyla yüzde 1, yüzde 5 ve yüzde 10 seviyesindeki anlamlılığı göstermektedir.

Kao eş bütünleşme test sonuçları da «eş bütünleşme yoktur» boş hipotezini güçlü bir şekilde reddetmektedir. Bu sonuçlara göre, değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin var olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 3: Panel Eşbütünleşme Parametreleri

LNGSYH	LNIHR		LNITH	
Panel DOLS	0.18	(1.34)	0.70	(4.90)***
Panel FMOLS	0.24	(2.66)***	0.60	(6.05)***

Parantez içindeki değerler t-istatistikleridir. *** yüzde 1 seviyesindeki anlamlılığı temsil etmektedir.

Eşbütünleşme ilişkisi bulunan modele ait eşbütünleşme parametreleri Panel DOLS ve Panel FMOLS tahminlerinden elde edilmiştir. Panel DOLS ve Panel FMOLS sonuçlarına göre ihracat ve ithalat ile GSYH arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki

bulunmaktadır. Başka bir ifade ile; ihracat ve ithalattaki pozitif değişimler ekonomik büyümeyi (GSYH) olumlu yönde etkilemektedir.

Tablo 4: Nedensellik Test Sonuçları

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
LNHR does not Granger Cause LNGSYH	153	2.81	0.06
LNGSYH does not Granger Cause LNHR		3.09	0.04
LNITH does not Granger Cause LNGSYH	153	2.33	0.11
LNGSYH does not Granger Cause LNITH		8.54	0.03
LNITH does not Granger Cause LNHR	153	0.07	0.93
LNHR does not Granger Cause LNITH		1.48	0.23

Eşbütünleşme ilişkisinin varlığı, aynı zamanda değişkenler arasında en az bir yönlü nedensellik ilişkisinin olabileceğini göstermektedir. Bu nedenle model için panel nedensellik analizlerinin de yapılması uygun olacaktır. Panel nedensellik sonuçlarına göre ihracat ile GSYH arasında çift yönlü, GSYH'dan da ithalata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı 1998-2016 dönemi 9 Balkan ülkesi için Neo-klasik iktisat teorisinin de temel argümanı olan ihracata dayalı büyüme modelini ampirik olarak incelemektir. Bu bağlamda panel veri yönteminin kullanıldığı bu çalışmadan elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir. Eşbütünleşme analizlerine göre, *modelde yer alan değişkenlerin uzun dönemde eşbütünleşik oldukları* görülmektedir. Panel DOLS ve Panel FMOLS'den elde edilen eşbütünleşme parametreleri; *ihracat ve ithalattaki artışların ekonomik büyümeyi arttırdığına işaret etmektedir.*

Ayrıca Panel Granger Nedensellik test sonuçlarına göre; **(i) ihracat ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi;** **(ii) ekonomik büyümeden ithalata doğru tek yönlü** Granger nedenselliği bulunmaktadır.

Bu ülkeler için dışa açık ekonomi politikalarının tercih edilmesi veya bu yönde politikaların teşvik edilmesi, ülkelerin ekonomik gelişmeleri açısından oldukça önemli olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abu-Quarn A.S. ve Abu-Bader, S. (2004) "The Validity of the ELG Hypothesis in the MENA Region: Cointegration and Error Correction Model Analysis", *Applied Economics*, 36: 1685–1695.
- Ahmad, J. ve Harnhirun, S. (1995) "Unit Roots and Cointegration in Estimating Causality between Exports and Economic Growth: Empirical Evidence from the ASEAN Countries", *Economics Letters*, 49(3): 329–334.
- Al-Yousif, Y.K. (1997) "Exports and Economic Growth: Some Empirical Evidence from The Arab Gulf Countries", *Applied Economics*, 29: 693–697.
- Bahmani-Oskooee M. ve Economidou, C. (2009) "Export-Led Growth vs. Growth-Led Exports: Ldcs Experience", *The Journal of Developing Areas*, 42: 179–209.
- Bahmani-Oskooee M., Economidou C. ve Goswami, G.G. (2005) "Export-Led Growth Hypothesis Revisited: A Panel Cointegration Approach", *Scientific Journal of Administrative Development*, 3: 40–55.
- Bahmani-Oskooee M., Oyolola, M. (2007) "Export Growth and Output Growth: An Application of Bounds Testing Approach", *Journal of Economics and Finance*, 31(1): 1–11.
- Bahmani-Oskooee, M. ve Alse, J. (1993) "Export Growth and Economic Growth: An Application of Cointegration and Error Correction Modelling", *The Journal of Developing Areas*, 27: 535–542.
- Bilgin, C. ve Şahbaz, A. (2009) "Türkiye’de Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1): 177-198.
- Breitung, J. (2000) "The Local Power of Some Unit Root Test for Panel Data", Baltagi, B. (eds.) *nonstationary panels, panel cointegration and dynamic panels*, *Advances in Econometrics*, 15: 161-177.
- Cetintas, H. ve Barisik, S. (2009) "Export, Import and Economic Growth: The Case of Transition Economies", *Transition Studies Review*, 15: 636-649.
- Cypher, J. M. ve Dietz, J.L. (1997) "The Process Of Economic Development", Taylor&Francis, e-Library Edition
- Dreger, C. ve Herzeg, D. (2013) "A Further Examination of the Export-Led Growth Hypothesis", *Empirical Economics*, 45(1): 39-60.
- Ghartey, E. (1993) "Causal Relationship between Exports and Economic Growth: Some Empirical Evidence in Taiwan, Japan, and the US", *Applied Economics*, 25(8): 1145-1152.
- Halicioglu, F. (2011) "A dynamic Econometric Study of Income, Energy and Exports in Turkey", *Energy*, 36: 1348-1354.
- Hsiao, F. ve Hsiao M.C.W. (2006) "FDI, Exports, and GDP in East and Southeast Asia – Panel Data Versus Time-Series Causality Analyses", *Journal of Asian Economics*, 17: 1082-1106.
- Im, K. S., Pesaran, M. H. ve Shin, Y. (2003) "Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels", *Journal of Econometrics*, 115, 53–74.
- Jun, S. (2007) "Bi-directional Relationships between Exports and Growth: A Panel Cointegration Analysis", *Journal of Economic Research*, 12: 133–171.
- Kao, C. (1999), "Spurious Regression and Residual-Based Tests for Cointegration in Panel Data", *Journal of Econometrics*, 90, 1-44.
- Levin, A., Lin, C.F. ve Chu, C.S. (2002) "Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties", *Journal of Econometrics*, 108: 1- 24.
- Love, J. ve Chandra, R. (2004) "Testing Export-Led Growth in India, Pakistan and Sri Lanka Using a Multivariate Framework" *The Manchester School*, 72(4): 483–496.
- Parida, P. C. ve Sahoo, P. (2007) "Export-Led Growth in South Asia: A Panel Cointegration Analysis", *International Economic Journal*, 21: 155-175.
- Pedroni, P. (1999) "Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61: 653–670.
- Reppas, P. A. ve Christopoulos, D. K. (2005) "The Export-Output Growth Nexus: Evidence from African and Asian countries", *Journal of Policy Modeling*, 27: 929-940.

Safdari, M., Mahmoodi, M. ve Mahmoodi, E. (2011) “The Causality Relationship between Export and Economic Growth in Asian Developing Countries”, American Journal of Scientific Research, 25: 40-45.

Şahbaz, A., Ağır, H. ve Yanar, R. (2014), “Seçilmiş Asya Ülkeleri İçin İhracata Dayalı Büyüme Modeli: Panel Eşbütünleşme Ve Nedensellik Analizi”, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 12 (22), 24-46. Erişim: <http://dergipark.gov.tr/yead/issue/21809/234434>

Thirlwall, A. P., (1994) “Growth and Development: With Special Reference to Developing Economies”, Palgrave Macmillan, 5th ed. London.

Tiwari, A.K. ve Mutascu, M. (2011) “Economic Growth and FDI in Asia: A Panel-Data Approach”, Economic Analysis & Policy, 41(2): 173-187.

Van den Berg, H. ve Schmidt, J.R. (1994) “Foreign Trade and Economic Growth: Time Series Evidence from Latin America”, Journal of International Trade & Economic Development, 3(3): 249–268.

DERSLER ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DAVRANIŞ DEĞİŞİKLİĞİNDE ETKİLİ OLUYOR MU? SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM VE EKO-TURİZM DERSLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Şefik Okan Mercan, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
okan@mercancomu.edu.tr

Dr. Ferah Özkök, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
ferahozkok@yahoo.com

Dr. Serdar Sünnetçioğlu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
serdarsunnetcioglu@comu.edu.tr

ÖZET

Günümüz şartlarında turizm hareketleri, sürdürülebilir turizm felsefesini benimsediği takdirde var olacaktır ve gün geçtikçe doğanın turizm için önemi daha da önemli hale gelmektedir. Bu çalışma geleceğin turizm yöneticileri ve rehberlerinin üniversitede sürdürülebilirlik ve eko-turizme yönelik aldıkları derslerin onlarda nasıl bir farkındalık yarattığını incelemeyi amaçlamıştır. Bu çalışmada Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Turizm Fakültesi'ndeki Sürdürülebilir Turizm ve Çevre ile Eko-Turizm derslerinin öğrencilerin çevre bilincini nasıl etkilediği ve öğrencilerin bu dersler ile ilgili görüşleri araştırılmıştır. Çalışma kapsamında iki dersi de seçtiği tespit edilen 10 öğrenci ile odak grup görüşmesi yapılmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz ve içerik analizi kullanılmıştır. Çalışma bulgularına göre öğrencilerin çoğunun dersleri bilinçli olarak seçtiği ve aldıkları derslerin hem akademik olarak hem de günlük yaşamlarında farklılık yarattığı belirlenmiştir. Öğrencilerin derslere ilişkin önerilerinde ise derslerin zorunlu olması, uygulamalı olarak doğaya daha çok çıkılması, ders sonu etkinliklerin yapılması gibi başlıkların öne çıktığı görülmektedir. Bu öneriler ışığında mevcut derslerin bu doğrultuda güncellenerek öğrencilerde istendik davranışların oluşturulması sağlanabileceği düşünülmektedir. Ayrıca sürdürülebilir turizm eğitimi kapsamında Türkiye'deki ve diğer ülkelerdeki turizm okulları açısından durumun ne olduğu ileride ayrıca araştırılması gereken bir konudur.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Turizm Eğitimi, Dersler, Eko-Turizm.

DOES COURSES EFFECT ON UNIVERSITY STUDENTS BEHAVIOUR? AN INVESTIGATION ON SUSTAINABLE TOURISM AND ECO-TOURISM COURSES

ABSTRACT

In today's conditions, tourism will exist if only we adopt a sustainable tourism philosophy and the importance of nature for tourism becomes even more important. The aim of this study is to examine how courses create awareness to students, who will become tourism employee in the near future, in their universities about the courses they have taken for sustainability and eco-tourism. In this study, it is investigated that how sustainable tourism and environment and ecotourism courses affected the environmental awareness of students in Canakkale Onsekiz Mart University Faculty of Tourism. Within the scope of the study, focus group interview was conducted with 10 students who selected two courses, too. Descriptive analysis and content analysis were used in the analysis of the data. According to the findings of the study, it was determined that most of the students consciously selected the courses and that the courses made difference both academically and daily. In the suggestions of the students about the courses, they claim that the courses should be obligatory, there should be more outdoor activity and there should be more final course event. In this light of the proposals, it is thought that the existing courses can be updated in this direction so that the students can be provided with the desired behaviors. In addition, within the scope of the sustainable tourism it must be investigate how is the situation in the other tourism schools in Turkey and other countries in the future.

Keywords: Sustainable Tourism Education, Courses, Sustainable Tourism and Eco-Tourism.

GİRİŞ

Farklı sektörler gibi turizm sektörünün de çevre kirliliğinde payı olduğu düşünülmektedir. Kişilerin ulaştırma, konaklama, yeme içme davranışlarının birtakım çevresel sonuçları olmaktadır. Bu davranışların kitlesel bir şekilde gerçekleştirildiği düşünüldüğünde ise durum daha da vahim bir hal almaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda turizmin yarattığı etkileri azaltmak hatta çevreyi korumaya katkı sağlaması için sürdürülebilir turizm ve ekoturizm felsefeleri ortaya çıkmıştır. Bireysel anlamda kişilerin bilinçlendirilmesiyle bu felsefelerin daha anlamlı hale geleceği düşünülmektedir. İnsanların bilinçli hareket etmesi doğrultusunda kişiler hayatlarında daha sorumlu bir şekilde hareket edecekler ve çevre korumaya ilişkin düzenlemeleri işletmelerden ve diğer kuruluşlardan talep edebileceklerdir. Bu doğrultuda eğitim kurumlarına büyük görevler düşmektedir. İlköğretimden yükseköğretime kadar olan süreçte bireylerin alanında uzman kişiler olmasının yanında sorumluluk sahibi kişiler olması da sağlanmalıdır. Bu kapsamda üniversitelerde bölüm ders programlarına sürdürülebilirlik ve çevre eğitimi kapsamında ilgili derslerin konulması ile bu bilinçlenmenin sağlanabileceği düşünülmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sürdürülebilirlik ve Çevre Eğitimi

Sürdürülebilir davranış oluşturmak için şu unsurların hayata geçirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Budenau, 2007: 504):

- Çevreye zarar veren davranışların cezalar ve vergiler yoluyla maliyetinin arttırılması,
- Çevreyi koruyan aktivitelerin maliyetlerinin azaltılması,
- Kişilerde farkındalığı arttırmak için ve çevrenin korunmasına katkıda bulunabileceğini göstermek için eğitim sağlanması,
- Kişilere davranışlarının sonuçları hakkında geribildirim verilmesi,

Yukarıdaki unsurların gerçekleşmesinin altında çevre ve sürdürülebilirlik konusunda bilinçli olunması ve davranışa dönüştürülmesi yatmaktadır. Bunun içinde toplumun tüm paydaşlarında “ortak bir bilinç” oluşması gerektiği düşünülmektedir.

Kahyaoğlu (2013: 166), çevre sorunları konusunda duyarlı ve bilinçli kişiler yetiştirmenin ve onlarda olumlu şekilde davranış değişikliği sağlamanın çevre sorunlarının çözümü ve çevre korunması bakımından çok önemli olduğunu belirtmiştir. Yazar ayrıca çevresel sorunların yalnızca teknoloji ve yasalarla değil, bireysel davranışların değişmesiyle mümkün olacağını vurgulamıştır. Son yıllarda da canlı yaşamının zorlaşması, felaketler, tasarruf ihtiyacı, yasal zorunluluklar, çevre hakkındaki fikirlerin değişmesi vb. gibi etkiler, çevre koruma bilincinin toplumun büyük kesiminde destek görmesine sebep olmuştur (Leblebici Kacur, 2008: 92). Kişilerin eğitim ve kültür düzeylerinin yükselmesi, ahlaki değerlere saygılı, entelektüel kişilerin artması bunda etkili rol oynamaktadır (Demir ve Çevirgen, 2006: 122).

Kaiser, Wölfling ve Führer (1999) ve Suki (2013), çevresel bilgi ve çevresel değerlerin, ekolojik davranış üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bowers (2010) ise bugünkü sorunun, çevresel sınırlardan habersiz olan önceki batılı düşünürler tarafından dayatılan eğitim sistemi olduğunu belirtmiş ve eğitim kurumlarına büyük görev düştüğünü belirtmiştir. Bu kapsamda UNESCO (2004), sürdürülebilirlik için neler gerekli sorusuna; ders programları reformunu ve yapısal reformunu işaret etmiştir. Çalışmaya göre, sürdürülebilirlik eğitimi, bireysel yaşam tarzlarındaki değişikliklere aşırı vurgu yapılmasını engelleyen dengeli bir yaklaşım gerektirir. Çevresel problemler de dahil olmak üzere dünyanın birçok probleminin insanların yaşam biçimleriyle ilgili olduğu ve çözümlerin insan yaşamının sosyal koşullarının yanı sıra bireysel yaşam tarzlarındaki değişikliklerin gerçekleştirilmesini içerdiği kabul edilmelidir. Bu, yoksulluğa ve diğer sosyal adaletsizliğe neden olan ve sürdürülemez uygulamalara neden olan ekonomik ve politik yapılara dikkat çekmektedir. Rapor aynı zamanda, öğrencilerin sadece farklı konu başlıklarına hakim olmakla kalmayıp aynı zamanda toplumlarının gerçek dünya sorunlarını ve bunları değiştirme gereksinimlerini ortaya çıkarmakla ilgili birçok süreci öğrenmelerine duyulan gereksinime dikkat çekmektedir. Bu tür bir yönlendirme, diğer şeylerin yanı sıra, müfredattaki beşeri bilimlere ve sosyal bilimlere daha fazla dikkat etmeyi gerektirecektir. Doğa bilimleri dünya hakkında önemli soyut bilgiler sağlarlar, fakat kendileri sürdürülebilir kalkınmanın temeli olması gereken değerlere ve tutumlara katkıda bulunmazlar. Doğa çalışmasının geleneksel önceliği ve sıklıkla öğretilen apolitik bağlamlar, sosyal bilimler ve beşeri bilimlerle dengelenmelidir. Ekolojik süreçlerin etkileşimi hakkında bilgi edinmek, daha sonra piyasa güçleri, kültürel değerler, adaletli karar alma, hükümet eylemi ve insan faaliyetlerinin bütüncül birbirine bağımlı bir şekilde çevresel etkileriyle ilişkilendirilebilir.

Üniversiteler sürdürülebilir kalkınma için araştırma ve öğrenme yeri olmalıdır. Yükseköğretim ayrıca öğrenme ve öğretme araçlarıyla bütünleşerek sürdürülebilir satın alma, yatırım ve sürdürülebilir etkinliklerin uygulamalarla öğretilmesine liderlik etmelidir. Yükseköğretim, deneyimsel, sorgulamaya dayalı, problem çözücü, disiplinler arası sistem yaklaşımları ve eleştirel düşünmeye vurgu yapan kurumlardır (UNESCO, 2004, 22–23). Yükseköğretimin öğrencilerin sürdürülebilirlik konularında eğitilmelerini sağlamada önemli sorumlulukları bulunmaktadır. Böylece üniversitelerdeki öğrenciler, günlük yaşamlarının geri kalanına katılırken öğrendikleri değerleri birleştirebilirler (AASHE, 2008a). Bellingham'daki WA'daki Whatcom Community College'de Robert Riesenber tarafından tamamlanan dört yıllık bir çalışma, sürdürülebilirlikle ilgili bir konuya vurgu yapan sadece bir ödevin, görev tamamlandıktan en az 6 hafta sonra bile öğrencinin sürdürülebilir prensipleri yaşamın diğer yönlerine entegre etme konusundaki tutumunu değiştirebileceğini bulmuştur. Ayrıca AASHE üniversitelerin nasıl daha sürdürülebilir hale geldiklerini belirlemek için bir değerlendirme aracı geliştirmiştir.

Sürdürülebilirlik İzleme, Değerlendirme ve Derecelendirme Sistemi (STARS) aşağıdakiler için tasarlanmıştır:

- Eğitim ve araştırmadan işletme ve idareye kadar yükseköğretimin tüm sektörlerinde sürdürülebilirliği ilerletmek için bir rehber sağlamak.

- Yükseköğretimde sürdürülebilirlik için ortak bir ölçüm standardı oluşturarak, zaman içinde ve kurumlar arasında anlamlı karşılaştırmalar yapılmasını sağlamak.
- Sürdürülebilirliğe yönelik sürekli iyileştirme için teşvikler oluşturmak.
- Yükseköğretim sürdürülebilirlik uygulamaları ve performansı hakkında işbirliği ve bilgi paylaşımını kolaylaştırmak.
- Liderler ve yeni başlayanlar dahil olmak üzere tüm kurumlar için sürdürülebilirlik başarılarını tanımak.
- Daha güçlü, daha çeşitli bir kampüs sürdürülebilirliği topluluğu oluşturmak.

Eylül 2015 tarihinde gerçekleşen Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 70. oturumunda devlet başkanları, dünya liderleri, üst düzey BM temsilcileri ve sivil toplum bir araya gelmiş ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerini kabul etmişlerdir. Bu hedefler içinde 2030 yılına kadar, “sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir yaşam tarzları için eğitim, insan hakları, cinsiyet eşitliği, barışçıl ve şiddete başvurmeyen kültürün yaygınlaştırılması, dünya vatandaşlığı ve kültürel çeşitliliğin değerinin bilinmesi ile kültürün sürdürülebilir kalkınmaya olan katkısı da dâhil olmak üzere, herkesin sürdürülebilir kalkınmanın yaygınlaşması için gerekli bilgi ve yetenekleri elde etmesinin temin edilmesi” hedefinin yer aldığı görülmektedir (UNESCO, 2015). Hükümetler ve kurumlar, söz konusu toplum kaygılarına, örneğin, sanayinin çevresel etkilerini izleme ve düzenleme sorumluluğu ile yeni hükümet kurumları kurma, kent planlamasına toplum katılımını davet etme ve çevre yönetimi hareketinde üniversite dersleri ve bölümlerini tanıtmaya yoluyla yanıt vermiştir. Uluslararası düzeyde ise Birleşmiş Milletler'in, eğitimin çevresel iyileştirmede rolünü belirlemek ve teşvik etmek için bir eylem programı (örneğin, konferanslar, raporlar, politika beyanları) geliştirmeye dahil olmasını içermiştir (Stevenson, 2007: 141).

Yapılan çalışmalar incelendiğinde sürdürülebilirlik ve çevre eğitimlerinin öğrencilerin davranışlarına olumlu yansıdığı görülmektedir. Örneğin, Özdemir (2007) çalışmasında, çevre eğitiminde yaşam ile öğrenilenler arasında ilişkilendirmenin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Yazar ayrıca aktif öğrenme süreçlerine dikkat çekerek “yapılandırmacı” öğrenme yaklaşımı çerçevesinde “araştırma ve buluş” stratejisine dayalı inovatif öğrenme ile sürdürülebilirlik ile ilgili benimsenen ilkelerin yaşama geçirilmesi ve proje, beyin fırtınası, küme çalışması gibi yöntemlerle gerçekleştirilebileceğini ifade etmektedir. Duffy (2009) ise çalışmasında, yurt dışında öğrenim gören öğrenciler için sürdürülebilir turizm uygulamalarının eğitsel programlaması için destek oluşturmaya yönelik ve öğrencilerin sürdürülebilir turizm uygulamalarına katılabilmeleri için kullanabilecekleri eğitimsel programlama aracının geliştirilmesi için teorik temel ve çerçeve oluşturmuştur. Çevresel eğitim programlarının, öğrenci bilgisi, farkındalığı, becerileri, dikkatleri, niyetleri ve davranışlarında olumlu değişimlere yol açabileceğine dair geniş kanıtlar bulunmuştur (Stern ve ark., 2014). Felgendreher ve Löfgren, (2018) ise yaptıkları araştırmanın bulgularının sürdürülebilir kalkınma eğitiminin, sosyal olarak uygun davranışı oluşturan unsurların ahlaki algılarını gerçekten etkileyebileceğini, ancak homojen bir şekilde etkileyemeyeceğini göstermekte olduğunu vurgulamışlardır. Bunun yerine, etkinin öğrencilerin arka plan özelliklerine göre değişeceğini belirtmişlerdir.

YÖNTEM

Bu çalışmada Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Turizm Fakültesi'nde eğitim gören ve Sürdürülebilir Turizm ve Çevre ile Ekoturizm dersini seçen öğrencilerin seçtikleri bu derslerin bilinçlerini nasıl etkilediği, öğrendiği bilgileri hayata yansıtıp yansıtmadığı ve öğrencilerin bu dersler ile ilgili görüşleri araştırılmıştır. Çalışma kapsamında iki dersi de seçen ortak öğrenciler belirlenerek öğrenciler ile odak grup görüşmesi yapılmıştır. Odak grup görüşmesi küçük bir grupta lider arasında bireylerin düşüncelerini serbestçe söyleyebildiği görüşme ve tartışmada derinlemesine bilgi edinme için yapılan nitel bir araştırma yöntemidir. Bu çalışmaya katılanlar arasında sözü edilen konu, ürün ya da hizmete ilişkin ortak bir deneyimin olması esastır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 152). Bu çalışmada da odaklanılan grup ortak bir deneyim yaşadıkları için seçilmiştir. Çalışma kapsamında 11 Nisan 2018 tarihinde öğrencilere haber vererek toplantı salonunda görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırmada iki dersi de ortak alan 13 öğrenci belirlenmiştir. Ancak bir öğrencinin sağlık durumu diğer iki öğrencinin ise okulda olmaması sebebiyle çalışma 10 kişi ile yürütülmüştür. Bu sayı odak grup görüşmesi için oldukça yeterli bir sayıdır. Literatürde odak grup görüşmelerinin 6-8 kişi ya da 8-12 kişi ile yapılmasının ideal olduğu belirtilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 152). Yapılan görüşme toplam 56 dakika sürmüş olup arzulanan sohbet ortamı yaratılmış ve arkadaşları ile birlikte rahat hissettikleri anlaşılan grup üyeleri düşüncelerini açıkça aktarmışlardır. Bu şekilde zengin bir veri setine ulaşılmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz ve içerik analizi kullanılmıştır. Betimsel analiz ile kişilerin düşüncelerini yansız ve tarafsız bir şekilde doğrudan aktarmak amaçlanmışken içerik analizinde söylenenlerin özet olarak ne ifade ettiği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

BULGULAR

Araştırma kapsamında odak grup görüşmesi gerçekleştirilen öğrencilerin tamamı üçüncü sınıf, seyahat işletmeciliği ve rehberlik bölümü öğrencisi olduğu ve toplam on kişinin beş erkek beş kadın olarak dağıldığı görülmüştür.

Katılımcıların Değerleri ve Hayatta Önem Verdiği Unsurlar

Katılımcılar kendi değerlerini ve hayatta önem verdiği olguları; aileleri (2), güven (2), saygı, vicdan, amaçları, adalet, sağlık, insanların mutluluğu, huzur, özgürlük, çevre, kaliteli yaşam, sevgi, kişisel eşyalar ve bilgi olarak belirtmişlerdir.

Öğrencilerin belirttiği kavramlara bakıldığında aile ve kişisel amaçlar ve eşyalar dışarısındaki birçok kavramın doğa ile ilişkilendirilebileceği görülmektedir. Bunlar; Sevgi-doğa sevgisi, saygı- doğaya saygı, vicdan, kaliteli yaşam, adalet, huzur, sağlık olarak sıralanabilir. Bunun dışında bir kişi doğrudan çevre unsuruna dikkat çekmiştir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Demografik Bilgileri

Katılımcı Kodu	Cinsiyet	Bölümü	Sınıf
K1	ERKEK	Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği	3
K2	ERKEK	Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği	3
K3	KADIN	Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği	3
K4	KADIN	Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği	3
K5	KADIN	Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği	3
K6	KADIN	Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği	3
K7	ERKEK	Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği	3
K8	ERKEK	Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği	3
K9	KADIN	Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği	3
K10	ERKEK	Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği	3

Diğer Kişilerin Katılımcıları Nasıl Tanımladığı

Katılımcılara onların karakterlerini anlamak açısından diğer kişilerin kendilerini nasıl tanımladığı sorusu sorulmuştur. Verilen cevaplarda genel olarak tanımlamaların kişilere göre değiştiğini az tanıyanların farklı, yakından tanıyanların farklı değerlendirdiği yönünde bir eğilim olduğu görülmüştür. Bu anlamda tanımlamalar incelendiğinde ilk tanıdıklarında ya da çok samimi olmadıklarında kişilerin arkadaşlarını soğuk, sinirli, sabırsız, agresif, gerçekçi olarak tanımladıkları tanımaya başladıktan sonra ise çalışkan, eğlenceli, canayakın, sevecen, iyimser, sessiz, sakın olarak tanımladıkları belirtilmiştir.

"İnsanların çıkarına göre değişir. Onun çıkarına uygun bir şey yaptıysam en iyi insan benim. Ama çıkarına kötü bir şey yaptıysam en kötü benimdir. Okulda dışarda hep böyledir. Çoğu insan tanıyan insanlar güler yüzlü diyor tanımayanlar çok soğuk derler. Çalışkan olarak tanımlarlar iş anlamında"

K1

"Aslında tanımayan insanlar çok sinirli ve gerçekçi olduğumu söyleyebilirler. Ben herşeyi sevgiye dayandırırım. Karşılıklı yani. Karakterinde sevmediğim insanlara sert gelirim. Ama tanıyanlar sevecen derler."

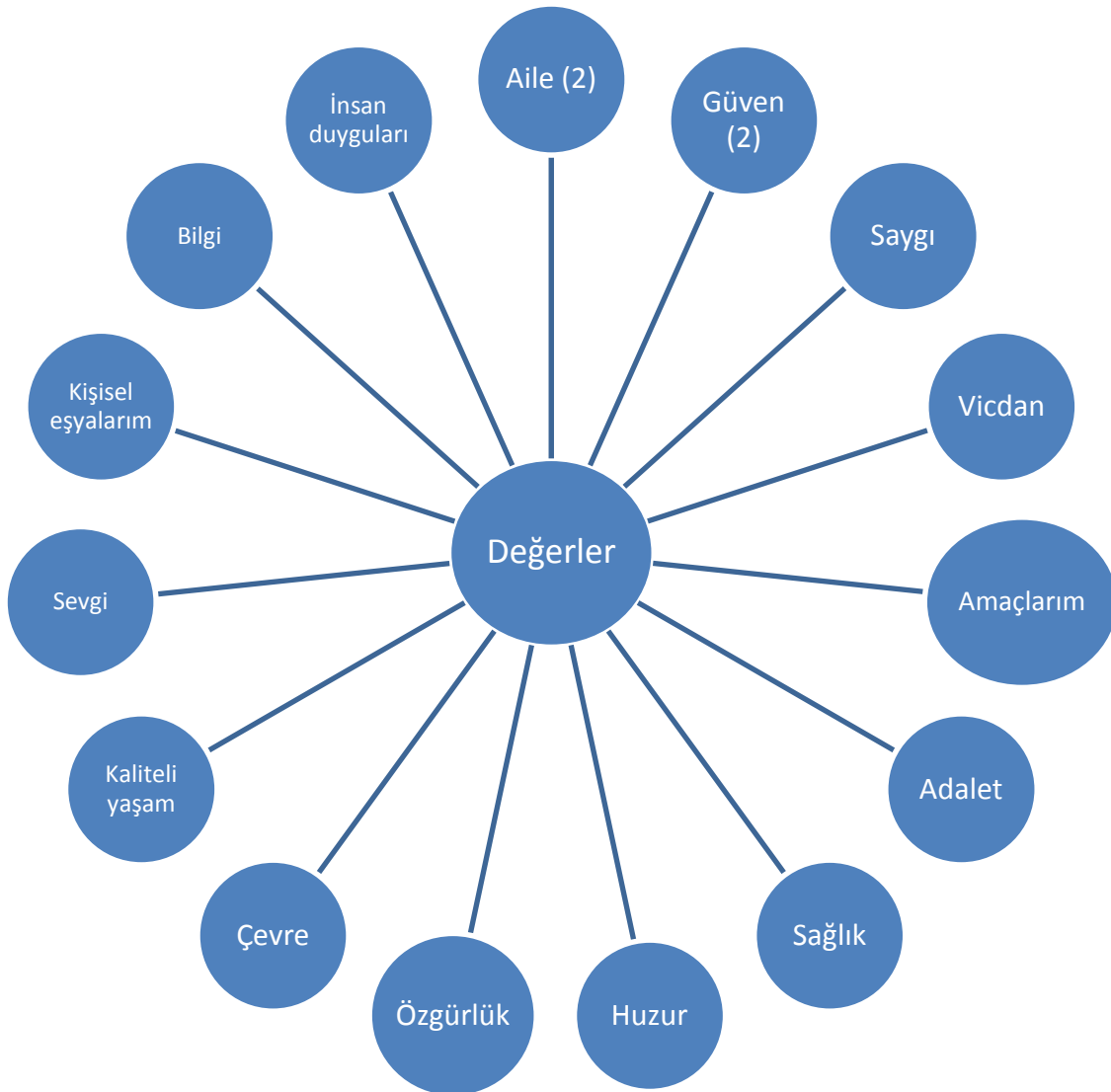
K5

"Benim için çok farklı durum var Birkaç kere gördüğünde beni çok seviyorlar ama çok farklı hayal ediyorlar. Tanıdıklarında ise çok kuralcı ve çok düzenli olduğumu görüyorlar ve şaşıyorlar. Öyle olunca da etrafımda az kişi kalıyor. Çok disiplinli diyorlar"

K9

Tanımlamalara bakıldığında genellikle sevecen ve iyimser kişilerin genellikle bu dersi aldıkları bulgusuna ulaşılabilir.

Şekil 1: Öğrencilerin Değerleri

Doğa ve Çevrenin Katılımcılar İçin Önemi

Katılımcılara doğa ve çevrenin önemini anlatmaları istendiğinde;

- ✓ doğada önce insanın önemli olduğu yani kişilerin bilinçli olması gerektiği,
- ✓ sürdürülebilirlik sağlanması gerektiği,
- ✓ vicdan olgusunun önemli olduğu,
- ✓ insanın doğa ve çevreyi anlamlı kıldığı,
- ✓ doğanın evimiz olduğu,
- ✓ doğa ile aramızda vicdan ve empati olgusunun olması gerektiği,
- ✓ doğanın önemli olduğu,
- ✓ saygı gösterilmesi gerektiği,
- ✓ insanüstü bir olgu olduğu

vurgulanmıştır. Bu konuda kişilerin en vurgulayıcı sözleri aşağıdaki gibidir:

"Bizim yanlış algıladığımız bir düşünce var ölene kadar doğa ve çevre bizim için yararlı kalsın gelecek kuşaklar için önemli değil kafasındayız. Ama bizim doğa ve çevreyi gelecek kuşaklar için korumamız gerekiyor. Onlarda aynı ortamda yaşayabilmelidir. Doğa bizim içimizde aslında ama biz ona hakimmiş gibi herşeyin yaratıcısıymış gibi davranıyoruz. İsteddiği yere çöp atabiliyor, ağaç kesebiliyor, denizi kirletebiliyor. Ama bunların ileride sorumlusu olarak biz olacağız. Biz sonra yaşamayacağımız için önemsenmiyor".

K2

"İnsanda vicdan yoksa çevreci olmasını bekleyemezsin. Biz topraktan geldik senin ona vicdan göstermen gerekiyor".

K4

"Doğa bizim evimiz biz evimizi temiz tuttuğumuz gibi aynı özeni doğaya da göstermemiz gerekiyor".

K6

Bir katılımcı ise doğa ve çevre olaylarına daha büyük bir pencereden bakarak şu cümleleri sarf etmektedir:

"Olay bence benim çöp atmamla doğanın kirlenmesi değil insanların hırsıyla doğayı yok etmesi. Benim çöp atmam sorun teşkil ediyor ama minik bir sorun. Ormanların yakılıp yerine otel dikilmesi gibi bir sürü şey daha önemli. Daha büyük şeyler. Bunun önüne geçebilir mi insanlık kendi hırsını yenebilir mi bilemem.."

K8

Bir diğer katılımcının doğanın kendisi için ne kadar önemli olduğunu şu sözlerden çok rahat anlaşılabılır:

"Benim için doğa çok önemli insanın çevreye ve doğaya duyduğu saygı kendine olan saygısıyla aynıdır. Arkadaşlarım yere izmarit atarken benim gözlerime şöyle bir

*bakıyor. Ben aniden sinirleniyorum gerçekten çok duyarlıyım bu konuda. Gerçekten canımı acıtıyor. Bende tepkimi koyuyorum. Biraz fazla olabilir ama **doğa için kalp kırarım**".*

K9

Son olarak doğanın her şeyin üzerinde bir olgu olduğunu vurgulayan katılımcı şu sözleri söylemektedir:

"Doğa insanın üzerinde bir şeydir. İnsan var olmadan önce de vardır. Bize evini açan bir insan gibi düşünürsek bize evini açan insanın evine ne kadar dikkat ediyorsak doğaya da o kadar dikkat etmek gerekiyor bence. Bunun dışında doğa çok değerli bir tohum ekiyoruz. Bize meyve sebze veriyor bizi besliyor. Bize her türlü imkânı sağlayan bir şeye daha iyi davranmalıyız ki gelecek nesiller de faydalansın".

K10

Derslerin Seçilmesinde Etkili Olan Faktörler

Öğrencilere dersleri seçmelerinde hangi kriterlerin etkili olduğu sorulmuş ve alınan cevaplar aşağıdaki temaları oluşturmuştur.

Tablo 2: Derslerin Seçilmesinde Etkili Olan Faktörler

TEMA	SIKLIK
Dersi veren Hoca	5
Diğer Arkadaşları	2
Dersin İçeriğine İlgi (çevre ile ilgili olması)	6
Dersin İşleniş Tarzı (proje bazlı olması ve yorum yapılarak işlenmesi)	5
Başka Ders Olmaması	2

Tablo 2 incelendiğinde derslerin seçilmesinde en önemli kriterin öğrencilerin ders içeriğine ilgisi olması sebebiyle bilinçli olarak seçilmesi olduğu görülmektedir. Dersin hocası ve dersin işleniş tarzı da öğrencilerin dersleri seçmelerinde önemli kriterler olarak görülmektedir. Öğrencilerin bu yönelimlerin sebeplerini aşağıdaki ifadelerden daha kolay anlaşılabilir:

"Ben dersin içeriğine ilgi duyduğum ve içeriğini bildiğim için seçtim. Çoğu arkadaşımız içeriğine bakmadan seçiyor. Ben sonuçta bu mesleği ömrüm boyunca yapmak istiyorum. Okuduğum bölümde bana en iyi katkı sağlayacak dersler bunlar. Yalnızca bana değil gelecek nesillere de aktarmak için bu dersleri aldım. Çevre ile ilgili olduğu için".

K3

"İkisini de bilerek seçtim. Çevreyi seviyorum özellikle"

K5

"Hangi dersler boşsa öyle seçtim. Dersin içeriğini gördüğüm zaman hoşuma gitti Hocanın anlatışı çok iyiydi. Bana çevre, sürdürülebilirlik kavramı, ilkeler, çevreye duymamız gereken önem her ders vurgulandığı için dışarıya çıktığımızda da aklımızda illa ki kalıyor ve davranışlarımıza yansıyor"

K2

Burada özellikle K2 kodlu öğrencinin söyledikleri dikkate değerdir. Öğrenci dersi boşta olduğu için ve öylesine seçtiğini fakat dersin sonunda kendisinde ciddi farklılıklar olduğunu açıklamaktadır. Bu söylem dersin öğrencilere kattıkları konusunda bize önemli ipucu vermektedir.

Derslerin Öğrencilerde Yarattığı Değişimler

Derslerin öğrencilere kattıkları konusunda verdikleri cevaplar incelendiğinde ekoturizm dersindeki proje bazlı eğitim ve grup çalışması sayesinde *farklı kişilerle birlikte iş yapabilme imkânı* verildiği belirtilmektedir. *Çevre ve sürdürülebilirlik ile ilgili kavramlar, ilkelerin öğrenildiği ve bunu davranışlara yansıtması, bakış açısının değişmesi, yeni şeyler üretme, bilinç ve cesaret kazanılması, doğa ve çevre bilinci sağlaması, doğaya daha iyi davranma gibi unsurların öne çıktığı* görülmektedir. Bu söylemlere ilişkin doğrudan alıntılar şöyledir:

"Davranışlarıma çok şey kattığını düşünüyorum. Yüreklilik ile herkesi uyarabiliyorum bu çevreye zarar veriyor diye. Ben değil karşında hoca olsa yapar mısın diyorum. Bilinç ile birlikte cesaret sağladı".

K5

"İkisi de benzer özellikler taşıyor ders işleyiş bakımından eğitim sistemini reddediyorlar. Ezber eğitim vermiyorlar. Kişiler bilinçlensin farkındalık oluşsun ve kişileri düşündürmeye çalışıyorlar. Bu dersler bu konular hakkında çok fazla bilgi sahibi degildim bu dersler sayesinde araştırma yaptım. Doğa ve çevreye duyarlı bir kişi oldum".

K7

"Çevre hakkında bilmediğim yapılan araştırmaları, karbon ayak izi nedir, taşıma kapasitesi nedir bunları öğrendim. O yüzden çok mutlu oldum(....)Projede nasıl ilerlemem gerektiğini de öğrendim. Bir de ekoturizm dersinde birçok projenin olduğunu öğrendim Türkiye’de ekoturizm bilincinde olan insanları ve yapılan işleri görmekten mutlu oldum"

K5

Öğrencilere dersi aldıktan sonra ne gibi değişimler olabileceği sorusu yöneltildiğinde kimi öğrenciler herhangi bir değişim olmayacağını kimi öğrenciler de önemli değişim olabileceğinden bahsetmişlerdir. Değişim olmadığını söyleyen öğrenciler dersi almadan önce zaten bilinçli olduklarını belirtmişlerdir. Değişim olduğunu belirtenler ise birçok konuya vurgu yapmışlardır.

Benzer bir soru olan dersi almayan öğrencilerle aralarında hangi farklar olabilecekleri sorusunda kimisi pek fark olmayacağını bunun eğitim ile değil aile terbiyesi ile ilgili olduğunu, kimisi gözlem yapamadığını o yüzden bilmediğini belirtirken çoğunluğu **daha bilinçli olmaları bakımından, hassasiyet bakımından, farkındalık bakımından, eğitici yönü bakımından** farklılıklar olduğunu belirtmişlerdir. Bu konu ile öğrencilerin görüşü şu şekildedir:

"Bu dersi alanlar olarak biz çevre ile ilgili sorunları, yaptığımız en küçük bir hareketin nasıl çevreye zarar verebileceğini görüyoruz. İşlediğimiz için bunun daha da bilinçliyiz. Bu dersi almayan arkadaşlar bu kadar ayrıntı bilmediği için daha az duyarlı olabilir".

K3

"Biz eğitimli turizmciler olacağız. Bence hepimiz öğrenim gören insanlarız Üniversite okuyan herkes öğrenim görüyor fakat kendini eğitiyor anlamına gelmez. Duygusal açıdan bakarsak bu dersler yalnızca öğretim değil eğitim de veren dersler. O yüzden ben 1-0 öndeyiz diye düşünüyorum".

K9

Çevre Duyarlılığının Artırılabilmesi İçin İlgili Derslere İlişkin Öneriler

Sorulan bu soru ile dersleri alan öğrencilerin nasıl daha bilinçli olabileceği ve derslerin daha verimli nasıl olabileceği konusuna ulaşılmak istenmiştir. Öğrencilerin verdiği cevaplar incelendiğinde genel olarak **dersin zorunlu olması, doğada uygulamalı eğitim, ders sonu konferans vb. etkinlikler, bilinci yüksek ülkelerin örnek alınması ve** gibi konulara değindikleri görülmektedir.

Tablo 3: Derslerin Öğrencilerde Yarattığı Değişimler

DEĞİŞİM YOK	DEĞİŞİM VAR
4 kişi	6 kişi
Oluşan Değişim	
✓ Doğa değeri ✓ Bilinçlenme ✓ Bilinç artışı ✓ Bilgi ✓ Özgüven ✓ Cesaret	

Şekil 2: Öğrencilerin Ders ile İlgili Önerileri

Bazı görüşler ise şu şekildedir:

"Kampüs içi ya da dışarıda çöp toplama gibi aktiviteler yapabiliriz. Doğayı uygulamalı olarak koruyabiliriz."

K10

"Dışarıdaki ders etkinlikleri daha fazla olabilirdi daha motive edebilirlerdi. İnsanlar da merak ederek bizi görürdü dikkat çekerdik bilinçlenirlerdi"

K9

"Zorunlu olması gerekir bence Bir bilinç oluşmadıysa okumamızın anlamı yok Kartopu gibi büyüyerek toplumu bilinçlendirmeliyiz. Sadece turizmde değil tüm fakültelerde zorunlu olarak verilmeli bence bu dersler"

K7

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma bulgularına genel bir bakış atıldığında çevre ve sürdürülebilirlik ile ilgili derslerin öğrencilerin büyük oranında bir farkındalık yarattığı, onları hem akademik olarak bilinçlendirdiği hem de onlara cesaret verdiği anlaşılmaktadır. Öğrencilerin verdiği cevaplarda bu dersleri bilinçli olarak seçtikleri sonucuna varılmaktadır. Dersi seçen öğrencilerin hayattaki değerlerine bakıldığında ise bir öğrenci doğrudan çevreye diğerleri de saygı, vicdan, sevgi, kaliteli yaşam, adalet gibi kavramlara önem verdiği görülmektedir. Bu doğrultuda bu örneklem grubunda çevre bilinci olan kişilerin yukarıda sayılan değerleri olduğu sonucuna ulaşılabilir. Katılımcılara doğa ve çevre korumasında çoğunlukla bilinçli, vicdanlı, empati sahibi ve saygılı

olunması durumunda başarıya ulaşılacağını vurgulamışlardır. Öğrencilerin ders seçimlerindeki ön önemli kriterler ders içeriği, dersin işleniş tarzı ve dersi veren hoca olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumda dersin adının ve içeriğinin açık olarak öğrenciye sunulmasının derslerin seçilmesinde önemli olduğu, bu gibi derslerin daha fazla öğrenci tarafından tercih edilebilmesi için içeriklerin ilgi çekici hale getirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Derslerin davranış değişikliği yaratıp yaratmadığı ile ilgili olarak öğrencilerin çoğunluğu farklılıklar olduğunu söylerken diğerleri zaten bilinçli olduklarını, bunda ailelerin rol oynadığını belirtmişlerdir. Bir öğrenci öğrencinin kendisinde değişim olmadığını belirtmiş fakat ilerleyen dakikalarda derslerde sürdürülebilirlik kavramı, ilkeler, çevreye duyulması gereken önem vurgulandığı ve bu bilgilerin aklında kaldığı ve davranışlarına yansıdığını belirtmiştir. Bu durumdan öğrencilerin cümle aralarında verdikleri yanıtlardan düşüncelerinin algılanabileceği çıkarılabilir. Ortaya çıkan temel farklılıklar ise doğa değeri, bilinçlenme, bilgilenme, özgüven ve cesaret başlıkları altında toplanmıştır. Bu bulgular çevresel eğitim programlarının, öğrenci bilgisi, farkındalığı, becerileri, dikkatleri, niyetleri ve davranışlarında olumlu değişimlere yol açabileceğine dair geniş kanıtlar bulan (Stern ve ark., 2014) ve sürdürülebilir kalkınma eğitiminin, sosyal olarak uygun davranışı oluşturan şeylerin ahlaki algılarını gerçekten etkileyebileceğini vurgulayan (Felgendreher ve Löfgren, 2018) çalışmaları ile örtüşmektedir. Son olarak derslere ilişkin önerilerde zorunlu olması, uygulamalı olarak doğaya daha çok çıkılması, ders sonu etkinliklerin yapılması gibi başlıkların öne çıktığı görülmektedir. Bu öneriler ışığında mevcut derslerin bu doğrultuda güncellenerek öğrencilerde istendik davranışların oluşturulması sağlanabilir. Bu çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Turizm Fakültesindeki çevreye yönelik dersleri alan öğrenciler ile sınırlıdır. İlerideki çalışmalarda Türkiye’deki ve başka ülkelerdeki fakültelerin ders programları karşılaştırılabilir. Bunun sonucunda eksikliklerin ya da farklılıkların ortaya konularak sürdürülebilirlik ve çevre eğitimini iyileştirilmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Bowers, C. A. (2010). The challenge of making the transition from Individual to ecological intelligence in an era of global warming. *Proceedings of the Media Ecology Association*, 11, 21-29.
- Budeanu, A. (2007). Sustainable tourist behaviour – a discussion of opportunities for change. *International Journal of Consumer Studies*, 31 (5), 499 –508.
- Demir, C. ve Çevirgen A. (2006). *Turizm ve Çevre Yönetimi Sürdürülebilir Gelişme Yaklaşımı*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Duffy, Lauren N., M.S. (. (2009). *The University of North Carolina at Greensboro Study Abroad Students' Preparation for and Participation in Sustainable Tourism Practices*. Directed by Dr. David A. Cardenas. 115 pp.
- Paula Jones, David Selby and Stephen Sterling (2010). *Sustainability Education, Perspectives and Practice across Higher Education*, eartscan, s. 2
- Felgendreher, S. & Löfgren, A. (2018). Higher education for sustainability: can education affect moral perceptions? *Environmental Education Research*, 24:4, 479-491, DOI: 10.1080/13504622.2017.1307945.
- UNESCO http://www.unesco.org/education/tlsf/mods/theme_a/popups/mod01t05s01.html#what-chang- erişim tarihi:10.03.2018
- Kahyaoğlu, M. (2013). Ortaöğretim öğrencilerinin zekâ alanları ile çevreye yönelik tutumları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 46 (2), 159-178.
- Kaiser, F. G., Wölfling, S., Führer, U. (1999). Environmental attitude and ecological behaviour. *Journal of Environmental Psychology*, 19, 1-19.
- Leblebici-Kacur, L. (2008). Yeşil pazarlama ve Kayseri'deki işletmeler üzerine bir uygulama. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kayseri.
- Marc J. Stern, Robert B. Powell & Dawn Hill (2014). Environmental education program evaluation in the new millennium: what do we measure and what have we learned? *Environmental Education Research*, 20:5, 581-611, DOI: 10.1080/13504622.2013.838749
- Özdemir, O. (2007). Yeni Bir Çevre Eğitimi Perspektifi: “Sürdürülebilir Gelişme Amaçlı Eğitim. *Eğitim ve Bilim*, 32 (145), 23-39.
- Robert B. Stevenson (2007). Schooling and environmental education: contradictions in purpose and practice, *Environmental Education Research*, 13:2, 139-153, DOI: 10.1080/13504620701295726.
- Suki, N. M. (2013). Structural relationships on consumer ecological behaviour. *Journal of Sustainability Science and Management* 8 (2), 236-243.
- UNESCO (2004). *United Nations Decade of Education for Sustainable Development (2005–2014): Draft International Implementation Scheme*, UNESCO, Paris
- UNESCO (2015). *Sürdürülebilir Kalkınma 2030 Hedefleri*, <http://www.unesco.org.tr/Pages/108/156/S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir-Kalk%C4%B1nma-2030-Hedefleri>
- Yıldırım, A. Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*. Ankara :Seçkin Yayıncılık.

STRATEJİK LİDERLİK ALGISININ ÇALIŞAN MOTİVASYONUNA ETKİSİ: AVM ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Murat Türk, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
muratturk@osmaniye.edu.tr

Dr. Ergün Kara, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
ergunkara@osmaniye.edu.tr

ÖZET

Günümüzde işletmeler için hayati önem taşıyan stratejik yönetimin en önemli unsurlarından birisi de hiç şüphesiz stratejik liderliktir. Stratejik liderler; rekabet üstünlüğü sağlayacak bir örgüt yapısı için kişilik özellikleri ile çalışanlarına örnek olan, vizyon oluşturan, iç ve dış dinamikleri en iyi şekilde kullanan ve yön veren kişilerdir. Bu nedenle stratejik liderlerin çalışanlar üzerinde doğrudan etkisi söz konusu olup, bu etkilerden birisi de çalışanların motivasyonunun sağlanması üzerinedir. Motivasyon itici bir güce sahip olması nedeniyle çalışanlar ve örgüt açısından oldukça önemlidir. Liderler ise bu gücün kilit noktasını oluşturmaktadır. Bu çalışma ile stratejik liderlik algısının çalışanların motivasyonu üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma, 5'li likert tipi ölçeğe sahip anket yöntemi ile Balıkesir İli Edremit İlçesi'nde bulunan Alışveriş Merkezlerindeki (AVM) işletmelerde çalışan personeller üzerinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan t testi, korelasyon ve regresyon analizi sonucuna göre stratejik liderlik algısının çalışanların motivasyonları üzerinde orta derecede pozitif yönlü bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Liderlik, Motivasyon, AVM Çalışanları.

THE INFLUENCE OF STRATEGIC LEADERSHIP PERCEPTION ON THE WORKERS' MOTIVATIONS: A RESEARCH ON AVM (SHOPPING MALL) WORKERS

ABSTRACT

One of the most important elements of strategic management carrying vital significance for managements is strategic leadership without fail. Strategic leaders are the persons who are good examples to their workers and who obtain vision using interior and exterior dynamics in the most effective way and give guidance by being a good role model with their characters for an organization structure which will provide competitiveness. That is why, strategic leaders directly have influences on the workers and one of the influences is on providing the motivation of its workers. Motivation is quite important for the organisation as it has an urging power. Leaders form the key point of this power. By this study, the influence of strategic leadership perception on the motivation of workers was tried to be determined. The Research has been conducted on the staff working in the business of shopping malls (AVM) in Edremit town of Balıkesir by the questionnaire method which has 5-likert scale. According to the result of regression analysis, correlation and t-test done, it has been assessed that strategic leadership perception on the motivation of workers at the middle level in a positive direction.

Keywords: Strategic Management, Motivation, AVM Workers.

GİRİŞ

İşletmelerde stratejik yönetim anlayışının yerleşmeye başlamasıyla birlikte gündeme gelen stratejik liderlik kavramı, işletme yöneticilerinin hızla değişen çevresel koşullara ve teknolojik yeniliklere kolay bir şekilde adapte olmasını ve bu sayede işletmenin sürdürülebilir bir rekabetçi üstünlük elde etmesini sağlayan liderlik davranışlarını kapsamaktadır. Bu nedenle stratejik liderlik davranışları tüm sektörlerdeki işletmeler için büyük önem arz etmektedir.

Sürekli değişen çevre şartları yönetim süreçlerinde yeni metotlar ve yeni bakış açıları geliştirmekte; organizasyonların da şekillenmesini değiştirmektedir. Bu yeni gelişmeler yeni liderlik türlerini ve becerilerini ortaya çıkartmaktadır. Günümüzün post modern gerçekliği, liderlerin içinde bulundukları stratejik şartları anlamalarını ve kurumlarını bu şartlara uyarlamak için de kendine güvenen, yetenekli ve esnek liderler olmalarını gerektirmektedir. Bu hızlı ve kompleks değişimlerle başa çıkabilmek de stratejik liderliği gerektirmektedir.

Stratejik liderlik, örgüt için gerçekleştirilebilir bir gelecek yaratacak değişiklikleri başlatmak için geleceği görme, vizyon oluşturma, esnekliği sağlama, stratejik olarak düşünme ve diğerleri ile çalışabilme becerileri olarak tanımlanmaktadır. Stratejik liderlik aynı zamanda sürekli bir öğrenme sürecidir. Bu süreçte her şeyden önce sadece kendi kendisiyle, kendi kararlarıyla meşgul olmayıp; aktif bir şekilde, diğer bakış açılarını da ortaya çıkarmaya çalışarak alınan kararları veya yeni durumları her şekilde sorgular. Buna ilaveten, geliştirilen stratejilerin ardındaki beklentileri sorgulayarak neyin doğru neyin yanlış yapıldığını sürekli inceler ve elde ettiği bilgileri örgütteki diğer çalışanlarla paylaşır. Dolayısıyla stratejik liderlerin yönetimde etkinliği sağlamasında, stratejik bir liderden temelde üç rol beklenmektedir. Bunlar; ortak amaca ulaşmak, takım kurmak ve insan kaynaklarını geliştirmek olduğu söylenebilir.

STRATEJİK LİDERLİK

Stratejik yönetim düşüncesiyle birlikte modern liderlik yaklaşımları çerçevesinde ortaya çıkan bir liderlik türü olan stratejik liderlik; bazı araştırmacılar tarafından ayrı bir liderlik türü olarak yer verilmeyen, liderlik türleri arasında incelenen ve her liderin sahip olması gereken bir nitelik olarak görülen bir liderlik türüdür (Altınkurt, 2007). Bu sebeple stratejik liderliğe ilişkin literatürde pek çok tanımlama yer almaktadır.

Stratejik liderlik, birçok liderlik rolüne birden sahip olma, doğru zamanda ve koşullarda bu rollerden uygun olanları sergileyen liderlik türüdür (Thompson & Strickland, 2001). Stratejik liderlik, bir işletmenin hayatta kalmasını ve rekabetçi üstünlüğünü idame ettirmesini gerektirir. Bu nedenle geleceğe yönelik, yol gösterici yetenekler ve nitelikler sahip olunması büyük önem arz etmektedir (Ülgen & Mirze, 2004). Diğer bir ifadeyle stratejik liderlik, “gerekli stratejik değişimi yaratmak için geleceği görme, esnek olma ve çalışanları güçlendirme yeteneği”dir (Hitt ve diğerleri, 1999).

Kaplan ve Norton ise örgütlerdeki stratejik liderleri, Yelken yarışındaki bir tekne kaptanlarına benzetmişlerdir. Yelken yarışında tekne kaptanlarının sürekli olarak; çevre koşullarını, rüzgârın şiddetini ve yönünü, akıntı hızını, rakiplerinin hareketlerini kontrol etmesi,

ekibinin ve teknenin özelliklerini bilmeleri gerekmektedir. Aynı şekilde stratejik liderin de, başında bulunduğu örgütün yeteneklerini bilmesi, çevresel değişimleri izlemesi ve buna uygun stratejileri belirleyerek uygulaması gerekmektedir (Altinkurt, 2007).

Stratejik liderlik, örgütsel amaçları devam ettirmek ve gerçekleştirmek için bir vizyon, misyon ve strateji yaratma gerekliliğine inanma ve yönelme sağlayan, uzun vadeli bakış açısı olan ve olayları önceden tahmine dayanan bir liderlik sürecidir. Stratejik liderler, karizmatik rolleri sayesinde vizyon ve rol belirler, izleyenleri güçlendirir ve enerjilendirirler (Naktiyok, 2004).

Wheelen ve Hunger (1995)'e göre stratejik liderler olarak görülen bireyler, rehber ve direktör görevi üstlenerek örgüt ikliminin belirleyicisi olmalıdırlar. Bu doğrultuda stratejik liderlerin üç temel özelliği bulunmaktadır. Bunlar aşağıda açıklanmaktadır (Çoban, 2016):

Stratejik liderler;

- İşletme için üstün bir amaç belirlerler. Belirlenen bu amaç/vizyon, işletme içindeki faaliyetleri ve olası çatışmaları yeni bir bakış açısına yöneltir.
- İzleyenleri için yol gösterici bir rol modeldirler. Liderin davranışları ve giyim tarzı ile izleyenlerine örnek olması gerekmektedir. Liderin işletmenin amaç ve faaliyetleriyle ilgili davranış ve sahip olduğu değerleri oldukça net ve açıktır.
- Yüksek performans standartları belirlerler fakat eş zamanlı olarak bu standartları karşılayabilmek için izleyicilerinin yeteneklerine güven duyarlar. Bu bağlamda stratejik liderler koçluk/mentorluk rolü üstlenmektedirler.

Ülgen ve Mirze (2004)'ye göre stratejik liderlik; “işletmelerin ne yapmak istediğini, işlerin nasıl gittiğini ve gelecekte yapmak istediklerini nasıl yapacağını bilen yönetimlerin sergiledikleri çeşitli ve değişik davranış biçimleridir”. Ülgen & Mirze (2004)'ye göre ise stratejik liderlerin sahip olması gereken özellikler şu şekilde sıralanmıştır:

- Geleceği görebilmek,
- Vizyon yaratabilmek,
- Esnek olabilmek,
- Belirsizliklerle baş edebilmek,
- Çalışanları güçlendirebilmek,
- Başkalarının duygu, düşünce ve davranışlarını anlamak ve olumlu etkileyebilmek,
- İnsan kaynaklarını etkili bir şekilde yönetebilmek,
- Paydaşlar ile iyi ilişkiler kurabilmek,
- Kendi paradigmalarını ve yeteneklerini sürekli sorgulamak ve geliştirebilmek,
- Çevresel koşullara uygun cesur kararlar alabilmek.

Sonuç olarak, stratejik liderliğin, yapılan tanımlarında farklı boyutlardan değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca stratejik liderlik konusu, araştırma ve çalışmalar açısından fazla irdelenilmemiş bir alan olma özelliği taşımaktadır.

Stratejik Liderliğin İşletmelere Sağladığı Katkılar

Hinterhuber ve Friedrich (2002)'in de dile getirdiği gibi, işletmelerin sürdürülebilir bir rekabetçi üstünlük elde edebilmeleri ve bu doğrultuda işletmelerinin değerini maksimize edebilmeleri, 21. Yüzyılın karmaşık, zorlu ve bilgiye dayalı olan küresel süreci içerisinde ne derece mücadele edebildiklerine bağlıdır. Zira örgütlerin bu süreçte hayatta kalabilmeleri için; dinamik ve sürekli değişen çevre koşullarındaki fırsat ve tehditleri iyi analiz edebilmesi, yenilikçi ve esnek bir örgüt yapısının kurulması ile stratejik liderlik uygulamalarının ortaya konması gerekmektedir. Nitekim bir işletmenin çevresel koşulların fırsat ve tehditlerini analiz ederek inovatif ve esnek bir örgüt yapısını tesis etmesi de stratejik liderlik uygulamalarına ne ölçüde entegre olduğuna bağlıdır. Bu bağlamda stratejik lider; bir işletmede var olan tüm süreçleri etkili ve verimli kılarak, esnek bir örgüt sistemi yaratmak ve eş zamanlı olarak yenilikçi fırsatları ortaya çıkararak işletmeye değer katmaktadır (Taşdemir, 2017).

Stratejik liderliğin ve bu kapsamda işletmelerde ortaya konan stratejik liderlik uygulamalarının işletmelere sağladığı katkıları kavrayabilmek için günümüz 21. yy stratejik liderlik uygulamaları, geçtiğimiz yüzyıl uygulamaları ile kıyaslanabilir. Bu doğrultuda karşımıza Tablo.1'deki gibi bir kıyaslama tablosu çıkmaktadır.

Tablo 1: Günümüz Stratejik Liderlik Uygulamaları

20. yy Uygulamaları	21. yy Uygulamaları
Sonuç odaklıydı	Sonuç ve süreç odaklıdır.
Bilgiyi elde etmek için araştırma yapıldı.	Bilgiyi elde etmek ve kaldıraç yapmak için araştırma yapılır
Bireylerin yaratıcılığına rehberlik edilirdi.	Bireylerin yaratıcılığını ortaya koymasına özgürlük tanınır ve bu fikirler beslenir.
Önceden belirlenen bir hiyerarşiye göre işler yürütülürdü.	İlişkiler vasıtasıyla işler yürütülür.
Belirsizliğe yönelik hoşgörü vardı	Farklılığı aramak esastır
Çevresel değişimlere karşı tepki verilirdi.	Çevresel değişimleri öngörebilmek için çalışılır
Büyük lider gibi hizmet edilirdi.	Lider, büyük bir ekibin/grubun bir üyesi gibi görülür.
Çalışanlar bir üretim faktörü gibi kaynak olarak görülürdü	İşletmenin tüm üyeleri kritik birer kaynak olarak görülürler.
İlk olarak yerel düşünülerek hareket edilirdi.	İlk olarak küresel düşünülerek hareket edilir
Çalışanların gelişimine yatırım yapıldı.	İşletme üyelerinin sürekli olarak gelişimine ciddi oranda yatırım yapılır

Kaynak: Besler, 2004

Stratejik liderler, işletmelerdeki uygulamalarıyla stratejik yönetim sürecinde etkinliği artırmak, işletmelere stratejik esneklik kazandırmak ve rekabetçi üstünlük avantajı sağlamayı hedeflemektedirler (Paksoy, 2008).

MOTİVASYON

Literatüre bakıldığında, motivasyon kavramı üzerine yapılmış birçok çalışma ve birçok da motivasyon kavramını açıklayıcı tanım ile karşılaşılmaktadır. Buna göre motivasyon;

kişilerin davranışlarını yönlendiren, işi yapma arzusunun şiddetini ve sıralamasını belirleyen, içeriden veya dışarıdan sunulan motive edici faktörler aracılığıyla da harekete geçirici etkiyi içinde barındıran kavramdır. Motive etmek; kişileri işe doğru isteklendirmek, hareketlendirmek veya tetiklemek olarak tanımlanabilir. Motive edici ise; tüm bunları yapabilme imkânı tanıyan araçlar olarak ifade edilmektedir (Keskin, 2000). Başka bir tanımlamaya göre ise, çalışanları, giderilmemiş ihtiyaçlarını temele alarak örgüte daha fazla faydalı olabilmeleri için teşvik etme, hareketlendirme süreci olarak dile getirilmektedir (Nduka, 2016).

Kelime anlamı olarak da farklılıklar mevcuttur. Buna göre; “Motivasyon kelimesi İngilizce “Motivation” ve “Motive” kelimelerinden türemiştir. Kelimenin dilimizdeki Türkçe karşılığı; güdülemek, saiklik ve hareketlendirmek şeklinde ifade edilmektedir (Eren, 2003). Kelime Latince” olarak ise, "Movere" başka bir deyişle “Hareket etmek” anlamına gelmektedir. Öte yandan motivasyon kelimesi, temel olarak harekete geçiren anlamına gelmektedir (Adair, 2003).

Motivasyonun, arzular, istekler, gereksinimler, ihtiyaçlar, dürtüler ve ilgiler gibi çok fazla olguyu içinde barındıran genel bir ifade olduğu söylenebilir. Motivasyonun anlamı, bir ya da daha fazla insanı, belli bir hedef veya amaç doğrultusunda devamlı olarak yönlendirmek için yapılan gayretlerin bütünüdür. Motivasyon daha geniş bir ifadeyle işletmenin ve işletme çalışanlarının ihtiyaçlarını karşılıklı doyuma ulaştırmak için bir çalışma atmosferi yaratarak kişinin isteklendirilmesi ve uygulamaya dönmesi için etkilenme süreci olarak da tanımlanabilir (Altıntaş, 2018).

Gerek literatürdeki tanımlamalar gerekse de yukarıdaki belirtilen tanımlamalardan görülmektedir ki, motivasyon kavramının temel de üç ortak özelliği bulunmaktadır. Bunlar (Steers vd, 2004):

- Harekete geçirici,
- Yönlendirici,
- Devam ettirici özelliğidir.

Motivasyon kavramının bu ortak özelliklerine örgütsel boyutta da bakılınca, örgüt çalışanlarını çalışmaya güdüleyici, istekle ve istenilen şekilde davranış sergilemeye yönlendirici ve olumlu davranışları devam ettirici unsurların tümü olarak tanımlandığı görülmektedir (Yalçın, 1991). Diğer taraftan bu haliyle, bugünün modern örgütleri için, stratejik öneme haiz bir kavram olduğu ifade edilmektedir (Jovanovic & Bozilovic, 2017).

Beklentileri yerine getirilmeyen çalışanların verimli ve üretken çalışanlar olmadığı bir gerçektir. Etkili ve yerinde motivasyon anlayışının uygulandığı bir iş yerinde çalışanlar arasında güzel bir rekabet ortamı olur. Çalışma ortamında gerginlik değil huzur oluşur. Çalışanlar işyerine can atarak gelirler, üretim ve hizmeti severek ve özverili bir biçimde yerine getirirler. “Motivasyon, çalışanları teşvik etme ve kurum içinde başarılı bir performansla çalışmaları durumunda bireysel gereksinimlerini karşılayabileceklerine inandırma dönemi şeklinde tanımlanır” (Yüksel, 2000). Motivasyon kazanan çalışanlar bu sayede verimlilik ve

üretkenlik gösterirler. Gösterilen çaba ve azmin bir karşılığının olduğuna inanmak çalışanın isteğini ve kararlılığını artırır.

“Bütün tavırların temelinde bir istek, önünde ise bir amaç vardır. Amaçları gerçekleştirmek için işletmenin temel yapı taşı olan bireylerin ihtiyaçlarının giderilmesi gerekmektedir. Bu ihtiyaçlar hem bireyin kendi oluşturduğu içsel gereksinimler olabilir veya hem de çevrenin oluşturduğu dışsal gereksinimler olabilir” (Kaplan, 2006). Bu sebeple işletme iç ve dış çevre şartlarını, çalışanların tavırlarını belirleyen ana sebepleri saptayıp, daha yumuşak bir motivasyon yöntemi uygulamalıdır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Liderlik ile ilgili yapılan literatür taraması neticesinde liderlik tarzları, lider-üye etkileşimi, çalışanın liderlik tarzlarına yönelik algıları ve bu parametrelerin motivasyon ile ilişkisini inceleyen pek çok çalışma olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın stratejik liderlik ile ilgili yapılan literatür taramasında, çalışan tarafından algılanan stratejik liderlik davranışları ile yöneticinin/liderin kendisini stratejik bir lider olarak hangi davranışlarla değerlendirdiği üzerine herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Literatürde yer alan bu boşluk çalışmamızın ana konusunu ihtiva etmektedir. Buna ek olarak; çalışan tarafından algılanan stratejik liderlik algısının çalışan motivasyonu üzerine yapılan çalışmalara karşılık, çalışan tarafından algılanan stratejik liderlik davranışı ile motivasyon arasındaki ilişkiye yönelik herhangi bir çalışma yapılmamış olması da bu konunun araştırmaya dahil edilmesine vesile olmuştur.

Yapılan literatür taraması ışığında elde edilen bilgiler sonucunda araştırmanın temel amacı; Stratejik liderlik algılamalarının çalışanların motivasyonları üzerinde bir etkisi olup olmadığını ortaya koymaktır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma, stratejik liderlik algısının, Alışveriş Merkezlerinde (AVM) çalışan personelin motivasyonları üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Çalışma, stratejik yönetimin önemli bir unsuru olan stratejik liderliğin, örgüt başarısında önemli bir yeri olan çalışan motivasyonuna etkisinin incelemesi açısından önem taşımaktadır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, Balıkesir İli Edremit İlçesinde bulunan AVM işletmelerindeki çalışanlardır. Araştırmanın örnekleme ise; Balıkesir İli Edremit İlçesinde bulunan 4 farklı AVM’de çalışan 128 personel ve 50 yönetici (25 ilk amir 25 üst kademe yönetici) dir. Bu kapsamda araştırmaya dahil edilen geçerli katılımcı sayısı 178’dir. Katılımcıların seçilmesinde basit rastgele örneklem yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmanın Hipotezi

Stratejik liderlik algısının, Alış Veriş Merkezlerinde (AVM) çalışan personelin motivasyonları üzerindeki etkisini tespit etmek temel amacına yönelik olarak oluşturulan hipotezler aşağıda yer almaktadır.

H1: Stratejik liderlik algılamalarının çalışanların motivasyonları üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır.

H2: Stratejik liderlik algılamalarının çalışanların motivasyonları üzerinde negatif yönlü bir etkisi vardır.

Veri Toplama Araçları ve Güvenilirlik Analizi

Bu araştırma için veri toplama yöntemi olarak bir anket formu hazırlanmış ve söz konusu anket üç kısımdan oluşmuştur. Anketin; ilk kısmında, katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin verilere, ikinci kısmında, Pisapia (2009) tarafından geliştirilen, Çoban (2016) tarafından Türkçeye çevrilen ve 35 ifadeden oluşan “stratejik liderlik” ölçeğine, üçüncü kısımda ise, Yılmaz (2011) tarafından geliştirilen ve stratejik liderlik algılamalarına uyarlanan ve 29 ifadeden oluşan “motivasyon” ölçeğine yer verilmiştir. Anket formunda Ölçek 1: Kesinlikle Katılmıyorum ile 5: Kesinlikle Katılıyorum şeklinde 5’li likert tipi ölçek kullanılmıştır.

Güvenilirlik Analizi

Tablo 2: Ölçeklerin Güvenilirlik Katsayılarına İlişkin Analiz Sonuçları

Ölçek	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha Değerleri
Stratejik Liderlik	35	0,87
Motivasyon	29	0,91

Tablo 2’de yer alan güvenilirlik analizi sonuçları, anketin genel güvenilirliğinin yüksek ve kesinlikle kabul edilebilir sınırlar içinde olduğunu göstermektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN BULGULAR

Araştırma sonucunda elde edilen veriler SPSS 22 programında değerlendirilmiştir. Demografik özelliklere ilişkin veriler, frekans analizi ve yüzdesel değerler ile açıklanmıştır. Ölçekler için Cronbach’s Alfa güvenilirlik analizi yapılmıştır. Hipotezlerin testi için korelasyon ve regresyon analizi yapılmıştır. Ayrıca hem stratejik liderlik algılamalarında hem de cinsiyetin motivasyon üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik t testi analizi yapılmıştır.

Araştırmaya 123 kadın ve 55 erkek katılmıştır, bunların %36’sı evli, %64’ü bekârdır. Katılımcıların çoğunluğu 18-25 arasında olup genç bir nüfus yapısına sahiptir. Bu durum AVM’de çalışan personelin genç ve dinamik bir yapıya sahip olduğunun bir göstergesidir. Katılımcıların %32’si lise, % 61’i ön lisans, % 7’si ise lisans mezunudur.

Tablo 3: Demografik Verilere İlişkin Bulgular

<i>Cinsiyet</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>
Bayan	123	69	<i>Eğitim Düzeyi</i>		
Erkek	55	31	Okuryazar	--	--
Toplam	178	% 100	İlköğretim	-	-
<i>Yaş</i>			Lise	57	32
18-25	92	52	Önlisans	109	61
26-30	55	31	Lisans	12	7
31-35	23	13	Toplam	178	% 100
36-45	8	4			
Toplam	178	% 100			
<i>Medeni Durum</i>					
Evli	64	36			
Bekar	114	64			
Toplam	178	% 100			

Tablo 4: Stratejik Liderlik Algılamasına İlişkin Bulgular

<i>İfadeler</i>	<i>1</i> (%)	<i>2</i> (%)	<i>3</i> (%)	<i>4</i> (%)	<i>5</i> (%)	<i>ORT.</i>	<i>SS.</i>
Stratejik Liderlik (Genel Oranlar)	5	7	18	55	15	4,1	1,384

Tablo 4'e bakıldığında stratejik liderlik algılamalarına ilişkin ortalama değer 4,1 standart sapma s.s. = 1,38 olarak bulunmuştur. Ve ankete katılan çalışanlar, stratejik liderlik algılamaları ile ilgili önermelere genel olarak olumlu cevap vermişlerdir. Bu durum; katılımcıların büyük bir bölümü (%70), işletmelerinde stratejik liderlik uygulamaları ve buna yönelik algılamaların olumlu olduğunu göstermektedir.

Tablo 5: Motivasyona İlişkin Bulgular

<i>İfadeler</i>	<i>1</i> (%)	<i>2</i> (%)	<i>3</i> (%)	<i>4</i> (%)	<i>5</i> (%)	<i>ORT.</i>	<i>SS.</i>
Motivasyon	5	13	7	63	12	4,2	1,389

Çalışanlar, örgütlerde kendilerine yönelik olarak ortaya çıkan olumlu değişim ve gelişmeler (ekonomik ve sosyal) sonucundaki kazanımlarının, motivasyonları üzerinde büyük bir etkisi (%75) olduğunu söylemek mümkündür.

Kadın ve erkek çalışanların stratejik liderlik algılamalarının karşılaştırılması için yapılan t testi sonucunda; erkek çalışanların stratejik liderlik algılamasının ($\bar{x}$:13,822) kadın çalışanlardan ($\bar{x}$:12,507) yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 6: Stratejik Liderlik Algılamalarında Cinsiyetin Etkisini Belirlemeye Yönelik T Testi Analizi

<i>Cinsiyet</i>	<i>N</i>	<i>X</i>	<i>SS</i>	<i>t</i>	<i>P</i>
Kadın	123	12,507	2,117	2,353	0,107
Erkek	55	13,822	2,965		

* Anlam düzeyi $p < 0,05$ **Tablo 7: Cinsiyetin Motivasyon Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik T Testi Analizi**

<i>Cinsiyet</i>	<i>N</i>	<i>X</i>	<i>SS</i>	<i>t</i>	<i>P</i>
Kadın	123	10,729	2,638	1,512	0,850
Erkek	55	11,042	2,577		

* Anlam düzeyi $p < 0,05$

Cinsiyetin iş motivasyon üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan t testi sonucunda; erkek çalışanlar ile ($\bar{x}$: 11,042) kadın çalışanlar arasında ($\bar{x}$:10,729) anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür.

Tablo 8: Stratejik Liderlik Algılamaları ve Motivasyon Arasındaki Korelasyon Değerleri

<i>Değişkenler</i>	<i>X</i>	<i>ss.</i>	<i>r</i>
1- Stratejik Liderlik Algılamaları	4,128	1,384	
2- Motivasyon	4,241	1,389	0,765**

** Anlamlılık Düzeyi $p < 0,01$

Değişkenler arası ilişkilerin yönü ve derecesini belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, stratejik liderlik algılamaları ile motivasyon arasında yüksek seviyede, anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki ($r=0.765$, $p>0.01$) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 9: Stratejik Liderlik Algılamalarının Motivasyon Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Regresyon Analizi

<i>Bağımlı Değişken: Stratejik Liderlik Algısı</i>						
<i>Bağımsız Değişken</i>	<i>R²</i>	<i>Düzeltilmiş R²</i>	<i>Tahminin Standart Hatası</i>	<i>t</i>	<i>F</i>	<i>Anlam Düzeyi</i>
Motivasyon	,372	,344	13,787	22,123	109,537	,006

Stratejik liderlik algılamalarının motivasyon üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan basit regresyon analizi sonucunda; ($R^2=0,372$; $F=109,537$; $p<0.01$) R^2 değeri 0,372 olarak

bulunmuştur. Bu durum Çalışanların stratejik liderlik algılamalarının motivasyonları üzerinde % 37 olumlu etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla araştırmanın birinci hipotezi “*H1: Stratejik liderlik algılamalarının çalışanların motivasyonları üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır.*” kabul edilmiştir.

SONUÇ

Strateji kavramı son yıllarda tüm toplumlarda sıkça söz edilen bir kavramdır. Strateji bireysel, kurumsal ve organizasyon yapılanmasında hayatta kalmanın, varlığı devam ettirmenin, büyümenin ve gelişmenin en önemli gereklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Strateji geleceği ilgilendirmektedir. Bugünü de kapsayan yarınları konu edinmektedir. Stratejik liderlik, çağdaş yönetim dünyasında yadsınamaz bir olgu olarak gündem oluşturmaya başlamıştır. Günümüzde, stratejik liderler tarafından yönetilen örgütlerin, amaçlarına daha kolaylıkla ulaşabilecekleri kabul görmektedir. Bu tarz yönetim uygulamaları sergileyen liderlerin, örgüt içi ve örgüt dışı çevre ile sürdürebilir ilişkiler içinde olmaları örgütsel başarının temel kaynağı olarak algılanmaktadır (Hughes,2005).

Motivasyon, örgüt kültürüne bağlılıktan personel güçlendirmeye, iş tatmininden kendini geliştirmeye kadar tüm personel açısından önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Stratejik liderlik ise, stratejik yönetimin uygulanmalarının rotasını belirleyen, alacağı kararlar ile örgütün başarı veya başarısızlığında doğrudan sorumluluğu bulunan günümüz yöneticilerini ifade etmektedir. Bu nedenle, örgütsel açıdan çok önemli olan bu iki kavramın etkisinin araştırma konusu yapılması literatür açısından önem teşkil etmektedir.

Araştırma amacı doğrultusunda oluşturulan hipotezlerden Birinci Hipotez (H1) yapılan korelasyon ve regresyon analizi sonucunda kabul edilmiştir.

Çalışmada yapılan analizler sonucunda, AVM’deki stratejik liderlerin çalışanlara karşı dürüst davranması, doğru işleri yapması konusunda destek olması, çalışanların görüşlerine ve özel hayatlarına saygı duyması, örgütün ilkelerine dayalı olarak ortaya konan kararlara bağlı olması, çalışanların görevlerini tam zamanında tamamlamalarını ve zamanı etkin bir şekilde kullanmasını sağlayabilecektir. Alışveriş Merkezlerinde (AVM) çalışan personelin stratejik liderlerin uygulamalarını algılamaları ve motivasyonlarına etkileri, pozitif %37 olarak tespit edilmiş olup, bu durum çalışanların işyerlerindeki moral motivasyonları açısından stratejik liderin önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, yapılan bu çalışma ile araştırmaya konu olan stratejik liderlik algısının AVM’lerde çalışan personelin motivasyonu üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu tespit etmek için teorik olarak elde edilen bilgilerle analiz sonucunda elde edilen veriler, araştırmamızın temel hipotezini destekler nitelikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Değişen çevre koşullarına uyum sağlamak örgütün sahip olduğu lidere bağlıdır. Lider ne kadar iyi donanımlara sahip olursa, ne kadar iyi stratejiler belirlerse örgüt için o kadar iyi sonuçlar doğurur. Gelecekte var olabilmek için verilen mücadelenin yaşamsal önem taşıyan en kıymetli adımı, pazarın ve sektörün geleceğini önceden görebilmektir. Değişim o kadar hızlıdır

ki teknolojik gelişmeleri, demografik özelliklerdeki farklılaşmaları, yasal düzenlemeleri ve yaşam tarzlarına yansımalarını, yeni sosyolojik eğilimleri rakiplerinden daha önce anlayamayan liderlerin kontrolündeki işletmelerin gelecekte var olma şansları hemen hemen yoktur. Demografik değişim, küreselleşme ve sürdürülebilirlik konuları dünya liderlerinin desteğe ihtiyaç duydukları konulardan birkaçını oluşturmaktadır. Organizasyonların büyüyüp gelişebilmeleri, sürekli değişime ayak uydurabilen korkusuz liderlerle mümkündür (<http://www.haberturk.com>). Liderin sektörün geleceğini görmesi, önceden planlama, ulaşma ve pazardaki liderliği ele geçirme fırsatlarını beraberinde getirir. Önemli olan, gelecek gelmeden onu görebilmek, bu doğrultuda geleceği bugünlerden adım adım planlayarak hedefe kenetlenenektir.

KAYNAKÇA

- Adair, J., (2005). Etkili Takım Kurmak, (2. Baskı), (Çev.: Halime Gürbüz), Babıâli Kültür Yayıncılığı:56, Yönetim:7, Mapsan Matbaacılık, İstanbul.
- Altinkurt, Y. (2007). Eğitim Örgütlerinde Stratejik Liderlik ve Okul Müdürlerinin Stratejik Liderlik Uygulamaları, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, s.11
- Altinkurt, Y. (2007). Eğitim Örgütlerinde Stratejik Liderlik ve Okul Müdürlerinin Stratejik Liderlik Uygulamaları, Doktora Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Altyınış, M. (2018). Havayolu İşletmelerinde Motivasyonu Etkileyen Ücret Dışı Faktörlerin İş Tatminine Etkisi: Havayolu Sektöründe Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Besler, S. (2004). İşletmelerde Stratejik Liderlik, İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Çoban, Ö. (2016). Millî Eğitim Bakanlığı Merkez Teşkilatı Yöneticilerinin Örgütsel Değişimi Yönetme Yeterlilikleri ile Stratejik Liderlik Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çoban, Ö. (2016). Millî Eğitim Bakanlığı Merkez Teşkilatı Yöneticilerinin Örgütsel Değişimi Yönetme Yeterlilikleri ile Stratejik Liderlik Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Eren, E., (2003). Yönetim ve Organizasyon, 6. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık
- Hitt, M. A., Ireland, D. R., Hosisson, R.E. (1999). Strategic Management, 3rd Edition, South Western.
- <http://www.haberturk.com/ekonomi/haber/182610-Beyin-avciları-2-bin-Turku-takibe-aldi.aspx> 29.07.18
- Hughes, R., L. (2005). Becoming a Strategic Leader, Jossey-Bass Imprint, San Francisco, s. 17
- Jovanovic, G., & Bozilovic, S., (2017). "Motivation and policies of human resources management in the organization", Directory of Open Access Journals, Volume 72, Issue 1, (January 2017), p. 117-125.
- Kaplan, M. (2006). Motivasyon teorileri kapsamında uygulanan özendirme araçlarının performansına etkisi ve bir uygulama, Yüksek Lisans Tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü (SBE), Atılım Üniversitesi. Ankara.
- Keskin, A., (2000). Motivasyon ve Dikkatli Öğrenme Üzerine, İstanbul: Nobel Yayınları.
- Naktiyok, A. (2004). İç Girişimcilik, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 2004, s.158–159
- Nduka, O. (2016). Employee Motivation and Performance, Thesis, Centria University of Applied Sciences Business Management, Kokkola
- Paksoy, A. (2008). Kamu ve Özel Bankalarda Stratejik Liderlik Uygulamalarına İlişkin Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pisapia, J. (2009). The Strategic Leader: New Tactics for a Globalizing World, New York: Information Age.
- Steers M. Richard vd., (2004). "The Future of Work Motivation Theory", Academy of Management Review, Volume 29, Issue 3, p. 379-387.
- Taşdemir, B. (2017). Algılanan Stratejik Liderlik Davranışı Ve İş Tatmini İlişkisi: Örgütsel Bağlılığın Aracılık Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Thompson, A. A. & Strickland, III. (2001). Strategic Management: Concepts and Cases, 12th Edition, Boston: McGraw-Hill.
- Ülgen, H. ve Mirze, K. (2004). İşletmelerde Stratejik Yönetim, İstanbul: Literatür Yayıncılık
- Yüksel, O. (2000). İnsan kaynakları yönetimi, Ankara.

OSMANLI KADIN DERNEKLEŞMESİNE BİR ÖRNEK: “CEMİYET-İ HAYRİYE-İ NİSVANİYE” SELANİK-1908

Şirin Eker, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
ekersirin@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmada 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı ile oluşan liberal ortamda daha rahat hareket edebilme imkânına kavuşan kadınların Selanik'teki örgütlenmelerine bir örnek olan Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye'nin kuruluşu, amaçları ve faaliyetleri ele alınarak değerlendirilecektir. Osmanlı kadınının kamusal alana dâhil olma süreci uzun ve sancılı bir dönemden geçmiştir. Tanzimat ile başlayan bu süreç, 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı ile ivme kazanmıştır. Meşrutiyetle birlikte eşitlik ve özgürlük fikirlerinin daha gür bir sesle ifade edilmesi itici bir güç olmuştur. Bu ortamda daha rahat hareket eden kadınlar çeşitli amaçlara hizmet eden dernekler kurmuşlardır. Selanik'in edebi çevresinin ünlü simalarından ve Kadın dergisi yazarlarından Zekiye Hanım'ın başkanlığında Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye isimli bir cemiyet kurulmuştur. Aslında bu cemiyet sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlayışı ile kurulmuş olsa da kadınların eğitimiyle ilgili çalışmalara öncelik vererek Osmanlı kadınlığının yükseltilmesi için çalışmalarda bulunmuştur. Bu çalışmalar Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye ve diğer kadın cemiyetlerinin de katkılarıyla II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçişte olgunlaşarak meyvelerini vermeye başlamıştır. Artık Cumhuriyet ile birlikte kadınlar tartışmaların pasif objeleri olarak değil, görüş sahibi, yazar ve okuyucu olarak sahnedeki yerlerini daha da sağlamlaştırmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Cemiyet, Kadın, Selanik, Eğitim, Kadın Dergisi.

GİRİŞ

Osmanlı kadınının kamusal alana dâhil olma süreci uzun ve sancılı bir dönemden geçmiştir. Tanzimat ile başlayan bu süreç, 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle yeni bir aşamaya gelmiştir. II. Meşrutiyet, Osmanlı toplumu için yeni bir dönemin başlangıcı olurken kadın hareketine de ivme kazandırmıştır. Meşrutiyet ile birlikte eşitlik, özgürlük ve adalet fikirlerinin daha gür bir sesle ifade edilmesi kadınlar için itici bir güç olmuştur. Bu ortamda daha rahat hareket edebilme imkânına kavuşan kadınlar çeşitli amaçlara hizmet eden cemiyetler kurmuşlardır.

Öte yandan dönemin siyasi gücü İttihat ve Terakki yönetimi de sivil toplumun geniş bir kesimine ulaşabilmek için kadınların cemiyetler etrafında örgütlenmesini desteklemiş ve bu cemiyetleri kontrol etmeye çalışmıştır. Kadın cemiyetleri özellikle İstanbul ve Selanik gibi “İlan-ı Hürriyet” havasının yoğun olarak estiği şehirlerde varlık göstermişlerdir. Selanik'in özgür ve kozmopolit ortamı -ki dolayısıyla II. Meşrutiyet'in doğmasına sebep olan siyasi hareketin merkez üssü olması -buradaki kadınların örgütlenmeleri için uygun şartları hazırlamıştır. Hatta bir rivayete göre bazı genç Selanikli kadınlar hürriyetin ilanını sokaklarda çarşafalarını atarak kutlamışlardır (Alkan, Turan, Yücekök, 1998; Alkan, 2003). Ayrıca Selanik'teki İttihat ve Terakki kulübü de kadınların cemiyetler etrafında örgütlenmelerine yardımcı olmuştur (BOA, DH.MKT., 2698/45, 1908; Alkan vd. 1998). Böylesi bir ortamdan güç ve destek alan Selanikli kadınlar hiç vakit kaybetmeden cemiyet kurma faaliyetlerine başlamışlardır. Nitekim Hürriyet'in ilanından yaklaşık iki ay sonra Eylül ayında Selanik'in önemli edebi simalarından Zekiye Hanım'ın başkanlığında “Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye” kurulmuştur (Kadın, No.5, 1908; Zekiye, No.17, 1908). Böylece cemiyet II. Meşrutiyet döneminde Selanik'te kurulan ilk kadın örgütü olma özelliğini kazanmıştır. Bunun haklı gururunu taşıyan cemiyet üyeleri bu konuyla ilgili Selanik'te yayın hayatını sürdüren Kadın dergisinde bir yanlışlık yapıldığını tespit etmiş; *Şefkat-i Cemiyet-i Hayriyesi*'nin Selanik'te ilk kurulmuş cemiyet olarak gösterilmesine karşın bu hakkın *Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye*'ye ait olduğunu ve bu yanlışın düzeltilmesini istemişlerdir (Zekiye, No.17, 1908; Kadın, No.10, 1908). Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye'nin bir dikkat çekici özelliği de Selanik'te kendisinden önce aynı amaçlarla erkekler tarafından kurulmuş olan Cemiyet-i Hayriye ile benzer isme sahip olmasıdır. Bu husus muhtemelen Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye'nin bahsi geçen cemiyetin kadın versiyonunu temsil etmesinden kaynaklanmaktaydı (Van Os, 2018).

Kadın dergisi, “Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye”nin kuruluşunu “*Sevgili ve hürriyet-perest Selanik'imizin afak-ı mu'alla-yınisvanında vakit ve mütevâli bir servet-i nûrve şefkatle huyut-ı zıyasını saçan rahm-ü himayet güneşlerinin ta'addüdünü gördükçe; insan Osmanlığın, kemalat-ı insaniyyenin verdiği bir gurûr-ı meşru'-ı iftihar ile sermest-i mübahat oluyor. İşte o güneşlerden biri de zirde arz-ü tebşir eylediğimiz, Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye'dir.*” (Kadın, No.5, 1908) şeklinde halka ilan etmiştir. Cemiyet yayınladığı nizamnâmesinde kuruluş amacını; eğitime hizmet, bilginin yayılmasına gayret, muhtaçlara yardım ve teftiş hakkına sahip olduğu okulların durumunu araştırarak ellerinden geldiği kadarıyla eksiklerini tamamlamaya çalışmak olarak belirtmiştir. Yönetim ve çalışma usulleri ise şu şekilde düzenlenmiştir: Üyeler her hafta pazartesi günleri Yalılar 'da Karlı Arslan karşısında Merhum Telci Osman Efendi'nin haremî

Emine Hanım'ın evinde toplanacaktır. (Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye gibi eğitim amacı ile kurulmuş bir cemiyete evinin kapılarını açan Emine Hanım, kız çocuklarının eğitimi konusunda yardımseverlik anlayışından öte bir tutum sergilemiştir. Selanik'te Terakki Ticaret Mektebi İnas Kısmı ile Yalılar İnas Şubesi' nin inşasını üstlenmiş olup sonrasında da bu okullara maddi ve manevi destek vermeye devam etmiştir. Alkan, 2003). Üyelik şekli iki kısma ayrılmış olup biri aza-yı idare diğeri aza-yı fahriyedir. Aza-yı idare cemiyete üyelik aidatı ödemekle birlikte belli bir maaş da alacak ve herhangi bir mâni olmadığı sürece her toplantıda hazır bulunacaktır. Aza-yı fahriye ise mükellef olduğu aidatı vermekle birlikte kendisine verilen görevleri yerine getirmekle yükümlü kılınmıştır. İcraatlar kısmında ise cemiyet masrafları ve yapılacak yardımlar için piyangolar düzenleneceği belirtilmiştir. Cemiyet topladığı parayı güvenilir bir yerde saklayacak ve böylece okutmakla yükümlü olduğu kız öğrencilerin bütün ihtiyaçlarını karşılamaya çalışacaktır. Cemiyet üyeleri “*metin bir azim ve sebat, yorulmaz sa'y-i murane*” ile her türlü fedakârlığa hazır olduklarını söyleyerek, sermayelerini erkeklere yük ve zahmet vermeden kendi imkânlarıyla oluşturmaya çalışacaklarını da açık bir dille ifade etmişlerdir(Kadın, No.5, 1908).

Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye üyeleri kuruluş aşamasında cemiyetin desteklenip desteklenmeyeceği konusunda tereddütler yaşamışsalar da, cemiyete kısa süre içerisinde başta Selanik olmak üzere İstanbul ve Edirne gibi şehirlerden gelen yardım talepleri bu tereddüdü ortadan kaldırmıştır. Hatta cemiyete sadece yurt içinden değil yurtdışından da ilgi gösterilmiş; İngiltere Manchester'da yaşayan Osmanlı vatandaşlarından bazıları da fahri azalık görevinde bulunmak istediklerini bildirmişlerdir (Kadın, No.5, 1908). Zekiye Hanım da “*Lehü'lhamd gazeteler bizden kemal-i iftihar ile bahs ediyor, bizde kadınlığımızın tebcil edildiğini görmekten mütelevviz oluyoruz.*”(Zekiye, Kadın, No.17) sözleriyle bu ilgiden duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir. Cemiyet halkın yanı sıra basın hayatından özellikle de Kadın dergisinden büyük destek görmüştür. Zira Kadın dergisi cemiyetin her türlü çalışma ve faaliyetlerini sayfalarına taşıyarak, adeta cemiyetin yayın organı gibi görev yapmıştır. Derginin irtibat adresi doğrudan doğruya cemiyetin adresi olarak gösterilmiş ve cemiyetle ilgili her hususta dergiye müracaat edilebileceği söylenmiştir (Kadın, No.11, 1908). Aynı zamanda derginin yazarlarından bazıları da cemiyetin üyeleri olmuştur (Kadın dergisi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Denman, 2009).

Aslında bu cemiyet adından da anlaşıldığı üzere şefkat, merhamet ve muavenet anlayışı ile kurulmuş olsa da cemiyetin asıl gayesi kadınların eğitilmesi ve Osmanlı kadınlığının yükseltilmesi için çalışmak olmuştur. Cemiyet üyeleri kadınların eğitimi için çaba göstererek yeni neslin yaratılmasında kız çocuklarının eğitiminin ne denli önemli olduğunu vurgulamışlardır. Bu bilinçle hareket eden cemiyet kurulduktan hemen sonra Terakki Mektebiyle ortak faaliyetler düzenlemek için çalışmalarda bulunmuştur. Cemiyet, Terakki Mektebi Encümeni'ne başvurarak ihtiyaç sahibi beş kız öğrencinin eğitim masraflarını karşılamak istediğini bildirmiş ve bu istekleri kabul edilmiştir. Ayrıca kız okullarının denetlenmesi ve daha iyi hale getirilmesi hususunda da Terakki Mektebi Encümeni ile işbirliği yapılmıştır. Cemiyet başkanı Zekiye Hanım'ın kontrolünde sekiz cemiyet üyesinden dördü Selanik İnas diğeri dördü de Yalılar İnas şubelerini düzenli olarak teftiş ve kontrol etmeye başlamışlardır (Alkan, 2003). Böylece cemiyet Terakki Encümeni ile ortak girişimlerde

bulunarak kız çocuklarının iyi bir eğitim almasına ön ayak olmuştur. Gerçekten de bir kız öğrencinden alınan mektup bunu doğrular niteliktedir. Mektupta fakir ve kimsesiz kızların eğitimine destek olunduğu için cemiyete teşekkür edilmekte ve bu çabalarının devamı hususunda temennilerde bulunulmaktaydı (Kadın, No.6, 1908). Cemiyetin, Terakki Mektebi Encümeni ile işbirliği sadece bu çalışmalarla sınırlı kalmamıştır. Cemiyet, düzenlendiği sergi ve piyango çekilişleri için Terakki Mektebi'nin Yalılar Şubesini adres olarak göstermiş ve bütün Osmanlı hanımlarını sergiyi ziyaret etmeleri buraya davet etmiştir (Kadın, No.8, 1908). Bu bilgiler ışığında Selanik Terakki Mektebi Encümeni ile Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye arasında organik bir bağın kurulduğunu söyleyebiliriz.

Cemiyet başkanı Zekiye Hanım, Kadın dergisinde kaleme aldığı yazılarında kızların eğitimi konusunu sıkça gündeme taşımış ve her fırsatta dile getirmiştir. (Örnek yazılar için bkz: Kadın, No.10, 1908; Kadın, No. 18, 1909; Kadın, No.25, 1909). Hatta cemiyet yararına düzenlenen bir sergide kadınlara mahsus yaptığı konuşmasında “.... *Maksadımızın en birincisi mekteplere hizmet olduğu cihetle o sayede te'min edeceğimiz menfa'at kâmilen vatana aid bir mes'ele-i mühimedir. Evet, ale'l-umum evlad-ı zükûr ve inâsı hadd-i kemale isal edecek şübhesiz mekteplerdir, zincir-i cehl ü taassubu, maarifden başka hangi kuvvet kırabilir? Hatta o kavi ribka-i istibdatı hangi kuvvet mahvetti?*” (Kadın, No.10, 1908) diyerek eğitimin erkekler ve kadınlar için ne denli önemli olduğuna değinmiş ve cehaletle savaşmak için tek yolun eğitimden geçtiğini açıkça vurgulamıştır. Konuşmasının devamında ise dönemin kadın algısını sorgulayan ve kadınların yaşadıkları sorunlarından bahseden Zekiye Hanım en son II. Meşrutiyet'in sloganı “*yaşasın müsavat ve hürriyet*” diyerek konuşmasına son vermiştir. (Kadın, No.10, 1908)

Cemiyetin eğitim meselesiyle yakından ilgilendiğini ve bu konuda cemiyetten çeşitli beklentilerin olduğunu görmekteyiz. Zekiye Hanım'a ithafen yazılan bir yazıda Maarif Nezareti'nin kadınların eğitimi için gerekli hassasiyeti ve çabayı göstermediği eleştirilerek, özel gayretlerle ve Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye üyelerinin önderliğinde kız okullarının ıslahı için çalışmalar yapılmasının önemi vurgulanmıştır (Kadın, No.20, 1909).

Cemiyetin eğitim alanındaki faaliyetleri dönemin öne çıkan kadınları tarafından da desteklenmiştir. Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı ve önemli bir cemiyet kadını olan Emine Semiye Hanım bir inas mektebi yaptırarak bu okulun sorumluluğunu cemiyete vermiş ve onun bu girişimi büyük bir takdirle karşılanmıştır (Kadın, No.10, 1908). Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye'nin çalışmaları hanedan kadınlarının da dikkatini çekmiş olacak ki Sultan Abdülaziz'in kızı Nazıme Sultan kendisine herhangi bir müracaatta bulunulmaksızın yardım sever kişiliği ile cemiyete beş adet Osmanlı lirası bağışlamıştır (Kadın, No.8, 1908).

Cemiyet üyeleri yapacakları yardımlara daha fazla maddi destek sağlamak maksadıyla nizamnamesinde de yer aldığı üzere sergiler ve piyango çekilişleri düzenlemişlerdir (Kadın, No.5, 1908). Her fırsatta bu tür faaliyetlerde bulunacaklarını söyleyen cemiyet üyeleri böylece daha fazla “*Biçarenin imdadına, öksüzün sedasına, yoksulun ocağına koşmayı*” arzulamıştır. Düzenlenen sergilerde ve piyango çekilişlerinde gerek cemiyet üyeleri gerekse yardım sever kadınlar tarafından hazırlanan kadife duvar süsü, masa örtüsü, başörtüsü, şal, gömlek, bohça

gibi çeşitli el işlerinden oluşan eşyalar satılmıştır. Sergilere ve piyangolara yoğun bir katılım olmuş ve katılımcıların isimleri Kadın dergisinde yayınlanan listelerle halka duyurulmuştur (Örnek liste için bkz. Kadın, No.13, 1908; Kadın, No.8, 1908). Bu listeler incelendiğinde Mustafa Efendi haremi Hanımefendi, Mehmet Paşa haremi Hanımefendi, Madam Natan Namyaze, Mişon Avram Kovas gibi Müslim-Gayr-ı Müslim farketmeksizin hayırsever birçok kişinin çekilişe katıldığı; ancak organizasyonları düzenleyenler kadınlar olmasına rağmen listelere bakıldığında birçok kadının özellikle de Müslüman kadınlarının kendi isimleriyle değil de eşlerinin adlarıyla veya unvanlarıyla kaydedildiği görülmektedir. Bu noktada toplumda genel olarak kadınlara karşı baskıcı ve kapalı bir bakış açısının hala hâkim olduğu söylenebilir. Eşlerin mesleklerine ve unvanlarına bakıldığında ise bağışta bulunan kadınların orta ve üst sınıftan gelen kimseler olduğunu söylenebilir. Ayrıca listelerde yardım sever bazı kimselerin çekilişte kendilerine çıkan hediyeleri kabul etmeyerek tekrar cemiyete bağışladıkları görülmektedir. (Kadın, No.13, 1908; Kadın, No.14, 1909; Kadın, No.19, 1909).

Cemiyet her ne kadar bu tür faaliyetlerle bütçesini güçlendirmeye çalışsa da istediği ölçüde ekonomik desteği sağlayamamıştır. Bu durum cemiyetin karşılaştığı en büyük sorunlardan biri olmuştur. Maddi yetersizlikler yüzünden cemiyet inas mektepleri ile gerektiği ölçüde ilgilenememiştir. Kadın dergisi editörü Enis Avni de kadın cemiyetlerine yönelik kaleme aldığı “*Osmanlı Kadınları Cemiyat-ı Müteşekkilesi ve İki Noksan*” başlıklı yazısında bu konuya değinerek kadın cemiyetlerini kız çocuklarının eğitimiyle ilgili daha fazla gayret ve çaba göstermeye davet ederek, inas ve sanayi mekteplerinin açılmasını istemiştir. (Enis Avni, Kadın, No.17,1908). Bir eğitim gönüllüsü olan Zekiye Hanım bu yazıya kayıtsız kal(a)mayarak; Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye’nin esas maksadından asla vazgeçemediğini ancak maddi imkânsızlıklar yüzünden bu sorunların yaşandığını söylemiştir. İane toplanması işinin kadınlar tarafından yapılmasının zorluğuna ve halktaki taassup anlayışına dikkat çeken Zekiye Hanım, yeni bir okulun inşası için sadece kadınların iane toplamasının yeterli olmadığını, erkeklerden de yardım istenmesine gerek duyulduğuna ancak buna taassubun yani kadına karşı genel bakış açısının izin vermediğini belirtmiştir. (Zekiye, Kadın, No. 18, 1909). Ayrıca sorunlar sadece iane toplanması ya da yeni mekteplerin inşa edilmesiyle son bulmuyordu. Ülkenin genelinde kız çocuklarının okutulmamasına yönelik bir tavrın olması, Maarif Nezareti’nin inas eğitime yeterli desteği vermemesi ve iyi yetişmiş kadın öğretmenlerin eksikliği sorunların başında sıralanmıştır (Nakiye, Kadın, No.20, 1909; Zekiye Kadın, No.21, 1909).

Ancak tüm olumsuzluklara rağmen eğitime hizmet etmekten asla vazgeçemediklerini hangi şartlar altında olursa olsun çalışmalarına devam edeceklerini belirten Zekiye Hanım, Enis Avni’nin de eksikliğinden bahsettiği sanayi atölyesini kurmak için çalışmalar başlatmışlardır. Zekiye Hanım, bu atölyeyi kurabilmek için *Bir Pederin Hatası* isimli romanının gelirini buraya bağışlamış böylece sanayi atölyesinin kurulması için ilk adım atılmıştır. Kadın dergisinde bu girişim “*Makalemize ser-levha ittihaz ettiğimiz Bir Pederin Hatası namında der dest-i tab’ bulunan milli, kıymetdar bir romanın hâsılatı, bu müessese-i hayriyenin ilk ianesini teşkil edecektir. Selanik’te pek yakın bir zamanda muntazam bir sanayi atölyesi teşkil olunacak demektir.*”(Kadın, No. 29, 1909) ifadeleriyle halka ilan edilmiştir. Yazının devamında ise Avrupa’da kadınların çalıştığı sanayi atölyelerinin varlığına işaret edilerek Osmanlı kadının o

güne kadar böyle önemli müesseselerden mahrum kalmasının ne kadar üzücü olduğundan bahsedilmiştir. Ancak bu sanayi atölyesinin kurulmasıyla Osmanlı kadınları için yeni bir dönemin başlayacağı müjdelenmiştir (Kadın, No. 29, 1909).

Sanayi atölyesinin açılacağına müjdelenmesinden yaklaşık beş ay sonra atölye hizmet vermeye başlamıştır. Zekiye Hanım, atölyenin kuruluşunu “....bir ailede reisin vefatıyla bit-tabii sefalet-i müdhişe yüz gösteriyor. İçlerinde elinden iş gelir kimse yok ki istihsal-i maişet mümkün olsun, işte bu cihetler derpiş edilerek inâsınsahib-i sanat olması nazar-ı dikkate alınmış cemiyetimiz yani Cemiyet-i Hayriye-i Nisvâniye tarafından bir biçki dikiş imalathanesi küşad edilmiştir.” (Zekiye, Mehasin, No.10, 1909) sözleriyle duyurmuştur. Zekiye Hanım’ göre bu sayede birçok ihtiyaç sahibi kadına yardım eli uzatılacak, biçki-dikiş atölyelerinde istihdam edilen fakir ve kimsesiz kadınlar bir yandan meslek öğrenirken bir yandan da geçimlerini sağlamayı başaracaktır. Bu yüzden böyle müesseselerin sadece Selanik’le sınırlı kalmamasının gerektiğini ifade eden Zekiye Hanım, kimsesizlere ve fakirlere yardım etmenin en kutsal insanlık vazifesi olduğunu, lakin çalışacak güçte ve durumda olan kadınlara yardım etmenin ise onları tembelliğe ve hazıra alıştırmaya iteceği düşüncesindedir. Ayrıca kadınların çalışmasındaki tek neden zaruretten doğan ihtiyaçlardan olmamalı, kadınlar çalışma hayatına dâhil olmalı ve ev ekonomisine katkıda bulunmalıydı. Kadınlar çalışma yaşamında varlık göstermeye gayret ettikçe bu teşebbüsler ayakta kalacak ve böylece ihtiyaç sahibi birçok kadın sefaletten kurtarılmış olacaktı (Zekiye Mehasin, No.10, 1909).

Cemiyet, biçki ve dikiş atölyesi sayesinde birçok kadına yardım eli uzatırken bir yanda da toplumsal dayanışma faaliyetlerinde de aktif görevlerde bulunmuştur. Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi ve Rum Cemiyet-i Nisaiyesi’nin de içinde bulunduğu bir yardım kampanyasına katılarak Selanik’teki belediye hastanesinde yatan fakir hastalar için yatak ve çamaşır takımı üretiminde bulunmuştur. Rumeli Gazetesi, Müslim ve Gayrimüslim kadınlarının bu ortak girişimini büyük bir yardımseverlik örneği olarak değerlendirmiş ve bu birlikteliği Osmanlılık adına takdire şayan hareket olarak görmüştür (Rumeli, 1911).

Gerek Osmanlı kadınlığının yükseltilmesi gerekse toplumsal dayanışma için büyük bir özveri ile çalışan cemiyetin faaliyetleri dönemin siyasi koşullarından etkilenerek değişiklikler göstermiştir. Savaş yıllarında Osmanlı Devleti’nin büyük yenilgiler alması orduyu ve askeri güç durumda bırakmıştır. Bu sebeple cemiyet, ordunun ve askerlerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bölge hastanelerine yatak, giysi, çamaşır, atlet vb. giyinme malzemeleri göndermekten de geri durmamıştır (Van Os, 2018).

Ancak bu savaş yıllarında özellikle Balkan Savaşları’nın yarattığı olumsuz koşullar Selanik’teki kadın cemiyetlerinin varlığını etkilemiş ve bu yüzden pek çoğu uzun ömürlü olamamıştır. Selanik’in işgal edilmesi ve akabinde elden çıkması bir kargaşa ortamı yaratarak şehir üzerinde belirsizliğe neden olmuştur. Bu belirsizlik ortamı Cemiyet-i Hayriye-i Nisvâniye’nin varlığını olumsuz olarak etkilemiştir. Bu süreçte cemiyetin varlığı takip edilememekle birlikte ne zamana kadar devam ettiğine dair kesin ve net bir bilgi mevcut değildir. Fakat kuvvetle muhtemeldir ki cemiyetin faaliyetleri Selanik’in işgali sırasında ya da hemen sonrasında durmak ya da durdurulmak zorunda kalmıştır.

Sonuç olarak; II. Meşrutiyet'in yarattığı özgürlükçü ortamda Selanik merkezli kurulan Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye özellikle kız çocuklarının eğitimi ve Osmanlı kadınlığının yükseltilmesi için faaliyetlerde bulunmuştur. Cemiyet, yeni inas mektepleri açmayı, var olan inas mekteplerinin eksikliklerini tamamlamayı ve ihtiyaç sahibi kız öğrencilere yardım yapmayı hedeflemiştir. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde maddi sıkıntılarla birlikte kadınlara karşı toplumsal taassup gibi sorunlarla karşılaşılrsa da cemiyet üyeleri bu problemler karşısında pes etmemiş ve pek çok önemli işe imza atmışlardır. Birçok kız çocuğunun eğitim masrafları karşılanmış, bazı kız okullarının denetimi yapılmış ve kimsesiz kadınlara meslek öğretmeyi ve öğrendikleri meslekleri uygulayacakları bir biçki-dikiş atölyesi açmayı başarmışlardır. Cemiyetin faaliyetleri bu şekilde devam ederken, Balkan Savaşı'nın yarattığı zor şartlar cemiyetin çalışmalarını ve varlığını olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak cemiyet yaptığı işler ve ileri sürdüğü fikirler bakımından başta Selanikli kadınlar olmak üzere tüm Osmanlı kadınlarının toplumsal hayatta var olmaları adına önemli merhale olmuştur.

KAYNAKÇA

- BOA, DH.MKT., 2698/45, 5 Kanunuevvel 1324/18 Aralık 1908.
- “Aynen Mektup”, *Kadın*, No.6, 17 Teşrinisani 1324/30 Kasım 1908, s.14.
- ALKAN, Mehmet Ö., (2003) *İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Selanik’ten İstanbul’a Terakki Vakfı ve Terakki Okulları*, 1877-2000, Terakki Vakfı Yayınları, İstanbul, s.76, 77, 102.
- Alkan Mehmet. Ö., İ. Turan, A. Yücekök, (1998) *Tanzimat’tan Günümüze İstanbul’da Sivil Toplum Kuruluşları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.108.
- “Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye İlanı”, *Kadın*, No.8, 1 Kanunuevvel 1324/14 Aralık 1908, s.5
- “Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye ve Sergide Zekiye Hanım Efendi’nin Nutku”, *Kadın*, No.10, 15 Kanunuevvel 1324/28 Aralık 1908, s.14.
- “Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye”, *Kadın*, No.5, 10 Teşrinisani 1324/23 Kasım 1908, s.14.
- “Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye”, *Kadın*, No.13, 5 Kanunuevvel 1324/18 Aralık 1908, s.15-16.
- Denman Kılıç, Fatma, (2009) *İkinci Meşrutiyet Döneminde Bir Jön Türk Dergisi: Kadın*, Libra Yayıncılık, İstanbul.
- Enis Avni, “Osmanlı Kadınları Cemiyat-ı Müteşekkilesi ve İki Noksan” *Kadın*, No.17, 2 Şubat 1324/15 Şubat 1909, s.2-5.
- İlan, *Kadın*, No.19, 16 Şubat 1324/1 Mart 1909, s.7.
- “Makale-i Mahsus: Kadınlık Âleminde 4: Büyük Bir Osmanlı Kadını ve Pederin Hatası”, *Kadın*, No. 29, 18 Mayıs 1325/31 Mayıs 1909, s.14-15.
- “Müessir-i Hamiyet”, *Kadın*, No.14, 12 Kanunusani 1324/25 Ocak 1909, s.12-13.
- “Nazıme Sultan ve Selanik Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi”, *Kadın*, No.8, 1 Kanunuevvel 1324/14 Aralık 1908, s.6-7.
- Nakiye , “O İki Noksan Münasebetiyle; Zekiye Hanım Efendi’ye”, *Kadın*, No.20, 23 Şubat 1324/8 Mart 1909, s.6-7.
- OS,NicolinaAnnaNorberta Maria van, , “*Feminism, PhilanthropyAndPatriotism : Female Associational Life İn TheOttomanEmpire*” Leiden University Institute for Area Studies (LIAS), Faculty of Humanities, LeidenUniversity, son erişim tarihi: 14.05.2018.
- “Tebşir”, *Kadın*, No.11, 22 Kanunuevvel 1324/ 4 Ocak 1909, s.15.
- Zekiye, “İzah-ı Meram: Darü’l- mu’allimat’danNakiye Hanım’a”, *Kadın*, No.21, 2 Mart 1325/ 15 Mart 1909, s.5.
- Zekiye, “İki İhtiyac-ı Mübhem: Muazzez Muhatabımız Enis Avni Bey Oğlumuz” *Kadın*, No.18, 9 Şubat 1324/ 22 Şubat 1909, s.6-7.
- Zekiye, “Şayan-ı Takdir Bir Gayret-i Milliye”, *Kadın*, No.25, 30 Mart 1325/12 Nisan 1909,s.5-6.
- Zekiye, “İtiyad-ı Muzırır”, *Mehasin*, No.10, Eylül 1325/ Eylül-Ekim 1909, s.724.
- Zekiye, “Beyan-ı Hakikat”, *Kadın*, No.17, 2 Şubat 1327/15 Şubat 1908, s.7.

SÜRGÜNDEN VATANA: ŞEHZÂDELERE UYGULANAN SÜRGÜN YASAĞININ KALDIRILMASI VE SONRASINDA YAŞANANLAR

Dr. Cahide Sınmaz Sönmez, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
cahides@yahoo.com

ÖZET

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'yle işgale uğrayan Anadolu toprakları, 4 yıllık bir mücadelenin ardından bağımsızlığına kavuşmuş ve Milli Mücadele dönemi sonunda milli nitelikli yeni Türk Devleti kurulmuştur. 29 Ekim 1923 tarihinde cumhuriyet rejiminin kabulüyle birlikte, yeni rejim için büyük bir tehdit olarak görülen Osmanlı Hanedanı'nın tüm üyeleri 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen "*Hilafetin İlgasına ve Hanedan-ı Osmani'nin Türkiye Cumhuriyeti Memâliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun*" çerçevesinde süresiz olarak sürgüne gönderilerek, Türk vatandaşlığından çıkarılmışlardır. Bu sürgün dönemi kadınlar için 28 yıl sürerken, erkekler ise ancak 50 yılın sonunda sürgün hayatından kurtulmuşlardır. 16 Haziran 1952 tarihinde Hanedana mensup kadınlar ve bu kadınlardan doğan çocuklar ülkeye dönüş ve vatandaşlık alma hakkı kazanırken, erkekler, yani şehzâdeler ise 15 Mayıs 1974 tarihli genel af yasası kapsamında bu hakkı elde etmişlerdir. Bu yasa çerçevesinde vatana dönebilme hakkına sahip olacak şehzâde sayısı 23'tür. Bu kişilerden 10'u sürgünden önce İstanbul'da, 13'ü ise sürgün sonrasında yurt dışında doğmuşlardır. Sürgünden önce doğan şehzâdelerden tespitlerimize göre ancak 5'i vatandaş olma hakkını kullanmış ve sadece Mehmed Nazım Efendi Türkiye'ye gelip yerleşmiştir. Sürgünden sonra doğan şehzâdelerden ise 9'u vatandaşlık almış ve 3'ü Türkiye'de yerleşmiştir. Bu çalışmada 50 yıl gibi uzun bir süre sürgün hayatı yaşayan şehzâdelerin ülkeye dönüş süreci öncelikle, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki tartışmalar zemininde ele alınacaktır. Sonrasında kanun kapsamına giren şehzâdelerin bu karara karşı gösterdikleri tepkiler ile Türkiye'ye geliş süreci ve sonrası, dönemin kaynaklarına dayalı olarak incelenerek, Osmanlı Hanedanı ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkinin normalleşme sürecinde en önemli adımlardan birisi olarak şehzâdelerin sürgün kararının kaldırılması, her yönüyle aktarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Osmanlı Hanedanı, Şehzâde, Genel Af.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasının ardından gerek laik bir devlet sisteminin benimsenmesi gerekse, eski rejimin yönetici ailesi olan, hanedan üyelerinin ülkedeki varlıklarının yeni rejim açısından yarattığı endişe sebebiyle, 3 Mart 1924 tarihinde “*Hilafetin İlgasına ve Hanedan-ı Osmanînin Türkiye Cumhuriyeti Memâliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun*” 431 sayılı kanun kabul edilmiş ve Halifeliğin kaldırılmasının yanı sıra Osmanlı Hanedanına mensup tüm aile fertleri süresiz olarak sürgün edilmiştir (Düstur, s. 668-669). Ailenin sürgündeki hayatı kadınlar için 28 sene, şehzâdeler için ise 50 yıl devam etmiştir. Fakat bu süre zarfında kimi zaman istisnai uygulamalar (Sınmaz Sönmez, 2014; Sınmaz Sönmez, 2017) gerçekleşse de aileye mensup kadınlar ve bu kadınlardan doğan çocukların ülkeye dönüşü 16 Haziran 1952 tarihinde gerçekleşmiş ve bu kapsamda 28 yıl süren sürgün hayatı kanuna dâhil olanlar için sona ermiştir (Sınmaz Sönmez, 2016, s. 51-158). Ancak şehzâdelerin ülkeye dönüşüne izin verilmesi hükümetler tarafından tehlikeli görüldüğünden bu yasak daha uzun süre devam etmiş ve nihayet 14 Mayıs 1974 tarihli genel af yasasının 8. maddesi, şehzâdelere uygulanan ülkeye giriş ve vatandaş olma yasağının kaldırılmasını sağlamıştır.

Osmanlı Hanedanı'na mensup erkeklerin ülkeye dönüşüne izin verilmesi meselesi siyasiler tarafından zaman zaman dile getirilmiş, hatta Demokrat Parti Antalya Milletvekili Burhaneddin Onat ile Demokrat Parti Bursa Milletvekili Haluk Şaman tarafından 14 Mayıs 1958 tarihinde meclise bu konuda bir kanun teklifi sunulmuş (TBMMTD, s. 122; Cumhuriyet, 15 Mayıs 1958) ise de bir sonuç elde edilememiştir.

Ancak, bu süreçte hanedana mensup erkeklerin Türkiye dönme umutları yok olmamış, her fırsatta bu arzularını gerçekleştirmek için dönemin hükümetlerinden istekte bulunmuşlardır. Nitekim Halife Abdülmecid Efendi'nin oğlu ve Sultan Vahideddin'in damadı Ömer Faruk Efendi, 19 Ağustos 1964 tarihinde Başbakanlığa yazdığı dilekçede, hasta ve malûl durumda olduğunu vurgulayarak, Türkiye'ye dönmek arzusuyla yaptığı başvurulardan bir sonuç alamadığını belirtmiş ve hükümetten bu talebinin gerçekleşmesi için durumun meclise aksettirilmesini istemiştir (BCA, 1964; Bardakçı, 2011, s. 299). Benzer nitelikte bir başka dilekçe de Sultan V. Murad soyundan gelen Şehzâde Ali Vâsıb Efendi'ye aittir. Ali Vâsıb Efendi, 20 Ekim 1966 tarihinde TBMM Başkanlığı'na gönderdiği dilekçede, 9 Ağustos 1966 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe giren genel af yasasıyla geçmişe bir sünger çekilerek yeni bir başlangıç yapılması anlayışından hareketle, şehzâdelerin de ülkeye dönüşünün sağlanması isteğini dile getirmiştir. Vâsıb Efendi, kendilerinin de Türkiye'deki Türk vatandaşları kadar Türk olduklarını ve eğer Atatürk hayatta olsaydı bu yasağın kaldırılmasında bir mahzur duymayacağına inandıklarını aktarmıştır (Vâsıb Efendi, 2012, s. 456-457; Osmanlı Hanedanı Yurda..., 2014, s. 59-60).

Geçen süre zarfında şehzâdeler vatana kavuşma umutlarını hiç kaybetmemişler ve bu yoldaki isteklerini gerek kamuoyunda tanınan kişiler, gerekse hükümete gönderdikleri dilekçeler vasıtasıyla dile getirmişlerdir. Nihayetinde konu, 1973 milletvekili genel seçimleri sürecinde, seçime giren partilerin ortak vaadi olan genel af yasası kapsamında yeniden gündeme gelmiş ve kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştır.

ŞEHZÂDELERE UYGULANAN YASAĞIN KALDIRILMASI, 15 MAYIS 1974 TARİHLİ GENEL AF YASASI'NIN 8. MADDESİNİN KABULÜ

14 Ekim 1973 tarihinde yapılan milletvekilleri genel seçimleri sonrasında Cumhuriyet Halk Partisi % 33.3, Adalet Partisi % 29.8, Demokratik Parti % 11.9 ve Milli Selamet Partisi % 11.8 oy oranlarıyla Meclise girmeyi başarmışlardır. Hiçbir partinin tek başına iktidar olamadığı bu seçim sonucunda 26 Ocak 1974 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi-Milli Selamet Partisi koalisyonu kurulmuş, I. Ecevit Hükümeti olarak adlandırılan bu koalisyon 17 Kasım 1974 tarihine kadar devam etmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi-Milli Selamet Partisi Hükümeti'nin kurulmasıyla beraber çeşitli partilerden milletvekilleri farklı içerikteki genel af tekliflerini meclise sunmuşlar ve ilgili teklifler Adalet Komisyonu tarafından birleştirilerek, “*Cumhuriyetin 50 nci Yılı Nedeniyle Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun Tasarısı*” adıyla 27 Mart 1974 tarihinde Meclis Genel Kurulu’nda görüşülmeye başlanmıştır. Şehzâdelere uygulanan yasağın kaldırılması konusunun genel af yasasına dâhil edilmesi süreci ise Demokratik Parti milletvekilleri M. Kubilay İmer, Yasin Bozkurt, Cevat Önder ve Rasim Cinisli’nin hazırladığı genel af kanunu teklifi çerçevesinde gerçekleşmiştir (MMTD, s. 348; Görüşme, 2015). Adı geçen milletvekillerinin, 1952 senesinde Osmanlı Hanedanı’na mensup kadınlar hakkında kaldırılan yasakların ve temin olunan hakların, erkekler için de aynen tatbikini sağlayacak bir hukukî değişikliğin zarurî olduğu gerekçesiyle hazırladıkları metin (MMTD, s. 253-407), Adalet Komisyonu’nda yapılan oylama sonucunda, Cumhuriyet Halk Parti’li 11 üyenin aleyhte oyuna karşı Milli Selamet Partisi, Adalet Parti ve Demokratik Parti’li 13 üyenin onayı doğrultusunda “*Cumhuriyetin 50 nci Yılı Nedeniyle Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun Tasarısı*”nın 8. maddesi olarak kabul edilmiştir (Cumhuriyet; 15 Mart 1974; Hürriyet, 15 Mart 1974; Milliyet, 15 Mart 1974).

27 Mart 1974 tarihinde Meclis Genel Kurulunda görüşülmeye başlanan tasarının konumuz açısından bizi ilgilendiren 8. maddesi üzerindeki tartışmalar teklif sahiplerinden Demokratik Parti Konya Milletvekili Kubilay İmer’in konuşmasıyla başlamıştır. Yaptığı konuşmada İmer, tarihin devamlılığından bahsederek, kendi ifadesiyle, 50 yıldır ağızlarından Türkiye Cumhuriyeti’ne dair tek kötü söz çıkmamış olan bu ailenin üyelerinin dönüşüne imkân sağlanmasının bir zorunluluk olduğunu ifade etmiştir. Cumhuriyet Halk Parti’li milletvekillerinin komünizmle mücadele kapsamında, Türk Ceza Kanunu’nun 141. ve 142. maddelerinden hüküm giymiş olan kişilerin affını istemeleri karşısında, haklarında sadece bir tedbir kararı bulunan ve hiçbir suçtan ceza almamış olan Osmanlı Hanedanı mensubu erkeklerin tasarı dışında bırakılmak istenmesini eleştiren İmer’e göre bu iki durum birbiriyle bağdaştırılamayacak niteliktedir (MMTD, s. 397). Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti’nde bir hükümdarlığa ve Cumhuriyet dışındaki bir idareye dönüşe imkân olmadığını, Anayasa’nın Türkiye Devleti’nin Cumhuriyetle idare olunacağına dair 2. madde hükmünün, değiştirilmesinin teklif dahi edilemeyeceğini belirten İmer bu sebeple, “*şimdi Osmanlı hanedanının gelişi, dolayısıyla, sözde hassasiyet ve celâdet göstermek isteyenlerin samimiyetlerinden bahsedilemeyeceğini*” de sözlerine eklemiştir (MMTD, s. 397).

İlgili madde üzerinde yapılan tartışmalar 9 Nisan 1974 tarihli oturumda da devam etmiş, Demokratik Parti Grubu adına Erzurum Milletvekili Rasim Cinisli; “...8nci madde ile huzuruza gelen Osmanlıların yurda dönmesi talebini, önce hukukun objektifinden bakarak, sonra da Türk siyasî tarihinin çağlara sığmayan devamlılığının bir icâbı olarak değerlendirip, yüce takdirlerinize sunmak istiyorum... (MMTD, s. 19)” sözleriyle adı geçen teklifin bir cezayı affetmekten ziyade artık geçerliliği kalmamış olan bir olağanüstü kanunun değiştirilmesi olarak algılanması gerektiğini savunmuştur. Aslında meclisin genelinde şehzâdelerin ülkeye dönüşünün, 16 Haziran 1952 tarihli kanun gibi, özel bir kanun vasıtasıyla yapılması gerektiği düşüncesi hâkimdi. Ancak, Cinisli konunun bu kanun içerisine alınmasının Cumhuriyetin 50. yılının kutlamalarına daha fazla anlam katacağına olan inancını yinelemiş ve maddenin olduğu şekliyle çıkarılması gerektiğinin üzerinde durmuştur (MMTD, s. 19-21). Yurt dışında yaşamını sürdüren hanedana mensup erkek üyelerden hayatta olan Nazım Efendi’nin bir torba ile vatan toprağı isteyip, mezara vatan toprağı ile beraber girmek istediğini; bir diğer hanedan üyesinin ise Paris’te mezar bekçiliği yaptığını aktaran Cinisli, 431 sayılı kanunun artık görevini tamamlamış olduğunu, bu kararın yalnızca on beş, yirmi kişinin kişisel hakkını değil tarihi bir düğümü de çözeceğini söyleyerek, Demokratik Parti sıralarından yükselen alkışlar eşliğinde konuşmasını tamamlamıştır (MMTD, s. 19-21). Yasa tasarısı, Millet Meclisi’nde kabul edildikten sonra Cumhuriyet Senatosu’na gönderilmiş, ancak senatonun Anayasa ve Adalet Komisyonları 8. maddeyi tasarı metninden çıkartmıştır. Basında yakından takip edilen görüşmelerde komisyonların maddeyi af tasarısı dışında bırakmış olmaları eleştirilmiş, birkaç kişi olduğu belirtilen şehzâdelerin 50 sene sonra vatanlarına dönme hakkından mahrum bırakılmalarının çok da doğru bir yaklaşım olmadığı belirtilmiştir (Hürriyet, 19, 20 Nisan 1974; Milliyet, 4 Mayıs 1974).

Nitekim Milli Selamet Parti’si İstanbul Senatörü Ali Oğuz, Cumhuriyet Halk Partisi Malatya Senatörü Hamdi Özer, Demokratik Parti Kayseri Senatörü Hüsnü Dikeçligil ve Demokratik Parti Trabzon Senatörü Ömer Lütfi Hocaoglu, Anayasa ve Adalet Komisyonu’na metinden çıkarılan 8. madde metninin tasarı metnine aynen ithalini isteyen önergelerini senatoya sunmuşlardır (CSTD, s. 493). Hocaoglu, benzer tedbirlerin farklı ülkelerde de alındığını, ancak bu tedbirlerin hiç birisinin bu derece uzun süreli olmadığını belirtmiş, 150’liklerin bizzat Atatürk tarafından, Atatürk’ün direktifi ile affedildiklerine vurgu yaparak, Cumhuriyet tarihinde de bu gibi siyasî tedbirlerin ortadan kaldırıldığının örnekleri olduğunu ifade etmiştir. 1952’de hanedana mensup kadınlara tanınan hakların erkek üyelere de verilmesini, 50 yılı geride bırakmış olan Cumhuriyeti üç beş kişinin yıkacağına inanılmasının kendilerini ve cumhuriyeti inkâr etmek olduğunu ve böyle bir uygulamanın hukukun temel prensiplerinden cezaların şahsiliğiyle bağdaşmayacağını sözlerine ekleyen Hocaoglu, Senato’dan maddenin kabulünü istemiştir (CSTD, s. 495-496).

Adalet Parti Sakarya Senatörü Mustafa Tıgılı’nın, bu uygulamanın aslında bir ceza olmadığını söylemesi üzerine; Hocaoglu, aynı fikri paylaştığını, Osmanlıların bir suçtan dolayı değil, siyasi bir tedbir amacıyla ülkeden çıkarıldıklarını belirtmiştir. Bu nedenle bu tedbiri gerektiren sebeplerin ortadan kalkmış olması ile kanunun devamına gerek olmadığını dile getirmiştir. Hocaoglu konuşmasının devamında, tarihte yer etmiş Osmanlı Hanedanı’na mensup kişilerin yeri geldiğinde kahramanlıklarından ve başarılarından övünmek konusunda

bir çekince de bulunulmadığını belirterek, “...Her fırsatı düştüğü zaman öğündüğümüz Türk kumandanları var. Bendeniz bu Senatoda da defalarca karşılaştım; okullara dahi Fatih’in ismini vermek için seferber oluyoruz. Benim vilâyetimde en azından üç beş tane okul ismi ‘Fatih’ adını taşıyor. Öte tarafa gidiyorsunuz ‘Hüdavendigâr’ adını taşıyor, beri tarafa gidiyorsunuz ‘Muhteşem Süleyman’ adını taşıyor, diğer tarafa gidiyorsunuz ‘Yavuz Selim’ adını taşıyor. Bundan şuna geçmek istiyorum: Bu Osmanlıların günahları öyle zannediyorum ki, Vahideddin’den geliyor. Yani bunlara Vahideddin’in günahlarını yüklüyoruz. Vahideddin’in torunlarıdır diyoruz veyahut Vahideddin’e benzer bir iki kişinin torunudur diyoruz; bunlara günah yüklüyoruz; fakat muhterem arkadaşlarım, bu arada hiç birimizin hatırından Yıldırımların, Fatihlerin, Hüdavendigârların, Muhteşem Süleymanların, torunları olduğunu düşünerek, bunların sevaplarını bunların başına koymak geçmiyor. Aziz arkadaşlarım, Cumhuriyetin 50. yıldönümünde, Türk tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin en büyük lütfu bu olacaktır. Muhterem arkadaşlarım, tarihi ile irtibatını kesmiş olan milletler kökünden ayrılmış ağaca benzer. Bu ağacı, bu fidanı hiçbir tarafta bırakamazsınız... Onun için lütfediniz, lütfediniz muhterem arkadaşlarım; Osmanlıların günahsız torunlarının bu memleketin topraklarında yatmasına müsaade ediniz, bu memleketin topraklarına yüz sürmesine müsaade ediniz. (CSTD, s. 496-497)” sözleriyle konuşmasını tamamlamıştır.

Adalet Partisi Bursa Senatörü İhsan Sabri Çağlayangil ise bu kişilerin ülkeye girmesinde bir sakınca görmediğini ifade etmenin yanında, Osmanlıların yurda gelmesini yasaklayan bir ceza olmadığı, bunun bir tedbir olduğunu, bu nedenle de tedbirin affedilemeyeceğini ancak ilga edilebileceğini belirtmiştir. Bu sebepten dolayı Çağlayangil, ilgili kişilerin ülkeye dönüşünün sağlanması noktasında Demokratik Partili senatörlerle tamamen aynı düşünceye sahip olmalarına rağmen böyle bir düzenlemenin, işin diğer bağlayıcı kısımlarıyla birlikte, müstakil bir yasayla çözülmesinin daha uygun olduğu görüşünü savunmuştur (CSTD, s. 497-498). İhsan Sabri Çağlayangil’in bu görüşüne karşılık, Rasim Cinisli ise 1965 yılında tek başına iktidar olduğu halde böyle bir kanunu meclisten çıkarma yoluna gitmemiş olan AP’nin bu görüşünde samimi olmadığını iddia etmektedir. Cinisli ayrıca, gerek AP Genel Başkanı Süleyman Demirel’in, gerekse İhsan Sabri Çağlayangil’in özellikle de bazı basın organlarının madde aleyhindeki yayınları sonrasında geri adım atarak ilgili maddenin Senato’da reddedilmesinde rol oynadıkları görüşündedir (Görüşme, 2015).

İlgili teklifin, kanun tasarısına 8. madde olarak eklenmesine karşı en sert tepkilerden birisi Senato’nun tabii üyelerinden Suphi Karaman’dan gelmiştir. Karaman, hukuk tekniği bakımından bir af kanununun içerisinde bulunması söz konusu olmayan bir durum ile karşı karşıya kalındığını dile getirmiştir. Zira Osmanlı Hanedanı’ndan nesilleri devam eden, hayatta kalan 10-15 tane erkeğin Türkiye’ye dönmelerinin 50 yıl geçmiş bir Cumhuriyet idaresinde ülke için bir sakınca olmayacağını belirten Karaman, “...ne hilafetçilik bakımından, ne padişahlık bakımından bir sakınca olmayacağını ben de kabul ediyorum, herkes de kabul ediyor, mantığın da gereği budur... Biz, Osmanlı Hanedanı, Osmanlı devri, Osmanlı Devleti derken, elbette ki tarihimizin sayfalarında çok parlak sayfalar, çok iftihar ve gurur duyulacak şeyler görüyoruz. Bir Murad-ı Hüdavendigâr’ı, bir Şehit Murad’ı, bir Yıldırım Bayazıd’ı, bir İkinci Murad’ı, bir Fatih’i, bir Yavuz’u, bir Şehit Genç Osman’ı, bir İkinci Mahmud’u, bir Şehit Üçüncü Selim’i

unutmanın imkânı yoktur. Elbette bunlar tarihimizin, bizim için gururla dönecek sayfalarını kaplamışlardır. Ama bunun aksinde olanları da huzurunuzda söylemek istemiyorum. Meseleye bu noktadan bakılamaz arkadaşlarım. Ne tarihimize kattıkları büyük gurur ve zafer sayfalarıyla, ne şunla, ne bunla bakılabilir. Meseleye, Ulusal Kurtuluş Savaşımız bakımından, meseleye, Cumhuriyetin kuruluşu bakımından, meseleye Mustafa Kemâl ve İstiklal Savaşı bakımından bakmak gereğindeyiz.” sözleriyle konunun bu teklif çerçevesinde çözülemeyeceğini söylemiş ve konuşması Cumhuriyet Halk Parti sıralarından yükselen “bravo” sesleriyle devam etmiştir (CSTD, s. 499).

Cumhuriyet Halk Parti Gaziantep Senatörü Salih Tanyeri de Mustafa Kemal Atatürk’ün pek çok konuşmasında bu ailenin uzaklaştırılmasını “*ebediyen*” ve “*ilelebet*” sözleriyle tanımladığını, Atatürk’ün bu sözlerinin sınırının 50 yıl mı olduğu sorusunu senatoya yöneltmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin şehzâdelerin hâlâ Cumhuriyet rejimine tehdit oluşturabileceği endişesini taşıdığını ifade ederek, önerenin aleyhinde oy kullanılmasını talep etmiştir (CSTD, s. 499-500).

Milli Selamet Partisi Kocaeli Milletvekili Adalet Bakanı Şevket Kazan ise önergelere katıldıklarını belirtse de, Anayasa ve Adalet Komisyonu Başkanı Adalet Parti Samsun Senatörü Refet Rendeci katılmadıklarını söylemiş ve yapılan oylama sonucunda hükümetin de desteklediği önergeler kabul edilmeyerek 8. madde tasarı metninden çıkarılmıştır (CSTD, s. 500-501).

Senatoda yapılan görüşmeler sonucunda 8. maddenin metninden çıkarılması Meclis Komisyonu tarafından benimsenmemiş ve teklif, Meclis Genel Kurulu’nda yapılan oylama sonucunda metnin içerisine tekrar dâhil edilmiştir (MMTD, s. 420).

Genel af tasarısı üzerindeki görüşmeler Millet Meclisi’nin 15 Mayıs 1974 tarihli toplantısında sona ermiş ve tasarı “*Cumhuriyetin 50nci Yılı Nedeniyle Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun*” adıyla kabul edilerek (MMTD, s. 633), 18 Mayıs 1974 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete; Sınmaz Sönmez, 2005). Böylece Osmanlı Hanedanı’na mensup şehzâdelik vasfını taşıyan erkek üyelerin 50 yıllık vatan hasreti, dönemin siyasi partilerinin oybirliğiyle sona ermiş, Cumhuriyetin Osmanlıyla barışma siyasetinde önemli bir adım atılmıştır.

GENEL AF YASASI ÇERÇEVESİNDE ÜLKEYE DÖNME HAKKINI KAZANAN ŞEHZÂDELER

Bu tarihe gelindiğinde, aftan yararlanarak vatana dönebilme hakkına sahip olacak şehzâde sayısı 23’tür. Bu kişilerden 10’u sürgünden önce İstanbul’da, 13’ü ise sürgünde dünyaya gelmiştir (Sınmaz Sönmez, 2016, s. 159-194).

Sürgün Kararından Önce İstanbul'da Doğmuş Olan Şehzâdeler

Mehmed Abdülaziz Efendi (1901-1977)

Bu şehzâdelerden birisi, Sultan Abdülaziz'in oğlu Mehmed Seyfeddin Efendi'nin oğludur. Önce Beyrut'a sonrasında Fransa'ya yerleşen Abdülaziz Efendi 19 Ocak 1977 tarihinde 76 yaşında iken Nice'te vefat etmiş ve orada umumi kabristanda defnedilmiştir. (Genealogy of the..., 2011, s. 45; Ekinci, 2015, s. 576-577).

Ali Vâsıb Efendi (1903-1983)

Sürgünden önce doğan şehzâdelerden biri de Sultan V. Murad soyundan gelen, Şehzâde Selâhaddin Efendi'nin torunu, Ahmed Nihad Efendi'nin oğlu olan Ali Vâsıb Efendi'dir.

Ali Vâsıb Efendi 1931 yılında Sultan Reşad'ın torunu Emine Mukbile Sultanla evlenmiş bu evlilikten 7 Temmuz 1940 tarihinde çiftin tek çocuğu olan Osman Selahaddin Efendi dünyaya gelmiştir. Bir müddet Nice'de yaşayan aile daha sonra Mısır'a yerleşmiştir. Vâsıb Efendi 1974 genel affı sonrasında ülkeye gelse de hayal ettiği yaşantıyı Türkiye'de bulamadığından İskenderiye'ye geri dönmüş (Bardakçı, 2007, s. 94) ve 80 yaşında iken 9 Aralık 1983 tarihinde İskenderiye'de vefat etmiştir. Ancak naaşı kendi vasiyeti dâhilinde 15 Mayıs 2007 tarihinde Sultan V. Murad türbesinin bahçesinde yatan eşi, Emine Mukbile Sultan'ın yanına nakledilmiştir (Milliyet, 13 Mayıs 2007; Vatan, 15 Mayıs 2007).

Mehmed Orhan (Osmanoğlu) Efendi (1909-1994)

Sultan II. Abdülhamid'in oğlu Mehmed Abdülkadir Efendi'nin Mihriban Hanım'la olan evliliğinden doğan oğludur. Sürgün kararını henüz 14 yaşında iken alın Orhan Efendi o anı, *“Bir akşamüzeri, mektepten yeni dönmüştüm. Konağa iki polisle bir komiser geldi. Komiser, ağlıyordu. Bana bir kağıt imzalattılar. 14 yaşındaydım. Ne olduğuna bile bakmadan imzaladım. Acelem vardı, bisiklete binecektim. Meğer 24 saat içerisinde Türkiye topraklarını terk edeceğime dair garanti vermişim* (Bardakçı, 2007, s. 32)” cümleleriyle anlatmıştır. 50 Yıl sürecek olan bu sürgün hayatı 15 Mayıs 1974 tarihinde son bulacak, fakat Orhan Efendi bir takım imkânsızlıklar nedeniyle Türkiye'ye ilk defa 1992 yılında gelebilecektir. Orhan Efendi 12 Mart 1994 tarihinde tek başına yaşadığı Nice'deki evinde 85 yaşında iken vefat etmiş ve cenazesi Doğu Yakası mezarlığında fakirlere mahsus bir kısma defnedilmiştir (Milliyet, 17 Mart 1994). Ancak, yıllar sonra Türkiye Gazetesi'nin yayınladığı, mezarlık aidatı olan 200 Euro'nun ödenmediği gerekçesiyle şehzâdenin kemiklerinin çıkarılarak bir çukura bırakıldığı haberi kamuoyunda önemli bir yankı bulmuştur (Pazan, 2014; Milliyet, 8 Aralık 2014; Sabah, 8 Aralık 2014). Türk Dışişleri Bakanlığı'nın girişimiyle şehzâde için mezarlığa sembolik bir mezar taşı dikilmiştir (Ekinci, 2015, s. 273).

Mehmed Nâzım Efendi (1910-1984)

Sultan V. Mehmed Reşad'ın oğlu Ziyaeddin Efendi'nin oğlu Mehmed Nazım Efendi, sürgün kararının alınması üzerine önce Beyrut'ta, sonra İskenderiye ve Kahire'de yaşamıştır.

1974 tarihli yasanın ardından ülkeye dönüş hakkı kazanan şehzâde, Türkiye'ye döndükten sonra Fikirtepe'de bir apartman dairesinde yaşamıştır. Türkiye'ye gelişi sırasında kimseyi haberdar etmemiş olmasına rağmen, vapur Çanakkale Boğazı'ndan geçerken gemi kaptanının, “*Vatanınıza hoş geldiniz Şehzâde Mehmed Nâzım Efendi*” şeklinde anons yapması şehzâdeyi oldukça şaşırtmıştır. Türkiye'ye döndükten sonra Ürdün fahri konsolosluğu görevini de yürüten şehzâde, 14 Kasım 1984 tarihinde 74 yaşında iken İstanbul'da vefat etmiş ve Sultan Reşad Türbesi Haziresi'ne defnedilmiştir (Cumhuriyet, 16 Kasım 1984; Bardakçı, 1984; Milliyet, 16 Kasım 1984; Ekinci, 2015, s. 378-379).

Osman Ertuğrul (Osmanoğlu) Efendi (1912-2009)

Bir diğer şehzâde ise Sultan II. Abdülhamid'in oğlu Burhaneddin Efendi'nin oğludur. Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde bulunan şehzâde, New York'ta 20 Ocak 1947 tarihinde İngiliz asıllı Güney Afrikalı Gulda Twerskoy ile evlenmiş ve eşinin 16 Eylül 1985 tarihinde vefatına kadar evli kalmıştır (Pazan, 2009, s. 50) 1952 yılında Kanada'da bir madencilik şirketi kuran Ertuğrul Efendi vatansız olarak yaşamış, hiçbir ülkenin tâbiyetine girmemiştir. 1992 senesine kadar Türkiye'ye gelmeyen Osmanoğlu, şehzâdelerin geri dönüşünü sağlayan genel af yasasını hırsızları, katilleri ve canileri de kapsadığı için “*Biz ne yaptık ki affedilelim*” diyerek, kabullenmemiş ve bu yüzden de o tarihlerde vatandaşlık başvurusunda bulunmamıştır. İlk defa 1992 senesinde 80 yaşında iken ikinci eşi Zeynep Tarzi'nin ısrarı üzerine Türkiye'ye gelen Ertuğrul Efendi “*Bu kadar seyahat ettim ve etrafımdakilerin, hatta küçük çocukların bile sokaklarda benim lisanımı konuştuklarını işitmemiştim*” sözleriyle herkesin Türkçe konuşmasından duyduğu şaşkınlığı dile getirerek kendisini memleketinde hissettiğini belirtmiştir (Pazan, 2009, s. 57-58). Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının aslında doğal bir süreç olduğunu düşünen şehzâde, bu düşüncesini şu sözlerle açıklamıştır: “*Atatürk'e bir vefa borcumuz var. Çünkü memleketi kurtardı. Memleketi kurtarmasaydı, biz bugün burada ya da İstanbul'da oturamayacaktık...* (Hanedanın Sürgün Öyküsü..., 2009, s. 38-39)”.

23 Eylül 2009 tarihinde İstanbul'da vefat eden Ertuğrul Efendi, Sultan II. Mahmud Türbesi Haziresi'ne defnedilmiştir (Habertürk). Osman Ertuğrul Efendi'nin hanedanın saltanat devrinde doğan son şehzâdesi olmasından dolayı ölümüyle beraber saltanat devrini ve saray geleneklerini hatırlayan şehzâde ve sultan kalmamıştır. Türkiye'de vefat ederek Türkiye'de defnedilen ilk şehzâde olması, bir devrin kapanarak yeni bir devrin açıldığı görüşünü ortaya çıkarmıştır (Ekinci, 2015, s. 293).

Ömer Fevzi (Osmanoğlu) Efendi (1912-1986)

Sultan V. Mehmed Reşad'ın oğlu Ziyaeddin Efendi'nin oğlu ailesiyle birlikte Beyrut, İskenderiye ve Kahire'de oturmuş, eğitim amacıyla Almanya ve Paris'te bulunmuştur. 1939 yılında Paris Güzel Sanatlar Akademisi'ni bitiren Fevzioğlu, açtığı resim sergileriyle de alaka görmüştür. İlk defa Mart 1979 tarihinde Türkiye'ye gelen (Ekinci, 2015, s. 381). Ömer Fevzi Efendi, son zamanlarını kız kardeşi Mihrimah Sultan'ın yanında Amman'da geçirmiş ve 24 Nisan 1986 tarihinde 74 yaşında iken Amman'da vefat etmiştir. Şehzâdenin vasiyeti gereğince

naaşı, 3 Mayıs 1986 tarihinde Sultan Reşad Türbesi Haziresi'ne defnedilmiştir (Milliyet, 2 Mayıs 1986).

Necib Ertuğrul Abdülkadir Efendi (1914-1994)

Sultan II. Abdülhamid'in oğlu Mehmed Abdülkadir Efendi'nin oğlu, de sürgün kararından önce doğan şehzâdeler arasındadır. Necib Ertuğrul, önce ailesiyle beraber Sofya'ya oradan eğitim için Viyana'ya gitmiştir. Viyana'da tıp fakültesinden mezun olan Ertuğrul Efendi'nin burada yaptığı evlilikten bir kız ve bir erkek çocuğu olmuşsa da bu evliliğin 1950 senesinde son bulması üzerine şehzâde Salzburg'a yerleşmiş ve 7 Şubat 1994 tarihinde burada vefat etmiştir (Genealogy of the..., 2011, s. 56).

Alaaddin (Kadir) Efendi (1917-1999)

Sultan II. Abdülhamid'in oğlu Mehmed Abdülkadir Efendi'nin bir diğer oğlu olan ailesiyle beraber gittiği sürgünde Bulgaristan'da yerleşmiş, Sofya'da bir dükkânda telefon ve elektrik malzemeleri satarak hayatını kazanmış ve 1989 yılında Türk vatandaşlığına geçerek, “Osmanoğlu” soyadını almış, 1999 yılı Kasım ayında Sofya'da vefat etmiştir (Bardakçı, 2007, s. 176; Ekinci, 2015, s. 277).

Süleyman Saadeddin Efendi (1917-1985)

Sultan Abdülaziz'in oğlu Mehmed Şevket Efendi'nin oğlu Mehmed Cemaleddin Efendi'nin oğludur. Henüz 7 yaşında iken sürgüne giden Saadeddin Efendi Beyrut'ta yerleşmiş fakat çalışmak için gittiği Suudi Arabistan'da hastalanarak 8 Mayıs 1985 tarihinde orada vefat etmiş ve Riyad'da defnedilmiştir (Pazan, 2008; Genealogy of the..., 2011, s. 43; Ekinci, 2015, s. 572).

Burhaneddin Cem Efendi (1920-2008)

Sultan Abdülmecid'in oğlu Mehmed Burhaneddin Efendi'nin oğlu, İbrahim Tevfik Efendi'nin çocuğu Burhaneddin Cem Efendi, 1943 yılında Amerikan ordusuna girebilmek için Amerikan vatandaşı olmuştur. 22 sene orduda görev yapan şehzâde bu vesileyle yasak olmasına rağmen Amerikan askeri olarak görev gereği Türkiye'ye gelmiş ve İncirlik Üssü'nde aylarca kalmıştır. Hatta bu süre içerisinde Büyükbabası Çürüksulu Bahri Paşa'dan dinlediği Kars, Ardahan ve Batum'u gezmiş, Diyarbakır ve Adana'da bulunmuştur (Hanedanın Sürgün Öyküsü..., 2009, s. 77; Ekinci, 2015, s. 469.). 6 dil bilen şehzâde 1965 senesinde ordudan ayrılıp, New York'a dönmüş ve William Burn Dedektiflik Ajansında 20 sene çalışmıştır (Hanedanın Sürgün Öyküsü..., 2009, s. 73).

1972 yılında boşanan Burhaneddin Cem Efendi, ülkeye dönüş izninin çıkması üzerine 1978 yılında annesi Şadiye Hanım, kızı Nilüfer ve oğlu şehzâde Selim ile beraber ilk defa İstanbul'a gelmiştir (Habertürk, 1 Şubat 2015) Evlerinde Türkçe konuşulduğunu, bu yüzden de Amerika'da yaşıyor olsa da Türk olduğunu unutmadığını belirten Burhaneddin Cem Efendi, “...Her zaman Türkiye, Türkiye'ydi benim için, değişmedim. Ben bir Türküm.” sözleriyle Türk

kimliğinden vazgeçmediğini ifade etmiştir. 2004 yılında Türk pasaportu alan Cem Efendi, 2008 yılında geçirdiği bir kalp krizi neticesinde New York'ta vefat etmiş ve orada defnedilmiştir (İhlas Haber Ajansı, 3 Kasım 2008).

Sürgünde Doğmuş Olan Şehzâdeler

Osman Bayezid Efendi (23 Haziran 1924-2017)

Şehzâde Burhaneddin Cem'in kardeşi olan Osman Bayezid Efendi sürgün kararı alındığında annesi Şadiye Hanım'ın hamile olmasından dolayı sürgünde doğan ilk şehzâde olma özelliğini taşımaktadır. Annesi ve kardeşi Burhaneddin Efendi ile Amerika'da yaşamaya başlayan şehzâde, altı dil bilmesinden dolayı Library of Foreign Languages adlı kütüphanede 34 yıl çalışmıştır. Osman Ertuğrul Efendi'nin ölümünden sonra Hanedan Reisi olan Bayezid Efendi, hanedanın erkek üyelerine ülkeye dönüş yasağı 1974'te kalkmasına rağmen, Türkiye'yi ilk kez annesinin ısrarıyla 1985'te ziyaret etmiştir. Annesinin bu konudaki ısrarını “*Annem, ikinci eşi vefat edince Türkiye'ye dönmüştü. Bana da 'Gel bir kez Türkiye'yi gör' dedi. Ülkeden kovulmuştuk, gitmek istemiyordum ama annemi kıramadım. Gittiğimde ülkeyi çok beğendim. Banka sırasında yaşlı olduğumu gören gençler bana sandalye getirdiler. Çok hoşuma gitti.*” sözleriyle aktaran Bayezid, sonrasında her yıl düzenli olarak Türkiye'yi ziyaret ettiğini belirtmiştir. Türkiye'ye yerleşmeyi düşünmeyen şehzâde, Türkiye'de gömülmek gibi bir talebinin de olmadığını belirtmiştir (Özyurt, 2015). Nitekim Bayezid Efendi 6 Ocak 2017 tarihinde New York'ta vefat etmiş ve Long Island'daki aile mezarlığına defnedilmiştir (Hürriyet, 7 Ocak 2017; Habertürk, 7 Ocak 2017).

Dündar (Al-i Osman) (1930-)

Sultan II. Abdülhamid'in oğlu Mehmed Abdülkerim Efendi'nin 30 Aralık 1930 tarihinde Şam'da doğan oğludur (Genealogy of the..., 2011, s. 53). Şam'da askerî bir fabrikanın müdürlüğünü yapmış olan Dündar Efendi'nin çocuğu bulunmayıp, eşi Yüstra Hanım ise 25 Temmuz 2017 tarihinde 91 yaşında iken Şam'da vefat etmiş ve orada defnedilmiştir (Milliyet, 25 Temmuz 2017). Türk vatandaşı olduğu belirtilen Dündar Efendi, 28 Ağustos 1917 tarihinde Harun Efendi ve onun çocukları tarafından Türkiye'ye getirilmiştir (Star, 28 Ağustos 2017.).

Harun Abdülkerim (Osmanoğlu) (1932-)

Sultan II. Abdülhamid'in oğlu Mehmed Abdülkerim Efendi'nin oğludur (Genealogy of the..., 2011, s.53). Şam'da devlet memuru olarak çalışırken mütevazı bir yaşam sürmüş, 1977 yılında ailesiyle beraber İstanbul'a yerleşerek, Suudi Arabistan Büyükelçiliği'nde memur olarak görev yapmıştır. Harun Osmanoğlu 1985 yılında Türk vatandaşı olmuş (Oruç, 2005) ve halen İstanbul'da yaşamaktadır.

Cengiz Nazım (Osmanoğlu) (1939-2015)

Sultan V. Mehmed Reşad'ın oğlu Ziyaeddin Efendi'nin oğludur. 20 Kasım 1939 Kahire doğumlu Cengiz Nazım Efendi, Oklahoma Üniversitesi Siyasal Bilimler Bölümü'nü bitirmiş,

Oklahoma’da bir Amerikan Nakliyat şirketinde müdürlük yapmıştır. Yurt dışında doğup büyüdüğü için Türkçe konuşmasa da yazılanları okuduğunu ve konuşulanları anladığını aktaran Cengiz Nazım Osmanoğlu, babası Mehmed Nazım Efendi’nin Türkiye’ye olan hasretini kendisine sık sık anlattığını ve pek çok hatırasını paylaştığını belirtmiştir. Cengiz Nazım Efendi, yasağın kalkmasından birkaç ay sonra İstanbul’a gelmiştir. Milliyet Gazetesi muhabiri Vasfiye Özkoçak’ın yaptığı röportajda Türkiye’ye dair hislerini ve kendisini tanımlama biçimini aktaran Osmanoğlu, “*Benim bir hanedanla ilişkili olduğumu Amerika’da çok az kişi bilir ama Türk olduğumu herkes bilir... Ben önce Türküm, sonra Osmanoğluyum ve Müslümanım. Osmanoğulları ailesinden gelmekten memnunum ama Türk olmaktan daha çok memnunum.*” sözleriyle Türklüğüne vurgu yapmıştır (Oh, Vatan Ne Güzel, 1974).

Nisan 2015 tarihinde 76 yaşında iken Türk vatandaşlığına kavuşan Cengiz Nazım Osmanoğlu’nun bu mutluluğu uzun sürmemiş, yaşamını sürdürdüğü ABD’nin North Carolina eyaletinde 18 Kasım 2015 tarihinde geçirdiği kalp krizi neticesinde hayatını kaybetmiştir (Milliyet, 19 Kasım 2015; Sabah, 20 Kasım 2015).

Osman Selahaddin (Osmanoğlu) (1940-)

Ali Vasıb Efendi ile Emine Mukbile Sultanın oğlu Osman Selahaddin Efendi Londra’da Institute of Chartered Accountant’tan mezun olduktan sonra yeminli mali müşavirlik yapıp ve Kanada, Amerikan ve Avrupa şirketlerinde çalışmıştır. 1966 yılında Yunan asıllı İngiliz eşi Athena Christoforides ile evlenen Osman Selahaddin Efendi’nin, 1991 yılında boşandığı bu hanımından, Ayşe Gülnev (1971), Orhan Murad Osmanoğlu (1972) ve Selim Süleyman Osmanoğlu (1979) isimli çocukları olmuştur. 1974 yılında ülkeye dönme hakkını kazanan Osman Selahaddin Efendi, annesinin 1995 yılında vefatından sonra Osmanoğlu soyadını alarak İstanbul’a yerleşmiştir. Beylerbeyi’nde oturan Osmanoğlu, zaman zaman İngiltere’ye de gidip gelmektedir. 2012 yılında Hanife Candan Günen ile evlenen Osmanoğlu halen hayatta olup, İstanbul Beylerbeyi’nde oturmaktadır.

Ömer Abdülmecid (Namuk) (1941-)

Sultan Mehmed Reşad’ın küçük oğlu Ömer Hilmi Efendi’nin Hadice Firdevs Gülnev Hanım’dan 1913 yılında doğan oğlu Mahmud Namuk Efendi’nin İskenderiye’de İsmail Ratıb Paşa’nın kızı Şehrazat Ratıb Hanım’dan 1941 yılında dünyaya gelen oğludur. Halen Londra’da yaşamakta olduğu bilinen Ömer Abdülmecid Namuk, 1975 doğumlu oğlu Mahmud Namuk ile beraber 2011’de Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçerek “*Osmanoğlu*” soyadını almıştır (Milliyet, 7 Ağustos 2015; Ekinci, 2015, s. 392).

“*Gelmiş, geçmiş generallerin en büyüğü*” olarak tanımladığı Mustafa Kemal Atatürk için, “*Mustafa Kemal olmasaydı, Türkiye bugün müttefik kuvvetler arasında parçalanmış, dilim dilim bölünmüş olacaktı. Türkiye’yi düşman elinden Anadolu Türklerinin üstün cesareti ve ırsî cengâverliği kurtardı. Mustafa Kemal, Anadolu halkının bu süper vasıflarını kanallı etmeyi bildi*” ifadelerini kullanan Ömer Namuk Efendi, Milli Mücadele’nin de Osmanlılardan miras kalan cesaret ve cengâverlik sayesinde kazanıldığını belirtmiştir. Cumhuriyet ile birlikte Türklerde bir “*Kopya devri*” başladığını da ifade eden Namuk Efendi, Türkiye’yi Avrupa

yapmak gayesiyle Batı'nın her yönü ile taklit edildiğini, bunun sonucunda da kısa zamanda kültürün ve her şeyin değiştiğini söylemiştir. Abdülmecid Namuk Efendi'ye göre, “*Türk kültürü Osmanlıdır. Osmanlı ve İslam kültürü çok daha eski, çok daha zengindir Batı'ninkinden* (Son Osmanlılar: Prens Namık..., 1970)”.

Hasan Orhan (Osmanoğlu) (1946-2010)

9 Eylül 1946 tarihinde Kahire'de doğan Hasan Orhan Efendi, ilk evliliğini, Devlet Sue Toletao, ikinci evliliğini ise Malak Seyfallah Rushdi ile yapmış olup, çocuğu bulunmamaktadır. Aile tarafından beyin tümörü tedavisi görebilmesi için gereken paranın ne iş adamlarından, ne de devlet tarafından karşılanmadığı belirtilen Hasan Orhan Efendi, 26 Mayıs 2010 tarihinde vefat ederek, kardeşi Ziyaeddin Efendi'nin isteğiyle Kahire'de defnedilmiştir (Milliyet, 27 Mayıs 2010; Türkiye, 27 Mayıs 2010).

Mehmed Ziyaeddin Efendi (1947-)

17 Eylül 1947 tarihinde Kahire'de doğan Mehmed Ziyaeddin Efendi, ilk evliliğini 1969'da Ghada Habjouga, ikinci evliliğini ise Allison Maddox ile yapmıştır. İkinci evliliğinden Nazım (1985) ve Nermin Zoe (1988) isimlerinde iki çocuğu bulunmaktadır (Genealogy of the..., 2011, s. 64). Ağabeyi Cengiz Nazım Efendi'nin desteğiyle Amerika'da eğitim gören Ziyaeddin Efendi, Emirates Havayolu şirketinde pilot olarak görev yapmış ve buradan emekli olmuştur. Mehmed Ziyaeddin Efendi halen İngiltere'de yaşamaktadır (Özyurt, 2015; Ekinci, 2015, s. 380).

Roland Selim (Kadir) (1949-)

Sultan II. Abdülhamid'in oğlu olan Mehmed Abdülkadir Efendi'nin oğlu, Necib Ertuğrul Abdülkadir Efendi'nin oğludur. 5 Mayıs 1949'da dünyaya gelmiş (Genealogy of the..., 2011, s. 56), babasının ölümünden sonra aile ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır. 1960'larda Viyana'dan yola çıkarak yasak olmasına rağmen kimse tarafından fark edilmeden Anadolu'yu kat etmiş ve Irak sınırına geçerek Bağdat'a gelmiştir. Dönüşte de aynı yolu izleyerek Viyana'ya ulaşan Selim Efendi, bu seyahati yapmasındaki amaç sorulduğunda ise “*Osmanlı İmparatorluğunun bir ucu Viyana'da idi, öbür ucu Bağdat'ta idi. Ben bir ucundan öbür ucuna kadar gidip dönmek istedim* (Ekinci, 2015, s. 276)” cevabını vermiştir.

Selim Cem Efendi (1955-)

Sultan Abdülmecid'in oğlu olan Mehmed Burhaneddin Efendi'nin oğlu, İbrahim Tevfik Efendi'nin Şadiye Çürüksulu Hanım'dan 1920 yılında dünyaya gelen Burhaneddin Efendi'nin 1955 yılında doğan oğludur. 1974 yılında çıkan kanun sonrasında ilk defa 1978 yılında babası Burhaneddin Efendi, babaannesi Şadiye Hanım ve kız kardeşi Nilüfer Sultan ile beraber İstanbul'a gelmiştir (Habertürk, 1 Şubat 2015). Selim Cem Efendi İstanbul'dayken kendisini tamamen Türk hissettiğini, Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili her şeye karşı bir sahiplenme duygusu taşıdığını fakat aynı zamanda sürgünde doğmuş ve yaşamış tüm insanlar gibi kendisini

kozmpolit hissettiğini belirtmektedir (Hanedanın Sürgün Öyküsü..., 2009, s. 80). Cem Efendi halen yurt dışında hayatına devam etmektedir.

Plamen (Kadir) (1960-1995)

Plamen (Kadir), şehzâde Alaaddin (Kadir) Efendi (1917-1999)'nin Lydia Dimitrova isimli bir Bulgar hanımla olan evliliğinden 1960 yılında dünyaya gelmiştir (Genealogy of the..., 2011, s. 57). Çocuğu bulunmayan Plamen Kadir 1995 yılında Sofya'da vefat etmiştir (Bardakçı, 2007, s. 176; Ekinci, 2015, s. 277).

Orhan (Osmanoğlu) (1963-)

Harun Osmanoğlu'nun 1963 Şam doğumlu olan oğlu Orhan Osmanoğlu ise ilk ve orta öğrenimini Şam'da tamamlamıştır. Ticaretle meşgul olan Orhan Osmanoğlu, Aralık 1985 tarihinde Nurhan Hanım ile evlenmiş (Milliyet, 22 Aralık 1985) ve halen İstanbul'da yaşamaktadır.

Orhan Murad (Osmanoğlu) (1972-)

Ali Vasıb Efendi ile Emine Mukbile Sultanın oğlu Osman Selahaddin Efendi'nin oğlu olup, yaşamını yurt dışında sürdürmektedir..

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti 50 yılı geride bıraktığında şehzâdelerin ülkeye dönüşü bir tehdit olmaktan çıkmış ve Osmanlı saltanatının hükümdarlık adayı şehzâdeler, Cumhuriyetin sıradan bir vatandaşı kimliğine sahip olmuşlardır. Böylece, dört aşamada gerçekleşen vatana dönüş süreci, 50 yılın sonunda tamamlanmış ve Osmanlı Hanedan üyeleri Türk vatandaşı kimliğine kavuşarak cumhuriyetin bireyleri arasında yer almışlardır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin hanedana olan mesafeli yaklaşımı teklife dair tartışmalarda devam etse de şiddetli bir karşı çıkış yaşanmamıştır. Demokratik Parti milletvekillerinin girişimi ve sağ partilerin desteğiyle af yasasına dahil edilen geri dönüş sürecinde, dikkate değer bir karşı duruş, şehzâdelere ülkeye girme ve vatandaşlık hakkı verecek bu uygulamanın özel bir yasayla çıkarılması düşüncesidir. Ancak aradan geçen 50 yıl boyunca böyle bir uygulamaya gidilmemiş olması, bu önerinin çok da gerçekçi olmadığını düşündürmektedir. Dolayısıyla af kanunu ile elde edilen fırsatın kullanılmasının daha doğru olduğu düşüncesinden hareket eden Millet Meclisi, Osmanlı Hanedanı ve Cumhuriyet yönetimi arasındaki ilişkinin normalleşmesinde son adımı gerçekleştirerek, 50 yıllık sürgün sürecine noktayı koymuştur.

Ancak 50 yıl gibi uzun bir süre sonucunda, ömrünün büyük çoğunluğunu sürgünde tamamlamış olan şehzâdelerin, kurulu düzenlerini bozarak Türkiye'de yerleşmeleri zordur. Nitekim sürgünde doğan şehzâdelerden en yaşlısı 75, en genci ise 54 yaşındadır. Bu nedenle, sürgünden önce doğan şehzâdelerden tespitlerimize göre ancak 5'i vatandaş olma hakkını kullanmış ve sadece Mehmed Nazım Efendi Türkiye'ye gelip yerleşmiştir. Sürgünden sonra doğan şehzâdelerden ise 9'u vatandaşlık almış ve 3'ü Türkiye'de yerleşmiştir. Vatanlarına

sonsuz bir hasretle bağlı kalan şehzâdeler Türk kimliklerini her fırsatta dile getirerek, Hanedan soyuna mensubiyetlerini Cumhuriyetin sade bir vatandaşı olarak devam ettirmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Ali Vâsib Efendi, (2012). Bir Şezâdenin Hatıratı, Vatan ve Menfada Gördüklerim ve İşittiklerim, Yayına Hazırlayan: Osman Selahaddin Osmanoglu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bardakçı, M. (2007). Son Osmanlılar, Osmanlı Hanedanının Sürgün ve Miras Öyküsü, İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Bardakçı, M. (2011). Neslişâh, Cumhuriyet Devrinde Bir Osmanlı Prensesi, İstanbul: Everest Yayınları.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA).
- Cumhuriyet.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD), Cilt 14.
- Düstur, 3. Tertip, C. 5.
- Ekinci, E.B. (2015). Sürgündeki Hanedan, Osmanlı Ailesinin Çileli Asrı..., İstanbul: Timaş Yayınları.
- Felek, B. "Osmanlı Hanedanı", Milliyet, 4 Mayıs 1974.
- Genealogy of the Imperial Ottoman Family 2011, (2011). Hazırlayanlar: Osman Selahaddin Osmanoglu, Jamil Adra, Edhem Eldem, İstanbul: The Isis Press.
- Görüşme (2015). Rasim Cinisli ile 30 Ocak 2015 tarihinde İstanbul'da yapılan görüşme.
- Habertürk.
- Hanedanın Sürgün Öyküsü, Başucumda Bir Avuç Vatan Toprağı, (2009). Hazırlayan: Kerime Senyücel, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Hürriyet.
- Mazıcı, N. (2000). "Af Yasalarında 150'likler", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 55(1), Ankara, Ocak-Mart 2000.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD), Devre 4, Cilt 1.
- Milliyet.
- "Oh, Vatan Ne Güzel", Röportaj: Vasfiye Özkoçak, Milliyet Magazin, 20 Ekim 1974.
- Oruç, S. "Kerkük ve Kıbrıs'taki padişah toprakları satılık", Milliyet, 4 Mart 2005.
- Osmanlı Hanedanı Yurda Nasıl Döndü?, (2014). Hazırlayan: Rasim Cinisli, Yayın Yeri Yok, İstanbul.
- Özyurt, C. (2015). "Amerika'daki Osmanlı hanedanı: Osmanlı sürseydi III. Bayezid olarak tahta oturacaktı, bugün Hanedan'ın 44. Reisi", Habertürk, 2 Ağustos 2015.
- Özyurt, C. (2015). "Amerika'daki Osmanlı hanedanı: Türkiye Osmanlı'ya değil, Osmanlı Türkiye'ye ait", Habertürk, 3 Ağustos 2015.
- Pazan, İ. "Abu Dabi'de bir Osmanlı sultanı", Türkiye, 21 Mart 2008.
- Pazan, İ. (2009). Son Saraylı, Şehzâde Osman Ertuğrul Efendi, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Pazan, İ. (2013). "Şehzâde Dündar Osmanoglu operasyon öncesi Suriye'de mahsur kaldı", <http://www.iha.com.tr/haber-sehzade-dundar-osmanoglu-operasyon-oncesi-suriyede-mahsur-kaldi-295499/>, 28 Ağustos 2013.
- Pazan, İ. (2014). "Osmanlı şehzâdesinin kemiklerini mezardan çıkarıp çukura attılar", Türkiye, 8 Aralık 2014. Resmi Gazete.
- Sabah.
- "Saltanat bitti ama hanedan devam ediyor", (2015). Röportaj: Dilek Birgen, Habertürk Pazar, 1 Şubat 2015.
- Sınmaz Sönmez, C. (2014). "Sürgünden Vatana: Osmanlı Hanedanının Geri Dönen İlk Üyeleri (1924- 1951)", Tarihîn Peşinde Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12, s. 83- 117.
- Sınmaz Sönmez, C. (2016). Sürgünden Vatana: Osmanlı Hanedanı'nın Dönüş Süreci, İstanbul: Paradigma Akademi Yayınları.
- Sınmaz Sönmez, C. (2017). "The Visits of the Female Members of the Ottoman Dynasty to Turkey During the Presidency of İsmet İnönü", Current Researches in Geography, International Association of Social Science Research (IASSR), E-BWN, s. 345-353.
- "Son Osmanlılar, Prens Mehmed Abdülaziz ile kızı Hürrem Sultan", (1970). Röportaj: Doğan Uluç, Hürriyet, 20 Mayıs 1970.
- "Son Osmanlılar: Prens Namık halen Londra'da bir petrol şirketinde çalışıyor", (1970). Röportaj: Doğan Uluç, Hürriyet, 25 Mayıs 1970.
- Star.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMMTD), Devre 11, Cilt 4.
- Vatan.

BELEDİYE HİZMETLERİNDEN MEMNUNİYET: KONYA ÖRNEĞİ

Dr. Erdal Bayrakçı, Necmettin Erbakan Üniversitesi
ebayrakci@konya.edu.tr

Dr. Erhan Örselli, Necmettin Erbakan Üniversitesi
eorselli@konya.edu.tr

ÖZET

Vatandaşlara hizmet sunma konusunda en yakın hizmet birimleri olan yerel yönetim kuruluşları belediyelerdir. Nitekim günümüzde yerel nitelikteki hizmetlerin büyük çoğunluğu belediyeler tarafından sunulmaktadır. Bu yüzden belediyelere hemşerilerine kaliteli hizmet sunma ve bunun sonucunda vatandaşların memnuniyetlerini artırma konusunda büyük sorumluluk düşmektedir. Hizmet sunulan vatandaşların istek ve beklentilerine duyarlı davranmak, vatandaşların sürekli desteğini, beğenisini ve güvenini sağlamak belediye yönetimleri için oldukça önemlidir. Çünkü belediyeler, vatandaşlara kaliteli hizmet verebildikleri sürece başarılı olarak kabul edilmektedir. Dikkat edilmesi gereken, bu hizmetlerin yerine getirilmesinde vatandaşların memnuniyetlerinin ne derece sağlanabildiğinin ölçülebilmesi ve düzeltici-önleyici faaliyetler geliştirilerek, vatandaş odaklı bir hizmet sunumu gerçekleştirilebilmesidir. Vatandaşların, belediyelerden istek ve beklentileri, ekonomik ve sosyal nedenlere bağlı olarak vatandaştan vatandaşa ve zamanla değişmektedir. Belediyelerin sunduğu hizmet kalitesini ölçen, bu doğrultuda hizmetten memnun veya memnun olmayanlar hizmetlerin kullanıcısı olan vatandaşlardır. Bunun yanında, vatandaşların sunulan hizmetlerden memnuniyetlerini değerlendirirken, her zaman objektif olmadıkları da gözlenmektedir. Bazı vatandaşların, hizmetin sunulmuş biçimine dikkat ettiği, bazıları ise daha önceki deneyim ve beklentilerine göre sunulan hizmetlerden memnuniyet algıları oluşmaktadır. Çalışmada Konya’da belediyeler tarafından sunulan hizmetlerden vatandaşların memnuniyet düzeylerinin tespit ve analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada “*Konya ölçeğinde sunulan yerel hizmetlerden vatandaşlar memnun mudur?*”; “*Vatandaşların Konya’da yaşamak ile ilgili algıları nasıldır?*”; “*Vatandaşların Konya’da problem olarak algıladıkları hususlar nelerdir?*” sorularına cevap aranmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda Konya’da yaşayan vatandaşların yerel hizmetlere ilişkin kanaatleri ve tutumları saptanarak, buradan elde edilen veriler birbiriyle ilişkilendirilerek analiz edilmektedir. Çalışmada kullanılan veri ve bulgular Necmettin Erbakan Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından “141221003” Proje numarasıyla desteklenen “*Vatandaş Karnesi: Yerel Hizmetlerde Algılanan Hizmet Kalitesi ve Vatandaş Memnuniyeti*” başlıklı projeden elde edilmiştir. Proje çalışması, nicel bir alan araştırması olup, model olarak kesitsel tarama (survey) modeline göre gerçekleştirilmiştir. Anket çalışması 19 Şubat 2018-02 Mart 2018 tarihleri arasında Konya İlinde yüz yüze görüşme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Memnuniyet, Yerel Hizmet, Belediye, Vatandaş, Konya.

ABSTRACT

Municipalities are the local administration bodies which are the closest service units in providing services to the citizens. Thus, today, the vast majority of the services in the local level are being provided by municipalities. Therefore, municipalities have the responsibility to provide quality services to the citizens and, as a result of this, to enhance the satisfaction of them. In addition, to be sensitive to the wishes and expectations of the citizens who are needed to be served, to acquire satisfaction, trust, and admiration of them are important missions for the municipal administrations. Because, municipal administrations can be accepted as successful only when they provided quality services to the citizens. The important thing in this topic is that, municipalities should have the capacity to measure the level of satisfaction of the citizens, and after doing this, to develop preventive and reformative actions in order to perform a citizen-centered presentation of service. The wishes and expectations of the citizens from municipal administrations may change from citizen to citizen and from time to time according to social and economic conditions. In this context, the citizens, who are the targets of all of the local services, are the determinants of the quality of services by being satisfactory or unsatisfactory. Nevertheless, it is observed that the citizens do not always be objective when evaluating their own satisfactory from services. They have different perceptions about the presentation of services. Some of them evaluates the services by just looking at the forms of the presentation, but some others evaluate the services according to their own expectations and past experiences. In this study, it is aimed to identify and analyze the level of satisfaction of citizens from the services of municipalities in Konya. In this context, the answers of the following questions are attempted to be found in this study: *“Do the citizens satisfactory with the local services which are provided in Konya?”*, *“How are the perceptions of citizens on the topic of living in Konya?”*, and *“What are the problematic issues in Konya from the perceptions of citizens?”*. The data and findings which are used in this study are obtained from the project of *“Citizens Report Card: Perceived Service Quality and Citizen Satisfaction in Local Services”* and it is carried out at the Scientific Research Project Coordination Unit of Necmettin Erbakan University with the Project number 141221003. The project was a quantitative field research which used cross-sectional survey method. The questionnaires of the survey were held between the dates of February 19 and March 2 of 2018 in Konya with the method of face-to-face interviews.

Keywords: Satisfaction, Local Service, Municipality, Konya, Citizen.

GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ile vatandaşların kamusal hizmet sunan kurumlardan isteklerinin ve beklentilerinin değişmesiyle birlikte, devlet-vatandaş ilişkileri başta olmak üzere kamusal hizmet sunumunda eski yaklaşımlar terk edilerek kamu yönetiminde yapısal bir dönüşümün (Şahin, 2014) yaşanması söz konusu olmuştur. “*Kamu kurumları ne üretirse vatandaş onu tüketir*” anlayışının yerine, “*vatandaşın ihtiyaçlarına göre üretim*” anlayışının geçerli olduğu bir dönem başlamış; yerel yönetim kuruluşları da yaşanan bu değişim ve dönüşümden nasibini almıştır.

Türkiye’de ulusal mevzuatta yer alan *Büyükşehir Belediyesi* başta olmak üzere *İl Özel İdaresi* ve *Belediye* kanunları değiştirilerek, bu alanlarda yeni düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Yerel yönetim kuruluşlarını düzenleyen temel kanunlar yeniden ele alınarak; günün şartlarına uygun, çağdaş yönetim ilkelerini esas alan, vatandaş katılımına, kamu hizmet sunumunda yerellik ilkesine önem veren, sunulan kamusal hizmetlerde vatandaşların tatmin ve memnuniyetine vurgu yapan bir yerel yönetim anlayışı hayata geçirilmek istenmiştir. Nitekim 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun genel gerekçesinde, “*yerel nitelikli kamu hizmetlerinin sunumunda hizmetlerden yararlananların memnuniyetini artırmak, hukuka uygunluğu, etkinliği ve verimliliği sağlamak için vatandaş taleplerini temel alan bir anlayışın, yönetime hâkim kılınması*” gerekliliği vurgulanmaktadır.

Çalışmanın amacı, Konya’da yerel düzeyde sunulan hizmetlerden -özellikle de belediyeler tarafından sunulan yerel hizmetlerden- vatandaşların memnuniyet düzeylerinin tespit edilerek bir nevi Konya’da yerel hizmetler konusunda *Vatandaş Karnesinin* oluşturulması olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda çalışmada, “*Konya ölçeğinde sunulan yerel hizmetlerden vatandaşlar memnun mudur?*”; “*Vatandaşların Konya’da yaşamak ile ilgili düşünceleri nedir?*”; “*Vatandaşların Konya’da hangi hizmetleri problem olarak görmektedirler?*” gibi sorulara cevap aranmaktadır.

Çalışmanın cevap aradığı sorular ve amacı doğrultusunda vatandaşların yerel hizmetlerden memnuniyetlerini tespit ve analizi için nicel bir anket çalışması planlanmıştır. Alan araştırması, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından “141221003” Proje numarasıyla desteklenen “*Vatandaş Karnesi: Yerel Hizmetlerde Algılanan Hizmet Kalitesi ve Vatandaş Memnuniyeti*” başlıklı proje kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen anket çalışması, 19 Şubat 2018-02 Mart 2018 tarihleri arasında Konya İlinde yüz yüze görüşme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler ışığında vatandaşların Konya’da yerel-kamusal hizmetlerden memnuniyet düzeyleri analiz edilmektedir.

BELEDİYE HİZMETLERİNDEN MEMNUNİYET

Memnuniyet araştırmaları, kamu yönetimindeki ve yönetim-vatandaş ilişkisindeki paradigma değişimini yansıtmaları bakımından önemlidir. Söz konusu değişim, vatandaşın kamu hizmetleri ve kamu kurumları karşısındaki konumunu müşteri olarak tanımlaması bakımından eleştirilmektedir. Bununla birlikte, vatandaş ve vatandaşın istek, beklenti ve memnuniyetini

yönetimin merkezine yerleştirmesi; memnuniyet araştırmaları aracılığıyla kamu yönetimi ve özellikle belediyeler üzerinde bir baskı aracı yaratması açısından olumlu bulunmaktadır. Ayrıca, son dönemde birçok belediye, hizmet sunduğu vatandaşların memnuniyetini ölçen çalışmalar da yapmaya başlamıştır. Bu bağlamda, çalışmaların sonuçlarını analiz etmek, hizmet ve yönetim anlayışını bu çerçevede yeniden düzenlemek, belediye yönetimlerinin başarısını ve halkın memnuniyetini artıran bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Akyıldız, 2012: 4417).

Yerel hizmetler; *“bir yer, yöre, mahal veya bölgeyi ve orada yaşayan vatandaşları ilgilendiren, ulusal çapta olmayan hizmetler”*dir. Bu bağlamda yerel hizmetler, özellikleri itibarıyla yerel halkın günlük yaşantısını sürdürebilmesinde önemli bir yeri olan *temizlik, itfaiye, şehir içi ulaşım, su, kanalizasyon vb.* mahalli-müşterek nitelikteki hizmetlerdir (Özel, Eren ve İnal, 2009: 38). Kamu kurumları, toplumda oluşan bu ihtiyaçları karşılayabilmek için hizmetlerini sunarken, vatandaş memnuniyetini arttırabilme hedeflerini belediyeler aracılığıyla yapmayı planlamaktadır. Çünkü belediyeler vatandaşların günlük yaşamları açısından önemli hizmetler üreten kuruluşlardır (Coşkun ve Şekercioğlu, 2011: 44). Yerel yönetimler vatandaşların doğumundan ölümüne kadar geçen sürede birçok yerel hizmet üretirler. Ancak sunulan yerel hizmetlerin yerine getirilmesi kadar nasıl ve hangi nitelikte yerine getirildiği konusu da oldukça önemlidir (Öztürk ve Coşkun, 1998: 115).

Belediyelerin sunduğu hizmet kalitesini ölçen, bu doğrultuda hizmetten memnun olan veya olmayanlar hizmetlerin kullanıcısı konumunda bulunan vatandaşlardır. Vatandaşların sunulan hizmetlerden memnuniyetlerini değerlendirirken, her zaman objektif olmadıkları gözlenmektedir. Bazı vatandaşların, hizmetin sunulmuş biçimine dikkat ettiği, bazıları ise daha önceki deneyim ve beklentilerine göre sunulan hizmetlerden memnuniyet algıları oluşmaktadır. Literatürde yerel yönetimlerin özelde de belediyelerin sunduğu hizmetlerden vatandaşların memnuniyetlerini etkileyen faktörler arasında, *“cinsiyet, daha önce yaşanmış olunan tecrübe, meslek, gelir durumu, kültür, siyasi parti taraftarlığı”* gibi faktörlerin bulunduğu ve bu tür faktörlere göre vatandaşların yerel hizmetlerden memnuniyet düzeylerinin etkilendiği ifade edilmektedir (Ardıç, Yüksel ve Çevik 2004; Sarıyer 2008; Kurgun ve diğerleri 2008; Usta ve Memiş 2010; Kara ve Gürcü 2010; Göküş ve Alptürker 2011; Akyıldız 2012; Yücel, Yücel ve Atlı 2012; Menteşe 2013; Daştan ve Delice 2015; Gürel ve Özel, 2013; Örselli ve Bayrakçı, 2016: 30-38).

Vatandaşların yerel nitelikteki istek ve beklentilerini karşılamada, mevcut sorunlarını çözmede, kaliteli yerel hizmet sunumunda, vatandaş memnuniyetinin sağlanmasında hem vatandaşlara daha yakın olması, hem de vatandaşların talep ve beklentilerinin dikkate alınabileceği kurumların başında gelmesi nedeniyle, ayrıca merkezi yönetimden doğan sakıncaları ortadan kaldırıp, hizmetlerin sunulmasında daha verimli bir yöntem sundukları için günümüzde belediyelere büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir (Şen ve Eken, 2007: 502; Gürel ve Özel, 2013: 66; Şahin vd., 2013: 770; Taşpınar, Alptürker ve Şahin, 2015).

ÇALIŞMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE ÖRNEKLEM SEÇİMİ

Çalışmanın amacı; Konya’da yerel hizmetlerden vatandaşların memnuniyet düzeylerinin ölçülerek bir nevi “Vatandaş Karnesi”nin oluşturulmasıdır. Bu doğrultuda çalışmada, “*Konya ölçeğinde sunulan yerel hizmetlerden vatandaşlar memnun mudur?*”; “*Vatandaşların Konya’da yaşamak ile ilgili düşünceleri nedir?*”; “*Vatandaşların Konya’da hangi hizmetleri problem olarak görmektedirler?*” gibi sorulara cevap aranmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda Konya’da yaşayan vatandaşların yerel hizmetlere ilişkin kanaatleri ve tutumları saptanarak, buradan elde edilen veriler birbiriyle ilişkilendirilerek analiz edilmektedir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda vatandaşların yerel hizmetlerden memnuniyetlerini tespit edebilmek için nicel bir alan araştırması planlanmıştır. Çalışma model olarak kesitsel tarama (survey) modeline göre gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada veri toplama aracı olarak tam yapılandırılmış bir anket formu kullanılmıştır. Anket formunda yer alan sorular vatandaşların yerel hizmetlerden memnuniyetlerini ölçmeye yönelik olarak literatürde daha önce gerçekleştirilen anket çalışmalarından esinlenerek oluşturulmuştur (Ayrıntılı bilgi için bakınız Örselli ve Bayrakçı, 2016:30-38).

Araştırmanın evrenini Konya İli (merkez ilçeleri) Selçuklu, Meram ve Karatay sınırları içerisinde yaşayan ve 18 yaşını doldurmuş, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın bulgu ve yorumları Konya şehir merkezinde yer alan bu üç ilçe için genellenebilir niteliktedir. Anket çalışması 19 Şubat 2018-02 Mart 2018 tarihleri arasında belirlenen örneklem planı doğrultusunda üç ilçe ve 88 mahallede toplam 1200 katılımcı ile yüz yüze görüşme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada örneklem seçiminde “tabakalı örneklem yöntemi” kullanılmıştır.

Anket çalışmasının uygulama aşaması* tamamlandıktan sonra, tutarlı cevaplara sahip anket formlarındaki veriler kodlanarak SPSS 22.0 programına yüklenmiş ve daha sonra analiz aşamasına geçilmiştir. Çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilirliğini araştırmak için benzer sorularda Cronbach Alfa katsayısı hesaplanmış ve ölçeğin güvenilirliği 0,864 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 1: Örneklem İlçelere Göre Dağılımı

İlçeler	Sayı	%
Selçuklu	589	49,1
Meram	346	28,8
Karatay	265	22,1
Toplam	1200	100,0

Hangi ilçede kaç anket yapılacağı 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Halkoylaması seçmen sayısına göre tespit edilmiştir. En yoğun seçmen sayısına sahip mahalleler örneklem

* Anketin saha çalışması esnasında Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü 2. ve 3. sınıf öğrencilerinden 20 öğrenci anketör olarak görev almıştır.

kapsamına dâhil edilmiştir. Mahallelerin tespitinden sonra, anketin hangi sokaklarda veya caddelerde anketin uygulanacağı rastsal yöntemle seçilmiştir. Görüşülecek katılımcıların belirlenmesinde olasılıklı örneklemeden vazgeçilmiş, cinsiyet ve yaş kotaları uygulanmıştır.

ANKET ÇALIŞMASININ ANALİZ VE BULGULARI

Çalışmanın bu bölümünde anket çalışmasından elde edilen bulgu ve yorumlara yer verilmektedir. İlk olarak katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bulgular, akabinde “*Konya ölçeğinde sunulan yerel hizmetlerden vatandaşlar memnun mudur?*”; “*Vatandaşların Konya’da yaşamak ile ilgili düşünceleri nedir?*”; “*Vatandaşların Konya’da hangi hizmetleri problem olarak görmektedirler?*” sorularının cevapları elde edilen bulgular ışığında verilmeye çalışılmaktadır.

Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerinin Analizi

Çalışmaya katılan örneklemin sosyo-demografik özelliklerini belirleyebilmek amacıyla katılımcıların “*cinsiyet, yaş, eğitim, gelir ve meslek*”lerini öğrenmeye yönelik bir dizi soru yöneltilmiştir.

Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri incelendiğinde (Tablo 2.), ilk olarak cinsiyetlerine göre %41,8’inin “kadın”; %58,2’sinin “erkek” olduğu görülmektedir. Yaş özellikleri incelendiğinde katılımcıların genç bir profile sahip olduğu; eğitim durumu dağılımında görece “üniversite ve üzeri mezun” ağırlıkta olduğu görülmektedir. Ayrıca 2000 TL ve altı gelire sahip katılımcıların ağırlıkta olduğu ve her meslekten katılımcının örnekleme dahilinde olduğu gözlenmektedir.

Katılımcıların “Konya’da Yaşamak” İle İlgili Düşünceleri

Örneklem grubunun Konya’da yaşamaktan ne kadar memnuniyet duyduklarını ve ayrıca Konya ile ilgili düşüncelerini öğrenebilmek için örneklem grubuna bir dizi önerme verilmiş ve bu önermelere katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 3.’de düzenlenmiştir.

Elde edilen bulgular incelendiğinde katılımcıların Konya’da yaşamak ile ilgili en çok “*Konya diğer şehirlere ulaşım için rahat bir şehir*” önermesine katıldıkları görülmüştür. İkinci olarak “*Konya yaşanılabilir bir şehir*” önermesine; üçüncü olarak “*Konya yaşlılık dönemini geçirmek için iyi bir yer*” önermesine katılmışlardır. Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların oldukça büyük bir bölümünün Konya’da yaşamaktan memnun olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

<i>Cinsiyet</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
Erkek	698	58,2
Kadın	502	41,8
Toplam	1200	100
<i>Yaş</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
18-24	311	25,9
25-34	273	22,8
35-44	291	24,2
45-54	224	18,7
55 ve üstü	101	8,4
Toplam	1200	100
<i>Eğitim</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
Okur-yazar	17	1,4
İlkokul	188	15,7
Ortaokul	94	7,8
Lise	383	31,9
Üniversite	462	38,5
Lisansüstü	56	4,7
Toplam	1200	100
<i>Gelir</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
0- 2000 TL	631	52,6
2001-4000 TL	372	31,0
4001-6000 TL	136	11,3
6001 TL ve üzeri	61	5,1
Toplam	1200	100
<i>Meslek</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
Ev Hanımı	198	16,5
Devlet Memuru	160	13,3
Özel sektör çalışanı	149	12,4
İşçi	148	12,3
Öğrenci	110	9,2
Emekli	81	6,8
İşsiz/İş arıyor	79	6,6
Öğretmen/Öğr. Üyesi	57	4,8
Küçük Esnaf/Zanaatkâr	43	3,6
Tüccar/İş adamı	41	3,4
Serbest meslek erbabı	37	3,1
Özel sektörde yönetici	29	2,4
Çiftçi/Ziraatçı/Hayvancı	12	1,0
Kamuda yönetici	5	0,4
Diğer	51	4,2
Toplam	1200	100,0

Tablo 3: Katılımcıların Konya’da Yaşamak İle İlgili Algıları

Konya’da Yaşamak...	Ortalama	Katılma Düzeyi
Konya diğer şehirlere ulaşım için rahat bir şehir	3,92	78,4
Konya yaşanılabilir bir şehir	3,69	73,8
Konya yaşlılık dönemini geçirmek için iyi bir yer	3,66	73,2
Konya’da yaşamaktan memnunum	3,61	72,2
Konya’da kendimi güvenli hissediyorum	3,57	71,4
Konya çocuk büyütme için ideal bir şehir	3,50	70,0

Not: (i) Ölçekte ortalama hesaplanırken; tamamen katılıyorum 5, katılıyorum 4, ne katılıyorum ne katılmıyorum 3, katılmıyorum 2 ve hiç katılmıyorum 1 anlamındadır. Fikrim yok diyenler ortalama hesabına dâhil edilmemiştir.

Konya’nın En Önemli Sorunları

Konya’da önemli görülen problemlerin tespit edilebilmesi için örneklem grubuna “Sizce Konya’nın en önemli üç sorunu nedir?” şeklinde bir soru yöneltilmiş ve en fazla üç seçenek işaretleyebilecekleri belirtilmiştir. Verilen cevaplar Tablo 4.’de düzenlenmiştir.

Tablo 4: Konya’nın En Önemli Sorunları

Cevaplar	F	%
Göçmenler/Suriyeliler	602	16,6
Trafik-Ulaşım	418	11,6
Hava kirliliği	297	8,2
Otopark	286	7,9
Sosyal/kültürel faaliyet azlığı	238	6,6
Yol kaldırım yapım ve bakımı	187	5,2
İşsizlik	184	5,2
*Bir sorun yok	172	4,8
Geçim sıkıntısı	169	4,7
Kentsel dönüşüm	169	4,7
Eğitim	142	3,9
Altyapı-Kanalizasyon	108	3
Sosyal tesis eksikliği	108	3
İmar-iskân	103	2,8
Çöp ve temizlik hizmeti	86	2,4
Güvenlik	85	2,4
Gürültü	53	1,5
Park bahçe yapım ve bakımı	49	1,4
Sağlık hizmetleri yetersizliği	31	0,9
Doğalgaz	29	0,8
Su sorunu	28	0,8
Elektrik sorunu	14	0,4
Cevap yok	42	1,2
Toplam	3600	100,0

Not: Bu soruda birden fazla cevap alınmıştır.

Elde edilen bulgulara göre katılımcıların %16,6’sı “göçmenler/Suriyeliler”i Konya’nın en önemli sorunu olarak görmektedir. İkinci önemli sorun olarak görülen konu ise (%11,6) “trafik-ulaşım”; üçüncü önemli sorun (%8,2) “hava kirliliği” katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Diğer sorunlar ise sırasıyla “otopark, sosyal/kültürel faaliyet azlığı, yol kaldırım yapım ve bakımı, işsizlik” sorunudur. Bir sorun olmadığını belirtenlerin oranı ise %4,8’dür.

Yerel Hizmetlerden Memnuniyet

Yerel düzeyde sunulan hizmetlerden vatandaşların ne kadar memnun olduklarını belirleyebilmek için kendilerine “Konya’yı düşünerek aşağıdaki hizmetlerden ne kadar memnun olduğunuzu söyler misiniz?” şeklinde bir soru yöneltilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 5.’de düzenlenmiştir.

Tablo 5: Yerel Hizmetlerden Memnuniyet

Yerel Hizmetler	Ortalama	Memnuniyet Düzeyi
112 Acil Sağlık/Ambulans Hizmetleri	3,89	77,8
Mezarlık ve cenaze hizmetleri	3,85	77,0
KOMEK Kursları	3,79	75,8
İtfaiye hizmetleri	3,75	75,0
155 Polis İmdat Hizmeti	3,68	73,6
Doğalgaz hizmeti	3,61	72,2
Nüfus ve vatandaşlık hizmetleri	3,45	69,0
Müzeler	3,41	68,2
Güvenlik ve asayiş	3,33	66,6
Yaşlılara yönelik hizmetler	3,29	65,8
Tapu hizmetleri	3,24	64,8
Kadınlara yönelik sosyal hizmetler	3,24	64,8
Muhtarlık hizmetleri	3,24	64,8
Sosyal Sigorta ve Emeklilik Hizmetleri	3,20	64,0
Sosyal yardımlar	3,17	63,4
Zabıta hizmetleri	3,16	63,2
Çocuklara yönelik hizmetler	3,16	63,2
Kentsel dönüşüm çalışmaları	3,03	60,6
Engellilere yönelik hizmetler	2,99	59,8
Trafik düzenleme ve denetleme hizmeti	2,95	59,0
İmar-iskân, ruhsat hizmetleri	2,91	58,2
Devlet okullarındaki eğitim	2,86	57,2
Gençlere yönelik hizmetler	2,83	56,6
Sanatsal ve kültürel hizmetler (konser-şenlik)	2,80	56,0

Not: (i) Ölçekte; Hiç memnun değilim 1; Memnun değilim 2; Ne memnun, ne de değilim 3; Memnunum 4; Oldukça memnunum 5 anlamındadır.

Elde edilen bulgular incelendiğinde yerel düzeyde sunulan hizmetlerden katılımcıların en fazla memnuniyet duyduğu hizmet “112 Acil Sağlık/Ambulans Hizmetleri”dir. İkinci sırada “Mezarlık ve cenaze hizmetleri”; üçüncü sırada “KOMEK Kursları” en çok memnuniyet duyulan yerel nitelikteki hizmetlerdir. En az memnuniyet duyulan üç hizmet ise, “Devlet okullarındaki eğitim; Gençlere yönelik hizmetler ve Sanatsal ve kültürel hizmetler (konser-şenlik)” olarak belirtilmiştir. Son üç sırayı paylaşan hizmetlerin memnuniyet ortalamaları değerlendirildiğinde %50’nin üzerinde oldukça yüksek memnuniyet duyulan hizmetler olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Vatandaşların kamu hizmetlerinin yürütülmesinden ve sunulmasından dolayı duyduğu memnuniyetin analiz edilebileceği en uygun yerel yönetim birimi belediyelerdir. Çünkü kamu hizmeti sunan kurumların faaliyet alanı ne kadar küçülürse, vatandaşların istek ve beklentilerini belirlemek ve memnuniyetini artırmak da o kadar kolaylaşmaktadır (Eryılmaz, 2008: 132).

Günümüzde hizmetlerin sunumunda vatandaşların memnuniyetlerinin ne ölçüde karşılandığının tespit edilmesi ve ayrıca memnuniyet düzeyinin az olduğu hizmetlerde sorunun nereden kaynaklandığının tespit edilerek, bu hizmetlere yönelik çözüm yollarının bulunması belediyeler için oldukça önemli hale gelmiştir. Nitekim belediyelerin sunmuş olduğu hizmetlerde vatandaşların bu hizmetlerden memnun olup olmadıkları, varsa sorunların tespiti çeşitli çalışmalarla analiz edilmeye çalışılmaktadır. Bu çalışmalardan biri de “*vatandaş karne*”leridir.

Vatandaş karneleri kamusal hizmetlerin kalitesini ve sunulan hizmetlerden duyulan memnuniyet düzeyini vatandaşlardan alınan bilgiye dayalı olarak derecelendiren, bir nevi notlandıran ve bu şekilde kamunun hesap verme yükümlülüğünü yerine getirmesini teşvik eden bir araçtır. Aynı zamanda vatandaş karneleri sonuçlara odaklanarak kamusal hizmetlerin ve bu hizmetleri sunan kamu kuruluşlarının performansı hakkında sistemli ve düzenli bilgiler de sunmaktadır.

Bu bağlamda çalışmada Konya’da belediyeler tarafından sunulan hizmetlerden vatandaşların memnuniyet düzeylerinin tespit ve analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda “*Konya ölçeğinde sunulan yerel hizmetlerden vatandaşlar memnun mudur?*”; “*Vatandaşların Konya’da yaşamak ile ilgili algıları nasıldır?*”; “*Vatandaşların Konya’da problem olarak algıladıkları hususlar nelerdir?*” sorularına çalışmada cevap aranmıştır. Elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde;

Katılımcıların “Konya’da yaşamak...” ile ilgili en fazla “*Konya diğer şehirlere ulaşım için rahat bir şehir*” önermesine katıldıkları tespit edilmiştir. Konya’nın deyim yerindeyse Türkiye’nin göbeğinde yer alması, yüksek hızlı tren seferleri, yurt içi ve yurt dışı uçak seferlerinin sıklığı, her ile düzenli otobüs seferlerinin varlığı bu değerlendirmede etkili olduğu belirtilebilir. Diğer önermelere de katılım düzeyleri dikkate alındığında vatandaşların oldukça önemli bir kısmının Konya’da yaşamaktan memnun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcılara göre Konya’nın en önemli sorunları sıralamasında ilk sırayı; “*Göçmenler/Suriyeliler*” almıştır. Artık Suriyelilerin misafir olarak değerlendirilmediği ve sorun olarak görüldüğü rahatlıkla belirtilebilir. İkinci sırayı “*trafik-ulaşım*” sorununun alması şaşırtıcı olmamıştır. Çünkü Türkiye’nin gelişen metropol illerinden olan Konya nüfus yoğunluğu açısından oldukça kalabalık ve trafik problemi/yoğunluğu olan bir şehirdir. Üçüncü sırayı alan “*hava kirliliği*” ise anket çalışmasının gerçekleştirildiği tarihler de dikkate alındığında dönemsel bir sorun olarak görülebilir.

Katılımcıların, Konya geneli yerel hizmetlerden memnuniyetleri incelendiğinde; ilk sırada “*112 Acil Sağlık/Ambulans Hizmetleri*”, ikinci sırada “*mezarlık ve cenaze hizmetleri*”; üçüncü sırada ise “*KOMEK kursları*” yer almıştır. Diğer yerel hizmetler de değerlendirildiğinde vatandaşlar en az %50 oranda memnuniyet duymaktadırlar.

Sonuç olarak Konya’da vatandaşların yerel hizmetlerden memnuniyetlerini tespit ve analiz edebilmek amacıyla yürütülen bu çalışmanın sonuçlarına göre; vatandaşların genel itibarıyla yerel hizmetlerden büyük ölçüde memnun oldukları söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Akyıldız, F. (2012). Belediye hizmetleri ve vatandaş memnuniyeti: Uşak Belediyesi örneği”. *Journal of Yaşar University*, 26, 4415-4436.
- Ardıç, K., Yüksel, F., Çevik, O. (2004). Belediyelerde hizmet kalitesinin (vatandaş tatmininin) ölçülmesi: Tokat Belediyesinde bir uygulama. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 13, 63-81.
- Coşkun, B., Şekercioğlu L. S. (2011). Belediyelerde bireysel performans değerlendirme: İzmir İli ilçe belediyelerinin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 43-64.
- Daştan, İ., Delice M. E. (2015). Belediye hizmetlerinden memnuniyet düzeylerini etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi: İzmir Büyükşehir Belediyesi örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science*, 32, 203-223.
- Eryılmaz, Bilal (2008). Kamu yönetimi. Okutman Yayıncılık, Ankara.
- Göküş, M., Alptürker H. (2011). Belediyelerin sunduğu hizmetlerde vatandaş memnuniyeti: Silifke Belediyesi örneği. *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 121-133.
- Gürel, B., Özel, Ç. (2013). Kamu çalışanlarının büyükşehir belediye hizmetlerinden memnuniyeti: Ankara örneği. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3, 65-74.
- Kara, M., Gürcü, M. (2010). Belediye hizmetlerinde halkın memnuniyetinin ölçülmesine yönelik bir çalışma: Yozgat Belediyesi örneği. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2, 79-86.
- Kurgun, A., Özdemir, A., Kurgun, H., Bakıcı, Z. (2008). Belediyelerde hizmet yeterliliğinin ve hizmet kalitesinin artırılmasını etkileyen faktörlerin analizi: İzmir Karşıyaka Belediyesinde uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 29-54.
- Menteşe, S. (2013). Halkın belediye hizmetlerinden memnuniyet düzeyinin Tunceli Belediyesi yönünden değerlendirmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science*, 6, 831-862.
- Örselli, E., Bayrakçı, E. (2016). Yerel hizmetlerde vatandaş karnesi: Konya örneği. *Çizgi Kitabevi, Konya*.
- Özel, M., Eren, V., İnal, M. E. (2009). Yerel siyaset ve yerel halkın belediye hizmetlerine bakışı: yerel hizmetlerden memnuniyet düzeyi üzerine bir araştırma. *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1, 33-50.
- Öztürk N. K., Coşkun, B. (1998). Yerel yönetimlerde toplam kalite yönetiminin uygulanması ve ortaya çıkan sorunlar. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 7(4), 113-125.
- Sarıyer, N. (2008). Gloval ölçeği ile belediye hizmetlerinde müşterinin algıladığı değerinin belirlenmesi-Kayseri Büyükşehir örneği. *Gazi Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 10(3), 163-185.
- Şahin, A. (2014). Türk kamu yönetiminde yapısal dönüşüm ve e-devlet. *Atlas Akademi, Konya*.
- Şahin, A., Göküş, M., Özdemiray, M. (2013). Belediye çalışanlarının tutum ve davranışları ile vatandaşların yerel hizmetlerden duydukları memnuniyet düzeyi arasındaki ilişki: Konya Selçuklu Belediyesi örneği. *Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar*, Ed. Bulut, Y., Eren, V., Karakaya, S., Aydın, A., Pegem Akademi, Ankara.
- Şen, M. L., Eken, M. (2007). Belediyelerde insan kaynakları yönetimi. *Kamu Yönetimi Yazıları*, Ed. Eryılmaz, B., Eken M., Şen, M. L., Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Taşpınar, Y., Alptürker, H., Şahin, A. (2015). Merkezileşme ve yerelleşme bağlamında vatandaşların kamusal hizmet tercihleri: Nevşehir İlinde bir alan araştırması”, 9. Kamu Yönetimi Sempozyumu (KAYSEM 9), Malatya.
- Usta, R., Memiş, L. (2010). Belediye hizmetlerinde kalite: Giresun Belediyesi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 15, 333-355.
- Vatandaş Karnesi Rehberi (2014). Stratejik yerel yönetim projesi. İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü.
- Yücel, N., Yücel, A., Atılı, Y. (2012). Belediyelerin sunduğu hizmetlerde vatandaş memnuniyeti: Elazığ Belediyesi örneği. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 2, 31-41.

Fourth
Sarajevo International
Conference

FBA CONFERENCE PROCEEDINGS

Social and Political Stability in Balkans

April 26-29, 2018
Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

